พระราชพิธี และพระราชกิจ
ในการทรงผนวช

ตุลาคม - พฤศจิกายน ๒๔๙๙

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาประสาทธาตุการย์

ณ วัดเทพศิรินทราวาส
วันจันทร์ที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓

พระราชพิธี และพระราชกิจ
ในการทรงผนวช

ตุลาคม - พฤศจิกายน ๒๔๙๙

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาประสาทธาตุการย์

ณ วัดเทพศิรินทราวาส
วันจันทร์ที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓

1617

ที่ รล ๐๐๐๒/๒๙๓

สำนักราชเลขาธิการ

๑๕ มกราคม ๒๕๑๓

เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์หนังสือ "พระราชพิธีและพระราชกิจ ในการทรงผนวช"

เรียน คุณหญิงประสาทธาตุการย์

อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๑๓

ตามที่ท่านขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิมพ์หนังสือ "พระราชพิธีและพระราชกิจ ในการทรงผนวช" เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาประสาทธาตุการย์ ซึ่งกำหนดในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๓ ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต

(หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)

ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์

ประทับหน้าพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๘

บานแผนก

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร์ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร พระเจ้าอยู่หัว ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงกาลที่ได้ทรงพระราชศรัทธาทรงผนวชในพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ที่แล้วมานั้น อันเป็นโอกาสที่ได้ทรงสดับตรับฟังโอวาทของพระเถรานุเถร และทรงปฏิบัติธรรมวินัย ในสำนักสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นปัจจัยให้เพิ่มพูนพระราชศรัทธาในพระบรมพุทโธวาทและวัตรปฏิบัติแห่งสงฆมณฑลในประเทศไทยนี้

จึงทรงพระราชดำริใคร่จะแผ่เผื่อเจือจานพระราชกุศลหากจะเกิดมีจากการทรงผนวชครั้งนี้ให้ได้รับกันแพร่หลายทั่วไปในหมู่เสนามาตย์ราชบริพารและอาณาประชาราษฎรมิได้เลือกหน้า ประกอบด้วยบัดนี้ถึงเวลาวิศาขนักขัตฤกษ์ครบกำหนดสองพันห้าร้อยปีแห่งพระพุทธศาสนา เป็นโอกาสอันควรเพิ่มพูนปีติยินดีแก่บรรดาพุทธบริษัท จึงได้มีพระราชดำรัสสั่งให้จัดการรวบรวมพิมพ์หนังสือบันทึกเหตุการณ์และโอวาทต่าง ๆ ในวาระที่ทรงผนวชนั้นขึ้น ทรงอุทิศพระราชทานให้เป็นวิทยาทานแก่องค์การศึกษาทั้งทางโลกทางธรรมตลอดจนบรรดาสาธุชนที่ใฝ่ใจในธรรมและสัมมาชีพ เป็นส่วนหนึ่งแห่งพระราชกุศลทรงร่วมฉลองพระพุทธศาสนาในวาระอันเป็นมงคลนี้.

พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐

ន៏ ១៥៨២

តស្ស ខោ បន ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស បរិនិព្វានតោ ចតុស្សតាធិកានំ ទ្វិន្នំ វស្សសហស្សានមុបរិ ឯកូនសតិសំវច្ឆរេសុ អតិក្កន្តេសុ បញ្ចសតមេ សំវច្ឆរេ វស្សានឧតុម្ហិ តុលាកមាសស្ស ទ្វាទសមេ ទិនេ ចន្ទវារេ មជ្ឈន្តិកតោ ចតូសុ នាឡិកាសុ តេវសតិ វិនាឌិកាសុ អតិក្កន្តាសុ សិរីតេជសត្តាកមស្ស ពុទ្ធសីមាយំ ឧបសម្បន្នោ បញ្ចសុ នាឡិកាសុ តេចត្តាឡីស វិនាឌិកាសុ អតិក្កន្តាសុ ពុទ្ធវេឡានស្ស ពុទ្ធសីមាយំ ឧត្តរិក្ខកម្មារលោត្តាយ ឧបសម្បន្នោ ភិ៣គោ នាម ភិក្ខុ អាយស្មតា សុចិត្តេន ឧបជ្ឈាយេន អាយស្មតា ឧដ្ឋាយិនា កម្មវាចាចរិយេន ។

សោ ឥមស្មិំ តថាគតប្បវេទិតេ ធម្មវិនយេ វុឌ្ឍិំ វិរុឡ្ហិំ វេបុល្លំ អាបុណាតុ សោ ច អត្តពុទ្ធិសាសនុបត្ថម្ភកភាវេ ឋត្វា ពុទ្ធសាសនស្ស វុឌ្ឍិយា វិរុឡ្ហិយា វេបុល្លាយ ឧបត្ថម្ភេតុ សុសំវុតហតុ ។

พระราชฉายาบัฏ

ที่ ๑๕๘๒

เมื่อปี ๒๔๙๙ แต่ปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ล่วงไปแล้ว ในปีปัจจุบันที่ ๒๕๐๐ เมื่อ ณ วันจันทร์ สุรทินที่ ๒๒ ตุลาคมมาส วัสสานฤดู ล่วงเวลา ๔ นาฬิกา ๒๓ นาฑี แต่เที่ยง ภิกษุ พระนามว่า ภูมิพละ อุปสมบทแล้ว ในพัทธสีมาแห่งวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้นล่วงเวลา ๕ นาฬิกา ๔๓ นาฑี แต่เที่ยง ทำทัฬหิกรรม ณ พัทธสีมาแห่งพระพุทธรัตนสถาน มีท่านสุจิตตะ เป็นพระอุปัชฌายะ ท่านอภิรุจิ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ฯ

ขอภูมิพลภิกษุนั้น จงทรงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าทรงประกาศแล้ว

อนึ่ง ขอภูมิพลภิกษุนั้น ทรงดำรงอยู่ในความเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก์ จงทรงอุปถัมภ์จัดแจงทะนุบำรุงเพื่อความเจริญงอกงามไพบูลย์แห่งพระพุทธศาสนา เทอญ ฯ

พระราชพิธี และ พระราชกิจในการทรงผนวช

จำเดิมแต่กาลนานมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชประสงค์จะได้ทรงผนวชในพระพุทธศาสนา เพราะทรงพระราชดำริว่าเป็นศาสนาประจำชาติอันประชาชนของพระองค์เลื่อมใสกันอยู่เป็นส่วนมาก ต่อมาเมื่อได้มีโอกาสทรงคุ้นเคยกับหลักการและทางปฏิบัติของพุทธศาสนิกในระหว่างที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนี้ ก็ทรงพระศรัทธายิ่งขึ้น เพราะความประจักษ์แก่พระราชหฤทัยว่า ธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกอบด้วยเหตุผลและสัจจธรรม แม้ผู้ใดจะวิจารณ์ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ก็จะไม่เสื่อมถอยในความนิยมเชื่อถือดังเช่นที่อาจเป็นได้แก่ศาสนาที่ยึดมั่นในหลักศรัทธาเป็นข้อใหญ่ ต่อมาในระหว่างศก ๒๔๙๙ นี้ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ พระสังฆราช ผู้ที่ทรงนิยมนับถือโดยวิสาสะอันสนิท และทรงถือว่ามีคุณูปการส่วนพระองค์มามากนั้นได้ประชวรลง พระอาการเป็นที่วิตกกันทั่วไปจนแทบไม่มีหวัง แต่เดชะบุญได้หายประชวรมาได้อย่างน่าประหลาด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระราชดำริว่า ถ้าได้ทรงผนวชโดยที่สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นพระอุปัชฌาย์แล้ว จะเป็นที่สมพระราชประสงค์ในอันที่จะได้ทรงแสดงพระราชคารวะและศรัทธาในพระองค์ท่านเป็นอย่างดี จึงได้ตกลงพระราชหฤทัยที่จะทรงผนวชเพื่อทรงพระราชอุทิศพระกุศลสนองพระเดชพระคุณภายในศกนี้

เมื่อได้ยุติในพระราชหฤทัยดั่งนั้นแล้ว จึงมีพระราชดำรัสให้หานายกรัฐมนตรีเข้ามาเฝ้า ฯ ทรงแจ้งพระราชประสงค์ให้ทราบเพื่อเป็นการหารือ นายกรัฐมนตรีได้กราบบังคมทูลแสดงความโสมนัสขอรับพระราชภาระในการนี้ในนามของรัฐบาลและประชาชนชาวไทย ได้นำกระแสพระราชดำริหารือรัฐสภาเพื่อที่จะทรงตั้งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ให้ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในระหว่างที่ทรงผนวชประการหนึ่ง กับขอพระราชทานให้รัฐบาลรับภาระทุกอย่างเป็นการสนองพระเดชพระคุณในการนี้ โดยตั้งกรรมการขึ้นดำเนินการอีกประการหนึ่ง

สำหรับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น สภาผู้แทนราษฎรได้แสดงมติเห็นชอบด้วยโดยพระราชบริหาร ส่วนภาระในการทรงผนวชนั้น นายกรัฐมนตรีได้มอบให้กระทรวงวัฒนธรรมเป็นเจ้าของงาน แต่ขอพระราชทานให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เป็นประธานกรรมการ ซึ่งจะได้จัดตั้งขึ้นเพื่อการนี้ และในที่สุดก็ได้ตั้งกรรมการขึ้น คือ

๑. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
   ประธานองคมนตรี — ประธานกรรมการ
๒. เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ
   องคมนตรี — กรรมการ
๓. จอมพลเรือ หลวงยุทธศาสตร์โกศล
   รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม — ,,

๔. พลเอก หลวงสวัสดิสรยุทธ
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรม กรรมการ

๕. นายพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย และ
อธิบดีกรมตำรวจ ,,

๖. ม.จ. ดิลกฤทธิ์ กฤดากร
ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ,,

๗. พระยารามราชภักดี
ปลัดกระทรวงมหาดไทย ,,

๘. หลวงวิเชียรแพทยาคม
ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ,,

๙. หลวงชำนาญอักษร
เลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร ,,

๑๐. หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์
เลขาธิการพระราชวัง ,,

๑๑. พลโท ม.ล. ขาบ กุญชร
อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ,,

๑๒. นายพุ้ง ศรีวิจารณ์
อธิบดีกรมการศาสนา ,,

๑๓. หลวงสัมฤทธิ์วิศวกรรม
อธิบดีกรมโยธาเทศบาล ,,

๑๔. ม.ร.ว. เทวาธิราช ป. มาลากุล
สมุหพระราชพิธี กรรมการ

๑๕. พันเอก หลวงบุรกรรมโกวิท
ผู้จัดการทั่วไปการไฟฟ้ากรุงเทพ ,,

๑๖. นายสุชีพ ปุญญานุภาพ
เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
วัฒนธรรม กรรรมการและเลขานุการ

ให้มีหน้าที่เตรียมการทุกอย่าง กรรมการได้ประชุมกันเตรียมการและประสานงานระหว่างหน้าที่ต่าง ๆ รวม ๓ ครั้ง

ภาระใหญ่ที่สุดของการเตรียมได้แก่ปัญหาสถานที่ในวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งตกอยู่ในฐานะเก่าแก่ ต้องมีการตกแต่งซ่อมแปลงเป็นอันมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จ่ายทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซ่อมแปลงบริเวณซึ่งจะเป็นที่ประทับ คือตำหนักทรงพรตหอสหจร และตำหนักซ้าย สมเด็จพระราชชนนีทรงพระศรัทธาซ่อมตำหนักเพชรและตำหนักจันทน์ หน้าที่ประทับ ฝ่ายรัฐบาลซ่อมพระตำหนักปั้นหย่าตลอดจนพระอุโบสถและบริเวณของพระอุโบสถ ทั้งการไฟฟ้าและสุขาภิบาลทั่วพระอาราม มหามกุฏราชวิทยาลัยและวัดบวรนิเวศวิหารก็ได้ซ่อมบริเวณสังฆาวาส และอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ทั้งนี้ได้ทำกันเป็นการด่วน แต่ก็เสร็จลงทันเวลาทรงผนวช

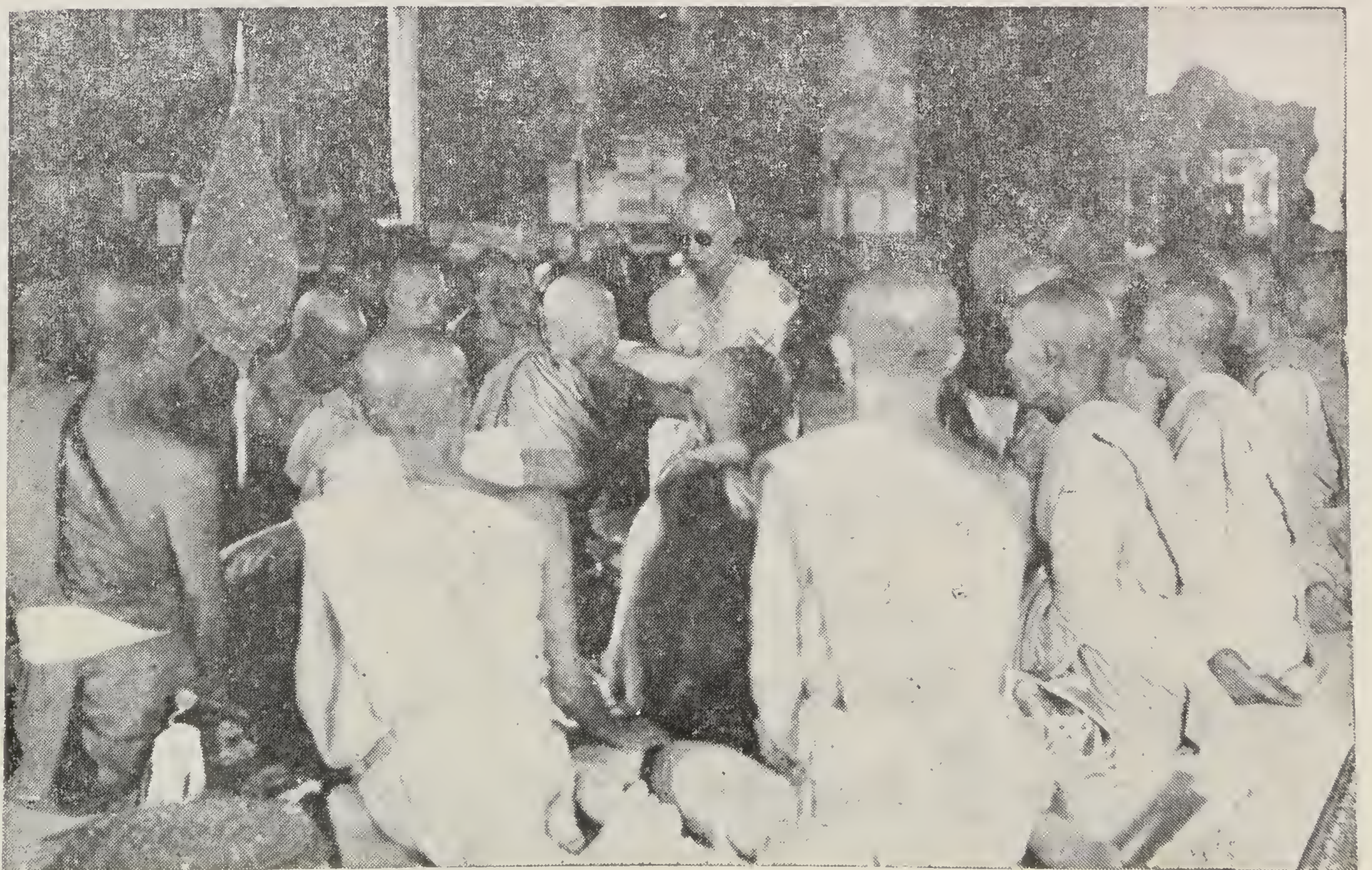
สมเด็จพระราชชนนี ทรงจรดพระกรรไกร
หลังพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงเครื่องอุปสัมปทาเปกข์ เสด็จ ฯ เข้าสู่
พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระราชชนนี ฯ ถวายผ้าไตร เพื่อทรงขอบรรพชา
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงถือไตรเข้าไปขอบรรพชา ในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ครั้น ณ วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๔๙๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทและคณะทูตานุทูตเข้ามาเฝ้า ฯ ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเป็นมหาสมาคม เพื่อทรงแถลงพระราชดำริในการที่จะเสด็จออกทรงผนวช ในบ่ายวันนั้นเวลา ๑๖.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระมหามนเทียร ในพระบรมมหาราชวัง ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระสยามเทวาธิราช แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่หอพระธาตุมนเทียร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะกราบถวายบังคมลาพระบรมอัฐิและพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชบูรพการีในการที่จะทรงผนวช แล้วเสด็จฯ ออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีพระราชดำรัสต่อพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และคณะทูตานุทูตซึ่งรวมเฝ้าอยู่ ณ ที่นั้น ดังต่อไปนี้

"ข้าพเจ้ามีความยินดีที่พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ตลอดจนคณะทูตานุทูตต่างประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และบรรดาข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ได้มาร่วมชุมนุมกันในมหาสมาคมนี้ จึงขอแถลงดำริที่จะบรรพชาอุปสมบทในพระศาสนาให้ทราบ

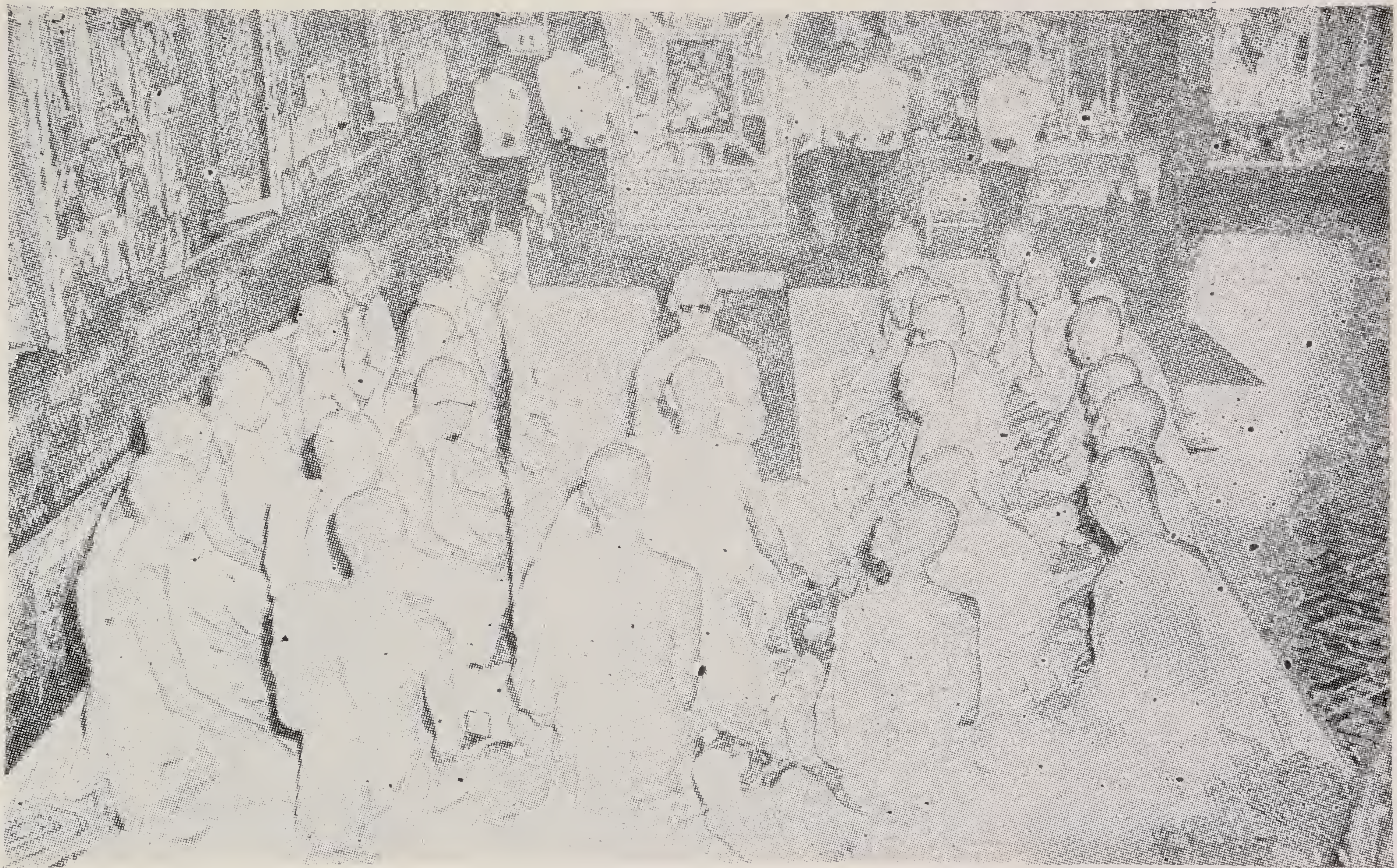
โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรา ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้าเอง ก็เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสัจจธรรมคำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึงเคยคิดอยู่ว่าถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตามราชประเพณี ซึ่ง

จักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณพระราชบูรพการีตามคตินิยมด้วย และนับตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ครองราชย์สืบสันตติวงศ์ต่อจากสมเด็จพระเชษฐาธิราช ก็ล่วงมากว่าสิบปีแล้ว เห็นว่าน่าจะถึงเวลาที่ควรจะทำตามความตั้งใจไว้นั้นแล้วประการหนึ่ง อนึ่ง การที่องค์สมเด็จพระสังฆราชหายประชวรมาได้ ในคราวประชวรครั้งหลังนี้ ก่อให้เกิดความปีติยินดีแก่ข้าพเจ้ายิ่งนัก ได้มาคำนึงว่า ถ้าในการอุปสมบทของข้าพเจ้า ได้มีองค์สมเด็จพระสังฆราชเป็นพระอุปัชฌาย์แล้ว ก็จักเป็นการแสดงออกซึ่งความศรัทธาเคารพในพระองค์ท่านของข้าพเจ้าได้อย่างเหมาะสมอีกประการหนึ่ง จึ่งได้ตกลงใจที่จะบรรพชาอุปสมบทในวันที่ ๒๒ เดือนนี้

ในส่วนกิจการของบ้านเมืองนั้น ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ข้าพเจ้าก็ได้แต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชินีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในระยะเวลาที่ข้าพเจ้าบวชอยู่นั้นไว้แล้ว ขอให้ทุก ๆ ฝ่ายจงสมัครสมานกัน ช่วยกันรักษาราชการให้ดำเนินไปด้วยดีเถิด

ข้าพเจ้าขอขอบใจรัฐบาล ที่ได้รับภาระจัดเตรียมการบรรพชาอุปสมบทของข้าพเจ้าด้วยความตั้งใจดี ขอบใจทุกท่านที่มีส่วนช่วยให้การนี้ได้เป็นไปสมตามประสงค์ ทั้งขอขอบใจทุก ๆ ท่านที่แสดงความปรารถนาดีมาร่วมประชุมกันในที่นี้ ขอจงได้รับส่วนกุศลอันจักพึงมีจากการที่ข้าพเจ้าเข้าบรรพชาอุปสมบทครั้งนี้โดยทั่วกัน

ขอคุณพระศรีรัตนตรัย จงคุ้มครองท่านทั้งปวง ให้มีความสุขความเจริญรุ่งเรืองด้วยเทอญ"

ทรงขอนิสัยในท่ามกลางสงฆ์ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

แล้วเสด็จขึ้นทางในสู่พระที่นั่งสุทไธศวรรยปราสาท โปรดเกล้า ฯ ให้ราษฎรเฝ้า ฯ ที่หน้าพระที่นั่ง โดยมีพระยารามราชภักดี ปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้เบิก ได้มีพระราชดำรัสแก่ประชาราษฎร ดั่งต่อไปนี้

"ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ท่านทั้งปวงได้มาร่วมประชุมกัน ณ ที่นี้ ขอถือโอกาสแจ้งดำริที่จะบรรพชาอุปสมบทให้บรรดาอาณาประชาราษฎรทราบทั่วกัน

อันพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของเรานี้ ตามความอบรมที่ได้รับมาก็ดี ตามความศรัทธาเชื่อถือส่วนตัวข้าพเจ้าก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดี ทั้งเพียบพร้อมด้วยบรรดาสัจจธรรมอันชอบด้วยเหตุผลน่าเลื่อมใสยิ่งนัก ข้าพเจ้าจึงเคยคิดอยู่ว่า ถ้าโอกาสอำนวยก็น่าจักได้อุปสมบทในพระศาสนาตามพระราชประเพณีสักเวลาหนึ่ง ซึ่งจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณพระราชบูรพการีตามคตินิยมอีกโสดหนึ่งด้วย และนับตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์มาก็เป็นเวลาช้านานพอสมควรแล้ว น่าจะเป็นโอกาสที่จะทำตามความตั้งใจไว้นั้นได้แล้วประการหนึ่ง อนึ่ง การที่สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงมีพระคุณูปการในส่วนตัวข้าพเจ้าได้หายประชวรในครั้งหลังนี้ ก่อให้เกิดความปีติยินดีแก่ข้าพเจ้าเป็นอันมาก มาคำนึงดูเห็นว่า ถ้าในการที่ข้าพเจ้าจะอุปสมบทนี้ ได้พระองค์ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยแล้ว ก็จะเป็นการแสดงออกซึ่งความศรัทธาเคารพของข้าพเจ้าที่มีอยู่ในพระองค์ท่านได้อย่างเหมาะสมด้วยอีกประการหนึ่ง อาศัยเหตุเหล่านี้จึงได้ตกลงใจที่จะอุปสมบทในวันที่ ๒๒ เดือนนี้

ส่วนกิจการบ้านเมืองนั้น ก็หวังว่าในระยะเวลาที่ข้าพเจ้าจะบวชนี้ คงไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดขัดข้อง โดยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ข้าพเจ้าก็ได้แต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชินีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไว้แล้ว ขอท่านทั้งหลายจงช่วยกันรักษาความสงบสุขให้กิจการบ้านเมืองของเราดำเนินไปด้วยดีเถิด

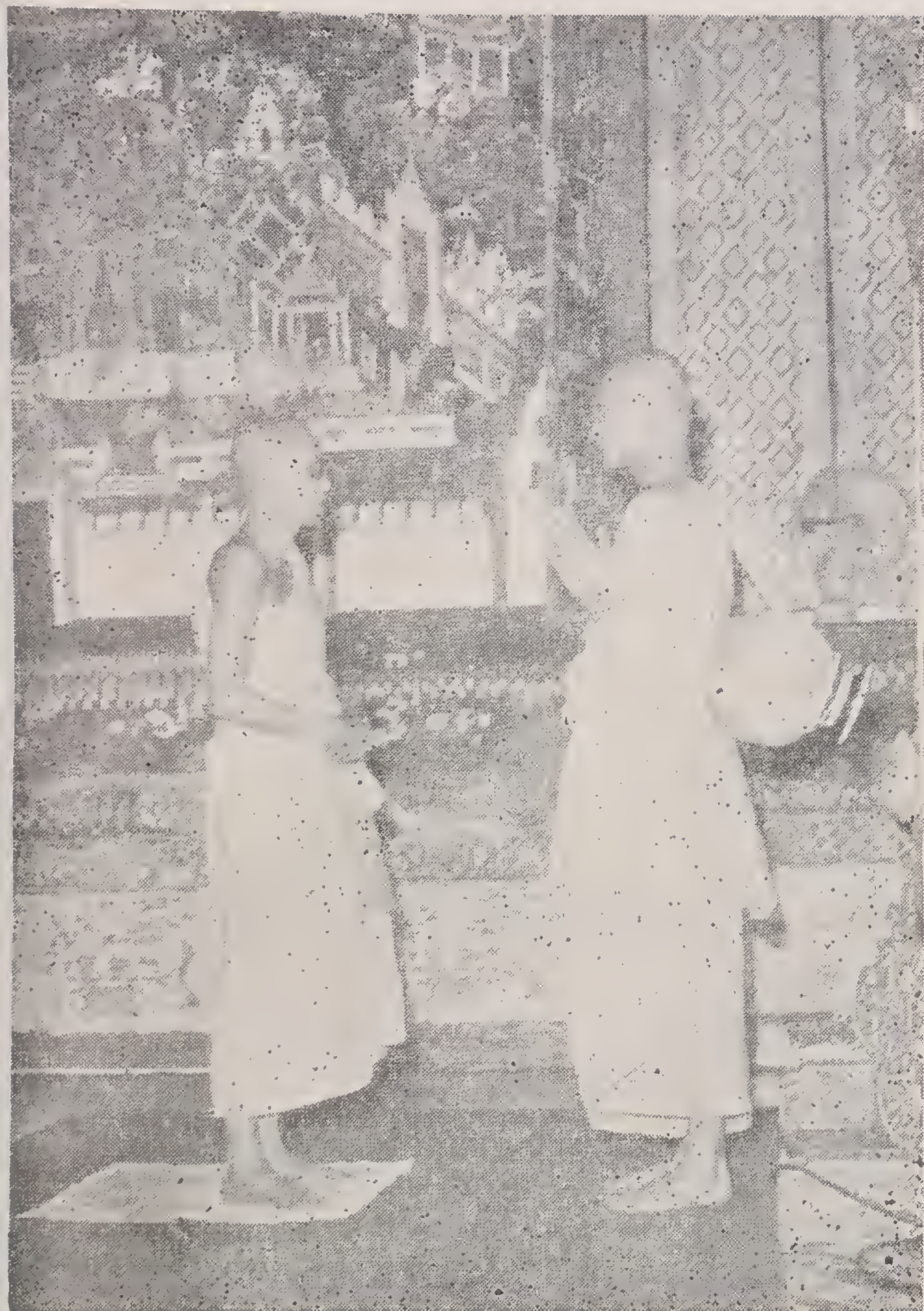
ขอคุณพระศรีรัตนตรัย ได้อภิบาลคุ้มครองท่านทั้งปวงให้มีความสุขสวัสดี ขอทุก ๆ ท่านจงมีส่วนได้รับกุศลความดีงามอันจักพึงมีจากการที่ข้าพเจ้าเข้าอุปสมบทในพระศาสนาครั้งนี้โดยทั่วกันด้วยเทอญ"

เมื่อถึงที่สุดแห่งพระราชดำรัสแล้ว แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ราษฎรได้เปล่งเสียงแสดงความปีติยินดีในพระราชศรัทธา

ระหว่างนี้เจ้าหน้าที่ได้ถ่ายทอดเสียงไปทั่วพระราชอาณาจักร

ครั้น ณ วันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ เวลา ๑๔.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฯ มายังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสด็จ ฯ สู่ที่เปลื้องเครื่องหลังพระอุโบสถ สมเด็จพระราชชนนีทรงจรดพระกรรบิดถวายเจริญพระเกศา แล้วภูษามาลาถวายต่อจนเสร็จ

ครั้นเวลา ๑๕.๐๐ น. ล่วงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องตามแบบผู้แสวงอุปสมบท เสด็จ ฯ ขึ้นสู่พระอุโบสถทางพระทวารหลัง เสด็จ ฯ ออกหน้าพระฉาก ทรงนมัสการพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระสัมพุทธพรรณี และพระพุทธรูปสนองพระองค์ทั้งสองพระองค์เป็นการส่วนพระองค์ตามราชประเพณี แล้ว

พระศาสนโศภน วัดมกุฏกษัตริยาราม พระกรรมวาจาจารย์ ทรงซักถามอันตรายิกธรรม ในพระราชพิธีทรงผนวช
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตร พระอนุศาสนาจารย์ ถวายอนุศาสน์ ในพระราชพิธีทรงผนวช
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระราชชนนีถวายไตรและบาตรสำหรับทรงอุปสมบท ในพระอุโบสถมีพระสงฆ์ผู้จะนั่งหัตถบาส รวม ๓๐ รูป อยู่ด้านเหนือ คือ

๑. สมเด็จพระสังฆราช (หม่อมราชวงศ์ชื่น นพวงศ์ ฉายา สุจิตฺโต ป.๗) วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเป็นพระอุปัชฌายะ และถวายศีล

๒. สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ ป. ๙) วัดเบญจมบพิตร พระอนุศาสนาจารย์

๓. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโย ป. ๙) วัดสระเกศ

๔. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (โสม ฉนฺโน ป. ๕) วัดสุทัศนเทพวราราม

๕. พระศาสนโศภณ (จวน อุฏฺฐายี ป. ๙) วัดมกุฏกษัตริยาราม พระกรรมวาจาจารย์

๖. พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ ป. ๘) วัดมหาธาตุ

๗. พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ ป. ๖) วัดบวรนิเวศวิหาร

๘. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลอด อตฺถการี ป. ๙) วัดราชาธิวาสวิหาร

๙. พระธรรมดิลก (บุ่น ปุณฺณสิริ ป.๖) วัดพระเชตุพน

๑๐. พระธรรมปาโมกข์ (วาสน์ วาสโน ป.๔) วัดราชบพิธ

๑๑.	พระธรรมไตรโลกาจารย์ (วน ฐิติญาโณ ป. ๖)	วัดอรุณราชวราราม
๑๒.	พระธรรมธีรราชมหามุนี (ธีร์ ปุณฺณโก ป. ๙)	วัดจักรวรรดิราชาวาส
๑๓.	พระธรรมปิฎก (พิมพ์ ธมฺมธโร ป. ๖)	วัดพระศรีมหาธาตุ
๑๔.	พระมงคลเทพมุนี (สาลี อินฺทโชโต)	วัดอนงคาราม
๑๕.	พระมงคลทิพยมุนี (เซ๊ก พฺรหฺมสโร)	วัดทองธรรมชาติ
๑๖.	พระรัชชมงคลมุนี (เทศ นิทฺเทสโก)	วัดสัมพันธวงศ์
๑๗.	พระเทพเวที (พื้น ชุตินฺธโร ป. ๙)	วัดสามพระยา
๑๘.	พระเทพเมธี (ชอบ อนุจารี ป. ๖)	วัดราษฎรบำรุง จังหวัดชลบุรี
๑๙.	พระเทพมุนี (ทรัพย์ โฆสโก ป. ๖)	วัดสังเวชวิศยาราม
๒๐.	พระเทพโมลี (วิม ธมฺมสาโร ป. ๙)	วัดราชาธิวาสวิหาร
๒๑.	พระอมราภิรักขิต (ทองดำ จนฺทูปโม ป. ๗)	วัดบรมนิวาส

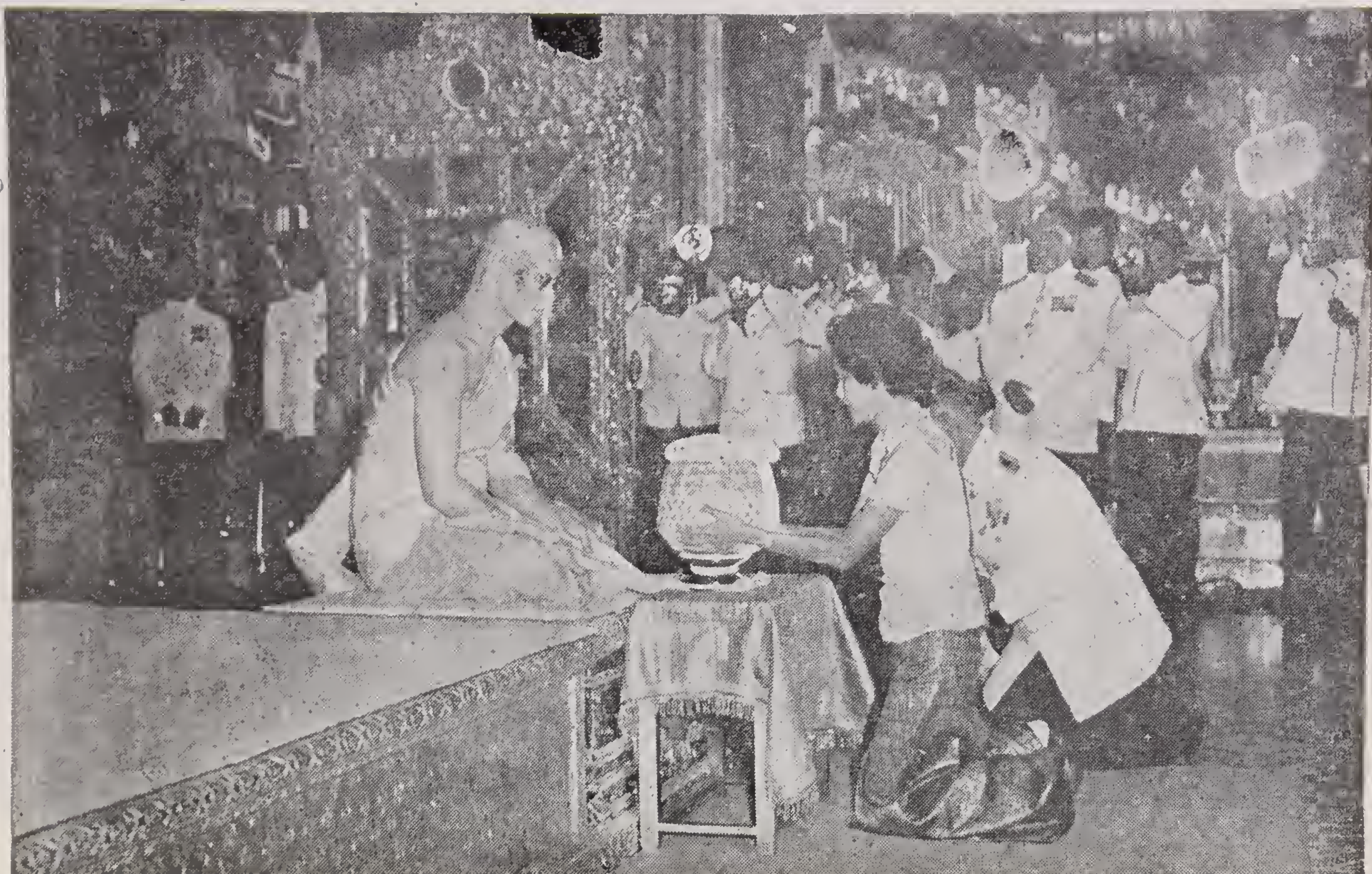

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ถวายเครื่องบริขาร
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

๒๒. พระอมรมุนี วัดโสมนัสวิหาร
(จับ จิตธมฺโม ป. ๘)
๒๓. พระโศภนคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร
(เจริญ สุวฑฺฒโน ป. ๙)
๒๔. พระกิตติวงศเวที วัดเบญจมบพิตร
(สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป. ๗)
๒๕. พระมหานายก วัดบวรนิเวศวิหาร
(เติม โกสโล ป. ๖)
๒๖. พระจุลนายก วัดบวรนิเวศวิหาร
(แก้ว อตฺตคุตฺโต)
๒๗. พระไตรสรณธัช วัดปรมัยยิกาวาส
(แสน ป. ๒ รามัญ)
๒๘. พระปัญญาภิมณฑมุนี วัดบวรนิเวศวิหาร
(วิชมัย ปุญฺญาราโม ป. ๖)
๒๙. พระสาธุศีลสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร
(สนธิ์ กิจฺจกาโร ป. ๕)
๓๐. พระอุดมญาณมุนี วัดชินวราราม จ.ว. ปทุมธานี
(ยศ โกสิโต ป. ๕)

ทางด้านใต้มี พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการผู้ใหญ่ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ นอกนั้นเฝ้าที่ชานพระอุโบสถทั้งหน้าหลัง พระบาทสมเด็จ

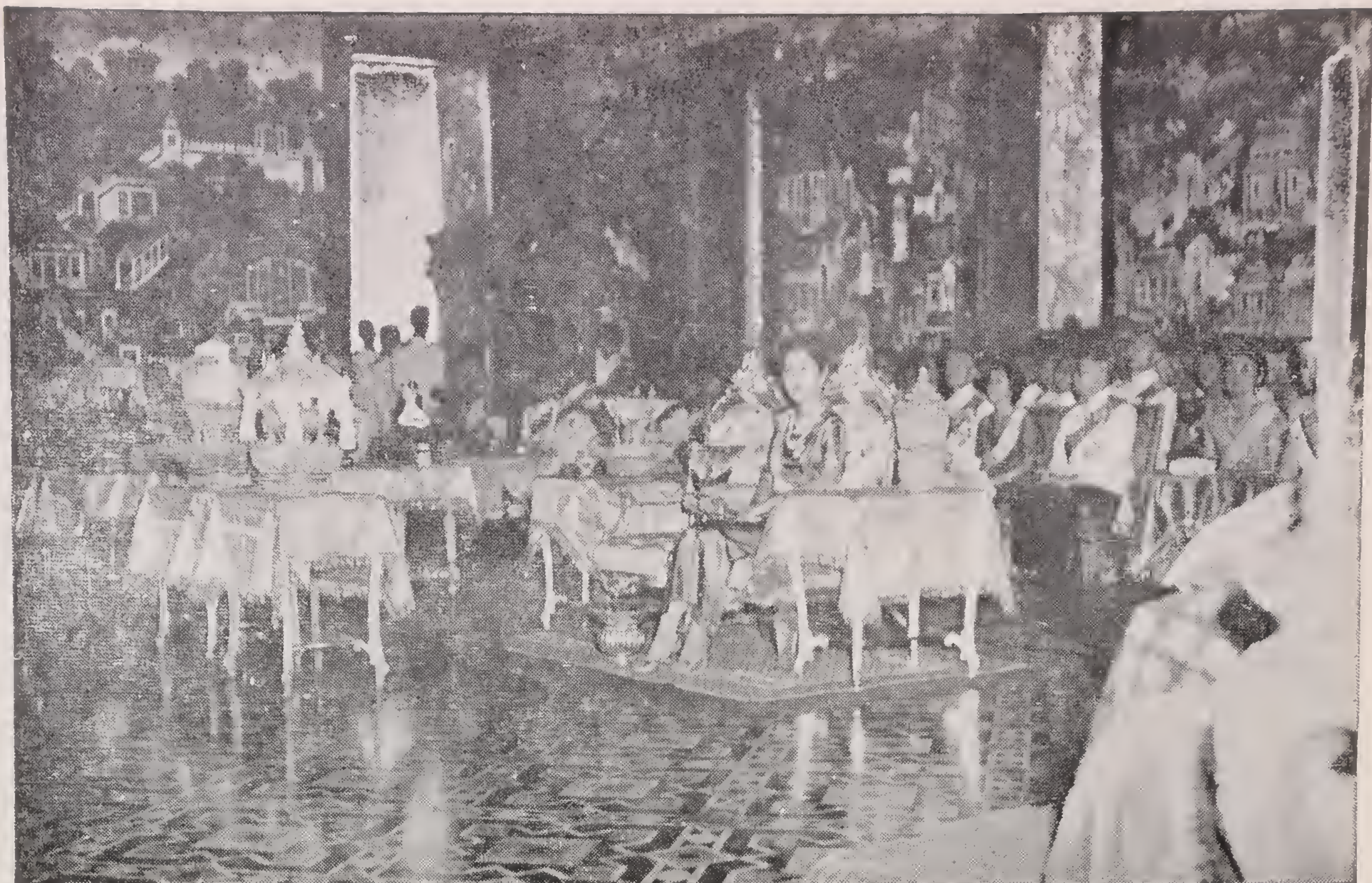
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฯ เข้าไปขอบรรพชาในท่ามกลางสงฆ์ต่อสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราชถวายโอวาทสำหรับบรรพชาว่า "บัดนี้ สมเด็จพระบรมบพิตรทรงมีพระราชศรัทธาความเชื่อ พระราชปสาทะความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงขอบรรพชาอุปสมบท รวมความว่าบวชในพระพุทธศาสนา ตามพระราชประเพณีของพระเจ้าแผ่นดินที่เป็นบรมราชจักรีวงศ์และตามแบบของกษัตริย์ก่อน ๆ เพราะฉะนั้น จึงควรน้อมพระราชหฤทัยระลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดา ประกาศพระศาสนา และทรงระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประกาศสัจจะ ความจริงอันไม่แปรปรวนและระลึกถึงพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วได้ความเชื่อความเลื่อมใส ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจนได้บรรลุถึงคุณพิเศษในพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพราะฉะนั้น ในบัดนี้จงตั้งพระราชหฤทัยระลึกถึงพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมศาสดา ผู้ประกาศพระศาสนา และระลึกถึงคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่าศาสนธรรมอันประกาศสัจจธรรม ธรรมะที่เป็นจริง และระลึกถึงพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เช่นนี้จึงควรบวชในพระพุทธศาสนา การบวชในพระพุทธศาสนา ท่านสอนให้เรียน ตจปัญจกกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานที่มีหนังเป็นที่ ๕ เพราะฉะนั้น จงตั้งพระทัยทรงว่าตามไปโดยบทพระบาลีก่อน เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ ตโจ ทันตา นขา โลมา เกสา จงศึกษาให้รู้เนื้อความ เกสา ได้แก่ผมที่งอกอยู่บนศีรษะ โลมา ได้แก่

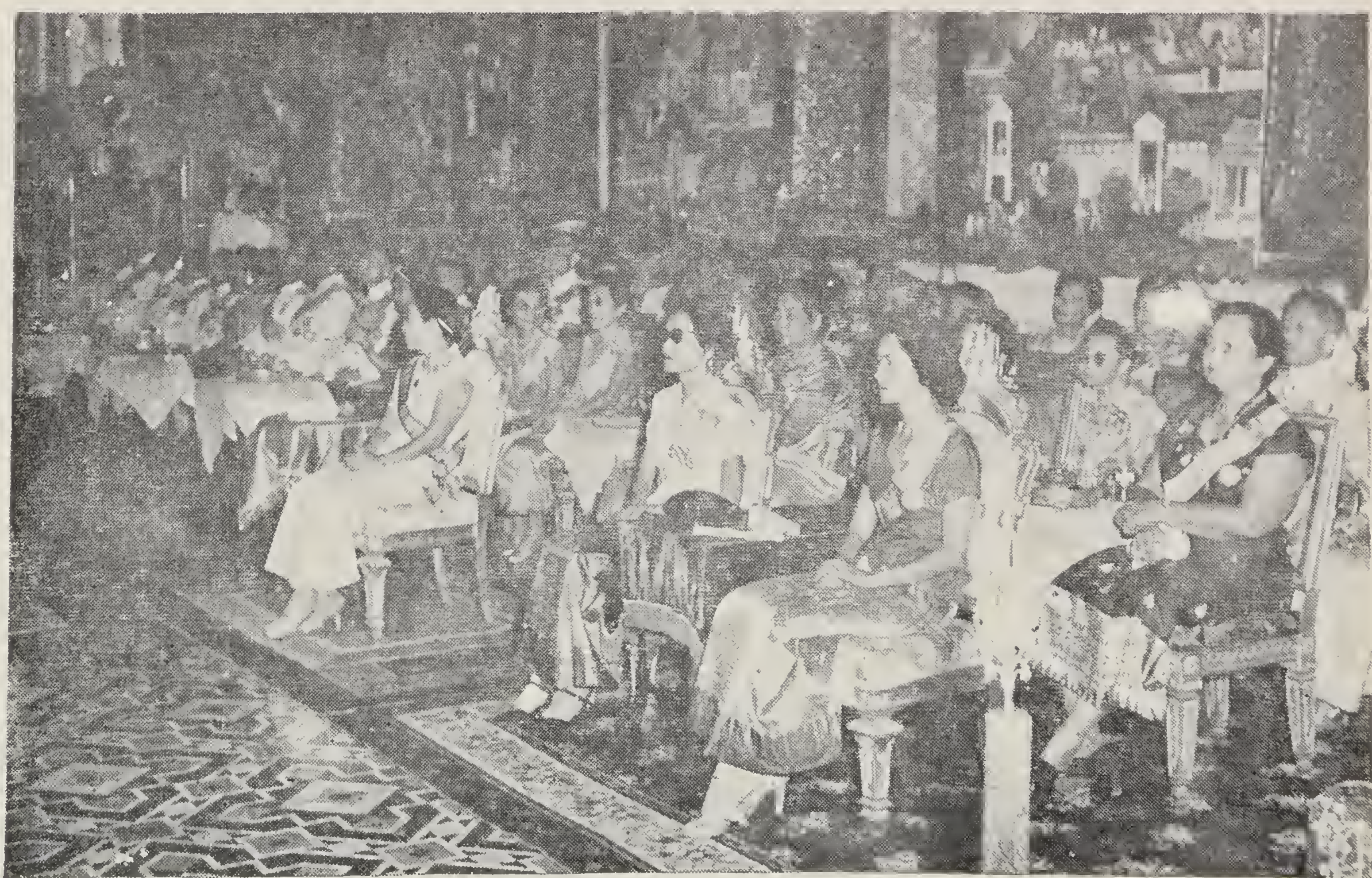
สมเด็จพระราชชนนี ฯ ถวายบาตรสำหรับพระราชพิธีอุปสมบทกรรม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ระหว่างพระราชพิธีทรงผนวช ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประทับเป็นประธานในการทรงผนวช
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

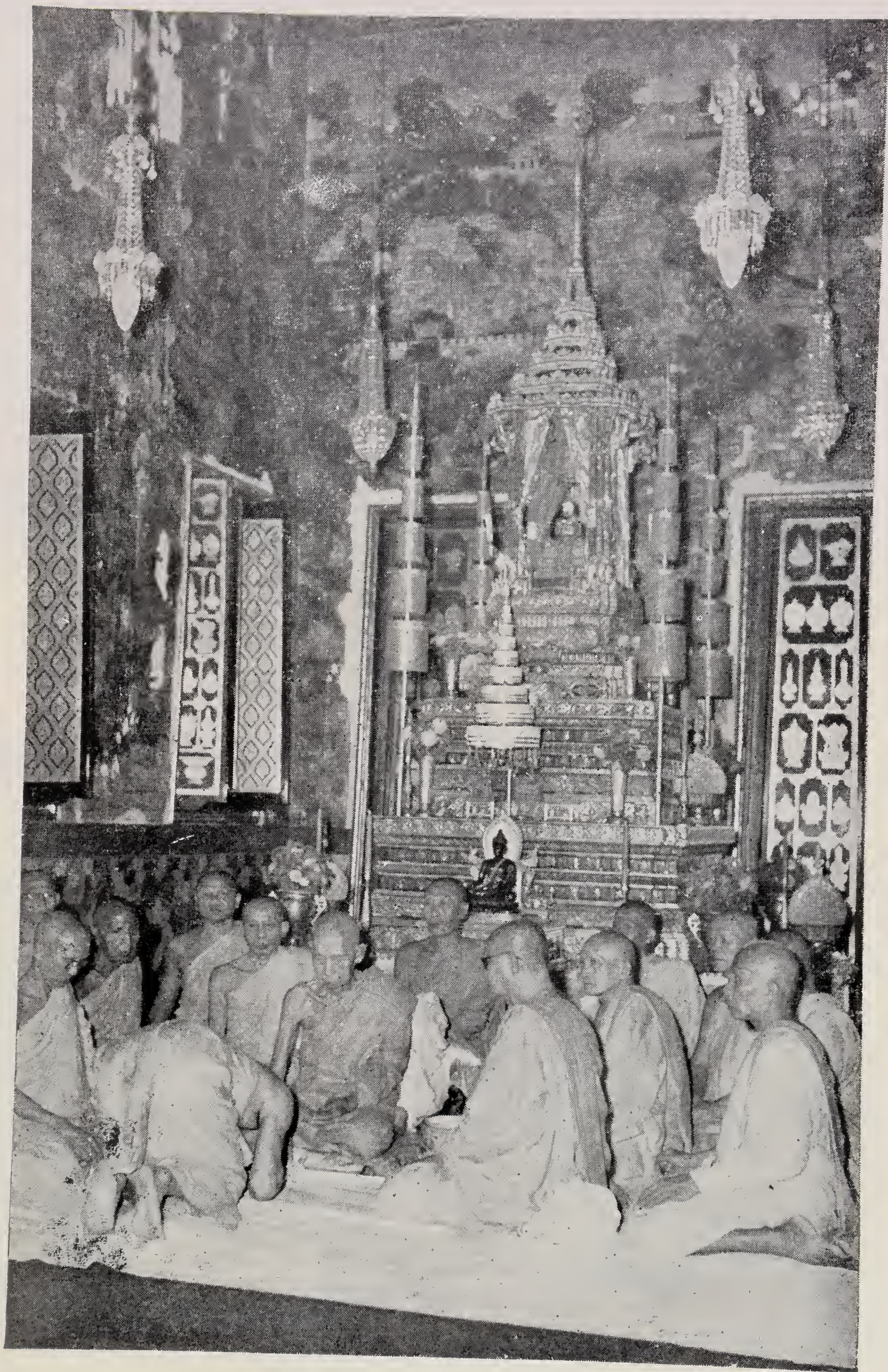

พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการเฝ้า ในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ขนที่งอกอยู่ทั่วตัว เว้นฝ่ามือฝ่าเท้า นขา ได้แก่เล็บที่งอกอยู่ตามปลายมือปลายเท้า ทันตา ได้แก่ฟันที่งอกอยู่ในกระดูกคางเบื้องล่างเบื้องบน สำหรับบดเคี้ยวอาหาร ตโจ ได้แก่หนังที่หุ้มอยู่ทั่ว ผม ขน เล็บ ฟัน หนังเหล่านี้ ถ้าทิ้งอยู่ตามที่ของมันก็จะปฏิกูลโสโครก เพราะธุลีละอองที่มาจับบ้าง ออกมาจากร่างกายเดิมบ้าง เพราะฉะนั้น บุคคลจึงต้องชำระล้างขัดสีตกแต่งเอาของหอมเข้าอบกลิ่นเพื่อแก้กันปฏิกูลโสโครก ถึงเช่นนั้นก็ไม่สามารถจะแก้กันให้เด็ดขาดไปได้ เพียงแต่ปะทะปะทังไว้เพียงชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่เป็นของปฏิกูลโสโครกอย่างไรก็คงแสดงปฏิกูลโสโครกน่าเกลียดออกมาอย่างนั้น ให้เห็นอยู่เป็นธรรมดา แต่คนไม่พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริง จึงหลงรักหลงเกลียดแล้วก็ประทุษร้ายกัน เมื่อใช้พระปัญญาพิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนังทั้ง ๕ เห็นเป็นของปฏิกูลโสโครกน่าเกลียด ก็พึงยึดรักษาอารมณ์อันนั้นไว้ เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งสมาธิและเป็นที่ตั้งแห่งปัญญาต่อไป ในบัดนี้จะถวายผ้ากาสายะ เพื่อได้ทรงครองอุปสมบท'' แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯกลับเข้าในพระฉาก ทรงกาสาวพัสตร์เสด็จเข้าไปรับสรณะและศีลต่อสมเด็จพระสังฆราช สำเร็จบรรพชากิจเป็นสามเณรแล้ว ทรงขอนิสัยสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ ถวายพระสมณนามว่า ''*ภูมิพโล*'' ทรงขออุปสมบท พระสงฆ์ถวายการอุปสมบทโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ และพระศาสนโศภน วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ เมื่อทรงรับอุปสมบท

เสร็จเป็นอันทรงดำรงภิกขุภาวะโดยสมบูรณ์แล้ว สมเด็จพระวันรัต สังฆนายกถวายอนุศาสน์ แล้วพระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับไทยธรรมของหลวงจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ในหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงรับไทยธรรมของสมเด็จพระราชชนนี ทรงรับดอกไม้ธูปเทียนจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ในพระนามของพระบรมวงศานุวงศ์ จากประธานองคมนตรี ในนามของคณะองคมนตรี จากนายกรัฐมนตรี ในนามของคณะรัฐมนตรีและข้าราชการทุกฝ่าย และจากประธานสภาผู้แทนราษฎร ในนามของสภาและปวงชน คณะสงฆ์จึงออกไปจากพระอุโบสถ เป็นเสร็จงานในที่นี้

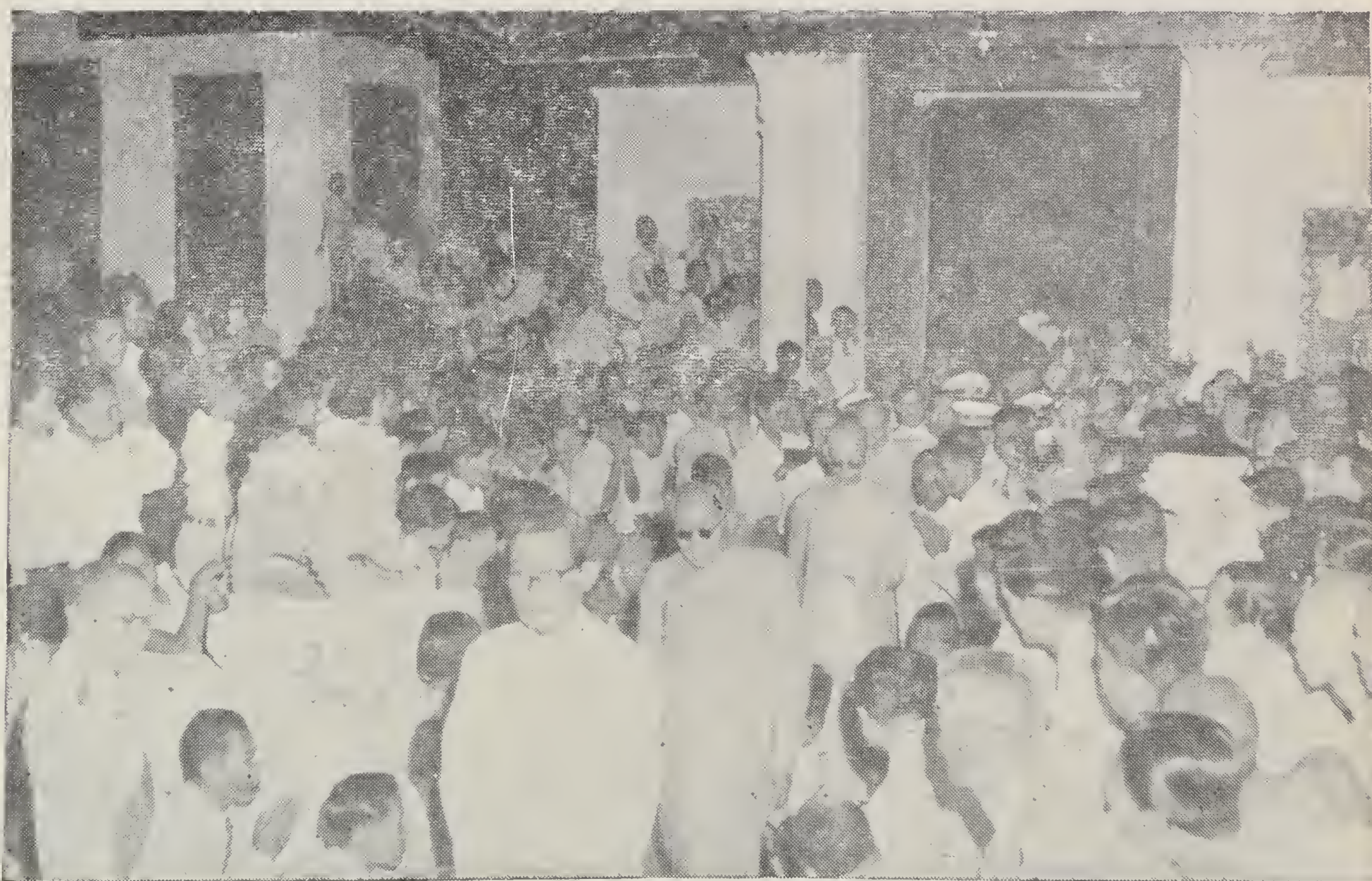
ลำดับนี้พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระโศภนคณาภรณ์วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จทางหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงรถยนต์พระที่นั่งเข้าไปสู่พระพุทธรัตนสถาน ทรงประกอบพิธีตามราชประเพณี มีพระเถระฝ่ายธรรมยุตนั่งหัตถบาส ๑๕ รูป เมื่อเสร็จอุปสมบทกรรมเวลา ๑๗.๔๓ น. แล้ว เสด็จทรงรถยนต์พระที่นั่งพร้อมด้วยสมเด็จพระสังฆราช พระราชอุปัธยาจารย์ สู่วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จนมัสการพระพุทธชินสีห์และพระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ และกรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีพระเถรานุเถระทั้งในวัดนี้ทั้งวัดอื่นรับเสด็จ มีสมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตรเป็นต้น แล้วเสด็จขึ้นพระตำหนักปั้นหย่า เสด็จประทับบนพระตำหนัก

ในพระพุทธรัตนสถาน
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ประชาชนเฝ้า ฯ รายทางเสด็จ ฯ กลับจากการทรงผนวช สู่วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

เสด็จ ฯ ถึงวัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงพรต ทรงทำพินทุแล้ว เสด็จออกให้สมเด็จพระบรมราชินีถวายดอกไม้ธูปเทียนส่วนพระองค์ แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปถวายดอกไม้ธูปเทียนสมเด็จพระสังฆราช แล้วสมเด็จพระสังฆราชประทานพระโอวาทดังต่อไปนี้

"การทรงผนวชวันนี้ เป็นประโยชน์มากสำหรับคนผู้นับถือพระพุทธ-ศาสนา เพราะเขายินดีกันมาก แต่ว่าที่จะได้เป็นประโยชน์สำหรับพระองค์เองนั้น ต้องประพฤติปฏิบัติธรรมวินัย คือบวชด้วยกายอย่างหนึ่ง บวชด้วยใจอย่างหนึ่ง ถ้าทั้ง ๒ อย่างผสมกันเข้าแล้ว จะเป็นกุศล

การบวชด้วยกายนั้น ต้องทำพิธีในที่ประชุมสงฆ์

แต่การบวชด้วยใจ ต้องตั้งพระราชหฤทัยเรียนพระพุทธศาสนาในพระวินัย ทรงอ่านดูในข้อบังคับที่จะไม่ประพฤติล่วง และในธรรมะทรงศึกษาเพื่อประพฤติตาม ฝึกหัดพระราชหฤทัยให้สงบระงับ

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อทรงผนวชเสร็จแล้ว มีพระออกไปบอกอนุศาสน์

อนุศาสน์ แปลว่า คำสอนในลำดับถึง เมื่อบวชเสร็จก็ต้องสอน แม้เป็นภาษาบาลีก็ต้องสอนกัน พระพุทธบัญญัติ พระพุทธภาษิตก็สอนอย่างนั้น แต่การสอนอนุศาสน์ในครั้งพุทธกาล เมื่อพูดภาษาบาลี เขาก็รู้กัน แต่มาสมัยนี้ พระพุทธศาสนาแพร่หลายมาถึงประเทศเราซึ่งไม่ใช้ภาษามคธ ผู้ไม่ได้เรียนภาษามคธก็ฟังไม่รู้เรื่อง เพราะฉะนั้นควรทรงศึกษาเสียให้เข้าพระทัย

ข้อต้นท่านสอนว่า ผู้บวชต้องอาศัยบิณฑบาตเขาเลี้ยงชีวิต แต่ว่าไม่บังคับ ถ้าจะมีอติเรกลาภอื่น ๆ ที่เขาถวายก็ใช้ได้

ข้อที่ ๒ ท่านสอนให้ใช้ผ้าบังสุกุล คือผ้าที่เขาทิ้งเปื้อนฝุ่นแล้วเก็บมาซัก มาย้อม มาเย็บ คือทำเป็นกระทง ๆ อย่างที่ใช้กันนี้ แต่ว่าไม่บังคับ ถ้าจะมีอติเรกจีวร ที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ใช้ได้

ข้อที่ ๓ ท่านสอนให้อาศัยยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า เพราะคนเราต้องเจ็บ เมื่อเจ็บแล้วก็ต้องกินยา ยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า เป็นยาถ่ายด้วย และเป็นยาแก้ไข้ด้วย แต่ไม่บังคับโดยเด็ดขาด เป็นแต่ว่าถ้าไม่ได้อติเรกลาภ คือ ยาอื่น ก็ให้ใช้ยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า

ข้อที่ ๔ ท่านสอนให้อาศัยเรือนว่างเปล่า ให้อาศัยโคนไม้เป็นที่อยู่ แต่ไม่ห้ามเด็ดขาด ถ้ามีอติเรกลาภ คือ กุฏิที่อยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ใช้ได้ คือต้องรู้ว่า พระแต่ก่อนนั้นฝืดเคืองมาก ต้องอาศัยปัจจัยทั้ง ๔ นี้เป็นอยู่

แลจงเว้นข้อห้ามที่อย่างสำคัญ ล่วงเข้าแล้ว ทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุ เรียกว่า ต้องปาราชิก

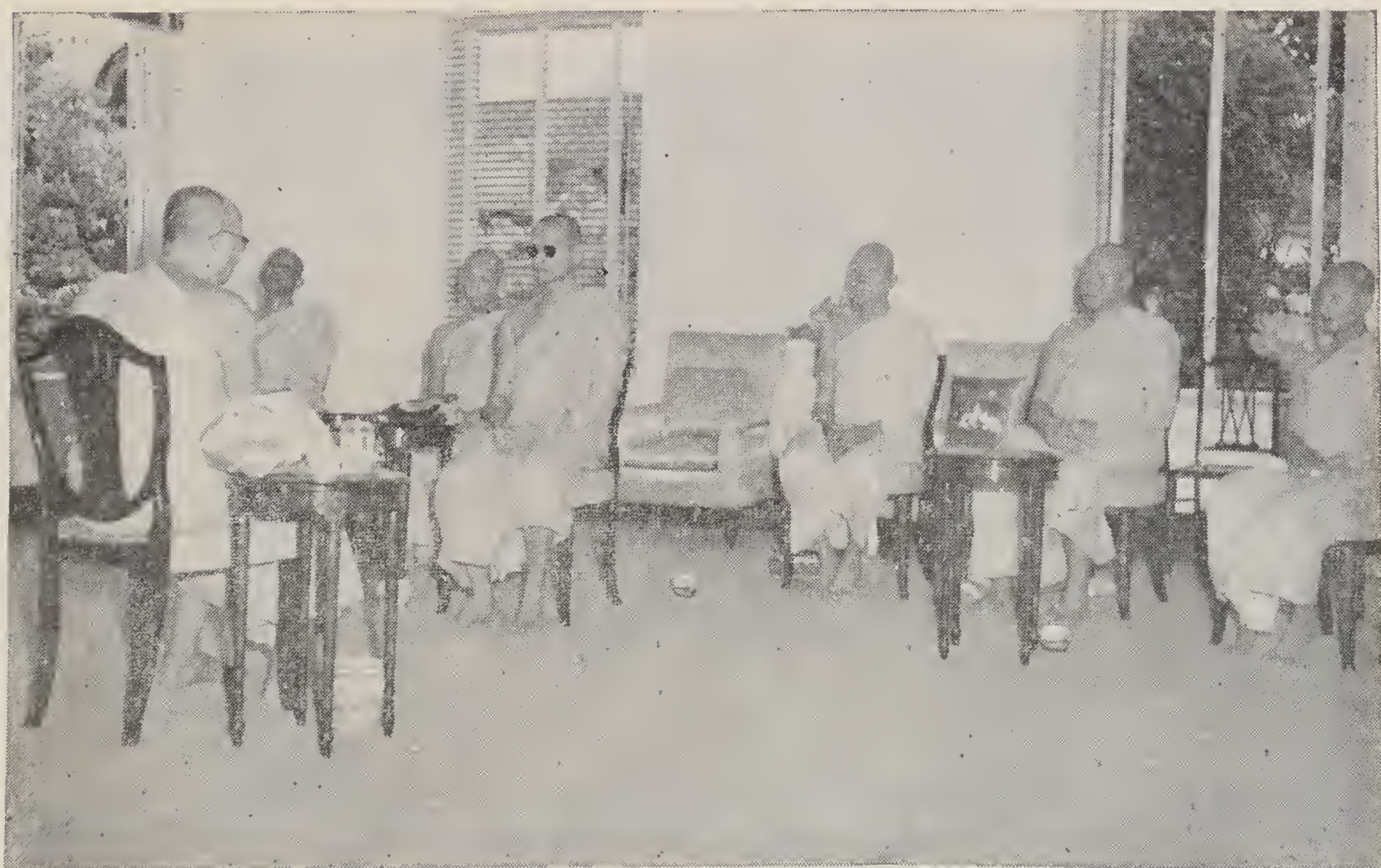
วันนี้ สอนแต่เพียงเท่านี้ก่อน ถวายหนังสือไป หนังสือนวโกวาท ถ้ามีเวลา ควรทรงอ่าน ทรงอ่านวินัยให้จบเสียก่อน และอ่านให้เข้าพระทัย เพื่อจะได้ประพฤติตาม ถ้าไม่เข้าพระทัย ก็รับสั่งถามพระพี่เลี้ยง

ส่วนธรรมะ อธิบายไว้ในโอวาทแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้ามีเวลาควรทรงอ่านเพื่อฝึกหัดพระราชหฤทัยให้สงบระงับ ให้เป็นการบวชด้วยพระราชหฤทัยด้วย บวชพระกายด้วย

วันนี้ พอกันที ทรงเหน็ดเหนื่อยมามากแล้ว"

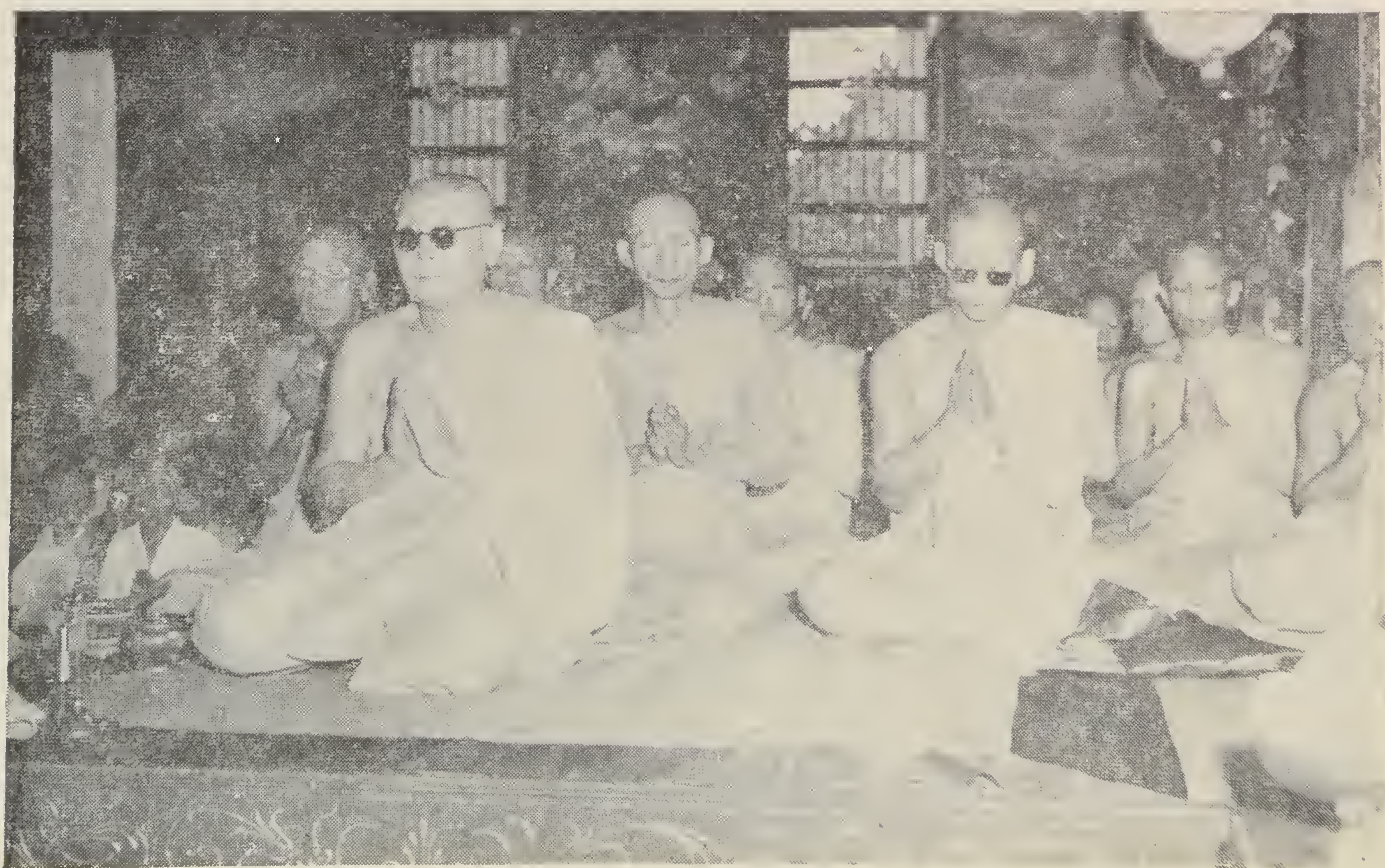
ทรงวิกัปป์ไตรจีวร บนพระตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงสนทนาธรรมกับพระพรหมมุนี บนพระตำหนักทรงพรต
วัดบวรนิเวศวิหาร

ทรงทำวัตรในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

ประทับในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

ครั้นแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับพระตำหนักบ้านหย่า ในการพระราชกุศลขึ้นพระตำหนักนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อาราธนาศีล พระราชาคณะวัดนี้ คือ พระพรหมมุนี พระรัตนธัชมุนี พระโศภนคณาภรณ์ พระมหานายก พระจุลนายก พระสาธุศีลสังวร พระปัญญาภิมณฑมุนี เจริญพระพุทธมนต์ เสร็จแล้วเสด็จสู่ที่ประทับ และเข้าที่พระบรรทมเวลา ๒๔.๓๐ น.

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๒ แห่งการทรงผนวช
วันอังคาร ที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น. บรรทมตื่น

เวลา ๗.๐๐ น. เสวยพระกระยาหารเช้า

เวลา ๘.๐๕ น. ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "อุปสัมปทา" ซึ่งพระสาธุศีลสังวรอ่านถวาย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นำเสด็จ ฯ ลงมาทรงมีพระราชปฏิสันถารกับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา (ทรงจัดพระกระยาหารเพลถวาย)

เวลา ๙.๓๕ น. ทรงพระอักษร ถึงเวลา ๑๐.๔๕ น.

เวลา ๑๐.๔๕ น. เสด็จ ฯ พระตำหนักปั้นหย่า ทรงฟังพระสวด ทรงถวายภัตตาหารพระพรหมมุนี แล้วเสด็จ ฯ ออกมาเสวยพระกระยาหารเพล ณ พระตำหนักข้างนอก (เลี้ยงพระราชาคณะ ๗ องค์ มี

๑. พระพรหมมุนี

๒. พระรัตนธัชมุนี

๓. พระโศภนคณาภรณ์

๔. พระมหานายก

๕. พระจุลนายก

๖. พระสาธุศีลสังวร

๗. พระปัญญาภิมณฑมุนี

ม.จ. ประเสริฐศรี ฯ อาราธนาศีล)

เสวยเพลเสร็จแล้วเสด็จ ฯ ไปถวายของพระ พระสงฆ์ถวายอดิเรก เสร็จพิธี ๑๒.๒๕ น.

เวลา ๑๐.๓๐ น. สมเด็จพระบรมราชินี เสด็จมาเฝ้าเยี่ยม เสด็จกลับ ๑๑.๓๐ น.

เวลา ๑๓.๓๐ น. นายจำนงราชกิจ เฝ้า ฯ

เวลา ๑๓ ๕๐ น. ทรงพัก ถึง ๑๖.๒๐ น.

เวลา ๑๖.๒๕–๑๖.๕๐ น. พระพรหมมุนี ขึ้นเฝ้า ฯ

เวลา ๑๗.๐๕ น. เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถทำวัตรเย็น ทรงสดับอรรถศาสน์ เรื่อง "หิตจรรยา" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณอ่านถวาย เสด็จกลับเวลา ๑๘.๐๐ น.

เวลา ๑๘.๐๐ น. ทรงพระอักษร

เวลา ๒๐.๐๐ น. ทอดพระเนตรโทรภาพข่าวทรงผนวช และงานถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า ทรงนิมนต์พระราชาคณะมาดูด้วยมี

๑. พระพรหมมุนี

๒. พระโศภนคณาภรณ์

๓. พระมหานายก

๔. พระจุลนายก

๕. พระสาธุศีลสังวร

ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับพระราชาคณะ จนถึง ๒๐.๕๐ น. พระราชาคณะทูลลากลับ

เวลา ๒๐.๕๕ น. เสด็จพระราชดำเนินขึ้นทรงนมัสการพระบนพระตำหนักบั้นหย่า

เวลา ๒๒.๐๕ น. เข้าที่พระบรรทม

อุปสัมปทา

ตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาจนบัดนี้ มีคนจำนวนหนึ่งพอใจจะชักจูงคนให้ประพฤติธรรม ด้วยเข้าใจว่าได้ยังประโยชน์ใหญ่ให้สำเร็จแก่มหาชน ทำความเกิดของตนไม่ให้ไร้ผลเปล่า ๆ คนจำพวกนี้ที่อุกฤษฏ์ ได้ยอมสละโภคสมบัติยศศักดิ์และความสุขส่วนตัวเสีย ประพฤติตนเป็นนักบวช เที่ยวสั่งสอนมหาชน ชักจูงให้ประพฤติธรรมที่ตนนับถือว่าเป็นดี มีคนนับถือมากได้รับความยกย่องเป็นศาสดา ๆ คำสอนที่พวกคนเป็นอันมากนิยมนับถือสืบมา จัดว่าเป็นลัทธิหรือศาสนาอย่างหนึ่ง

พระศาสดาของพวกเรา ก็เป็นพระองค์หนึ่งแห่งคนจำพวกนั้น พระองค์มีพระกรุณาใหญ่ในหมู่ชนฝังอยู่ในพระสันดาน แม้พระองค์ประสูติในสกุลกษัตริย์และเป็นรัชทายาท ผู้จะได้รับราชสมบัติสืบพระวงศ์ มีทางที่จะได้ทรงทำประโยชน์ให้แก่มหาชนผู้อยู่ใต้ปกครอง ถึงอย่างนั้นก็ยังพอพระหฤทัยในทางเป็นผู้สั่งสอนมหาชนมากกว่าครองแผ่นดิน ข้อนี้เป็นเหตุให้พระองค์ทรงผนวช เป็นธรรมดาของท่านผู้บวชด้วยความประสงค์เช่นนั้นจะลงสันนิษฐานว่า จะเข้าพวกเป็นผู้ช่วยท่านผู้อื่น หรือจะทำเองตามลำพัง ในชั้นแรกพระองค์น้อมพระหฤทัยไปเข้าเป็นพวกช่วยท่านผู้อื่น และได้เสด็จเข้าไปอยู่ในสองสำนัก แต่ไม่พอพระหฤทัยในลัทธิของสองคณาจารย์นั้น ภายหลังจึงทรงพระดำริจะทำตามลำพัง เมื่อ

เป็นเช่นนี้ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องทรงเลือกทางและสันนิษฐานลงไปว่า จะสอนเขาในทางไหน ทรงค้นคว้าหาไปจึงได้พบความบริสุทธิ์ว่าเป็นมูลแห่งความดีทั้งปวง พระองค์ทรงตั้งอุตสาหะพากเพียรทำพระองค์ให้บรรลุความบริสุทธิ์นั้นได้ก่อนแล้ว จึงเทศนาสั่งสอนผู้อื่นในทางนั้นต่อไป ฯ

ในชั้นต้น ทรงแสดงแก่พวกนักบวชด้วยกันก่อน เมื่อมีผู้เชื่อถือและทูลขอเข้าพวกด้วย ก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุเหมือนกัน ด้วยพระวาจาว่าเป็นภิกษุมาเถิด เพียงเท่านี้ก็เป็นอันทรงรับเข้าหมู่ การบวชอย่างนี้ เรียกเอหิภิกขุอุปสัมปทา แปลว่าอุปสมบทด้วยทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุมา เมื่อมีสาวกหลายรูป พระองค์ทรงส่งให้แยกกันไปประกาศพระศาสนาในถิ่นฐานบ้านเมืองนั้น ๆ ครั้นมีผู้เลื่อมใสสมัครจะบวช สาวกเหล่านั้นก็พาคนเหล่านั้นมาเฝ้าพระศาสดา เพื่อได้รับพระอนุญาตเป็นภิกษุ ตามธรรมเนียมที่เคยทรงมา พระศาสดาทรงพระดำริเห็นความลำบากของท่านผู้พาและคนผู้ตามมานั้น เพราะทางกันดาร ไปมาไม่สะดวก จึงทรงพระอนุญาตให้สาวกรับเข้าหมู่ได้เอง แต่เปลี่ยนวิธีรับเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่พยักพเยิดดังที่ทรงมา ให้ผู้จะบวชเข้าหมู่นั้นปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะถือเพศก่อนแล้ว เปล่งวาจาแสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะด้วยอาการเคารพจริง ๆ เพียงเท่านี้ชื่อว่าเป็นอันรับเข้าหมู่หรือบวชเป็นภิกษุได้เหมือนกัน การบวชอย่างนี้เรียกว่าติสรณ-คมนุปสัมปทา แปลว่าอุปสมบทด้วยถึงสามสรณะ ในยุคต้นแห่งตรัสรู้

การรับเข้าหมู่หรือรับบวชให้เป็นภิกษุสำเร็จด้วยอำนาจบุคคล คือพระศาสดาทรงเองบ้าง สาวกทำบ้าง ด้วยประการฉะนี้

จำเนียรกาลล่วงมา พระศาสนาเจริญแพร่หลายขึ้นโดยลำดับ มีคนนับถือมาก พุทธบริษัทมีทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ทั้งชายทั้งหญิง พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงประดิษฐานให้เป็นหลักมั่นคง พระองค์ทรงมุ่งประโยชน์ของมหาชนยิ่งกว่าผลส่วนพระองค์เอง จึงได้ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะ สงฆ์นั้นไม่ใช่ภิกษุเฉพาะรูปดังคนสามัญเข้าใจกันอยู่ ภิกษุหลายรูปเข้าประชุมกันเป็นหมู่เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเหมือนประชุมแห่งพวกสมาชิกของสมาคมนั้น ๆ ซึ่งมีอำนาจให้สำเร็จกิจธุระของเขา นี้เรียกว่าสงฆ์ สงฆ์นั้น ย่อมมีองค์เป็นกำหนดสำหรับกิจนั้น ๆ กิจโดยมากต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๔ รูป สงฆ์ผู้ทำกิจเช่นนี้เรียกว่าจตุวรรค แปลว่ามีพวก ๔ ๆ แต่กิจบางอย่างต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๕ รูปบ้าง ๑๐ รูปบ้าง ๒๐ รูปบ้าง สงฆ์ผู้ทำกิจเหล่านั้น เรียกว่าปัญจวรรค มีพวก ๕ ทสวรรค มีพวก ๑๐ วีสติวรรค มีพวก ๒๐ เป็นลำดับกัน ตกมาถึงชั้นนี้ อุปสัมปทา คือรับบวชคนให้เป็นภิกษุเข้าหมู่ จึงเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะพึงทำด้วยอย่างหนึ่ง พระศาสดาจึงทรงงดการประทานอุปสมบทด้วยพระองค์เองเสีย และทรงเลิกการให้อุปสมบทของสาวกเสียด้วย ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำด้วยวิธีซึ่งเรียกว่าญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา คือภิกษุประชุมครบองค์กำหนดในเขตแห่งชุมนุมซึ่งเรียกว่าสีมา กล่าววาจาประกาศเรื่องความที่จะรับคนนั้นเข้าหมู่ และได้รับความยินยอมของภิกษุทั้งปวงผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์นั้น องค์กำหนดของสงฆ์ผู้

ให้อุปสมบทได้นั้น ในประเทศที่มีพระดื่น ซึ่งในครั้งนี้ใช้เอามัธยมประเทศ ๑๐ รูป ในประเทศที่หาพระยากซึ่งใช้เอาปัจจันตชนบทเพียง ๕ รูปก็ได้ อุปสมบทสำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์อย่างนี้เป็นมาจนถึงกาลทุกวันนี้ ฯ

ภิกษุผู้ได้อุปสมบทด้วยวิธีซึ่งทรงเอง ที่เรียกว่าเอหิภิกขุอุป-สัมปทาก็ดี ด้วยวิธีซึ่งสาวกทำ ที่เรียกว่าติสรณคมนูปสัมปทาก็ดี ด้วยวิธีซึ่งสงฆ์ทำที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาก็ดี ทั้ง ๓ เหล่านี้ มีสังวาส คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเป็นอันเดียวกันเข้าเป็นพวกเดียวกันได้

ครั้นทรงเลิกติสรณคมนูปสัมปทาเสียแล้ว ได้ทรงพระอนุญาตให้เอาวิธีนั้นมาใช้บวชกุลบุตร ผู้มีอายุยังหย่อน ไม่ครบกำหนดเป็นภิกษุ ให้เป็นสามเณร ยังเสร็จด้วยอำนาจบุคคล คือสาวกหรือภิกษุผู้เถระนั่นเอง เมื่อเกิดมีสามเณรขึ้น การบวชจึงเป็น ๒ คือ บวชเป็นภิกษุเรียกว่าอุปสัมทาหรืออุปสมบท บวชเป็นสามเณร เรียกว่าบรรพชา และวิธีที่สงฆ์จะให้อุปสมบท ก็ให้แก่ผู้ได้รับบรรพชาเป็นสามเณรมาแล้ว นี้ใช้เป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้

คราวนี้จะอธิบายถึงธรรมเนียมให้อุปสมบทของสงฆ์ ผู้จะอุปสมบทนั้น ต้องเป็นชาย มีอายุครบกำหนดเป็นบุรุษ คือไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี นับแต่ปฏิสนธิมา หาได้เป็นมนุษยวิบัติ คือถูกตอนเป็นต้น ไม่ใช่คนทำความผิดอย่างร้ายแรง เช่นฆ่าบิดามารดา และไม่ใช่คนเคยทำความเสียหายในพระพุทธศาสนาอย่างร้ายแรง คือต้องปาราชิกเมื่อบวชเป็น

ภิกษุคราวก่อน หรือไปเข้ารีตเดียรถีย์ทั้งเป็นภิกษุ ถ้าเป็นผู้มีโทษเห็นปานนั้นหรือเป็นสตรี อุปสมบทไม่ได้ เรียกว่าวัตถุวิบัติ หากสงฆ์จะขืนให้อุปสมบทหรือทำให้โดยไม่รู้ ก็ไม่เป็นภิกษุโดยถูกต้องแก่พระบัญญัติ รู้เข้าเมื่อใด จำจะต้องให้ออกเสียจากหมู่เมื่อนั้น คนพ้นจากโทษดังว่าแล้ว เรียกว่าวัตถุสมบัติ ควรจะรับอุปสมบทได้ แม้คนผู้ไม่ต้องห้ามเป็นเด็ดขาดเช่นนั้นแล้ว ก็ยังควรจะเลือกสรรอีก ควรจะเว้นคนเสียชื่อเสียง เช่นคนเป็นโจรหรือหัวไม้ขึ้นชื่อโด่งดัง คนทำความผิดถูกรับอาชญาแผ่นดิน มีเครื่องหมายติดตัวเช่นถูกเฆี่ยนหลังลาย ถูกสักหมายความผิด คนมีอวัยวะพิการต่าง ๆ คนมีโรคไม่รู้จักหาย ซึ่งไม่สามารถจะทำหน้าที่ของภิกษุได้ คนมีโรคที่จะติดกัน มีโรคเรื้อรัง คนอยู่ในหวงห้ามของผู้อื่น คือคนอยู่ในปกครองของมารดาบิดา คนอยู่ในราชการ คนเป็นทาสเป็นหนี้ของผู้อื่น แต่คนจำพวกหลังนี้พ้นจากความหวงห้ามแล้ว เช่นบุตรได้อนุญาตของมารดาบิดา ข้าราชการได้อนุญาตของเจ้าหน้าที่ คนพ้นจากทาสจากหนี้แล้วให้อุปสมบทได้ ถึงมีห้ามไว้ก็จริง แต่ไม่ได้ห้ามเป็นเด็ดขาดเหมือนคนจำพวกก่อน ถ้าจับพลัดจับผลูเข้ามาบวช จัดว่าบวชแล้วก็แล้วไป ไม่จำต้องให้ออกเสียจากหมู่ เมื่อสงฆ์จะให้อุปสมบท ต้องชุมนุมภิกษุให้ได้องค์กำหนด นี้เรียกว่าปริสสมบัติ ถ้าหย่อนไปกว่ากำหนด เรียกว่าปริสวิบัติ ให้อุปสมบทไม่สำเร็จ การนี้ต้องพร้อมเพรียงกันทำ ต่างว่าในตำบลหนึ่งมีภิกษุมากกว่าองค์กำหนด แต่ชุมนุมไม่พร้อมกัน ไม่ได้รับฉันทะของผู้ไม่ได้เข้าชุมนุม สงฆ์ที่ชุมนุมนั้น แม้ครบองค์กำหนดก็ยังให้อุปสมบทไม่สำเร็จ นี้เรียกว่า

สีมาวิบัติ คือเสียเพราะเขตชุมนุม เพราะเหตุนั้น สงฆ์แม้ครบองค์กำหนดแล้วต้องสันนิบาต ในเขตชุมนุมซึ่งเรียกว่าสีมา จึงจะให้อุปสมบทสำเร็จ นี้เรียกว่าสีมาสมบัติ คือความพร้อมมูลแห่งสีมา อนึ่ง สงฆ์ผู้จะให้อุปสมบทนั้น ต้องตรวจตราผู้จะอุปสมบทให้เห็นว่าเป็นผู้สมควรก่อน แต่ข้อที่ยกขึ้นไล่เลียงนั้น เป็นแต่บางข้อจะเป็นเพราะเลือกแต่ข้อที่ล่อแหลมหรือในชั้นต้นเพียงเท่านี้ ข้ออื่นพึ่งมีในชั้นหลัง ต้องให้ผู้นั้นหาภิกษุรับรองหรือชักนำเข้าหมู่รูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าอุปัชฌายะ ต้องเป็นผู้ใหญ่ สามารถจะฝึกสอนเมื่อบวชแล้ว และต้องตรวจตราเครื่องบริขารที่จำเป็นของภิกษุ คือไตรจีวรกับบาตรให้มีพร้อม ถ้าบกพร่องเป็นหน้าที่ของอุปัชฌายะจะหาให้ การซักไซ้ด้วยเรื่องเหล่านี้ สงฆ์สมมติให้ภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ทำ และการอุปสมบทนี้ ต้องให้แก่ผู้สมัครเท่านั้น เขาไม่สมัคร จะให้ขืนใจเขาไม่ได้ จึงมีธรรมเนียมที่ผู้จะอุปสมบทต้องเปล่งคำขอ กรณียะเหล่านี้ เรียกว่าบุพพกิจ ควรจะทำให้เสร็จก่อนสวดประกาศ หากทำขาดไปบ้าง ถ้าไม่เป็นข้อวิบัติอย่างเด็ดขาด ก็ไม่ถึงกับเสียหาย แต่จัดว่าไม่ถูกธรรมเนียม เมื่อพร้อมด้วยสมบัติดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นวาระที่จะสวดประกาศรับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่ เป็นหน้าที่ของภิกษุรูปหนึ่งผู้มีความรู้ความสามารถจะประกาศให้สงฆ์ฟัง วาจาประกาศนั้น ๔ เที่ยวๆ แรกเป็นคำเผดียงสงฆ์ ขอให้อุปสมบทคนชื่อนั้นเรียกว่าญัตติ อีก ๓ เที่ยวเป็นคำหารือกันและกันของสงฆ์ ที่ตกลงว่ารับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่เรียกว่าอนุสาวนา ในระหว่างนี้ถ้ามีภิกษุแม้รูป

หนึ่งคัดค้านขึ้น การนั้นเป็นอันเสียใช้ไม่ได้ ถ้านิ่งอยู่ทุกรูป ถือเอาเป็นยอม ต่อนั้นมีคำประกาศซ้ำท้ายว่า สงฆ์รับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่เสร็จแล้ว ผู้ประกาศจำข้อความนี้ไว้ ในคำประกาศนั้น จำจะต้องออกชื่อผู้ขออุปสมบท ออกชื่ออุปัชฌายะผู้รับรอง หรือผู้นำเข้าหมู่ ออกชื่อสงฆ์ผู้เป็นเจ้าการ ขาดไม่ได้ และจะต้องประกาศให้ครบกำหนดและให้ถูกระเบียบ ไม่สับหน้าสับหลัง ดังนี้เรียกกรรมวาจาสมบัติ ตรงกันข้ามเรียกกรรมวาจาวิบัติ ใช้ไม่ได้ สงฆ์จะให้อุปสมบท ต้องทำให้ได้พร้อมด้วยสมบัติ ๕ ประการดังนี้ จึงจะเป็นอันทำด้วยดี ถูกระเบียบที่มีพระพุทธานุญาตไว้

วินัยมุข เล่ม ๑ กัณฑ์ที่ ๑ "อุปสัมปทา" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๒๔/๒๔๙๘ หน้า ๑-๗

หิตจรรยา

มตฺตาสุขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ
จเช มตฺตาสุขํ ธีโร สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุขํ

ถ้าเห็นสุขไพบูลย์ เพราะสละสุขพอประมาณ ปราชญ์เห็นสุขไพบูลย์ดีกว่า พึงสละสุขพอประมาณนั้นเสีย

ความสบายใจอันเกิดเพราะมีทรัพย์ มียศและมีไมตรีกับคนทั้งหลายดังกล่าวแล้วในกัณฑ์ต้น อันเอกชนจะพึงได้พึงถึง ชื่อว่าสุขพอประมาณ คือสุขอย่างน้อย สุขนิดเดียว เมื่อเปรียบกับสุขที่คนทั้งหลายจะพึงได้มากด้วยกัน คนผู้เดียวจะอยู่ไปได้สักเท่าไร ไม่ช้าก็จักตาย ทรัพย์ก็ดี ยศก็ดี ไมตรีก็ดี อันขวนขวายหาไว้ได้นั้น ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ในชั่วชีวิตนี้เท่านั้น ครั้นตายแล้ว ก็ไม่ให้ประโยชน์ได้ต่อไป เพราะฉะนั้นสุขก็ดี วัตถุที่ตั้งแห่งสุขก็ดี ที่เอกชนจะพึงได้ จึงชื่อว่าเป็นสุขอย่างน้อย สุขที่คนทั้งหลายในสกุลของเขา คือมารดา บิดา บุตร ภรรยา หรือแม้ตลอดถึงวงศ์ญาติจะพึงได้ทั่วกัน เปรียบกับสุขเฉพาะตัวเขา ชื่อว่าเป็นสุขอันไพบูลย์กว่า เพราะเป็นสุขที่ได้มากคนด้วยกัน แม้เช่นนั้น สุขเฉพาะสกุลเปรียบกับสุขของคนร่วมชาติ ก็ยังชื่อว่าเป็นสุขอันน้อยเหมือนกัน สุขอันคนทั้งหลายผู้ร่วมชาติโดยมากด้วยกันจะพึงได้นั่นแลเป็นสุขอันไพบูลย์กว่า เพราะเป็นสาธารณสุขทั่วกันไป สุขของคนทั่วโลก เป็นสุขไพบูลย์กว่าสุขของคนเฉพาะชาติ แต่กว้างขวางเกินวิสัยของสามัญ

มนุษย์ผู้ยังถือเราถือเขาจักไม่ปรารภถึงในที่นี้ พระศาสดาประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ดังนี้ เพื่อให้คำนึงถึงสุขอันคนมากด้วยกันจะพึงได้ว่าเป็นสุขที่สำคัญกว่า แล้วละความเห็นแก่ตัวเสีย หากเพียรทำให้สำเร็จประโยชน์แก่คนมาก ถ้าเพ่งชีวิตเฉพาะของบุคคล ก็เป็นของสั้นของน้อยไม่ไปถึงไหน เพ่งความตั้งอยู่แห่งสกุล ย่อมเป็นนานกว่า ความตั้งอยู่แห่งชาติ อาจยั่งยืนกว่าความตั้งอยู่แห่งสกุล เมื่อสกุลก็ดี ชาติก็ดีตั้งอยู่ได้เพียงใด ตนก็ชื่อว่าตั้งอยู่ได้เพียงนั้น เพราะยังมีเชื้อสายเหลืออยู่ เพราะเหตุนี้จึงควรเห็นประโยชน์ส่วนคนมากเป็นใหญ่กว่าประโยชน์ส่วนตัวฝ่ายเดียว หากจะต้องพร่าประโยชน์ส่วนตัว เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่คนมากก็ควร

ทางที่สละสุขอย่างน้อยด้วยมุ่งสุขไพบูลย์ คือทางที่ยอมสละสุขส่วนตนเพื่อสุขแห่งคนมากนั้น คือสละทรัพย์ของตนเกื้อกูลแก่คนทั้งหลายด้วยอัธยาศัยเมตตาเผื่อแผ่ แม้คนเหล่านั้นไม่ได้เนื่องกับตนที่เป็นผู้จะต้องอนุเคราะห์ ข้อนี้พึงเห็นในการบริจาคทักษิณาแก่บรรพชิต ให้ทานแก่คนอนาถา คนชรา คนพิการ ดังกล่าวแล้วในฐานะแห่งคฤหบดีในกัณฑ์ที่ ๑ พระโบราณาจารย์เล่าถึงเรื่องเศรษฐีมีใจบุญ มีอนาถบิณฑิกะเป็นต้นตั้งโรงทานแจกอาหารแก่คนขัดสนก็เพื่อจะแสดงความเรื่องนี้ แต่ผู้บริจาคผู้ให้นั้น ควรจะหวังให้เป็นผลได้จริงแก่ปฏิคาหกผู้ได้รับ จึงจะจัดว่าเป็นสัปปุริสทาน คือการให้ของสัตบุรุษ เป็นแต่ให้ ๆ ไปเช่นนั้น จะเป็นประโยชน์หรือให้โทษแก่ผู้ได้รับไม่รู้ด้วย ไม่จัดเป็นสัปปุริสทาน ฯ

พระอาจารย์แสดงการให้บางอย่าง เช่นให้น้ำเมา มีการเล่นอันยั่วยวนกิเลสให้ดู เป็นต้น ว่าไม่ให้จัดเป็นทานก็เพื่อจะแสดงความข้อนี้เอง วัตถุเหล่านี้แลเห็นง่ายว่าเป็นของให้โทษแก่ผู้ได้รับ วัตถุที่สีลับแลเห็นยากกว่านั้นยังมีอยู่ นี้คือของที่เป็นทานวัตถุโดยปกตินั่นเอง ให้แล้วย่อมเป็นประโยชน์ก็มี ย่อมให้โทษก็มี แก่ผู้ได้รับ พึงเห็นดังนี้ คนชราพิการไม่สามารถประกอบการงานด้วยตน ได้รับทานที่คนอื่นให้แล้วย่อมยังชีวิตให้เป็นไปได้ด้วยไม่อดอยาก ฝ่ายคนมีกำลังยังจะทำงานได้ แต่เป็นคนไม่มีอายได้รับทานของคนอื่นแล้ว กลับยินดีเห็นว่าได้โดยง่ายไม่พักต้องเหน็ดเหนื่อย ให้แก่คนเช่นนั้น ไม่อาจช่วยเขาให้พ้นจากความตกยาก กลับจะทำให้จมลึกลงไปในหล่มนั้น จงดูพราหมณ์ชูชกเป็นตัวอย่างเถิด แกขอทานเขามาได้ ทำตัวให้ดีขึ้นได้อย่างไรบ้าง ไม่มีเลย กลับโลภจัดขึ้น ฝ่ายผู้ให้ไม่ได้มุ่งผลแก่ผู้ได้รับ จงดูพระเวสสันดรเป็นตัวอย่าง ประทานของเป็นศรีพระนครแก่พราหมณ์ผู้ไม่สมควรจะเป็นเจ้าของ และประทานสองกุมารแก่ชูชกผู้เหี้ยมโหดเห็นปานนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านผู้แต่งต้องการจะแสดงวัตตสมาทานในการให้ของพระเวสสันดรว่า ได้ทรงสมาทานวัตต์ไว้ว่า ใครมาขอจักให้ ทั้งได้ทำตามนั้นจริง และทำให้เกิดผลเป็นอย่างไร ไม่ตั้งใจสรรเสริญโดยส่วนเดียว หากจะว่าชม ก็เป็นไปในทางมั่นในวัตตสมาทาน ก็มีพระหฤทัยเด็ดเดี่ยวตัดความเสียดายได้ ภายหลังอย่างไร พระชนกจึงรับกลับเข้านครอยู่ไปได้โดยเรียบร้อย ข้าพเจ้าเข้าใจว่าถึงกำหนดเลิกวัตตสมาทานนั้นแล้ว

ทานที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญไม่มีผลดีเพียงไร เพราะไม่ได้เพ่งถึงประโยชน์แห่งปฏิคาหก ฉะนี้ ในพระสูตรเล่าถึงเรื่องเวลามพราหมณ์บำเพ็ญทานเป็นการใหญ่ ยากที่ผู้ใดผู้หนึ่งจะทำได้ แต่ติว่าหามีผลไพบูลย์ไม่ ก็ด้วยเหตุมิได้เพ่งผลอันจะพึงมีแก่ปฏิคาหกนี้เอง

ให้แก่บุคคลมีดีมีเสีย ดังกล่าวมา พระศาสดาจึงทรงสรรเสริญการให้แก่ผู้มุ่งจะทำดีเพื่อตนเพื่อผู้อื่น และการให้เป็นสาธารณะ ให้แก่หมู่ผู้มุ่งดีนั้น ทรงแสดงการสร้างปฏิสังขรณ์อารามและกุฎีเป็นสังฆทาน การให้แก่สงฆ์ผู้ประกอบกิจพระศาสนาเป็นตัวอย่าง ให้เป็นสาธารณะนั้น ทรงแสดงการปลูกต้นไม้ไว้เป็นที่พักอาศัยร่มเงา สร้างถนนหนทาง สะพาน ศาลาที่พัก ขุดบ่อน้ำ ตั้งร้านน้ำเป็นทาน ในบัดนี้ สร้างโรงเรียนและอุดหนุนการเล่าเรียน สร้างโรงพยาบาลและอุดหนุนการพยาบาลก็จัดว่าเป็นสัปปุริสทาน เพราะเด็กทั้งหลายได้เล่าเรียน รู้แล้วโตใหญ่ขึ้น ย่อมตั้งตนได้ ไม่ตกทุกข์ได้ยาก และคนเจ็บไข้ได้รับรักษาพยาบาลหายแล้ว ย่อมกลับทำการงานเลี้ยงตนได้ตามลำพังอีก

การสละทรัพย์ของตนเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย ด้วยอัธยาศัยเมตตาเผื่อแผ่ เป็นการสละสุขอย่างน้อยด้วยมุ่งสุขไพบูลย์ ประการหนึ่ง

อีกทางหนึ่ง การพร่าประโยชน์ส่วนตน เพื่อป้องกันภัยอันตรายแห่งคนมาก หรือเพื่อช่วยทุกข์ของเขา ก็จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อยด้วยมุ่งสุขไพบูลย์เหมือนกัน พระโบราณาจารย์เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญพระทานบารมี ยอมสละบุตรภรรยา อวัยวะในร่างกายและชีวิตของ

พระองค์ ก็เพื่อจะแสดงอัธยาศัยใหญ่แห่งพระองค์ มีเรื่องในอรรถกถาชาดกที่น่าฟัง ดังจะนำมาสาธกความนี้เรื่องหนึ่ง มีบุรุษชาวดงผู้หนึ่งที่ท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นผู้รับจ้างนำทางส่งหมู่เกวียนของพวกพ่อค้าให้พ้นจากดง ตั้งบ้านอยู่ปากดง วันหนึ่งรับจ้างพวกพ่อค้าหมู่หนึ่ง นำทางไปถึงกลางดงพบพวกโจรจะเข้าปล้น พวกพ้องของบุรุษนั้นพากันย่อท้อ แต่บุรุษนั้นกล้าหาญไม่ครั่นคร้ามต่อสู้พวกโจรจนชำนะ พาพวกพ่อค้าเหล่านั้นพ้นจากดงโดยปลอดภัยแล้ว พวกพ่อค้าเหล่านั้นถามถึงเหตุที่ไม่หวาดหวั่น บุรุษนั้นตอบว่า เขาได้ปลงใจยอมเสียชีวิตไว้ก่อนแล้ว เพื่อจะทำหน้าที่ของเขา ใจเขาจึงเบิกบานไม่หวาดหวั่น ได้สู้พวกโจรชำนะด้วยเหตุนี้ อันคนกล้าย่อมไม่อาลัยในชีวิตจึงอาจทำกิจของคนกล้าให้สำเร็จ. อีกเรื่องหนึ่ง มีพระยากบี่ตัวหนึ่ง ซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์เหมือนกัน คืนวันหนึ่งพาหมู่บริวารไปกินผลมะม่วงต้นหนึ่งในป่าริมแม่น้ำ ห่างจากต้นไม้อื่น ใกล้ที่ประทับแห่งพระเจ้ากรุงพาราณสีผู้เสด็จประพาสป่า ถูกล้อมจับ พระยากบี่นั้นเป็นสัตว์ใหญ่โต มีกำลังมากกว่าวานรอื่น จึงกระโจนข้ามแม่น้ำไปหากอไผ่แห่งหนึ่ง เด็ดเถาวัลย์ประมาณพอจะโยงจากกอไผ่ถึงต้นมะม่วงนั้น เอาปลายเถาข้างหนึ่งผูกกับลำไม้ไผ่ เอาปลายอีกข้างหนึ่งผูกเข้ากับบั้นเอวของตน กระโจนจากกอไผ่กลับมาต้นมะม่วง แต่เผอิญเถาวัลย์นั้นสั้นไปหน่อยหนึ่ง ไม่ทันถึงต้นมะม่วง พระยากบี่จึงเอามือทั้งสองเหนี่ยวต้นมะม่วงทอดตัวลงเป็นสะพานบอกให้พวกบริวารไต่ตนไปทางเถาวัลย์หนี

รอดสิ้นด้วยกัน เว้นแต่ตนผู้ไม่สามารถจะกระโจนถอยหลังไปสู่กอไผ่ ถูกจับลงมา พระเจ้าพาราณสีตรัสถามถึงเหตุทอดตนลงเป็นสะพาน พระยากปิทูลว่า ตนเป็นเจ้าของเขา เมื่อเขาได้ทุกข์ก็ต้องช่วย แม้จะถูกประหัตประหารหรือถูกฆ่าก็ไม่ครั่นคร้าม อิ่มใจอยู่ว่าได้ทำความสุขให้แก่เขาผู้พึ่งพำนักตน พระเจ้าพาราณสีพอพระราชหฤทัยในถ้อยคำ ไม่ทำร้าย แต่เพราะบอบช้ำลำบาก พระยากปิก็สิ้นชีวิตในที่นั้น ไม่ทันได้กลับไปเห็นหน้าบริวาร เรื่องนี้สันนิษฐานว่าแต่งเปรียบความเป็นไปของมนุษย์ผู้เป็นเจ้าแห่งหมู่รู้จักรักบริษัทของตน เป็นคติได้อยู่ จึงชักมาเล่าในที่นี้ กิจเช่นนี้เป็นส่วนคดีโลก ในทางศาสนา พระศาสดาตรัสให้ต่างคนต่างเว้นจากการประทุษร้ายและเบียดเบียนกัน เมื่อได้ทำอย่างนี้ ชื่อว่าทำความไม่มีภัยไม่มีเวรให้แก่ผู้อื่นทั่วไป เป็นอันป้องกันรักษาเขาอยู่เอง จากภัยอันตรายอันจะพึงมีจากตน นี้เรียกว่าอภัยทาน แปลว่า ให้ความไม่ต้องกลัว จัดเป็นทานอย่างสูง โดยความก็คือเป็นศีลนั่นเอง

การพร่าประโยชน์ส่วนตัว เพื่อป้องกันอันตรายแห่งคนมาก หรือเพื่อช่วยทุกข์ของเขา จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบูลย์อีกประการหนึ่ง

อีกทางหนึ่ง การน้อมชีวิตของตนไปในทางเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย ไม่เพ่งความสบายแห่งตนเป็นเบื้องหน้า ก็จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อยด้วยมุ่งสุขไพบูลย์ ท่านกล่าวไว้ในบาลีว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิราชเกิดมาเพื่อสุขประโยชน์แห่งคนเป็นอันมาก ก็

หมายความข้อนี้เอง ไม่ต้องถึงนั้น เพียงคนมีใจเผื่อแผ่รับภารธุระปกครองผู้อื่น ด้วยมิได้เห็นแก่ลาภผล ในเรื่องเก่า เช่นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ผู้ทำธุระในการฝึกสอนศิษย์ให้เรียนศิลปวิทยา และบรรพชิตผู้เป็นคณาจารย์สอนธรรมแก่หมู่ศิษย์ ในบัดนี้ เช่นครูสามัญ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมภารเจ้าวัด ผู้ทำหน้าที่ของตนจริง ๆ ก็จัดว่าได้พร่าสุขของตน เพื่อสุขแห่งคนอื่น

การน้อมชีวิตของตนในทางเกื้อกูลแก่คนทั้งหลายนับว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบูลย์อีกประการหนึ่ง

บุคคลผู้ตั้งตนได้ในปัจจุบัน ได้อาศัยกำลังทรัพย์ ยศ และไมตรีมาประพฤติให้เป็นประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลายทั่วไปอย่างนี้แล้ว ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ความเป็นผู้มีอันจะตายเป็นสภาวะ และจะต้องละสิ่งทั้งปวงเสียสิ้น เป็นอันได้จัดการตระเตรียมไว้ข้างนี้เพื่อไปสู่ปรโลกแล

อรรถศาสน์ กัณฑ์ที่ ๒ "หิตจรรยา" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๖/๒๔๙๗ หน้า ๔๒—๕๓

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๓ แห่งการทรงผนวช
วันพุธ ที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๕ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๕ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุขเรื่อง "พระวินัย" ซึ่งพระสาธุศีลสังวรอ่านถวายถึง ๙.๐๐ น.
เวลา ๙.๓๐ น.	เสด็จ ฯ ไปเฝ้าสมเด็จพระสังฆราช เสด็จ ฯ กลับ ๙.๔๕ น.
เวลา ๑๐.๕๕ น.	สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้า เสด็จกลับ ๑๒.๒๕ น.
เวลา ๑๑.๐๐—๑๑.๕๕ น.	เสวยพระกระยาหารเพล วันนี้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง นำมะม่วง ๖ ผล มาทูนเกล้า ฯ ถวาย นางวรพรตบำรุง (ชื่น พูนสุข) ถนนบ้านแขกหลังวัดบวร ฯ ที่เคยทูนเกล้าฯ ถวายพระพุทธชินสีห์ที่แท่นหน้าพระ-อุโบสถ ทูนเกล้า ฯ ถวายมะม่วง ๔ ผล ทับทิม ๑ ผล
เวลา ๑๒.๓๐—๑๔.๔๕ น.	ทรงพัก

เวลา ๑๔.๒๘ น. เสด็จฯ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับร่วมสังฆกรรมการผนวชและอุปสมบทนาคในพระบรมราชินูปถัมภ์ เสด็จฯ กลับเวลา ๑๘.๓๐ น.

เวลา ๑๙.๕๐ น. พระภิกษุพระราชญาติรักษา ขึ้นเฝ้าฯ กลับ ๒๐.๐๕ น.

เวลา ๒๐.๒๐ น. เสด็จฯ พระราชทานเยี่ยมพระภิกษุบวชใหม่ เสด็จฯ กลับเวลา ๒๐.๔๕ น.

เวลา ๒๑.๑๕ น. พระพรหมมุนี รองเจ้าอาวาส อุปัชฌาย์พระบวชใหม่นำพระภิกษุทั้ง ๕ รูป มาเฝ้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน กลับ ๒๑.๒๐ น.

เวลา ๒๑.๕๕ น. เข้าที่พระบรรทม

พระวินัย

ในตอนแรกที่ยังมีภิกษุน้อยอยู่ การปกครองก็ไม่สู้ต้องการระเบียบเท่าไรนัก สาวกทั้งปวงได้ประพฤติตามปฏิปทาของพระศาสดา และทราบพระศาสนาทั่วถึง ครั้นภิกษุมีมากขึ้นโดยลำดับกาล และกระจายกันอยู่ไม่ได้รวมเป็นหมู่เดียวกัน การปกครองก็ต้องการมากขึ้นตามกัน คนเราที่อยู่เป็นหมวดหมู่จะอยู่ตามลำพังไม่ได้ เพราะมีอัธยาศัยต่างกัน มีกำลังไม่เท่ากัน ผู้มีอัธยาศัยหยาบและมีกำลังมาก ก็จะข่มเหงคนอื่น คนสุภาพและมีกำลังน้อย ก็อยู่ไม่เป็นสุข เหตุนั้น พระเจ้าแผ่นดิน จึงทรงตั้งกฎหมายขึ้น ห้ามปรามไม่ให้คนประพฤติในทางผิดและวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดไว้ด้วย นอกจากนี้ในหมู่หนึ่งๆ เขาก็ยังมีธรรมเนียมสำหรับประพฤติอีก เช่นในสกุลผู้ดี เขาก็มีธรรมเนียมสำหรับคนในสกุลนั้น ในหมู่ภิกษุก็จำต้องมีกฎหมายและขนบธรรมเนียม สำหรับป้องกันความเสียหายและชักจูงให้ประพฤติดีงามเหมือนกัน พระศาสดาทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระธรรมราชาผู้ปกครอง และทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระสังฆบิดรผู้ดูแลภิกษุสงฆ์ พระองค์จึงได้ทรงทำหน้าที่ทั้ง ๒ ประการ คือ ทรงตั้งพระพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดด้วยปรับอาบัติ หนักบ้างเบาบ้าง อย่างเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินตั้งพระราชบัญญัติ อีกฝ่ายหนึ่งทรงแต่งตั้งขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่าอภิสมาจาร

เพื่อชักนำความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม พระพุทธบัญญัติและอภิสมาจารทั้ง ๒ นี้ รวมเรียกว่า พระวินัย

พระวินัยนั้น ไม่ได้ทรงวางไว้ล่วงหน้า ค่อยมีมาโดยลำดับตามเหตุอันเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่านิทานบ้าง ปกรณ์บ้าง เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้นเพราะภิกษุรูปใดรูปหนึ่งทำอย่างใดอย่างหนึ่งลง เมื่อนั้นพระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามความประพฤติเช่นนั้น เป็นอย่าง ๆ ไป ครั้นตั้งพระบัญญัติขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใดประการหนึ่ง คือยังหลวมอยู่ ไม่พอจะห้ามความเสียหายนั้นได้ขาด เช่นนี้ทรงบัญญัติซ้ำรัดเข้าอีก หรือตึงเกินไป เช่นนี้ทรงบัญญัติซ้ำผ่อนให้เบาลง พระบัญญัติที่ทรงตั้งไว้แล้ว แม้ไม่เป็นไปสะดวก ก็ไม่ทรงถอนเสียทีเดียว คงเพิ่มอนุบัญญัติดัดแปลงไป ข้อที่ทรงตั้งไว้เดิม เรียกว่ามูลบัญญัติ ข้อที่ทรงตั้งเพิ่มเติมทีหลัง เรียกอนุบัญญัติ รวมมูลบัญญัติและอนุบัญญัติเข้าด้วยกัน เรียกว่าสิกขาบท

กิริยาที่ล่วงละเมิดพระบัญญัตินั้น และมีโทษเหนือตนอยู่ ชื่อว่า อาบัติ แปลว่าความต้อง อาบัตินั้นกล่าวโดยโทษมี ๓ สถานคือ อย่างหนักยังผู้ต้องให้ขาดจากความเป็นภิกษุ ๑ อย่างกลางยังผู้ต้องให้อยู่กรรมคือประพฤติวัตรอย่างหนึ่งเพื่อทรมานตน ๑ อย่างเบายังผู้ต้องให้ประจานตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน ๑ เมื่อทำดังนี้จึงจะพ้นโทษนั้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งมี ๒ สถาน อาบัติที่แก้ไขไม่ได้ เรียกอเตกิจฉา ๑ ซึ่งได้แก่อาบัติมีโทษอย่างหนัก อาบัติที่ยังแก้ไขได้ เรียกสเตกิจฉา ๑ ซึ่งได้แก่อาบัติอย่างกลางและอย่างเบา อนึ่ง อาบัตินั้นว่าโดยชื่อมี ๗ อย่าง ปาราชิก ๑

มีโทษอย่างหนัก สังฆาทิเสส ๑ มีโทษอย่างกลาง ถุลลัจจัย ๑ ปาจิตติย ๑ ปาฏิเทสนียะ ๑ ทุกกฎ ๑ ทุพภาสิต ๑ ทั้ง ๕ นี้ มีโทษอย่างเบา

อาบัตินี้ไม่เกิดทางใจอย่างเดียว คือเป็นแต่เพียงนึกว่าจะทำเท่านั้น ยังไม่ชื่อว่าเป็นอันล่วงสิกขาบท และชื่อว่ายังไม่เป็นอันพยายามเพื่อจะล่วงสิกขาบท อาบัตินั้น ย่อมเกิดทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง มีใจเข้าประกอบบ้าง ได้แก่ทำหรือพูดด้วยมีเจตนา หามีใจเข้าประกอบด้วยไม่บ้าง ได้แก่ทำหรือพูดด้วยไม่ได้ตั้งใจ อาบัติที่เกิดตามลำพังกายนั้น เช่นอาบัติปาจิตติยะพราะดื่มน้ำเมา แม้ไม่มีความตั้งใจ เพราะไม่รู้ว่าเป็นน้ำเมาดื่มเข้าไปก็ต้องอาบัติ อาบัติเกิดโดยลำพังวาจานั้น เช่นอาบัติปาจิตติยะเพราะสอนธรรมแก่อนุปสัมบันให้ว่าพร้อมกัน แม้ระวังอยู่แต่พลาดพลั้งว่าพร้อมกันเข้า ก็เป็นอันต้องอาบัติ อาบัติเกิดโดยทางกายกับจิตนั้น เช่นอาบัติปาราชิก เพราะทำโจรกรรมด้วยตนเอง อาบัติเกิดทางวาจากับจิตนั้น เช่นอาบัติปาราชิกเพราะสั่งให้เขาทำโจรกรรมด้วยวาจา เพ่งเอาเจตนาเป็นที่ตั้ง อาบัติจัดเป็น ๒ พวก คือ ที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานมีเจตนาด้วย เรียกสจิตตกะ ที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานแม้ไม่มีเจตนา เรียกอจิตตกะ ทางกำหนดรู้อาบัติเป็นสจิตตกะหรืออจิตตกะนั้น คือรูปความและโวหารในสิกขาบทนั้นเอง เช่นสำนวนโอมสวาทสิกขาบทว่า "เป็นปาจิตติยะ เพราะกล่าวเสียดแทง" ดังนี้ รูปความบ่งว่ามีความจงใจจึงเป็นอันกล่าวเสียดแทง เช่นนี้เป็น สจิตตกะ สำนวนแห่งสุราปานสิกขาบทว่า "เป็นปาจิตติยะเพราะดื่มสุราและเมรัย" ดังนี้ รูปความหาได้บ่งถึง

เจตนาไม่ เช่นนี้เป็นอจิตตกะ "แกล้ง หรือรู้อยู่" เป็นต้น มีในสิกขาบทใด อาบัติเพราะล่วงสิกขาบทนั้นเป็นสจิตตกะ เช่นสำนวนแห่งสิกขาบทหนึ่งว่า "ภิกษุใดแกล้งก่อความรำคาญแก่ภิกษุ ด้วยคิดว่าด้วยอุบายนี้ ความไม่ผาสุกจักมีแก่เธอแม้ครู่หนึ่ง ต้องปาจิตติยะ" อีกสิกขาบทหนึ่งว่า "ภิกษุใดรู้อยู่ชักชวนแล้วเดินทางกับพวกพ่อค้าเกวียน (หรือต่าง) ผู้ลักลอบภาษี โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง ต้องปาจิตติยะ ดังนี้ เป็นสจิตตกะ ในสิกขาบทใดคำเช่นนั้นไม่มีเป็นอจิตตกะ เช่นสำนวนแห่งสิกขาบทต่อข้อหลังนั้นว่า "ภิกษุใดชักชวนแล้ว เดินทางกลับมาตุคาม (คือหญิงชาวบ้าน) โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง ต้องปาจิตติยะ" ดังนี้ เป็นอจิตตกะ

อาการที่จะต้องอาบัตินั้น ๖ อย่าง คือ "อลชฺชิตา" ต้องด้วยไม่ละอาย ๑ "อญฺญาณตา" ต้องด้วยไม่รู้ ๑ "กุกฺกุจฺจปกตฺตา" ต้องด้วยสงสัยแล้วขืนทำ ๑ "อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา" ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร ๑ "กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา" ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร ๑ "สติสมฺโมสา" ต้องด้วยลืมสติ ๑

ภิกษุรู้อยู่แล้วและละเมิดพระบัญญัติ ด้วยใจด้านไม่รู้จักละอายดังนี้ ต้องด้วยไม่ละอาย ภิกษุไม่รู้ว่าทำอย่างนั้นๆ มีพระบัญญัติห้ามไว้ และทำล่วงพระบัญญัติ ดังนี้ ต้องด้วยไม่รู้ ภิกษุสงสัยอยู่ว่าทำอย่างนั้นๆ ผิดพระบัญญัติหรือไม่ แต่ขืนทำด้วยความสะเพร่าเช่นนี้ ถ้าการที่ทำนั้นผิดพระบัญญัติ ก็ต้องอาบัติตามวัตถุ ถ้าไม่ผิด ก็ต้องอาบัติทุกกฏเพราะสงสัยแล้วขืนทำ มังสะสัตว์ที่เขาไม่ได้ใช้เป็นอาหารเป็นของต้องห้ามไม่ให้ฉัน

ภิกษุสำคัญว่าควรแล้วและฉัน ดังนี้ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร มังสะสัตว์ที่เขาใช้เป็นอาหาร เป็นของควร ภิกษุสำคัญว่าเป็นมังสะต้องห้ามแต่ขืนฉัน ดังนี้ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร น้ำผึ้งจัดว่าเป็นเภสัชอย่างหนึ่งถึงมือแล้ว เก็บไว้ฉันได้เพียง ๗ วัน ภิกษุลืมไปปล่อยให้ล่วงกำหนดนั้น ดังนี้ต้องด้วยลืมสติ

พระวินัยนั้น ภิกษุรักษาดีโดยถูกทางแล้วย่อมได้อานิสงส์ คือความไม่ต้องเดือดร้อนใจ ซึ่งเรียกว่าวิปฏิสาร ภิกษุผู้ประพฤติย่อหย่อนทางพระวินัยย่อมได้วิปฏิสาร เพราะทำอนาจารผิดกฎหมายบ้านเมือง ถูกจับกุมและถูกลงโทษบ้าง ถูกดูหมิ่นบ้าง ไม่มีคนนับถือ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีล ก็หวั่นหวาดกลัวจะถูกโจทท้วง แม้ไม่มีใครว่าอะไรก็ตะขิดตะขวงใจไปเอง ที่สุดนึกขึ้นมาถึงตน ก็ติเตียนตนเองได้ ไม่ได้ปีติปราโมทย์

วินัยมุขเล่ม ๑ กัณฑ์ที่ ๒ "พระวินัย" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๘-๑๔

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๔ แห่งการทรงผนวช
วันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๗.๐๕-๗.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕-๙.๒๐ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุขเรื่องสิกขาบทตอน "ปาราชิก" ซึ่งพระสาธุศีลสังวรอ่านถวาย และเสด็จฯ ไปทูลลาสมเด็จพระสังฆราช เสด็จฯ วัดพระเชตุพน
เวลา ๙.๓๕ น.	พระโศภนคณาภรณ์ขึ้นเฝ้าฯ ทรงวิกัปผ้าที่มีผู้มาทูนเกล้าฯ ถวาย กลับเวลา ๑๐.๑๐ น.
เวลา ๑๐.๕๕ น.	เสวยพระกระยาหารเพล เสวยเสร็จ ๑๒.๐๐ น.
เวลา ๑๑.๔๐ น.	สมเด็จพระบรมราชินีเสด็จฯ มาตรวจความเรียบร้อย (ไม่ได้เฝ้าฯ) เสด็จกลับ ๑๒.๒๕ น.
เวลา ๑๓.๐๐-๑๔.๒๐ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๔.๕๕-๑๕.๒๕ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดพระเชตุพน ทรงนมัสการพระอัฐิของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระราชปฏิสันถารกับพระธรรมดิลกพอสมควร พระธรรมดิลกได้ทูลเรื่องพระตำหนักที่ประทับของกรมสมเด็จ

พระปรมานุชิต และการบูรณะซ่อมแซมขณะนี้ มีประชาชนไปเฝ้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนภายในบริเวณที่เสด็จฯ ผ่าน

เวลา ๑๗.๐๕-๑๘.๑๐ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเย็น ทรงสดับอรรถศาสน์เรื่อง "กรรม" ซึ่งพระมหานายกอ่านถวาย วันนี้พระสงฆ์เตรียมซ้อมงานพระราชทานผ้าพระกฐิน
เวลา ๑๙.๒๐ น.	พระภิกษุบวชใหม่ ๕ องค์ขึ้นเฝ้าฯ ลง ๒๐.๐๐ น.
เวลา ๒๐.๒๕ น.	เสด็จฯ ขึ้นทรงนมัสการพระ เสด็จฯ ลง ๒๐.๓๐ น.
เวลา ๒๑.๕๕ น.	เข้าพระที่ (วันนี้เริ่มการถ่ายทอดเสียงพิธีทำวัตรเช้าและทำวัตรเย็นตั้งแต่ ๘.๐๐ น.-๙.๐๐ น. และ ๑๗.๐๐-๑๘.๐๐น. เป็นประจำระหว่างทรงผนวช)

สิกขาบท

พระบัญญัติมาตราหนึ่งๆ เป็นสิกขาบทอันหนึ่งๆ สิกขาบทนั้นทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นพุทธอาณา ที่ได้แก่อาทิพรหมจริยกาสิกขาก็มี ทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นอภิสมาจาร คือขนบธรรมเนียมที่ได้แก่อภิสมาจาริกาสิกขาก็มี อย่างก่อนนั้น มาในพระปาติโมกข์ มีพระพุทธานุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน อย่างหลังนั้น มานอกจากพระปาติโมกข์ เว้นไว้แต่เสขิยวัตรซึ่งมาในพระปาติโมกข์ จำนวนแห่งสิกขาบทมาในพระปาติโมกข์ มีพระพุทธานุญาตให้พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน มี ๒๒๗ สิกขาบท คือ ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยะปาจิตติยะ ๓๐ ปาจิตติยะ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสขิยะ ๗๕ อธิกรณสมถะ ๗ รวมเป็น ๒๒๗ สิกขาบท

ปาราชิก

ศัพท์นี้ เป็นคุณบทของอาบัติ แปลว่า ยังผู้ต้องให้พ่าย เป็นคุณบทของบุคคล แปลว่า ผู้พ่าย เป็นคุณบทของสิกขาบท แปลว่าปรับอาบัติปาราชิก ในที่นี้ เป็นชื่อของสิกขาบทมี ๔ สิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุเสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้ในดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก

เมถุนธรรมนั้น เพ่งบทว่า โดยที่สุดแม้ในดิรัจฉานตัวเมียน่าจะเข้าใจว่า ในสิกขาบทพูดถึงเมถุนธรรมสามัญ ที่เป็นการของชายกับหญิง แต่ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า กิริยาที่เสพในทวารเบาก็ดี ในทวารหนักก็ดี ในปากก็ดี ชื่อว่า เสพเมถุน ภิกษุเสพเมถุนในทวารเช่นนั้น แต่อย่างใด

อย่างหนึ่ง แม้ไม่สำเร็จกิจ แต่องค์กำเนิดก็ดี ทวารก็ดี จะมีอะไรสวม มีอะไรพัน มีอะไรลาดก็ตาม ไม่มีก็ตาม มนุษย์ อมนุษย์ และดิรัจฉานที่เสพนั้น ยังเป็นอยู่ก็ตาม ตายแล้วก็ตาม แต่ซากยังบริบูรณ์ หรือแหว่งวิ่นไปบ้าง แต่ยังเป็นวัตถุจะให้สำเร็จกิจในทางนี้ต้องอาบัติปาราชิก ถ้าภิกษุถูกข่มขืนแต่ยินดี ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนกัน ภิกษุยอมให้ภิกษุอื่นเสพเมถุน ในทวารหนักของตนก็ดี ถูกข่มขืน หรือถูกลักหลับและตื่นรู้ตัวขึ้น แต่ยินดีก็ดี ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนกัน ภิกษุสั่งให้ผู้อื่นพยายามทำเช่นนั้นแก่ตน ย่อมเป็นปาราชิกเหมือนกัน

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เป็นส่วนแห่งโจรกรรม จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

ทรัพย์ในคัมภีร์วิภังค์วินัยไว้มากหลายชนิด ในที่นี้จักจัดเป็นหมวดแสดง เพื่อกำหนดง่าย ทรัพย์ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์นั้นรวมเข้าได้ ๒ ประเภท เป็นสังหาริมะ ของเลื่อนที่ได้ ๑ เป็นอสังหาริมะ ของเลื่อนที่ไม่ได้ ๑ ทรัพย์ที่เป็นสังหาริมะนั้น ได้แก่สัตว์ต่างชนิดเป็นต้นว่าปศุสัตว์ เช่น แพะ แกะ สุกร และสัตว์พาหนะ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ เรียกสวิญญาณกะก็มี ได้แก่พัสดุไม่มีวิญญาณ เรียกอวิญญาณกะ เป็นของตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ติดอยู่กับที่ เช่นเงินทอง ผ้านุ่งห่มและเครื่องใช้สอยเป็นต้นก็มี ที่เป็นอสังหาริมะนั้น ทรัพย์โดยตรงได้แก่ที่ดินอย่างเดียว โดยอ้อมนับของที่ติดเนื่องอยู่กับที่นั้นด้วย เช่นต้นไม้และเรือนเป็นต้น ทรัพย์ใดอันคนอื่นเข้ากำหนดถือเอา (คือถือกรรมสิทธิ์)

ถือเป็นของตน หรือไม่ใช่ของบุคคล แต่มีผู้เฝ้ารักษา เช่นเป็นของสาธารณะ ทั่วไปแก่หมู่ มีของสงฆ์เป็นตัวอย่าง หรือเป็นของกลางสำหรับสถาน มีของเจดีย์เป็นตัวอย่าง อันเจ้าของก็ดี อันเจ้าหน้าที่ก็ดีไม่ได้ให้แล้ว ไม่ได้สละให้เป็นสิทธิ์แล้ว ทรัพย์นั้นชื่อว่าเจ้าของไม่ได้ให้แล้ว เพราะคำว่า จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดีนั้น ให้หยั่งสันนิษฐานว่า ทรัพย์นั้นอยู่ในความเก็บงำของเจ้าของ เช่นเงินทองก็ดี ทอดทิ้งไว้ในที่อื่น เช่นต้นไม้ตัดลงแล้ว แต่ยังไม่ได้เข็นออกจากป่าก็ดี นับว่าทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ทั้งนั้น

ภิกษุมีไถยจิต สั่งให้เขาทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ใช้สำนวนไม่จำกัดลงไป ซึ่งเรียกว่าพูดไม่ตายตัว แต่ชัดพอจะให้ผู้ฟังเข้าใจความประสงค์ของตน ผู้รับสั่งนั้นทำสำเร็จและเอาของมาให้ตามปรารถนาแม้เช่นนี้ ภิกษุผู้สั่งนั้นก็ไม่พ้นอาบัติ ทรัพย์เป็นวัตถุแห่งอาบัติปาราชิกที่กำหนดไว้ในสิกขาบทว่ามีราคาเท่าทรัพย์เป็นวัตถุแห่งมหันตโทษแห่งโจรนั้น ในคัมภีร์วิภังค์นั้นเองตอนนิทานกล่าวว่าบาทหนึ่ง ตอนบทภาชนีย์ว่า ๕ มาสก ตามมาตรารูปิยะที่ใช้อยู่ในแคว้นมคธ ณ ครั้งนั้น ๕ มาสกเป็นบาทหนึ่ง ๔ บาท เป็นกหาปณะหนึ่ง กหาปณะหนึ่งเป็นหลักมาตรา เช่นเงินบาทในกรุงสยาม ณ บัดนี้ ทรัพย์ต่ำกว่านั้นเป็นอาบัติเบากว่าปาราชิก

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่มีอาบัติแก่ภิกษุผู้หาไถยจิตมิได้ แต่ถือเอาด้วยประการอื่น ซึ่งท่านแจกไว้ว่าถือเอา

ด้วยสำคัญว่าของตน ถือเอาด้วยสำคัญว่าของทิ้งที่เรียกว่าบังสุกุล ถือเอาด้วยวิสาสะ ถือเอาเป็นของยืม

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดแกล้งพรากกายมนุษย์จากชีวิตหรือแสวงหาศัสตราอันจะนำ (ชีวิต) เสียให้แก่กายมนุษย์นั้น หรือพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

กายแห่งมนุษย์นั้น ประสงค์เอาตั้งแต่จิตแรกเกิดปรากฏขึ้นในท้องแห่งมารดาตลอดมาจนถึงกาลเป็นที่ตาย ในระหว่างนี้จัดว่ากายมนุษย์ พรากเสียจากชีวิตนั้น คือตัดความเป็นให้ขาด ทำความสืบต่อให้กำเริบด้วยประโยคอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ใช่เพียงแต่จะทำเองใช้ผู้อื่นทำประโยคเหล่านี้ ก็ชื่อว่าพรากชีวิตมนุษย์เหมือนกัน เหตุนั้นอาบัติในสิกขาบทนี้จึงเป็นสาณัติกะ ต้องเพราะใช้เขาด้วย

มนุษย์เป็นวัตถุแห่งปาราชิก สัตว์ดิรัจฉานทั่วไป ตามทางนี้น่าจะเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ แต่มีสิกขาบทแผนกหนึ่ง จึงเป็นวัตถุแห่งปาจิตติย ลักลั่นอยู่ในลำดับนี้ ถ้าถือเอามติของข้าพเจ้า ก็จะเห็นว่าหาลักลั่นไม่

ภิกษุพยายามจะฆ่ามนุษย์ ถ้าทำสำเร็จต้องปาราชิก ถ้าทำไม่สำเร็จเป็นแต่เพียงทำให้เจ็บตัว ต้องถุลลัจจัย ทำไม่ถึงนั้น ต้องทุกกฏ ภิกษุพยายามจะฆ่าตัวเอง ต้องทุกกฏ ภิกษุพยายามจะฆ่าสัตว์อื่น ต้องอาบัติตามวัตถุ อาบัติในบุพพปโยคเป็นทุกกฏอย่างเดียว

สิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่แกล้ง หาได้มีความประสงค์จะให้ตายไม่

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุพูดอวดคุณพิเศษที่ไม่มีในตน เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ อุตตริมนุสสธรรม แปลว่าคุณอย่างยวดยิ่งของมนุษย์ หรือแปลว่า คุณของมนุษย์ผู้ยวดยิ่ง ความก็ลงรอยเดียวกัน คนในครั้งนั้น เขานับถือการทำใจให้เป็นสมาธิลงได้ และการทำใจให้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสว่าเป็นความรู้อย่างสูง เพราะผลวิเศษต่าง ๆ มีมูลมาจากความรู้ ๒ อย่างนี้ โดยมาก

การทำใจให้เป็นสมาธิพึงรู้อย่างนี้ ใจนี้อบรมแล้ว ย่อมเห็นอรรถเห็นธรรมแจ้งชัด ทำอะไรย่อมจะสำเร็จ แต่ใจนี้โดยปรกติมีอารมณ์ไม่ดีเข้าขัดขวางไม่ให้แน่แน่วลงได้ ซึ่งเรียกว่านิวรณ์ นิวรณ์ท่านแจกเป็น ๕ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียกว่ากามฉันทะ ๑ ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ อย่างสูงถึงให้จองล้างจองผลาญผู้อื่น เรียกชื่อตามอาการถึงที่สุดว่าพยาบาท ๑ ความท้อแท้หรือคร้านและความง่วงงุน รวมเรียกว่าถีนมิทธะ เพราะเป็นเหตุหดหู่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรณ์อีก ๑ ความฟุ้งซ่านหรือคิดพล่าน และความจืดจางเร็ว รวมเรียกว่า อุทธัจจกุก-กุจจะ เพราะเป็นเหตุกำเริบไม่อยู่ที่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรณ์อีก ๑ ความลังเลไม่แน่ใจลงได้ เรียกว่าวิจิกิจฉา ๑ การทำจิตให้ปราศจากนิวรณ์เหล่านี้ รักษาให้แน่วแน่ชื่อว่าสมาธิ สมาธินั้น ที่เป็นอย่างต่ำไม่แน่แน่วจริง ๆ ทำได้เป็นอย่างดีก็เป็นแต่เฉียด ๆ ใกล้ ๆ เรียกอุปจารสมาธิ ที่เป็นอย่างสูงเป็นสมาธิอย่างแน่นแฟ้น แน่แน่วลงไปจริง ๆ เรียกอัปปนาสมาธิ สมาธิอย่างต่ำมีได้แก่สามัญชนท่านไม่จัดว่าเป็นอุตตริมนุส-สธรรม สมาธิอย่างสูงเฉพาะมีแก่บางคนที่เป็นผู้วิเศษ ท่านจึงถือว่าเป็น

อุตตริมนุสสธรรม เรียกว่าฌานโดยมากกว่าอย่างอื่น ฌานนั้นในคัมภีร์วิภังค์แจกเป็น ๔ ตามที่นิยมมากในพระพุทธศาสนา เรียกว่ารูปฌาน เพราะมีเป็นรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ ฌาน ๔ นั้น เรียกชื่อตามลำดับปูรณสังขยาว่า ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ หรือใช้ศัพท์เช่นนั้นในภาษามคธว่า ปฐมะ ทุติยะ ตติยะ จตุตถะ ท่านกำหนดด้วยองคสมบัติดังนี้

๑. ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือ ยังมีตรึกซึ่งเรียกว่าวิตก และยังมีตรองซึ่งเรียกว่าวิจาร เหมือนอารมณ์แห่งจิตของคนสามัญ แต่ไม่ประกอบด้วยกิเลสกามและอกุศลธรรม ซ้ำมีปีติ คือความอิ่มใจ และสุขคือความสบายใจเกิดแต่วิเวก คือความเงียบ กับประกอบด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งลงไปซึ่งเรียกว่าเอกัคคตา

๒. ทุติยฌาน มีองค์ ๓ ละวิตกวิจารเสียได้ คงอยู่แต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ กับเอกัคคตา

๓. ตติยฌาน มีองค์ ๒ ละปีติเสียได้ คงอยู่แต่สุขกับเอกัคคตา

๔. จตุตถฌาน มีองค์ ๒ เหมือนกัน ละสุขได้ กลายเป็นอุเบกขาคือเฉย ๆ กับเอกัคคตา

ฌาน ๔ นี้ จัดเป็นอุตตริมนุสสธรรมประเภท ๑

อีกฝ่ายหนึ่ง จิตอันบริสุทธิ์จากกิเลส คืออารมณ์เครื่องเศร้าหมองใจ ย่อมเป็นมูลสำคัญแห่งความประพฤติบริสุทธิ์ ความสุขใจ ความเมตตา

กรุณา อันเป็นเหตุขวนขวายเพื่อประโยชน์ผู้อื่นทั่วไป ท่านผู้มีใจบริสุทธิ์จึงเป็นที่นิยมนับถือของคนอื่น จะชักอุทาหรณ์พอเห็นง่าย ๆ คนใจดีใจเย็นย่อมเป็นที่รักนับถือของคนทั้งหลายมิใช่หรือ ยิ่งมีใจเผื่อแผ่ด้วย ความรักความนับถือก็ยิ่งมากขึ้น ความบริสุทธิ์แห่งจิตนั้น ทำได้เป็นพัก ๆ ก็มี เช่นดับความโกรธได้แล้ว ภายหลังความโกรธเกิดขึ้นอีก เพราะเหตุอันมากระทบกระทั่ง ทำได้ยั่งยืนก็มี คือละกิเลสอย่างใดขาดแล้ว กิเลสนั้นก็ขาดไปทีเดียว ไม่เกิดขึ้นอีก ความบริสุทธิ์ยั่งยืนนี้ ท่านกล่าวยกย่องเป็นอย่างสูงว่า โลกุตตรธรรม แปลว่า คุณล่วงโลกขึ้นไป คือ พ้นวิสัยของสัตว์โลก โลกุตตรธรรมนี้แจกเป็นมรรคและผล มีประเภทอย่างละ๔กับพระนิพพาน ๑ รวมเป็น ๙ อย่าง ผู้ปรารถนาจะเข้าใจ พึงรู้จักสังโยชน์ ๑๐ ประการก่อน กิเลสอันผูกใจสัตว์อยู่ ชื่อว่าสังโยชน์ จำแนกออกเป็น ๑๐ ประการ คือ

๑. สักกายทิฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน

๒. วิจิกิจฉา ความลังเล เป็นเหตุให้ไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่องดำเนินของตน

๓. สีลัพพตปรามาส ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่า จะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้ ล่วงธรรมดาวิสัย

๔. กามราค คือ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียกแต่เพียงว่าราคะก็มี

๕. ปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ความหงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ เรียกโทสะตรงทีเดียวก็มี

๕. นี้เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ คือ อย่างหยาบ เรียกโอรัมภาคิยะ

๖. รูปราค ความติดใจอยู่ในรูปธรรม เช่นชอบใจในบุคคลบางคน หรือในพัสดุบางสิ่ง แม้ในวัตถุอันเป็นอารมณ์แห่งรูปฌาน

๗. อรูปราค ความติดใจในอรูปธรรม เช่นพอใจในสุขเวทนา

๘. มานะ ความสำคัญตัวว่า เป็นนั่นเป็นนี่

๙. อุทธัจจะ คือ ความคิดพล่าน เช่นนึกอะไรก็เพลินเกินไปกว่าเหตุ

๑๐. อวิชชา คือ ความหลงอันเป็นเหตุให้ไม่รู้จริง

อีก ๕ นี้เป็นสังโยชน์เบื้องสูง อย่างละเอียดเรียกอุทธัมภาคิยะ

ญาณ คือ ความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์เหล่านี้เด็ดขาด เรียกว่า มรรค มรรคนั้นจำแนกเป็น ๔ ด้วยอำนาจกำจัดสังโยชน์ แต่เพียงเอกเทศบ้าง สิ้นเชิงบ้าง พึงรู้ดังนี้

๑. โสดาปัตติมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส

๒. สกทาคามิมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ ๓ ข้างต้นนั้น กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาลง

๓. อนาคามิมรรคเป็นเหตุให้ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ทั้ง ๕

๔. อรหัตตมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐

ตามนัยที่กล่าวมานี้ สกทาคามิมรรคไม่ชัดเหมือนมรรคอื่นแฝงอยู่ในระหว่างโสดาปัตติมรรคกับอนาคามิมรรค และคำว่าทำราคะโทสะให้เบาลงนั้น ก็ไม่ชัดว่าเพียงไร สันนิษฐานได้แต่เพียงว่า ราคะโทสะที่แรงกล้า เป็นเหตุให้ไปอบาย เช่น กาเมสุมิจฉาจารและพยาบาทสงบลงมาแต่ครั้งโสดาปัตติมรรคแล้ว แปลว่า ท่านผู้เป็นโสดาบันไม่ทำกาเมสุมิจฉาจาร และไม่จองเวรแก่ผู้อื่น แต่ยังมีภรรยาสามีตามประเพณีโลก และยังโกรธผู้อื่น ฝ่ายอนาคามิมรรคกำจัดราคะ โทสะ นั้นสิ้นเชิง แปลว่าท่านเป็นพระอนาคามี เป็นโสดไม่มีคู่ ไม่ผูกสมัครรักใคร่ในทางกาม ไม่โกรธขึ้งใคร ราคะโทสะ อันสกทาคามิมรรคทำให้เบาลงนั้น แปลว่ายังมีแต่ไม่ใช่อย่างแรงร้าย จะอธิบายว่ามีห่าง ๆ หรือมีอย่างสุขุม ก็ไม่ปรากฏว่าเพียงไรอีก และโมหะนั้น จะขาดเด็ดเพราะอรหัตตมรรค สกทาคามิมรรคทำให้เบาลงได้เพียงไร ไม่ชัดเหมือนกัน จึงยังเป็นมรรคที่มัว

ธรรมารมณ์อันเกิดสืบเนื่องมาแต่มรรค เสวยกำไรที่มรรคได้ทำไว้นั้น เรียกว่าผล ผลนั้นมีชื่อเป็น ๔ ตามมรรค จะนำข้ออุปมามาเปรียบมรรคกับผลพอเล็งเห็น สังโยชน์เหมือนโรคในกาย มรรคเหมือนการรักษาโรคให้หาย ผลเหมือนความสุขสบายอันเกิดแต่ความสิ้นโรค อีกอุปมาหนึ่ง สังโยชน์เหมือนโจรป่า มรรคเหมือนกิริยาปราบโจร ผลเหมือนความสงบราบคาบเกิดมีเพราะหมดโจร

ความดับขันธ์ คือรูปกับจิตเจตสิกนี้ อันเหลืออยู่ภายหลัง แต่ดับกิเลสได้สิ้นเชิงด้วยอรหัตตมรรค ไม่มีอะไรเป็นเชื้อเหลืออยู่เรียกว่า

พระนิพพาน อธิบายพอเล็งเห็น พระอริยเจ้าผู้ได้บรรลุพระอรหัตต์แล้ว เรียกว่าพระอรหันต์ พระอรหันต์นั้น ดับจิตแล้ว ท่านกล่าวว่าไม่ต้องไปเกิดในภพอีกเหมือนสามัญสัตว์ เรียกว่านิพพาน

ฌานและโลกุตตรธรรม ๒ ประเภทนี้ เป็นหลักอยู่ในอุตตริมนุสส-ธรรม

คำว่า กล่าวอวดน้อมเข้ามาในตนนั้น อวดจัง ๆ ว่าข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้าถึงธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ มาแต่ครั้งนั้นครั้งนี้ก็ตาม เมื่อผู้ที่ภิกษุจงใจจะอวดเข้าใจความแห่งคำพูดว่า ผู้พูดพูดด้วยประสงค์อย่างไรเป็นอาบัติปาราชิก พูดอวดไม่เจาะจง หรือจะพึงกล่าวว่าเจาะจงคนมาก คนเหล่านั้น แม้ผู้หนึ่งเข้าใจ เป็นปาราชิกเหมือนกัน เขาเชื่อหรือไม่เชื่อไม่เป็นประมาณ เขาไม่เข้าใจความแห่งคำที่พูด เช่นเป็นคนต่างภาษากัน พูดฟังกันไม่เข้าใจ เช่นนี้ เป็นอาบัติถุลลัจจัย

ภิกษุพูดอวดอุตตริมนุสสธรรมโดยอ้อมค้อม คือ อ้างลักษณะแห่งรูปพรรณก็ดี อ้างบริขาร คือบาตร จีวรก็ดี อ้างที่อยู่อาศัยก็ดี อ้างอื่น ๆ ก็ดี กล่าวว่าภิกษุมีรูปร่างผิวพรรณเช่นนั้น ใช้บาตรจีวรเช่นนั้น อยู่ในตำบลชื่อนั้น สุดแต่จะนำความเข้าใจของเขามาในตนได้เพียงไร เมื่อเขาเข้าใจ เป็นอาบัติถุลลัจจัย เมื่อเขาไม่เข้าใจ เป็นอาบัติทุกกฏ

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้พูดด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ และภิกษุผู้ไม่มีความประสงค์ในอันจะอวดอ้าง เช่นอ่านสิกขาบทกล่าวคำอวดอ้างนั้นว่าอย่างไร เป็นตัวอย่าง

ปาราชิกสิกขาบท ๔นี้ ภิกษุล่วงแต่ข้อใดข้อหนึ่งแล้ว ย่อมไม่ได้เพื่อจะอยู่กับภิกษุทั้งหลายอีกเหมือนในกาลที่ยังไม่ล่วง เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้ แม้จะอุปสมบทอีก ก็ไม่เป็นภิกษุโดยชอบด้วยพระวินัยตลอดชาติ อาบัติในสิกขาบท ๔ นี้ จึงเป็นอเตกิจฉาแก้ไม่ได้ เป็นอนวเสส หาส่วนเหลือมิได้ เป็นมูลเฉท คือตัดรากเง่า ภิกษุจะล่วงมิได้เลย

วินัยมุข เล่ม ๑ กัณฑ์ที่ ๓-๔ "สิกขาบท" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๒๒-๕๖

กรรม

"อุโภ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ ยํ มจฺโจ กุรุเต อิธ
ตญฺหิ ตสฺส สกํ โหติ ตญฺจ อาทาย คจฺฉติ
ตญฺจสฺส อนุคํ โหติ ฉายาว อนุปายินี"

ผู้มีอันจะตายเป็นสภาวะ ทำกรรมใดไว้ในโลกนี้ เป็นบุญก็ดี เป็นบาปก็ดี ทั้งสองประการ กรรมนั้นแล ชื่อว่าเป็นของเขา และเขาจะพาเอากรรมนั้นไป และกรรมนั้น ย่อมจะติดตามเขา เหมือนเงาตามตน

ตามมติคือความเข้าใจของศาสนาทั้งหลายมากด้วยกัน สัตว์ทั้งหลายตายแล้วย่อมเกิดอีก แต่เปลี่ยนแปลงไม่ยืนที่ มนุษย์อาจไปเกิดเป็นเดียรัจฉานก็ได้ เดียรัจฉานอาจเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ คนชั้นสูงอาจไปเกิดเป็นคนชั้นต่ำก็ได้ คนชั้นต่ำอาจเกิดเป็นคนชั้นสูงก็ได้ เวียนตายเวียนเกิดไปเช่นนี้ กว่าจะดำเนินหรือทำถึงที่สุดจึงจะคงที่ไม่มีเกิดไม่มีตายอีก แม้พระพุทธศาสนาก็รับเอามตินั้นเหมือนกัน และที่สุดนั้น เรียกนิพพาน เป็นอย่างนี้ ท่านว่าเพราะกรรมคือกิริยาที่ทำ ทำดีเรียกกุศลกรรมบ้าง เรียกว่าบุญกรรมบ้าง เรียกสั้นว่ากุศลก็ได้บุญก็ได้ ทำชั่วเรียกว่าอกุศลกรรมบ้าง บาปกรรมบ้าง เรียกสั้นว่าอกุศลก็ได้ บาปก็ได้ กุศลกรรมย่อมนำไปเกิดในกำเนิดอันดี อกุศลกรรมย่อมนำไปเกิดในกำเนิดอันไม่ดี กรรมทั้งสองประเภทนี้เป็นเหตุแห่งสุขและทุกข์ อันจะได้เสวยในปัจจุบันด้วย ต่างให้ผลละม้ายด้วยตน ไม่มีสับสน เหมือนพืช

เป็นข้าวหรือถั่วงาที่สุดเป็นเมล็ดหลือหัวหญ้าเพาะลงในพื้นดินคงเมล็ดผล เป็นชนิดเดิม ข้าวไม่กลายเป็นหญ้า ๆ ไม่กลายเป็นถั่ว แต่เพราะคนผู้เดียวทำทั้งบาปทั้งบุญ จึงได้รับผลทั้งส่วนดีส่วนเสียเป็นคราว ๆ เหมือนพื้นนาที่ปลูกข้าว ยังมีหญ้าขึ้นแซมได้ ฉะนั้น นี้เป็นเครื่องปันคน แม้ทำดีด้วยกัน หรือทำชั่วด้วยกัน ให้เป็นต่างกัน ในที่นี้ สมควรกล่าวกรรมนั้นให้พิสดารออกไปอีกสักหน่อย

โดยบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ ด้วยอำนาจแห่งกิจ คือ การให้ผล กรรมผู้นำให้เกิด หรือกรรมอันเป็นต้นเค้า เรียกชนกกรรม ๑ กรรมผู้พลอยค้ำจุนชนกกรรมนั้นให้แรงขึ้น เรียกอุปถัมภกกรรม ๑ กรรมผู้บีบคั้นชนกกรรมนั้นให้หย่อนลง เรียกอุปปีฬกกรรม ๑ กรรมผู้เข้าตัดชนกกรรมนั้นให้สิ้นเสีย เรียกอุปฆาตกกรรมบ้าง อุปัจเฉทกกรรมบ้าง ๑

แสดงอุทาหรณ์ ชนกกรรมฝ่ายอกุศลนำคนหนึ่งให้เกิดเป็นผู้เลวทราม แม้เป็นดังนั้น คนนั้นก็ยังทำบาปมีอทินนาทานเป็นต้น บาปที่ทำนั้น ย่อมเป็นอุปถัมภกกรรม พลอยซ้ำคนนั้นให้เป็นคนเลวหนักลงอีกทางหนึ่ง เมื่อเป็นดังนั้น คนนั้นอุตสาหะทำบุญ มีความอารีเผื่อแผ่เป็นต้น กุศลที่ทำนั้นย่อมเป็นอุปปีฬกกรรม ช่วยแก้ให้ค่อยทุเลาขึ้นกว่าเดิม อีกอย่างหนึ่ง เหมือนนักโทษผู้ถูกจำในเรือนจำ แม้เช่นนั้นยังทำผิดเข้าอีก เช่นทำร้ายพวกนักโทษด้วยกัน ต้องถูกเพิ่มโทษเข้าอีกหรืออีก คนหนึ่งอุตสาหะทำดีได้รับลดโทษลงตามลำดับกาล ฯ ชนกกรรมฝ่ายกุศล นำคนหนึ่งให้เกิด

เป็นคนชั้นสูง มาทำบาปอันหนัก เป็นต้นว่า ฆ่ามนุษย์โดยไม่มีเหตุอันจำเป็น ต้องถูกลงอาชญาประหารชีวิต หรือถูกจำตลอดชีวิต บาปอันหนักนั้น เป็นอุปฆาตกกรรม ตัดความดีความงามที่จะพึงได้ในอัตภาพนั้นเสียสิ้น สองคนทำความผิดด้วยกัน คนหนึ่งเคยทำความผิดมาก่อนแล้วถูกเพิ่มโทษ อีกคนหนึ่งเคยทำความดีมาได้รับปรานีลดโทษหรืองดไว้พลาง หรือทำความดีด้วยกัน แต่ผู้หนึ่งเคยทำความดีมาก่อน ได้รับบำเหน็จมากกว่า คนหนึ่งเคยทำเสียมาก่อน ได้รับไม่เต็มที่ พึงรู้โดยนัยนี้

โดยอีกบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ เหมือนกัน แต่ต่างอาการ ด้วยอำนาจวาระที่ให้ผล กรรมอันหนักคือรุนแรง เรียกครุกรรม ๑ กรรมอันไม่หนัก แต่เคยทำมามาก เรียกพหุลกรรมบ้าง อาจิณณกรรมบ้าง ๑ กรรมที่ทำเมื่อใกล้มรณะ เรียกอาสันนกรรม ๑ กรรมที่เป็นแต่สักว่าทำ ผู้ทำไม่มีเจตนานัก เรียกกตัตตากรรม ๑

ครุกรรมฝ่ายอกุศล ท่านแสดงไว้ ๕ เรียกอนันตริยกรรม แปลว่ากรรมให้ผลทันที คือมาตุฆาต ฆ่ามารดา ๑ ปิตุฆาต ฆ่าบิดา ๑ อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ ๑ โลหิตุปบาท ทำพระโลหิตพระพุทธเจ้าให้ตก ๑ สังฆเภท ทำลายสงฆ์ ๑ มาตุฆาตและปิตุฆาต เป็นบาปหนักของคนทั่วไป อรหันตฆาตและโลหิตุปบาท เป็นบาปหนักของคนถือพระพุทธศาสนา สังฆเภท เป็นบาปหนักของภิกษุ เพราะเพ่งความยุให้แตกกันในพวกภิกษุเท่านั้น ความผิดอันรุนแรงของคนคือ ทำร้าย

พระเจ้าแผ่นดินของตนถึงเสียพระชนม์ เป็นขบถต่อบ้านเมือง ผลาญชาติของตนเอง อนุโลมเข้าในครุกรรมฝ่ายอกุศล ครุกรรมฝ่ายกุศลท่านแสดงว่าได้แก่สมาบัติ คือทำจิตให้เป็นสมาธิได้เป็นอย่างสูง ความกู้ชาติและบ้านเมือง อนุโลมเข้าในครุกรรมฝ่ายกุศล

กรรม ๔ อย่างนั้น ย่อมให้ผลก่อนหลังตามลำดับชื่อที่เรียงไว้ ครุกรรมให้ผลก่อนอย่างอื่น เช่นบุคคลทำดีมาเพียงไรก็ตาม มาทำปิตุฆาตเข้า กรรมนั้น ย่อมเข้าครอบกรรมอื่นเสียแล้วและให้ผลเอง เมื่อครุกรรมไม่มี จึงเป็นโอกาสของพหุลกรรม ผู้ทำย่อมปรากฏตามความดีหรือความเสียอันได้สั่งสมมามากนั้น เช่นพูดปดเนืองนิตย์เขาก็ตราหน้าว่าเป็นคนมักปด พูดจริงเป็นปกติ เขาก็นับถือว่าเป็นคนมีสัตย์ ถ้าไม่มีพหุลกรรม อาสันนกรรมจึงได้ช่องให้ผล ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในคนผู้ทำอะไรไว้เมื่อจวนจะตาย ทำดีก็มีคนสรรเสริญมาก ทำชั่วก็มีคนนินทามากกว่าทำในเวลาอื่น เมื่ออาสันนกรรมไม่มี กตัตตากรรมจึงให้ผล พึงเห็นเช่นคนเผลอตัว กระทบผู้อื่นเข้า ย่อมถูกด่าหรือถูกประหารจากเขาเป็นตัวอย่าง สังวรคือระวังตัว ย่อมเป็นประโยชน์ในการห้ามกรรมชนิดนี้ฝ่ายมีโทษเสีย ฝ่ายกุศลพึงเห็นเช่นคนใจดีเกื้อกูลคนโน้นบ้างคนนี้บ้างตามเวลา ย่อมเป็นที่รักและที่นับถือของคนทั้งหลายทั่วไป มีอุปมาว่าบุคคลเอาแท่งเหล็กบ้าง ก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง แผ่นกระดาษบ้างขนนกบ้าง และอื่น ๆ อีก ทิ้งลงมาจากที่สูง สิ่งใดหนักมาก สิ่งนั้น

ย่อมตกถึงพื้นก่อน ฉันใด ในกรรม ๔ อย่างนั้น อย่างใดหนักมาก อย่างนั้นย่อมได้ช่องให้ผลก่อน ฉันนั้น

โดยอีกบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ เหมือนกัน แต่ต่างอาการ ด้วยอำนาจกาลสมัยที่ให้ผล คือกรรมอย่าง ๑ ที่พร้อมมูลย่อมให้ผลในอัตภาพนี้ เรียกทิฏฐเวทนียกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยในปัจจุบัน กรรมอย่าง ๑ ยังไม่พร้อมมูล ย่อมให้ผลได้ต่อในภพหน้า เรียกอุปัชชเวทนียกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยต่อเมื่อเกิดแล้ว กรรมอย่าง ๑ ให้ผลได้ต่อในภพสืบไป เรียกอปราปรเวทนียกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยในภพสืบไป กรรมอย่าง ๑ ที่ให้ผลเสร็จแล้ว เช่นนักโทษถูกจองจำ เพราะทำการปล้นเอาทรัพย์ของเขาครบกำหนดพ้นจากเวรจำแล้วก็ดี ที่ล่วงกาลเช่นกรรมที่ควรจะใช้ผลในอัตภาพนี้ ล่วงเวลาแล้วไม่ให้ผล เหมือนพืชล่วงกาลเพาะไม่งอกก็ดี เรียกอโหสิกรรม แปลว่ากรรมที่กล่าวว่า ได้มีแล้ว

ทั้ง ๓ บรรยาย เข้ากันเป็นกรรม ๑๒ ยกอโหสิกรรมเสีย นับเฉพาะที่คงยังจะให้ผลเป็นกรรม ๑๑ อย่าง

สัตว์อันความตายมาถึงแล้ว จำจะต้องละสิ่งทั้งปวงแล้วและไป ทรัพย์ก็ดี ยศก็ดี พวกพ้องก็ดี ที่มีประโยชน์ในเวลายังมีชีวิต ก็เป็นหมดกิจจะตามเกื้อกูลได้ ที่สุดสรีระก็ต้องทอดทิ้งไว้เหนือปถพี เว้นไว้แต่กรรมที่ได้ทำแล้ว เป็นข้างดีหรือข้างชั่ว นั้นแลชื่อว่าเป็นของเขา เขาจะพาเอากรรมนั้นแลไป กรรมนั้นแลจะติดตามเขาเหมือนเงาตามตน

เพราะเหตุนั้น ควรทำความดีความงามสั่งสมไว้เป็นดุจเสบียงไปสู่สัมปรายภพ บุญย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก

และบุญนั้น ที่จะพึงทำโดยทวารภายนอก คือกายและวาจาได้กล่าวแล้วในหิตจรรยา คือทานและศีล ในวาระนี้จักกล่าวบุญที่จะพึงทำโดยทวารภายในคือใจต่อไป

อรรถศาสน์ กัณฑ์ที่ ๒ "กรรม" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๕๔—๖๓

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๕ แห่งการทรงผนวช

วันศุกร์ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๔๕ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า เสวยเสร็จ ๗.๓๕ น.
เวลา ๘.๐๕-๘.๕๕ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "สังฆาทิเสส" ซึ่งพระสาธุศีลสังวร อ่านถวาย
เวลา ๙.๐๐ น.	ทรงพระอักษร
เวลา ๑๐.๔๐-๑๒.๔๐ น.	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๐.๔๕-๑๒.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๒.๔๕-๑๓.๑๐ น.	พระพรหมมุนีเฝ้าฯ ถวายเรื่องว่าด้วยความเป็นภิกษุ
เวลา ๑๖.๐๓ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปพระตำหนักเพชร โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี เฝ้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน แล้วเสด็จเยี่ยมพระอาการสมเด็จพระสังฆราช เสด็จกลับ ๑๖.๓๕ น.

เวลา ๑๗.๐๓-๑๘.๐๐ น. เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเย็น ทรงสดับอรรถศาสน์ เรื่องความ "บริสุทธิ์" และเรื่อง "ภาวนา" ซึ่งพระมหานายกอ่านถวาย

เวลา ๒๑.๓๐ น. เสด็จฯ ขึ้นนมัสการพระ

เวลา ๒๑.๕๐ น. เข้าที่พระบรรทม

สังฆาทิเสส

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของอาบัติ แปลว่า ความละเมิดมีสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมอันเหลือ อธิบายว่า สงฆ์เป็นผู้ปรับโทษให้อยู่กรรม สงฆ์เองเป็นผู้ระงับอาบัติ เป็นชื่อของสิกขาบท แปลว่า ปรับอาบัติสังฆาทิเสส ในที่นี้ เป็นชื่อของสิกขาบทมี ๑๓ สิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุปล่อยสุกกะเป็นไปด้วยความจงใจ เว้นไว้แต่ฝัน เป็นสังฆาทิเสส

คำว่าปล่อยสุกกะนั้น บ่งความว่า สุกกะหาได้เคลื่อนเองไม่ เคลื่อนด้วยประโยคของภิกษุ คำว่าเป็นไปด้วยความจงใจนั้น บ่งความว่า ประโยคนั้นเกิดแต่ความปรารถนาจะให้เคลื่อน คำว่าเว้นไว้แต่ฝันนั้น บ่งความว่า ไม่มีจงใจและไม่มีประโยค ทั้ง ๒ นั้นแม้หากจะมีก็เป็นอัพโพหาริก คือ กล่าวไม่ได้ว่ามี

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดกำหนัดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว ถึงความเคล้าคลึงด้วยกายกับมาตุคาม จับมือก็ตาม จับช้องผมก็ตาม ลูบคลำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม เป็นสังฆาทิเสส

หญิงเป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส บัณเฑาะก์คือกะเทย เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย บุรุษและสัตว์ดิรัจฉานผู้เมีย เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ในเพราะวัตถุแห่งสังฆาทิเสส สำคัญถูกและจับต้อง กายต่อกายถูกกันเข้า เป็นสังฆาทิเสส แม้หญิงถูกต้องก่อน แต่ภิกษุยินดีรับผัสสะ ก็เป็นสังฆาทิเสส

เหมือนกัน สำคัญเป็นอย่างอื่นไปเสีย จับต้อง เป็นถุลลัจจัย เอากาย เช่นมือของตนถูกของเนื่องด้วยกายของเขา เช่นผ้าห่ม หรือเอาของเนื่องด้วยกายของตน เป็นต้นว่าชายจีวรถูกกายของเขา เพื่อจำง่าย ข้างหนึ่งเป็นกาย อีกข้างหนึ่งเป็นของเนื่องด้วยกาย เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน เอาของเนื่องด้วยกายของตนถูกของเนื่องด้วยกายของเขาก็ดี เอาของมีดอกไม้เป็นต้น ปาถูกกายหรือของเนื่องด้วยกายของเขาก็ดี เป็นทุกกฏ สำคัญเป็นอื่นและจับต้อง แต่ไม่ถึงกายต่อกาย เป็นทุกกฏทุกประโยค

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดกำหนัดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว พูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบ เหมือนชายหนุ่มพูดเคาะหญิงสาว ด้วยวาจาพาดพิงเมถุน เป็นสังฆาทิเสส

คำว่ามาตุคามในสิกขาบทนี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก่หญิงมนุษย์เฉพาะรู้เดียงสา พอจะเข้าใจคำชั่วหยาบหรือไม่

หญิง (อันต้องด้วยลักษณะมาตุคาม ในสิกขาบทนี้) เป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส บัณเฑาะก์เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย บุรุษเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ

ในหญิง ทวารเบา ทวารหนัก และเมถุน เป็นเขตแห่งสังฆาทิเสส อวัยวะอื่นเหนือหัวเข่าขึ้นไป ใต้รากขวัญ (คือไหปลาร้าหรือหลุมคอ) ลงมา ในศอกเข้าไปเป็นเขตแห่งถุลลัจจัย อวัยวะพ้นจากนั้น เป็นเขตแห่งทุกกฏ ในบัณเฑาะก์ ทวารและเมถุน เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย อวัยวะทั้งปวง เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ในบุรุษทุกสิ่ง เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ

สิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มุ่งอรรถมุ่งธรรมหรือมุ่งคำสอน และพูดวาจาเช่นนั้น

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดกำหนัดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว กล่าวคุณแห่งความบำเรอตนด้วยกามในสำนักมาตุคาม ด้วยถ้อยคำพาดพิงเมถุน เป็นสังฆาทิเสส

อธิบายทั้งปวงพึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๓ ต่างแต่ความมุ่งของผู้พูดในสิกขาบทก่อน กล่าวถึงพูดเคาะ ในสิกขาบทนี้กล่าวถึงพูดชวน

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงความเป็นผู้เที่ยวสื่อ (บอก) ความประสงค์ของชายแก่หญิงก็ดี (บอก) ความประสงค์ของหญิงแก่ชายก็ดี ในความเป็นเมียก็ตาม ในความเป็นชู้ก็ตาม โดยที่สุด (บอก) แม้แก่หญิงแพศยา อันจะพึงอยู่ร่วมชั่วขณะ เป็นสังฆาทิเสส

ในคัมภีร์วิภังค์นั้น กำหนดองค์แห่งการชักสื่อไว้เป็น ๓ คือ รับคำของผู้วาน ๑ บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ๑ กลับมาบอกผู้วาน ๑ แต่ผลแห่งการชักสื่อบางอย่างย่อมสำเร็จเพียงด้วยองค์ ๒ ก็มี เช่น ชายวานภิกษุให้บอกนัดหญิงแพศยาให้ไปหา ณ ตำบลนั้นๆ เมื่อนั้นๆ ถ้าหญิงนั้นรับคำ แม้ภิกษุไม่กลับมาบอกชายผู้วาน ความปรารถนาของเขาก็คงสำเร็จ พิจารณาโวหารในสิกขาบท ถ้าไม่มีคำปริกัปว่า "ก็ดี" ก็พอจะบ่งว่ามีองค์ ๓ ได้ คือ คำว่าบอกความประสงค์ของชายแก่หญิงนั้น บ่งว่ารับคำฝ่ายชายมาแล้วและบอกแก่ฝ่ายหญิง และคำว่าบอกความประสงค์ของหญิงแก่ชายนั้น บ่งว่าหญิงเขาว่าอย่างไร กลับมาบอกแก่ฝ่ายชาย ดังนี้ได้องค์ ๓ แต่ในสิกขาบทนี้ มีคำปริกัปว่า "ก็ดี" ชัดอยู่ บ่งความแต่เพียงรับคำของฝ่ายหนึ่งและบอกอีกฝ่ายหนึ่ง ได้แต่เพียงองค์ ๒ ข้าพเจ้า

สันนิษฐานเห็นว่า ท่านกำหนดองค์ ๓ นั้น ตามทางที่เป็นไปอยู่ เช่น เฒ่าแก่ที่ฝ่ายชายแต่งไปพูดขอแก่ฝ่ายหญิง ได้รับคำตอบอย่างไรกลับมาบอกฝ่ายชายอีก

ผู้วานนั้น เป็นเจ้าตัวชายหรือหญิงเองก็ตาม เป็นมารดาบิดาหรือผู้ใหญ่อื่นของเขาก็ตาม ภิกษุรับแล้ว บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นเจ้าตัวก็ตาม เป็นผู้ใหญ่ของเขาก็ตาม คงต้องสังฆาทิเสส ไม่ทำเอง สั่งให้ผู้อื่นทำแทนอีกต่อหนึ่ง ก็เหมือนกัน

เขาวานภิกษุหลายรูป เธอทั้งหลายรับเขาแล้ว บอกแม้แต่รูปเดียว ต้องสังฆาทิเสสด้วยกันทั้งนั้น

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุจะให้ทำกุฎี อันหาเจ้าของมิได้เฉพาะตนเอง ด้วยอาการขอของเขาเอง พึงทำให้ได้ประมาณ นี้ประมาณในอันทำกุฎีนั้น โดยยาว ๑๒ คืบ โดยกว้าง ๗ คืบ ด้วยคืบสุคต (วัด) ในร่วมใน พึงนำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีชานรอบ หากภิกษุให้ทำกุฎีด้วยการขอเอาเอง ในที่อันมีผู้จองไว้ อันหาชานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ หรือทำให้ล่วงประมาณ เป็นสังฆาทิเสส

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุจะให้ทำวิหารใหญ่อันมีเจ้าของเฉพาะตนเอง พึงนำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีชานรอบ หากภิกษุให้ทำวิหารใหญ่ในที่มีผู้จองไว้ หาชานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ เป็นสังฆาทิเสส

บทว่าวิหารนั้น ในบัดนี้เข้าใจเป็นสถานกลางไปแล้ว เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ทำไว้เพื่อเป็นที่เหมือนพระศาสดายังเสด็จอยู่ บทว่าวิหารในคัมภีร์นั้น หมายเอาที่อยู่ของภิกษุ ต่างจากกุฎีอย่างไรไม่มีคำแสดงให้ชัด ในคัมภีร์วิภังค์แก้บทวิหารว่าเป็นของโบก เช่นเดียวกับแก้บทกุฎีในสิกขาบทก่อน ความแปลกแห่งสิกขาบทนี้ ก็เพียงมีทายกเป็นเจ้าของ ไม่ต้องมีจำกัดประมาณ เพราะไม่ต้องไปรบกวนขอต่อคนมาก นอกจากนี้ พึงรู้โดยอธิบายในสิกขาบทก่อน

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดขัดใจ โกรธเคือง แกล้งโจทภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ภิกษุนั้น เป็นสังฆาทิเสส อธิกรณ์ในที่นี้ได้แก่อนุวาทาธิกรณ์ คือฟ้องหากันด้วยเรื่องละเมิดสิกขาบทต้องอาบัติ อธิกรณ์หามูลมิได้นั้น เว้นจากได้เห็น ได้ฟัง ได้รังเกียจ เรื่องที่ได้เห็นเองจัดว่ามีมูล เรื่องมีผู้บอก แต่เชื่อโดยเห็นว่ามีหลักฐาน ก็จัดว่ามีมูล เว้นจากเห็นจากได้ยิน แต่กิริยาของเธอแสดงพิรุธให้เกิดรังเกียจ ก็จัดว่ามีมูล คำโจทนั้น พึงกำหนดรู้ด้วยเล่าถึงเรื่องที่ทำก็ดี ด้วยระบุอาบัติก็ดี ด้วยการห้ามสังวาสก็ดี ด้วยห้ามสามีจิกรรมก็ดี แต่ชัดพอจะให้เข้าใจว่าต้องอาบัติปาราชิก

อธิกรณ์ไม่มีมูล ภิกษุโจทเองก็ดี สั่งให้โจทก็ดี ซึ่งภิกษุด้วยธรรมมีโทษถึงปาราชิก ต้องสังฆาทิเสส ภิกษุผู้ว่าต่างโจทตามประสงค์ของผู้สั่งก็ต้องสังฆาทิเสสด้วย อธิกรณ์มีมูลอันเพลาโจททำให้มั่นเข้า เช่นเป็นแต่เพียงได้รับบอกเล่า แต่โจทว่าได้เห็นเองเป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน

จำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ก็ตาม ไม่เป็นผู้บริสุทธิ์ก็ตาม เข้าใจว่าเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ โจทตรงตามอาการได้เห็น หรือได้ฟัง หรือรังเกียจสงสัย แม้หากอธิกรณ์นั้น ไม่เป็นจริง เช่นได้รับแจ้งความเท็จ ไม่ต้องอาบัติ

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขัดใจโกรธเคืองภิกษุอื่น แกล้งหาเลศโจทอาบัติปาราชิก เป็นสังฆาทิเสส

สิกขาบทนี้ ต่างจากสิกขาบทก่อน คือสิกขาบทก่อนโจทด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ในสิกขาบทนี้ อ้างเลศโจท คือ ถือเอาเรื่องอื่นมาเป็นเลศ

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรือถือเอาอธิกรณ์ (คือเรื่อง) อันเป็นเหตุแตกกันยกย่องกันอยู่ ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรืออย่าได้ถือเอาอธิกรณ์อันเป็นเหตุแตกกันยกย่องกันอยู่ ขอท่านจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศเดียวกัน (คือฟังพระปาฏิโมกข์ร่วมกัน) ย่อมอยู่ผาสุก และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาส (คือประกาศห้าม) กว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบสามจบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส

สงฆ์ในที่นี้ หมายเอาภิกษุทั้งหมู่ คำว่าพร้อมเพรียงนั้น คือมีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสีมาเดียวกัน คำว่าตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์

ผู้พร้อมเพรียงนั้น คือขวนขวายเพื่อให้แตกเป็นก๊ก จนถึงมีสังวาสต่าง คือไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรม อธิกรณ์เป็นเหตุแตกกันนั้น คือเถียงกันว่า นั่นธรรม นั่นไม่ใช่ธรรม นั่นวินัย นั่นไม่ใช่วินัย เป็นต้น ข้อนี้ พึงเห็นตัวอย่างในเรื่องพระเทวทัตต์ ผู้ขวนขวายเพื่อแยกออกจากสำนัก พระศาสดา และตั้งสำนักใหม่

เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้รู้เรื่องจะพึงห้ามปราม รู้แล้วไม่ว่า ต้องทุกกฏ ถ้าว่าแล้วไม่ฟัง พึงฉุดตัวมาท่ามกลางสงฆ์ว่ากล่าวอีก ๓ ครั้ง ถ้าขืนอยู่ พึงสวดสมนุภาส คือประกาศห้ามด้วยอาณัติของสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรม ฝ่ายภิกษุผู้เป็นตัวการ เมื่อได้รับห้าม สละเสียได้ในคราวแรก ๆ จัดว่า เป็นดี ถ้าไม่สละ ต้องทุกกฏทุกคราว จนจบญัตติ คือคำเผดียงสงฆ์ จบอนุสาวนา คือคำหารือและตกลงของสงฆ์ ๒ คราวข้างต้น ต้อง สังฆาทิเสส

สิกขาบทที่ ๑๑ ว่า อนึ่ง มีภิกษุประพฤติตามผู้พูดเข้ากันของภิกษุนั้นแล ๑ รูปบ้าง ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง เธอทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า ขอท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวคำอะไร ๆ ต่อภิกษุนั่น ภิกษุนั่นกล่าวถูกธรรมด้วย ภิกษุนั่นกล่าวถูกวินัยด้วย ภิกษุนั่นถือเอาความพอใจและความชอบใจของพวกข้าพเจ้ากล่าวด้วย เธอรู้ (ใจ) ของพวกข้าพเจ้าจึงกล่าว คำที่เธอกล่าวนั้น ย่อมควร (คือถูกใจ) แม้แก่พวกข้าพเจ้า ภิกษุเหล่านั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวอย่างนั้น ภิกษุนั่น หาใช่ผู้กล่าวถูกธรรมไม่ด้วย ภิกษุนั่น หาใช่ผู้กล่าวถูกวินัยไม่ด้วย ความทำลายสงฆ์อย่าได้ชอบแม้แก่พวกท่าน ขอ (ใจ) ของพวก

ท่านจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศเดียวกัน ย่อมผาสุก และภิกษุเหล่านั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุเหล่านั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอทั้งหลายถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอทั้งหลายไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส

สิกขาบทที่ ๑๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้มีสัญชาติแห่งคนว่ายาก อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ถูกทางธรรม ในสิกขาบททั้งหลายอันเนื่องในอุเทศ (คือพระปาติโมกข์) ทำตนให้เป็นผู้อันใคร ๆ ว่ากล่าวไม่ได้ ด้วยกล่าวโต้ว่า พวกท่านอย่าได้กล่าวอะไรต่อเรา เป็นคำดีก็ตาม เป็นคำชั่วก็ตาม แม้เราก็จักไม่กล่าวอะไร ๆ ต่อพวกท่านเหมือนกัน เป็นคำดีก็ตาม เป็นคำชั่วก็ตาม ขอพวกท่านจงเว้นจากการว่ากล่าวเราเสีย ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้ทำตนให้เป็นผู้อันใคร ๆ ว่าไม่ได้ ขอท่านจงทำตนให้เขาว่าได้แล แม้ท่านก็จงว่ากล่าวภิกษุทั้งหลายโดยชอบธรรม แม้ภิกษุทั้งหลายก็จักว่ากล่าวท่านโดยชอบธรรม เพราะว่าบริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเจริญแล้วด้วยอาการอย่างนี้ คือด้วยว่ากล่าวซึ่งกันและกัน ด้วยเตือนกันและกัน ให้ออกจากอาบัติ และภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสียเป็นสังฆาทิเสส

สิกขาบทที่ ๑๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุเข้าไปอาศัยบ้านก็ดี นิคมก็ดี แห่งใด แห่งหนึ่งอยู่ เป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของเธอ เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย และสกุลทั้งหลายอันเธอประทุษร้ายแล้ว เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านเป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของท่าน เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย และสกุลทั้งหลายอันท่านประทุษร้ายแล้ว เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย ท่านจงหลีกไปเสียจากอาวาสนี้ ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ (อีก) และภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ว่าภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า พวกภิกษุ ถึงความพอใจด้วย ถึงความขัดเคืองด้วย ถึงความหลงด้วย ถึงความกลัวด้วย ย่อมขับภิกษุบางรูป ย่อมไม่ขับภิกษุบางรูป เพราะอาบัติเช่นเดียวกัน ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย หาได้ถึงความพอใจไม่ หาได้ถึงความขัดเคืองไม่ หาได้ถึงความหลงไม่ หาได้ถึงความกลัวไม่ ท่านเองแล เป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ (อีก) และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส

คำว่าประทุษร้ายสกุลนั้น เป็นโวหารอย่างหนึ่ง ใช้อยู่ในหมู่ภิกษุ ไม่ได้หมายความว่า โกรธขึ้งจองล้างจองผลาญทำร้ายร่างกายหรือทำให้เสียทรัพย์ หมายความว่า เป็นผู้ประจบเขาด้วยกิริยาทำตนอย่างคฤหัสถ์ ยอมตนให้เขาใช้สอย หรือด้วยอาการเอาเปรียบโดยเชิงให้สิ่งของเล็กน้อยด้วยหวังได้มาก ทำอย่างนี้เรียกว่าประทุษร้ายสกุล เพราะทำให้เขาเสียศรัทธาเลื่อมใสอันเป็นมูลแห่งกุศลสมบัติ จริงอยู่ ภิกษุทำเช่นนั้นแม้หากถูกใจของเขาบางเหล่า แต่เขาคงไม่นับถือโดยฐานะเป็นพระ คงคบโดยฐานะเป็นเพื่อนชั้นเลว คำว่ามีความประพฤติเลวทรามนั้น คือประพฤตินอกทางของสมณะ เป็นต้นว่าประพฤติสุงสิงกับหญิงสาวในสกุล เล่นการพนัน เล่นซุกซนต่างๆ เล่นตลกคะนอง ร้องรำทำเพลง ภิกษุเช่นนี้มีพระพุทธานุญาตไว้ ให้สงฆ์ลงโทษทำปัพพาชนียกรรมขับเสียจากอาวาส ภิกษุผู้ต้องปัพพาชนียกรรมอย่างนี้ ควรจะรู้สึกโทษตัว ประพฤติกลับตัวเสียใหม่ เพื่อสงฆ์จะได้งดโทษ แต่ภิกษุในสิกขาบทนี้ กลับว่าติเตียนภิกษุอื่นว่าลุอำนาจแก่อคติ ๔ ที่ทรงอนุญาตให้ว่ากล่าวตลอดถึงสวดสมนุภาสประกาศห้าม ถ้าไม่ฟัง ต้องสังฆาทิเสส

สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทนี้ ๙ สิกขาบทข้างต้น ให้ต้องอาบัติแต่แรกทำ เรียกปฐมาปัตติกะ ๔ สิกขาบทข้างปลาย ให้ต้องอาบัติต่อเมื่อสงฆ์สวดประกาศห้ามครบ ๓ ครั้ง เรียก ยาวตติยกะ ภิกษุล่วงสิกขาบทใดสิกขาบทหนึ่งแล้ว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

วินัยมุขเล่ม ๑ กัณฑ์ที่ ๕ "สังฆาทิเสส" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๕๗-๘๐

บทความธรรมะ

ประจำวันศุกร์ ที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระพรหมมุนีถวาย

เรื่องว่าด้วยความเป็นภิกษุ

ความเป็นภิกษุนี้ สำเร็จมาจากการบวช มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

ผู้ชายเรียกว่า ภิกขุ หรือ ภิกษุ
ผู้หญิงเรียกว่า ภิกขุณี หรือ ภิกษุณี

โดยความหมายตามรูปศัพท์ แปลได้ ๒ อย่าง คือ

๑. ผู้เที่ยวไปเพื่อภิกษา (ภิกฺขาย จรติ สีเลนาติ ภิกฺขุ) ผู้ใดย่อมเที่ยวไปเพื่อภิกษาโดยปกติ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นภิกษุ

๒. ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏโดยปกติ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นภิกษุ

มีเรื่องเล่าว่าพราหมณ์คนหนึ่ง ได้ยินพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเรียกสาวกว่า "ภิกขุ" หมายความว่า "ผู้ขอ" เขาก็เป็นผู้ขอโดยปกติเหมือนกัน ควรจะได้นามว่า "ภิกษุ" เช่นเดียวกัน จึงเข้าไปกราบทูลให้ทรงเรียกภิกษุบ้าง ทรงปฏิเสธว่า เราหาเรียกบุคคลที่มีอาการเพียงแต่ "ขอ" อย่างเดียวว่าเป็นภิกษุไม่ ผู้ใดเห็นภัยในวัฏสงสารเป็นปกติ เราเรียกผู้นั้นว่าเป็น "ภิกษุ" ดังนี้

ภิกษุนี้เป็นนักบวชที่ได้มีมาก่อนพุทธศาสนา เช่นท่านปัญจวัคคีย์ก็ทรงเรียกว่า "ปัญจวัคคีย์ภิกษุ" เหมือนกัน อัญญาโกณฑัญญะ พราหมณ์

ผู้เป็นหัวหน้าปัญจวัคคีย์ เป็นพราหมณ์ที่เข้าไปถวายคำพยากรณ์ว่าจะได้เป็นศาสดาเอกของโลก เมื่อพยากรณ์แล้วได้ชวนเอาบุตรของพราหมณ์อื่น ๆ รวมกันบวชทั้งหมดได้ ๕ รูป คอยองค์พระศาสดา เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จออกบรรพชาทรงทำทุกรกิริยา ก็เข้ามาปฏิบัติ เมื่อเห็นทรงละทุกรกิริยานั้นเสีย เข้าใจว่าจะไม่ตรัสรู้แล้วก็หลีกไปเสีย พระสัมมาสัมพุทธะ ทรงหยั่งเห็นว่าทุกรกิริยาไม่ใช่เป็นทางตรัสรู้ เพราะทดลองจนถึงที่สุด ยืนยันได้ว่าบรรดาผู้ทำความเพียรในโลก ในอดีตกาลหรืออนาคตกาล และในกาลเดี๋ยวนี้ อย่างยิ่งก็เพียงพระองค์เท่านั้น จะยิ่งไปกว่าพระองค์ไม่มี แม้เช่นนั้นพระองค์ก็ไม่ตรัสรู้ได้ เป็นทางไร้ประโยชน์ สามารถวินิจฉัยด้วยพระปรีชาอันยิ่ง แล้วมาเริ่มบำเพ็ญเพียรทางจิต ผลที่สุดก็ได้ตรัสรู้ เมื่อได้ตรัสรู้แล้วทรงพิจารณาเห็นปัญจวัคคีย์ทั้ง๕ เป็นผู้มีปัญญาสามารถรู้ธรรมะได้ จึงเสด็จไปแสดงธรรม ทรงเรียกปัญจวัคคีย์เหล่านั้นว่าภิกษุ อันนี้เป็นเครื่องแสดงว่าภิกษุได้มีมาก่อนพุทธกาล และนักบวชในสมัยพุทธกาลคงมีมากเช่นเดียวกัน ที่ไม่ได้เรียกว่าเป็นภิกษุก็คงมี เช่น ปริพาชก อาฬารดาบส อุทกดาบส เป็นต้น

ทางพระพุทธศาสนาเอาชื่อ "ภิกษุ" มาเรียกพระสาวก แต่ไม่เรียกเป็นอย่างอื่น

ภิกษุในพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้อย่างไร

ภิกษุในพุทธศาสนาเกิดขึ้นตามเหตุการณ์เปลี่ยนมาเป็นลำดับ ในตอนแรกมีผู้ศรัทธามาขอบวช ตรัสอนุญาตว่า มาเป็นภิกษุเถิด เพียง

เท่านี้ผู้นั้นก็เป็นภิกษุในพุทธศาสนา ต่อมามีพระสาวกมาก ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรได้เองด้วยให้ถึงสรณะสามเรียกว่า ติสรณคมนุปสัมปทา ผู้ที่อุปสมบทก็เป็นภิกษุ ภายหลังเมื่อพระศาสนาเจริญเต็มที่แล้ว ทรงอนุญาตให้อุปสมบทผู้มีศรัทธานั้น ๆ เป็นภิกษุด้วยญัตติจตุตถกรรม ดังที่ใช้อยู่ทุกวันนี้

บุคคลที่จะเป็นภิกษุในพุทธศาสนา ต้องอาศัยสงฆ์ปฏิบัติชอบตามพระวินัย จึงชื่อว่ามีพระวินัยเป็นที่เกิด เมื่อเกิดเป็นพระภิกษุขึ้นแล้ว จะทรงภาวะเป็นพระภิกษุอยู่ได้ก็ต้องอาศัยพระวินัยอีก พระวินัยพุทธบัญญัติจึงเป็นชีวิตจิตใจของพระภิกษุ เมื่อประพฤติบริบูรณ์ในพระวินัย ความเป็นพระภิกษุของผู้นั้นก็บริบูรณ์เต็มเปี่ยม ถ้าประพฤติบกพร่อง ความเป็นพระภิกษุก็บกพร่อง ถ้าประพฤติย่อหย่อน ความเป็นพระภิกษุก็ย่อหย่อนลง ถ้าประพฤติขาดวิ่น ความเป็นพระภิกษุก็ขาดวิ่น เช่นเดียวกัน ท่านที่อุปสมบทด้วยจิตที่สูง จึงไม่ยอมละเมิดพระวินัยโดยง่าย ซ้ำท่านกล่าวเตือนไว้ว่า

ปาฏิโมกฺขํ วิโสเธนฺโต อปฺเปว ชีวิตํ ชเห
ปญฺญตฺตํ โลกนาเถน น ภินฺเท สีลสํวุตํ

แปลว่า ผู้จะชำระปาฏิโมกขศีลให้บริสุทธิ์ ไฉนพึงยอมสละชีวิต ไม่ทำลายสีลสังวรที่พระโลกนาถเจ้าทรงบัญญัติไว้

ทั้งมีพุทธภาษิตแสดงโทษ ความเป็นอลัชชี คือ ผู้ไม่มียางอาย ไม่สำรวมแล้ว บริโภคก้อนข้าวของชาวเมืองว่า "กินก้อนเหล็กแดงเสียดีกว่า" ดังนี้

ฉะนั้น ท่านผู้มีใจสูงนั้น จึงเคารพพระวินัยเป็นชีวิตจิตใจ ไม่ปรารถนาจะประพฤติปฏิบัติในทางผิด

การล่วงอาบัติด้วยไม่รู้หรือสำคัญผิด ย่อมเกิดขึ้นได้ เช่น การรับสิ่งของในห่อ เพื่อไม่ให้เป็นโทษในทางนี้ จึงมีพระพุทธบัญญัติสอนให้ทำอาโภคจิตในเวลารับของว่า ถ้าเป็นของควร เราจึงรับ ถ้าไม่ควรเราจะไม่รับ ดังนี้ ซึ่งแลไม่เห็น อย่างนี้เมื่อตั้งใจรับ ถ้าของสิ่งนั้นไม่ควรก็เป็นอาบัติ ตามวัตถุที่รับนั้น ถ้าของนั้นควรก็นับว่ารับมาด้วยดี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทให้ผู้ปฏิบัติรับปฏิบัติได้ไม่ตึงเกินไปจึงสมควรที่ปฏิบัติตาม

ผู้ที่ปฏิบัติพระวินัยบริบูรณ์นี้ เรียกว่า สังวาโส มีธรรมเป็นที่อยู่ร่วม เมื่อประพฤติเหมือนกัน ถืออย่างเดียวกันก็เป็น สมานสังวาโส มีสังวาสเท่ากัน เสมอกัน เมื่อประพฤติพระวินัยต่างกัน ไม่เสมอกันเรียกว่า นานาสังวาโส เมื่อไม่ประพฤติเลยเช่นเป็นปาราชิกแล้วก็เรียกว่า อสังวาโส ไม่มีสังวาส ถ้าไม่ได้บวชโดยถูกต้องแต่ถือเพศเอาเอง เช่น โกนผม นุ่งเหลือง ห่มเหลืองเอง เรียกว่า เถยยสังวาโส ผู้ขโมยเพศ ผู้ที่ล่วงวินัยจนขาดวิ่นแล้ว บาลีเรียกว่า อันโตปูติ อันโต = ภายใน ปูติ = เน่าเป็นที่รังเกียจของผู้มีศีลธรรมอันงาม ส่วนผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ก็เป็น อาหุเนยโย ปาหุเนยโย เป็นเนื้อนาบุญของโลก

หมายเหตุ บัญจวัคคีย์ คือ พระโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ พระอัสสชิ

ความบริสุทธิ์

"จิตฺเต ปาริสุทฺเธ สุคติ ปาฏิกงฺขา"
เมื่อจิต บริสุทธิ์แล้ว สุคติเป็นหวังได้

บาลีข้างบนนี้ส่องความว่า ความเกิดในสัมปรายภพ เนื่องด้วยจิตในปัจจุบันภพ เมื่อเป็นอย่างนี้ ถ้าจิตเศร้าหมองเกลือกกลั้วด้วยอุปกิเลสบาปธรรม คติย่อมไม่ดี เมื่อจิตบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจากอุปกิเลส บาปธรรม คติจึงจะดี เหมือนอย่างอัธยาศัยและความประพฤติของตนเอง ในวัยเบื้องต้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งภาวะเช่นนั้น ในวัยเบื้องหลังไม่อย่างนั้น เหมือนอย่างมารดาบิดา ย่อมสามารถจะฝากอัธยาศัย และความประพฤติของตนให้สืบลงไปถึงบุตรผู้อยู่คุ้นกับตน ฉันใด จิตดี จิตชั่วย่อมเป็นปัจจัยแห่งปฏิสนธิจิตในสัมปรายภพ ฉันนั้น ผู้รักตนควรชำระจิตให้บริสุทธิ์และอบรมให้เจริญด้วยคุณธรรม ดุจเดียวกับคนหวังดีแก่ตน ควรรักษาอัธยาศัยและความประพฤติของตนให้คงดีอยู่ และมารดาบิดาผู้หวังดีแก่บุตร ควรทำเช่นนั้นเหมือนกัน

อุปกิเลสนั้น ได้แก่อารมณ์อันชั่วเข้าจับจิตให้เศร้าหมอง เช่น เขม่าอันจับผ้าให้เป็นมลทินฉะนั้น อุปกิเลสนั้น โดยบรรยายหนึ่ง ท่านแสดงไว้ ๑๖ ประการ คืออภิชฌาวิสมโลภะ ความละโมภไม่เลือก อันเป็นตัวอภิชฌา ๑ พยาบาท ความจองเวร ๑ ความโกรธ ๑ อุปนาหะ คือความถือโกรธ ๑ ความลบหลู่บุญคุณของท่าน ๑ ความตีเสมอท่าน ๑

ความริษยา คือเห็นผู้อื่นได้ดีทนไม่ได้ ๑ ความตระหนี่ ๑ มารยา คือทำเล่ห์กล ๑ สาไถย คือความอวดดี ๑ ความดื้อ ๑ ความแข่งดี ๑ มานะ คือความถือตัว ๑ อติมานะ คือความหยิ่งหรือจองหอง ๑ ความมัวเมา ๑ ความประมาท คือความทะนง ๑ โทษลามก ชื่อว่าบาปธรรม พึงรู้โดยบรรยายผิดจากคุณธรรมอันจะกล่าวต่อไปนี้ แม้อุปกิเลส ๑๖ อย่างนี้ก็ชื่อว่าบาปธรรมละอย่าง ๆ

จิต ที่ทำให้บริสุทธิ์จากอุปกิเลสและบาปธรรมเหล่านี้แลว ควรรับอบรมให้เจริญด้วยคุณสมบัติ เหมือนผ้าที่ฟอกให้หมดมลทินแล้ว ควรรับน้ำย้อมให้เป็นสีงามตามปรารถนาฉะนั้น

คุณสมบัตินั้นพึงเห็นดังต่อไปนี้

๑. ศรัทธากับปัญญา ความรู้จักเชื่อเหตุผลที่ควรเชื่อ ชื่อว่าศรัทธา เชื่องมงายไม่ชื่อว่าศรัทธา ความรู้จักเหตุผลโดยถ่องแท้ เป็นปัญญา นำให้เกิดศรัทธามั่น ๒ นี้ เป็นอุปการะแก่กัน ให้ตั้งอยู่ในความพอดี

๒. สติกับสัมปชัญญะ ความระลึกได้ก่อนทำก่อนพูด เป็นสติความรู้ตัวในขณะทำในขณะพูด เป็นสัมปชัญญะ ๒ นี้เป็นคุณป้องกันความพลาดความผิด และเหนี่ยวรั้งใจมิให้หุนหัน

๓. หิริกับโอตตัปปะ ความละอายใจไม่กล้าทำผิด เป็นหิริ ความเกรงผิดของคนรักความทำถูก เป็นโอตตัปปะ ๒ นี้เป็นคุณรักษาให้คงในความดี

๔. ขันติกับโสรัจจะ ความอดทนต่ออารมณ์ที่ไม่ชอบไว้ได้ ชื่อว่า ขันติ ความเสงี่ยม คือรู้จักทำจิตให้แช่มชื่นในเมื่อต้องอดทน ชื่อว่า โสรัจจะ ๒ นี้เป็นคุณระงับเหตุเป็นข้าศึกแก่ความสงบอันเป็นภายนอก

๕. อาชชวะกับมัททวะ ความตรงเป็นอาชชวะ ความอ่อนโยนเป็น มัททวะ ๒ นี้เป็นคุณทำความสุภาพ

๖. เมตตากับกรุณา ความใคร่ความเอ็นดู เป็นเมตตา ความสงสาร ความหวั่นใจ เมื่อเห็นเขาได้ทุกข์ เป็นกรุณา ๒ นี้เป็นคุณทำความเกื้อกูลกัน

ควรทำจิตให้ได้รับความอบรม ด้วยคุณธรรมเหล่านี้ก็ตาม ด้วยคุณธรรมเหล่าอื่นอันไม่ได้กล่าวในที่นี้ก็ตาม เป็นอาจิณ จิตได้ธรรมเหล่านี้เป็นอาเสวนปัจจัยคือเหตุที่ซ่องเสพคุ้นมา ก็จะเป็นสภาพอันประณีตยั่งยืนสืบเนื่องกันไป เมื่อถึงมรณสมัยย่อมจะเป็นปัจจัยแห่งสุคติดังกล่าวไว้แล้วในบาลีนั้น ทำอย่างนี้แล้ว ชื่อว่าได้เตรียมทรัพย์ หรือเสบียงเป็นกำลังสำหรับเดินทางไปสู่ปรโลกไว้พร้อม คนผู้อบรมจิตนั้น ย่อมอาจกำหนดรู้คติของตนได้เอง ไม่พักต้องมีคนอื่นบอก แม้หากมติของศาสนาทั้งหลายในข้อว่า สัตว์ตายแล้วย่อมเกิดอีกกว่าจะถึงที่สุด จะพลาดไป ความปฏิบัตินั้นก็ยังสมควรแก่ผู้มีอันจะตายเป็นสภาวะอยู่นั่นเอง

อรรถศาสน์ กัณฑ์ที่ ๒ "ความบริสุทธิ์" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๔ - ๗๓

ภาวนา

โส น ภายติ สมฺปรายิกสฺส มรณสฺส

เขาย่อมไม่กลัวต่อมรณะ ผู้นำไปสู่สัมปรายภพ

มรณะ ย่อมเป็นทุกข์อันพึงกลัวของคนทั้งหลายผู้ยังอาลัยในโลกนี้อยู่ แต่ความกลัวตายนั้น ย่อมเป็นเหตุขัดขวางแห่งความปลอดโปร่ง และความเจริญของคนทั้งหลาย คนมีความห่วงใยในชีวิต ย่อมไม่อาจทำกิจของคนกล้า ดังภาษิตของพระโพธิสัตว์ชาวดงกล่าวแก่พวกพานิช อันเล่าแล้วข้างต้นนั้น เหตุนั้น พระศาสดาจึงประทานพระบรมพุทโธวาทให้เจริญภาวนา นึกถึงความตายจนคุ้น เพื่อจะได้หายกลัว พระองค์ตรัสสอนให้นึกว่า "มรณธมฺโมมฺหิ มรณํ อนตีโต" แปลว่า "เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงความตายไปได้" เจริญภาวนาตามพระพุทธพจน์นี้ให้ผล ๒ ประการ คือให้กำหนดรู้ความเป็นอย่างไรแห่งสังขารและให้หายกลัว สิ่งอันธรรมดาแต่งขึ้น คือเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งธรรมดา ได้ชื่อว่าสังขาร ๆ นั้นย่อมเป็นไปตามธรรมดานิยม มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความแปรมาในท่ามกลาง มีความสิ้นในที่สุด มนุษย์เราก็เป็นประเภทอันหนึ่งแห่งสังขาร เหตุนั้น ทุกคนตั้งแต่เกิดมาก็บากหน้าเพื่อจะผ่านวัยคือปูนทั้งสาม เป็นเด็กแล้ว ก็เป็นหนุ่มเป็นสาว นี้วัยที่ต้น แล้วเป็นกลางคน ไม่กระชุ่มกระชวยเหมือนเดิม แต่ก็ยังไม่หง่อม นี่เป็นวัยกลาง แล้วแก่เฒ่า มีกายใจทรุดโทรม หมดความแข็งแรง นี้วัยหลัง แล้วก็ถึงมรณะในวัยนี้เอง

แต่ทุกคนหาได้ผ่านวัยครบทั้งสามไม่ บางคนถึงมรณะเสียแต่ในวัยต้นก็มี ในวัยกลางก็มี เป็นอย่างนี้ เพราะสิ้นกำลังที่ธรรมดาประมวลแต่งมา เรียกว่าอายุบ้าง เพราะถูกปัจจัยภายนอกเข้าตัดรอนเสียบ้าง ตายเพราะเหตุข้างต้น เรียกกาลมรณะ ตายเพราะเหตุข้างหลัง เรียกอกาลมรณะ เจริญภาวนานึกถึงมรณะตามพระพุทธพจน์ นำให้กำหนดรู้ความเป็นอย่างไรแห่งสังขารอย่างนี้ เมื่อนึกถึงมรณะจนชิน ย่อมระงับความกลัวเสียได้ อุปมาเหมือนคนในเมือง ไม่เคยเที่ยวป่าเปลี่ยว เมื่อมีธุระต้องไปแต่ผู้เดียวหรือน้อยคน ย่อมพรั่นพรึงต่อภัยอันตราย แม้ไม่มีอะไร ก็ยังหวั่นต่อความเงียบเชียบของป่านั้นเอง ฝ่ายชาวป่า เคยอยู่หรือเคยเดินผ่านไปมาเนืองๆ ย่อมไม่ขยาด ความเคยและไม่เคย ทำคนทั้งสองให้ต่างกัน ฉันใด คนไม่พอใจนึกถึงมรณะเสียเลย บันดาลผ่านพบเข้า ย่อมตกใจหวาดเสียว ฝ่ายคนที่หมั่นนึก ย่อมกล้าหาญพอเพื่อจะพบมรณะไม่ครั่นคร้ามฉันนั้น เจริญมรณสติ คือนึกถึงความตาย ทำให้หายกลัวอย่างนี้ เมื่อไม่หวั่นต่อมรณะ จะได้ทำกิจของคนกล้า แก้อุปสรรคอันขวางทางแห่งความเป็นไปของตนให้ลุล่วงไป ก็จะได้ถึงความดีความงาม ทั้งในอิธโลกทั้งในปรโลก เหตุนั้น ในพระพุทธศาสนา ท่านจึงสรรเสริญคนผู้ไม่กลัวต่อมรณะ ดังมีแจ้งในบาลีข้างต้นนั้น

อีกทางหนึ่ง คนผู้ไม่ได้อัสสาทะคือความเพลินในโลก เบื่อหน่ายโลกเสียเต็มที่ ควรมีความกล้าพอจะทนต่อผลอันไม่เป็นที่ปรารถนานั้นเหมือนกัน ไม่เช่นนั้น ความเกิดของตนที่ควรจะสำเร็จประโยชน์แก่โลก

ได้เพียงใด ก็จะไม่เป็นได้เพียงนั้น ภัยยังไม่ทันมาถึง รีบทิ้งถิ่นฐานหนีไปก่อน เป็นความขลาดไม่เป็นการ ฉันใด รีบทำลายชีวิตของตนเสียเองในเวลายังไม่ถึงที่ก็เป็นฉันนั้น ในพระศาสนา ท่านก็ติว่า รีบร้อนเกินไป จัดเข้าในพวกวิภวตัณหา ไม่กล่าวว่าเป็นเหตุพ้นทุกข์ กลับแสดงตรงกันข้าม มติแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อได้ทุกข์หรือได้พบอุปสรรคก็ชอบแต่จะหาทางแก้ ไม่ควรเป็นคนสิ้นคิดและตีตนก่อนไข้ ทุกข์มี ทางแก้ก็คงมีเหมือนกัน บุคคลผู้กล้าแท้จริง จึงได้ชื่อว่า "วีโร" ย่อมเป็นผู้กล้าทั้งในสองสถาน เมื่อมรณะคุกคามย่อมไม่สะทกสะท้าน เมื่อทุกข์ครอบงำ ย่อมอาจเพื่อต้านทานไว้อยู่

ชนผู้ยึดไว้ได้ทั้งทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ทั้งสัมปรายิกัตถประโยชน์ครบสองประการ ท่านยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เพราะรู้จักใช้ปัญญาในกิจอันเป็นประโยชน์ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติได้ชัยชำนะโลกทั้งสอง ในโลกนี้ก็ตั้งตนได้ ในโลกหน้าก็มีทางที่อุ่นใจได้ เป็นผู้ทำเกาะที่พึ่งพำนักในกลางสงสารสาครอันนี้ สูงและมั่นคง อันห้วงน้ำคืออันตรายไม่ท่วมถึง เป็นตัวอย่างอันดีในพระพุทธศาสนา

อรรถศาสน์กัณฑ์ที่ ๒ "ภาวนา" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๔—๗๓

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เสด็จ ฯ พระราชทานกฐินในพระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

พระราชกรณียกิจ ในวันที่ ๖ แห่งการทรงผนวช
วันเสาร์ ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๔๐—๗.๓๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๙.๐๕—๑๐.๑๕ น.	วันนี้เป็นวันธรรมสวนะ เสด็จฯ ลงพระอุโบสถเวลา ๙.๐๕ น. ทรงทำวัตรเช้าจบแล้ว อุบาสกอุบาสิกาทำวัตร แล้วพระโศภนคณาภรณ์แสดงพระธรรมเทศนา "อัคคกถา" ถวาย สมเด็จพระราชชนนี, สมเด็จพระนางรำไพฯ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทร เสด็จมาทรงฟังธรรม มีอุบาสกและอุบาสิกาเต็มทั้งในพระอุโบสถและภายนอกพระอุโบสถ มีการขยายเสียงและถ่ายทอดเสียงจากวิทยุ อ.ส. ต่อจากนั้น สมเด็จพระราชชนนีเสด็จมาเฝ้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน
เวลา ๑๐.๔๕—๑๑.๔๕ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๑.๔๕ น.	สมเด็จพระราชชนนีเสด็จกลับ
เวลา ๑๓.๑๘—๑๕.๒๐ น.	ทรงพัก วันนี้ พระพรหมมุนี ไม่มาถวายธรรมะ เพราะเป็นวันธรรมสวนะ

เวลา ๑๕.๔๕—๑๖.๓๐ น. เสด็จลงพระอุโบสถ ในงานพระราชพิธีพระราชทานพระกฐิน สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ผู้สำเร็จราชการฯ เสด็จฯ สมเด็จพระสังฆราชเสด็จลงพระอุโบสถรับพระกฐิน รู้สึกมีพระพักตร์แจ่มใสมาก

เวลา ๑๗.๐๐ น. ทอดพระเนตรพุทธประวัติ ซึ่งนายแพทย์อรุณฯ นำมาทูนเกล้าฯ ถวายเมื่อตอนเพลวันนี้ แล้วทรงหนังสือพิมพ์

เวลา ๒๑.๑๐ น. เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ แล้วทรงชักผ้าบ่าที่ไวยาวัจกรจัดถวายที่เขา หน้าพระตำหนักปั้นหย่า ตกแต่งโดยเจ้านายที่เสด็จมาจัดดอกไม้ มีชะนีร้อยด้วยดอกไม้แขวนไว้ มีคาถาชักผ้าบ่าเขียน และมีไฟฉายไว้ เวลาเสด็จฯ ลงบิดไฟ และนำผ้าออกหมด เวลาเสด็จฯ กลับ จึงทอดพระเนตรเห็น ทรงชักผ้าบ่าแล้ว ทรงมีพระราชปรารภว่า ทรงมีมากแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้นำไปพระราชทานแก่พระภิกษุชราที่ยังขาดแคลน ชื่อ เดิม

พระธรรมเทศนาอัคคกถา

พระโศภนคณาภรณ์ (เจริญ สุวฑฺฒโน)

แสดงที่ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายติ

วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ

อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ

ตถาคตสาวกสงฺโฆ เตสํ อคฺคมกฺขายตีติ

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้าในวันนี้ การฟังธรรมนั้นเป็นกิจเบื้องต้นของพุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา เพราะเป็นเหตุให้รู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมคือคำสั่งสอนไว้อย่างไร เมื่อรู้แล้วจักได้ปฏิบัติให้ถูกต้องได้ตามศาสนธรรม ฉะนั้นพระบรมศาสดาจึงได้กำหนดให้มีวันเป็นที่ฟังธรรม สำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป กำหนดโดยจันทรคติซึ่งปฏิบัติกันอยู่ในเวลานี้ ปักข์หนึ่งมี ๒ วัน และในวันเช่นนี้ย่อมเป็นวันจำศีลเป็นพิเศษของคฤหัสถ์ด้วย จึงเรียกว่า วันอุโบสถ แปลถือเอาความว่า วันจำศีล ฉะนั้น เมื่อวันเช่นนี้เวียนมาถึงเข้า พุทธศาสนิกชนผู้ใคร่ธรรม จึงได้พากันมาสู่สถานที่ฟังธรรม ในเบื้องต้น ได้สวดมนต์

สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และสวดปาฐแสดงสังเวควัตถุแล้วได้สมาทานอุโบสถศีลหรือเบญจศีล ตามศรัทธาสามารถของตนแล้ว ต่อจากนี้เป็นโอกาสที่จะได้ฟังธรรมเป็นเครื่องอบรมสติปัญญาและสัมมาปฏิบัติสืบต่อไป การฟังธรรมนั้นจะสำเร็จประโยชน์ก็ด้วยการตั้งใจฟัง แม้จะตั้งใจฟังเพื่อคัดค้านก็ยังดีกว่าไม่ตั้งใจฟัง และโดยที่แท้การตั้งใจฟังเพื่อคัดค้านนั้น ก็ยังดีกว่าการฟังแล้วเชื่อตามไปโดยส่วนเดียว เพราะขาดปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาของตน แต่เมื่อกล่าวโดยทางที่ถูก ควรตั้งใจฟังโดยมีโยนิโสมนสิการ คือ การทำใจโดยแยบคาย ด้วยใช้พิจารณาให้เกิดความรู้เห็นของตนเอง จะรู้ตามหรือรู้ค้านก็ตาม ฟังดังนี้เรียกว่า ฟังดีเป็นเหตุให้ได้ปัญญา ตามพุทธภาษิตว่า สุสฺสูสํ ลภเต ปญฺญํ แปลว่า ฟังดีย่อมได้ปัญญา ดังนี้ ศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มุ่งให้เป็นศรัทธาปสาทะที่เกิดจากปัญญา เพราะเป็นศรัทธาปสาทะที่ถูกต้องมั่นคง แท้จริงพุทธศาสนิกชนทั่วไป ย่อมมีศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาอยู่ด้วยกัน และวัตถุคือที่ตั้งของศรัทธาปสาทะนั้น ก็เป็นวัตถุที่เป็นยอดหรือเป็นวัตถุที่เลิศ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ฉะนั้น ควรกำหนดให้รู้จักลักษณะของวัตถุที่เลิศเหล่านี้ตามเป็นจริง เพื่อเจริญศรัทธาปสาทะของตนให้ดีให้เลิศ ควรแก่วัตถุที่เลิศนั้นแท้จริง ศรัทธาปสาทะของคนโดยทั่วๆ ไป ย่อมเกิดขึ้นโดยอาการคล้ายคลึงกัน คือย่อมเกิดขึ้นในของจริงและดี ในของที่จริงและดีเหล่านั้นสิ่งใดจริงและดีมาก สิ่งนั้นก็เป็นที่เกิดของศรัทธาปสาทะได้มาก สิ่งที่จริง

และดีที่สุดก็ทำให้เกิดศรัทธาปสาทะได้มากที่สุด สิ่งที่จริงและดีที่สุดนั้นนั้นแหละเรียกว่า อัคคะ แปลว่า ยอดหรือเลิศ สิ่งที่เป็นยอดหรือเลิศนั้นย่อมมีอยู่ในทุก ๆ สิ่ง ดังเช่นในต้นไม้ก็มียอดไม้ ภูเขาก็มียอดเขา ในหมู่ชนก็มียอดคน ในพระพุทธศาสนาก็มีวัตถุที่เป็นยอด ดังกล่าวแล้วดังมีพระพุทธภาษิตในอัคคัปปสาทสูตร จำแนกวัตถุที่เป็นยอดถึง ๔ ประการ ตามพระบาลีพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น แปลความว่า พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านกล่าวว่าเป็นยอดของสัตว์ทั้งหลาย วิราคธรรม ท่านกล่าวว่าเป็นยอดของธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นสังขตะทั้งที่เป็นอสังขตะ มรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ท่านกล่าวว่าเป็นยอดของธรรมทั้งหลายที่เป็นสังขตะ หมู่แห่งผู้ฟังอันเรียกว่า สาวกสงฆ์ของพระตถาคต ท่านกล่าวว่า เป็นยอดของหมู่หรือคณะทั้งหลาย ดังนี้

ในโลกนี้มีหมู่สัตว์อันหมายถึงมนุษย์ และดิรัจฉาน อาศัยอยู่เป็นอันมาก เป็นสัตว์ไม่มีเท้าก็มี เป็นสัตว์มี ๒ เท้าก็มี เป็นสัตว์มี ๔ เท้าก็มี เป็นสัตว์มีเท้ามากก็มี เป็นสัตว์ที่มีรูปก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่มีรูปก็มี เป็นสัตว์ที่มีสัญญาก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่มีสัญญาก็มี เป็นสัตว์ที่ไม่ใช่ชนิดที่มีสัญญาทั้งไม่ใช่ชนิดที่ไม่มีสัญญาก็มี พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านว่าเป็นยอดของสัตว์เหล่านั้น ทั้งนี้เพราะพระตถาคตมีพระคุณเป็นยอดเพราะทรงมีพระปัญญาคุณ คุณคือพระปัญญาตรัสรู้ธรรม มีพระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสและกองทุกข์ มีพระมหากรุณาคุณ คุณคือพระกรุณาใหญ่ เป็นเหตุให้ทรงแสดงธรรมโปรดโลกคือหมู่สัตว์ซึ่งเป็น

เวไนย คือควรฝึกให้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ สมดังบทสวดแสดงความนอบน้อมว่า พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว บทว่า พุทฺโธ แปลว่าตรัสรู้ ก็ได้แก่พระปัญญาคุณ วิสุทฺโธ แปลว่าหมดจด ก็ได้แก่พระวิสุทธิคุณ บทว่า กรุณามหณฺณโว แปลว่า มีพระกรุณาดังทะเลหลวง ก็ได้แก่พระมหากรุณาคุณ ไม่มีใคร ๆ ในโลกประกอบคุณครบถ้วนบริบูรณ์เสมอเหมือนพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านจึงกล่าวว่าเป็นยอดของสัตว์โลกทุกชนิด

อนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นได้ตรัสรู้ธรรมและได้แสดงธรรมสั่งสอน คำว่าธรรมนั้น มีอรรถ คือความหมายหลายอย่าง ตามศัพท์แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ ในที่นี้ก็หมายถึงสภาพหรือภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาที่มีอยู่ทั้งหมด ธรรมคือสิ่งที่มีอยู่นั้น เป็นสิ่งผสมก็มี เป็นสิ่งที่ไม่ถูกผสมก็มี สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏแก่ ตา หู เป็นต้น ทั้งหมดในโลกโดยเป็นพื้นพิภพก็ตาม เป็นสิ่งต่าง ๆ บนพื้นพิภพก็ตาม ล้วนเป็นสิ่งผสมทั้งนั้น เช่น บ้านเรือน เป็นสิ่งที่ผสมขึ้น ปรุงขึ้นด้วยวัตถุต่าง ๆ แม้วัตถุนั้น ๆ แต่ละสิ่งก็เป็นสิ่งผสมอีกเหมือนกัน แม้จะแยกให้ละเอียดเป็นอย่างยิ่ง สิ่งที่ว่าละเอียดนั้นก็ยังเป็นสิ่งผสม เพราะอาจแยกออกไปได้อีก นี้เป็นสังขตธรรมทั้งหมด ต่อเมื่อใดแยกออกไปอีกไม่ได้ เพราะเป็นธาตุแท้ล้วน ๆ ไม่มีอะไรปรุงแต่งผสม จึงจะเป็นอสังขตธรรม คือ สิ่งที่ไม่ถูกผสม กล่าวเฉพาะในทางคดีธรรม สิ่งที่ต้องทำต้องปฏิบัติทั้งปวงเรียกว่า สังขตธรรม บาปก็เป็นสังขตธรรม เพราะต้องทำชั่วจึงจะเป็นบาป

บุญก็เป็นสังขตธรรม เพราะต้องทำดีจึงเป็นบุญ จะทำบุญหรือทำบาป ก็เนื่องมาจากจิตคิดปรุง คิดปรุงในทางดี ก็ให้ทำบุญ คิดปรุงในทางชั่ว ก็ให้ทำบาป ความคิดปรุงนี้ก็เป็นสังขตธรรมเหมือนกัน จิตจะคิดปรุงดี หรือชั่วก็เพราะอารมณ์ คือ เรื่องที่จิตคิด เรื่องจิตดำริ เรื่องที่จิตเก็บไว้ เป็นอนุสัย คือ นอนเนื่องเป็นตะกอนอยู่ภายในจิต จิตอารมณ์ผสมกัน อยู่เช่นนี้ จึงคิดปรุงไปต่าง ๆ นี้เป็นสังขตธรรมทั้งหมด แท้จริงจิตก็เป็น ส่วนหนึ่ง อารมณ์ก็เป็นส่วนหนึ่ง แต่ทั้ง ๒ ส่วนนี้มาผสมกันก็เพราะ มีเครื่องทำให้ติด อันเรียกว่า ราคะ อันแปลว่า ความติดหรือเครื่องติด เหมือนอย่างสี เป็นเครื่องย้อมผ้า จิตมีเครื่องติดประจำอยู่ จึงติดใน อารมณ์ ไม่พรากออกไปได้ เพราะจิตมีความติดอยู่เช่นนี้ จึงมีความ เมา มีความกระหาย มีอาลัยพัวพัน มีความวนเวียน มีความดิ้นรน ทะยานอยาก มีความยินดี มีความก่อ และยังมีความร้อยรัดเกี่ยวเกาะ พิจารณาดูที่จิตของตนก็จะรู้สึกในอาการเหล่านี้ได้ ทั้งนี้เพราะอะไร ก็ เพราะยังมีความติด คือราคะอยู่นั่นเอง ต่อเมื่อใด สิ้นราคะ คือ สิ้น เครื่องติดหรือสิ้นความติด อันเรียกว่า วิราคะ อารมณ์ที่ประสบต่าง ๆ ทาง ตา หู เป็นต้น ไม่ข้องติดอยู่กับจิต จิตก็ไม่ข้องติดอยู่กับอารมณ์ เป็นอันแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง เมื่อนั้น ก็เป็นอสังขตธรรม ธรรม ก็ไม่ถูกปรุง อารมณ์ก็เป็นส่วนอารมณ์ จิตก็เป็นส่วนจิต เป็นจิตที่ บริสุทธิ์ ปราศจากความเมา ความกระหาย ความอาลัยพัวพัน ความวน เวียน ความดิ้นรนทะยานอยาก ความยินดี เป็นจิตที่ดับกิเลส สิ้นเครื่อง

ร้อยรัด ลักษณะดังกล่าวนี้ รวมเรียกว่า วิราคธรรม ท่านกล่าวว่าเป็นยอดของธรรมทั้งหมด ทั้งที่เป็นสังขตะ ทั้งที่เป็นอสังขตะ

อนึ่ง ยอดธรรมดังกล่าวนั้น ก็ย่อมเนื่องมาจากการอบรมปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงเบื้องสูงโดยลำดับ คือ ต้องอาศัยการปรุงแต่งมาก่อน การปรุงแต่งนั้นมี ๒ คือ ปรุงแต่งในทางชั่ว อันเรียกว่าบาปอกุศลทุจริต ๑ ปรุงแต่งในทางดี อันเรียกว่า บุญกุศลสุจริต ๑ ในทางพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาตรัสสอนให้ละบาป อกุศลทุจริต คือ ไม่ปรุงหรือทำให้เกิดขึ้น ทรงสอนให้บำเพ็ญกุศลสุจริต คือปรุงหรือทำให้เกิดขึ้น และสอนให้ชำระจิตให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์ ดังพระพุทธภาษิตในพระโอวาทปาฏิโมกข์ว่า **สพฺพปาปสฺส อกรณํ** การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ **กุสลสฺสูปสมฺปทา** การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๑ **สจิตฺตปริโยทปนํ** การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ **เอตํ พุทฺธานสาสนํ** นี้เป็นคำสอนของพระผู้รู้ทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง ตรัสแสดงทางปฏิบัติมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ พยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ ทั้ง ๘ นี้เรียกว่า อัฏฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ชื่อว่าเป็นสังขตธรรม เพราะต้องปรุง คือ ต้องทำ ต้องปฏิบัติ และเมื่อปฏิบัติ ย่อมได้ประสบความดับทุกข์เดือดร้อนเป็นผล ตามควรแก่ความปฏิบัติ จนถึงวิราคธรรมในที่สุด ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เป็นยอดของสังขตธรรมทั้งปวง

อนึ่ง หมู่ชนผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติดำเนินไปในทางที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน คือ มรรคดังกล่าวแล้ว จนบรรลุถึงผลตามพระพุทธเจ้า ต่างโดยเป็นพระอริยบุคคลตามชั้น เรียกว่าสาวกสงฆ์ของพระตถาคตพุทธเจ้า **สุปฏิปนฺโน** เป็นหมู่ผู้ปฏิบัติดี **อุชุปฏิปนฺโน** ปฏิบัติตรง **ญายปฏิปนฺโน** ปฏิบัติเป็นธรรมตามเหตุผล **สามีจิปฏิปนฺโน** ปฏิบัติชอบเหมาะ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เป็นยอดของหมู่หรือคณะทั้งปวง

วัตถุที่เป็นยอดทั้ง ๔ นี้ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพุทธรัตนะ วิราคธรรมและมรรค เป็นธรรมรัตนะ และสงฆ์สาวกของพระ-พุทธเจ้า เป็นสังฆรัตนะ รวมเป็นพระรัตนตรัยหรือไตรรัตน์เป็นยอดแห่งวัตถุที่พึงศรัทธาปสาทะทั้งหมด เพราะมีคุณเป็นยอดแต่ละวัตถุ และเมื่อรวมกันเข้า ก็มีคุณยอดเยี่ยม ฉะนั้น เมื่อบุคคลปลูกศรัทธาปสาทะในวัตถุที่เป็นยอด ก็ย่อมจะได้วิบาก คือ ผลที่เป็นยอด คือผลอันเลิศ ด้วยประการฉะนี้

พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา พึงเจริญศรัทธาปสาทะในพระพุทธาทิรัตนตรัย มีนัยดังแสดงมา พึงตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรมตามพระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้ จักได้รับความสุขสงบ ตามสมควรแก่การปฏิบัติ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๗ แห่งการทรงผนวช
วันอาทิตย์ ที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น. ตื่นพระบรรทม

เวลา ๖.๕๐—๗.๒๐ น. เสวยพระกระยาหารเช้า

เวลา ๘.๐๓—๘.๔๐ น. เสด็จฯลงทำวัตรเช้า ไม่มีอ่านวินัยบัญญัติ เพราะจะเสด็จไปทรงรับบาตร ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน

เวลา ๘.๕๕—๙.๓๕ น. เสด็จ ฯ ไปทรงรับบาตร ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน มีสมเด็จพระบรมราชินี และทูลกระหม่อมทรงบาตรแล้วประทับ ณ ศาลาข้างสระ ทูลกระหม่อมชาย ขึ้นไปเฝ้า ฯ ถวายบังคมถึงที่ประทับ พระที่ได้รับนิมนต์ไปรับบาตรในวันนี้ คือ

๑. พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๒. พระพรหมมุนี

๓. พระโศภนคณาภรณ์

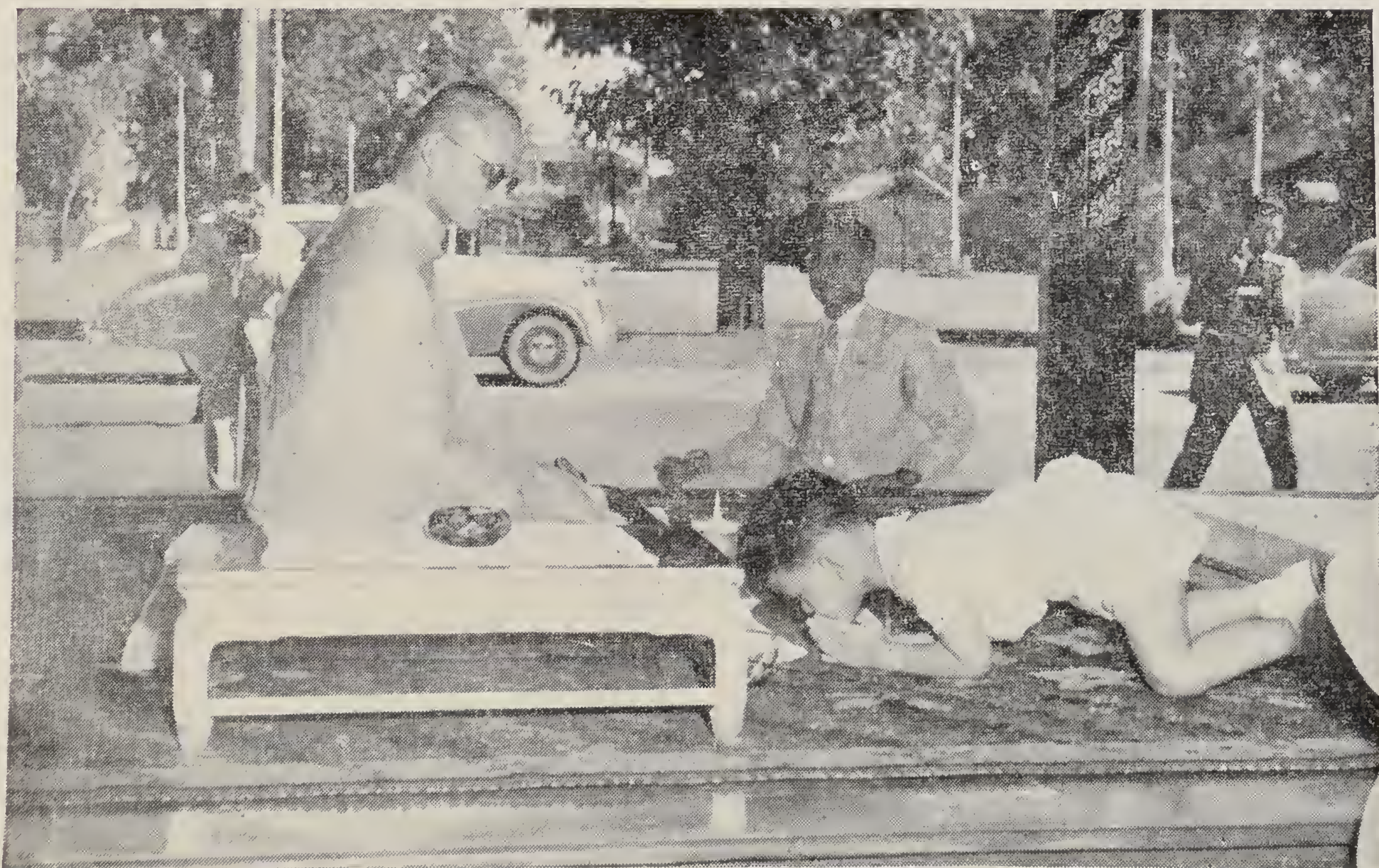
๔. พระมหานายก

๕. พระจุลนายก

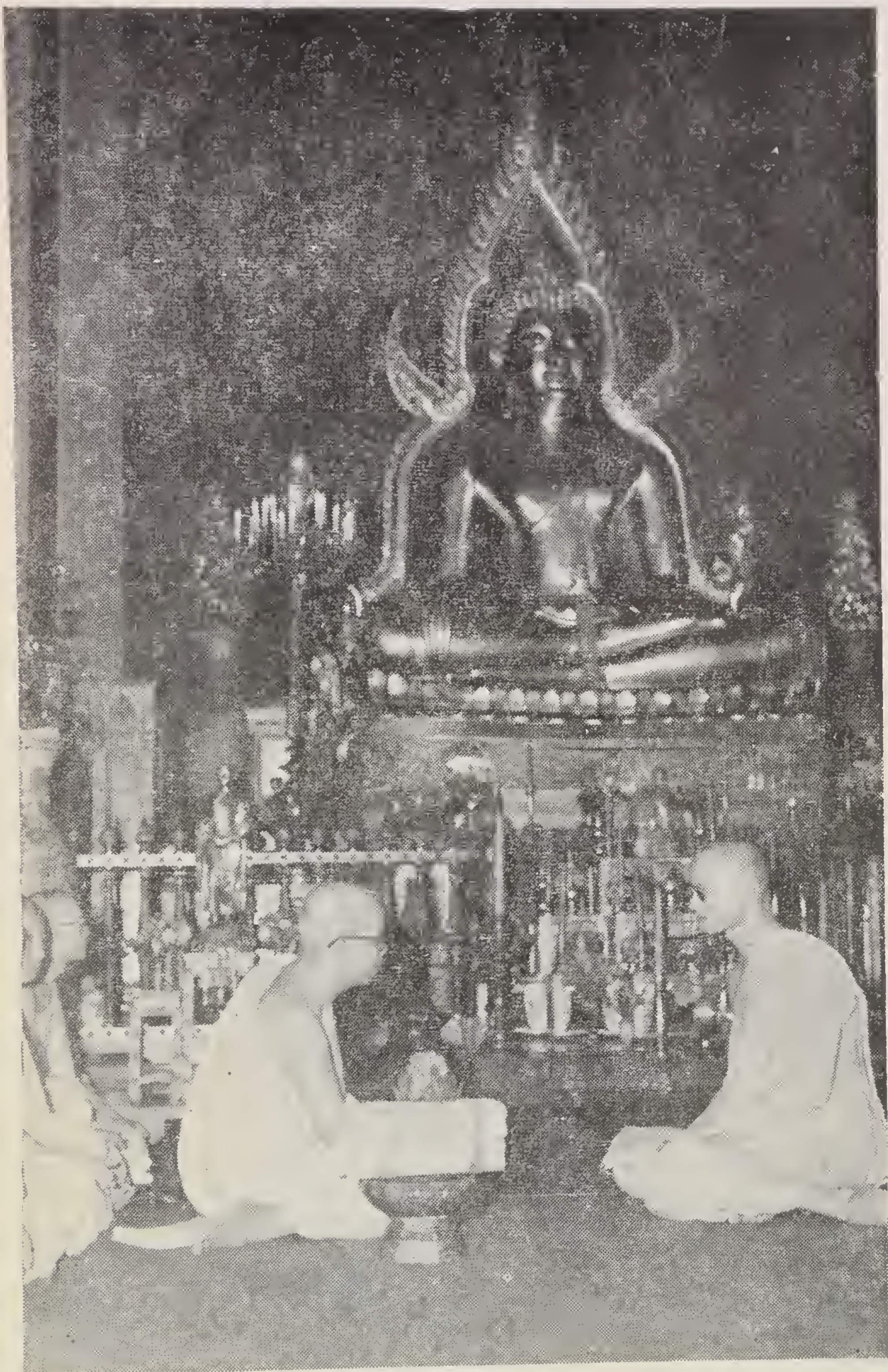
๖. พระสาธุศีลสังวร

ทรงรับบิณฑบาตในพระราชวังดุสิต
วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ เฝ้าในพระราชวังดุสิต
วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

สมเด็จพระวันรัตรับเสด็จ ฯ ในการทรงสักการะ
ในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร
วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

เสด็จ ฯ วัดมกุฎกษัตริยาราม
วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

๗. พระปัญญาภิมณฑมุนี

๘. หม่อมเจ้าพระวิมวาทิตย์ ระพีพัฒน์

๙. หม่อมเจ้าพระฐิติพันธุ์ ยุคล

๑๐. หม่อมราชวงศ์ พระนิตยศรี จรูญโรจน์

๑๑. หม่อมราชวงศ์ พระพีระเดช จักรพันธ์

๑๒. พ.ต.อ. พระพระราชญาติรักษา

๑๓. หม่อมหลวง พระเดช สนิทวงศ์

๑๔. พระภิกษุ สุรเทิน บุนนาค

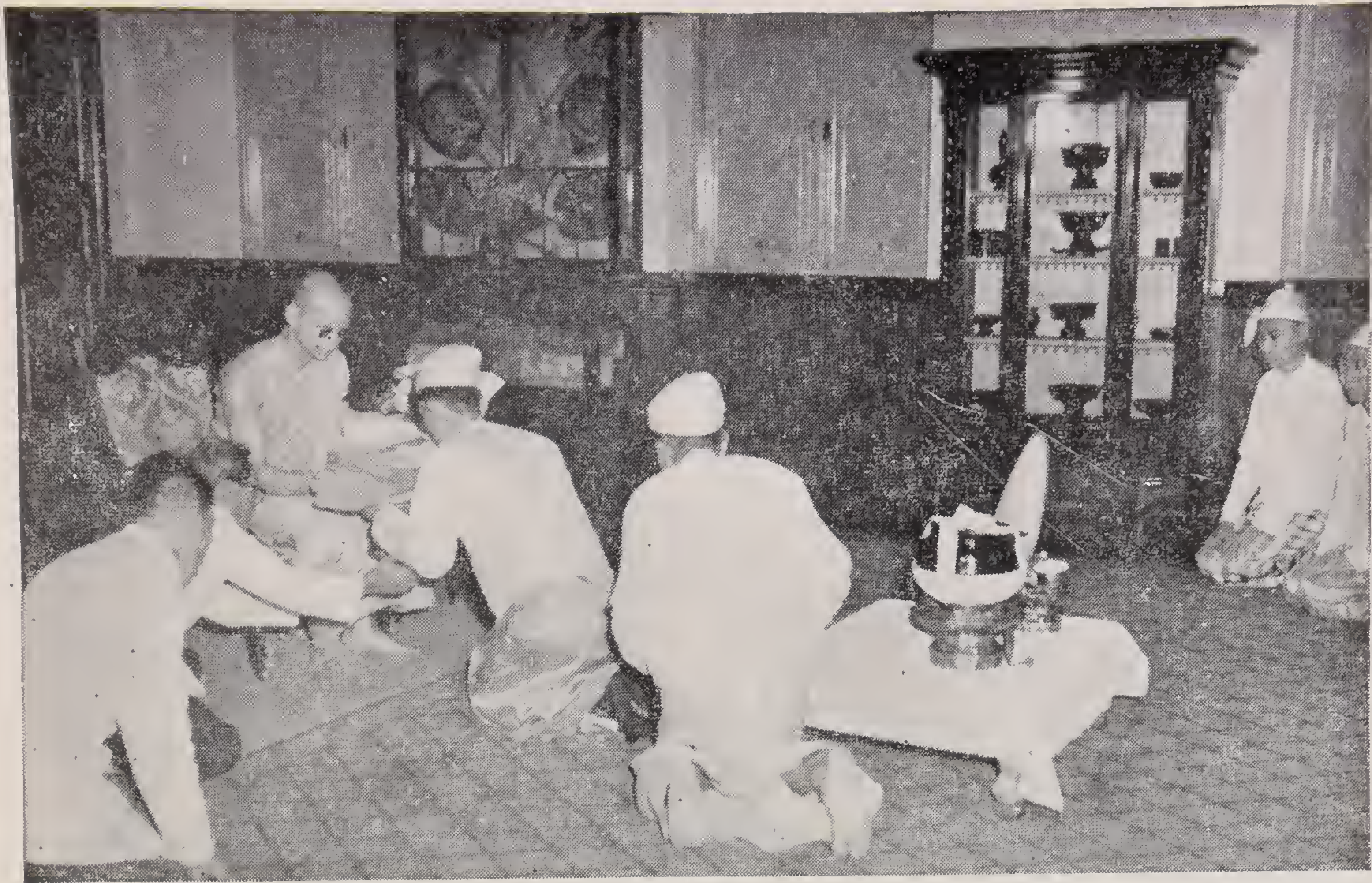
๑๕. พระภิกษุ ประถม บูรณะศิริ

เวลา ๑๐.๔๐—๑๒.๑๕ น. สมเด็จพระบรมราชินีเสด็จมาเฝ้า ฯ พร้อมทั้งสมเด็จพระพี่นาง เฝ้าอยู่จนพระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสวยเพลแล้ว จึงเสด็จไปพระราชทานเยี่ยมพระภิกษุในพระบรมราชินูปถัมภ์ทั้ง ๕ พระองค์ ทรงปฏิสันถารพอสมควร แล้วเสด็จ ฯ พระราชทานเยี่ยมพวกที่มาจัดดอกไม้ มี ม.จ. อาภัสราภา เทวกุล ม.จ. จงกลนี วัฒนวงศ์ ฯลฯ แล้วจึงเสด็จ ฯ กลับ

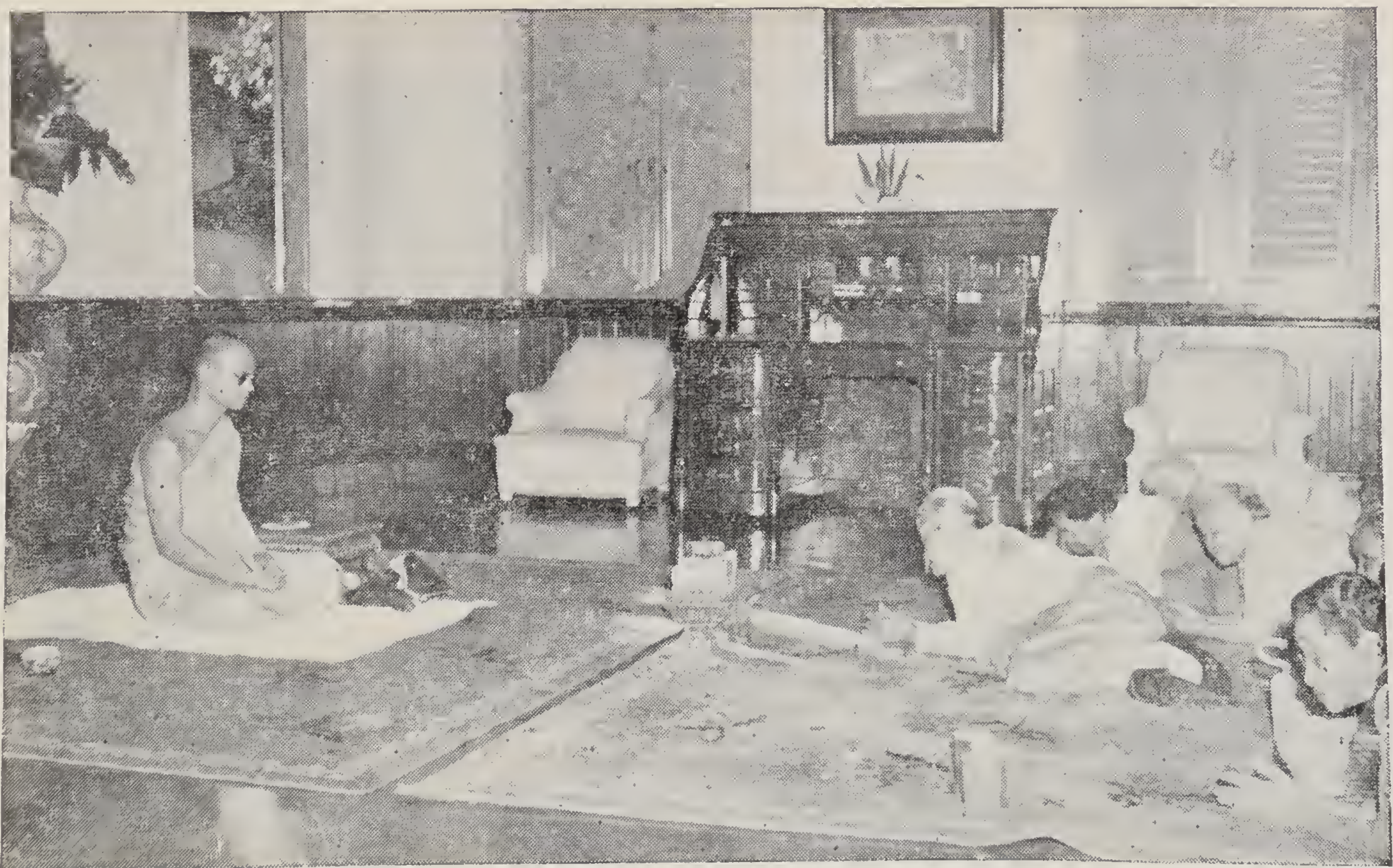
เวลา ๑๒.๑๐ น. ทรงพัก

เวลา ๑๓.๕๕—๑๓.๕๘ น. เสด็จฯ ไปทูลลาสมเด็จพระสังฆราช เพื่อเสด็จวัดมกุฏ ฯ และวัดเบญจมบพิตร

เวลา ๑๔.๐๐ น.	เสด็จ ฯ ไปถวายดอกไม้ธูปเทียนพระศาสน-โศภน พระกรรมวาจาจารย์ ฯ ถวายหนังสือพระวินัยมุนี ฯ ถวาย พระสีวลีที่ได้จากพม่าพร้อมด้วยตะลุ่มมุกเล็ก ๆ ที่วัดมกุฏกษัตริ-ยาราม แล้วเสด็จ ฯ ไปถวายดอกไม้ธูปเทียนสมเด็จพระวันรัต พระอนุสาสนาจารย์ที่วัดเบญจมบพิตร สมเด็จ ฯ ถวายหนังสือ เสด็จฯกลับ ๑๕.๐๘ น. มีพระโศภนคณา-ภรณ์ และพระสาธุศีลสังวร ตามเสด็จ ฯ ไปด้วย พร้อมทั้งพระภิกษุทั้ง ๕ องค์
เวลา ๑๖.๔๕ น.	เสด็จฯที่พระตำหนักเพชร โปรดเกล้า ฯ ให้อุปทูตพม่ากับคณะเฝ้าถวายอัฐบริขารที่ประธานาธิบดีพม่าส่งมาทูนเกล้า ฯ ถวายในการที่ทรงผนวช
เวลา ๑๗.๐๐ น.	เสด็จลงอุโบสถ ทำวัตรเย็น จนถึง ๑๘.๐๐ น. พระปัญญาภิมณฑมุนี อ่าน "บุพพสิกขาวัณณนา" ถวาย
เวลา ๑๘.๒๐–๑๙.๐๐ น.	พระพรหมมุนี ขึ้นมาถวายพระธรรม เรื่อง "พละทั้ง ๕" โปรดเกล้าฯ ให้พระภิกษุทั้ง๕ มาฟังด้วยจนถึงเวลา ๑๙.๔๕ น. วันนี้ทรงสนทนาธรรม เรื่อง "ธรรมะ" พระพรหม

ทรงรับอัฐบริขาร ของ ฯ พณ ฯ ประธานาธิบดีแห่งประเทศพม่า
ที่ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

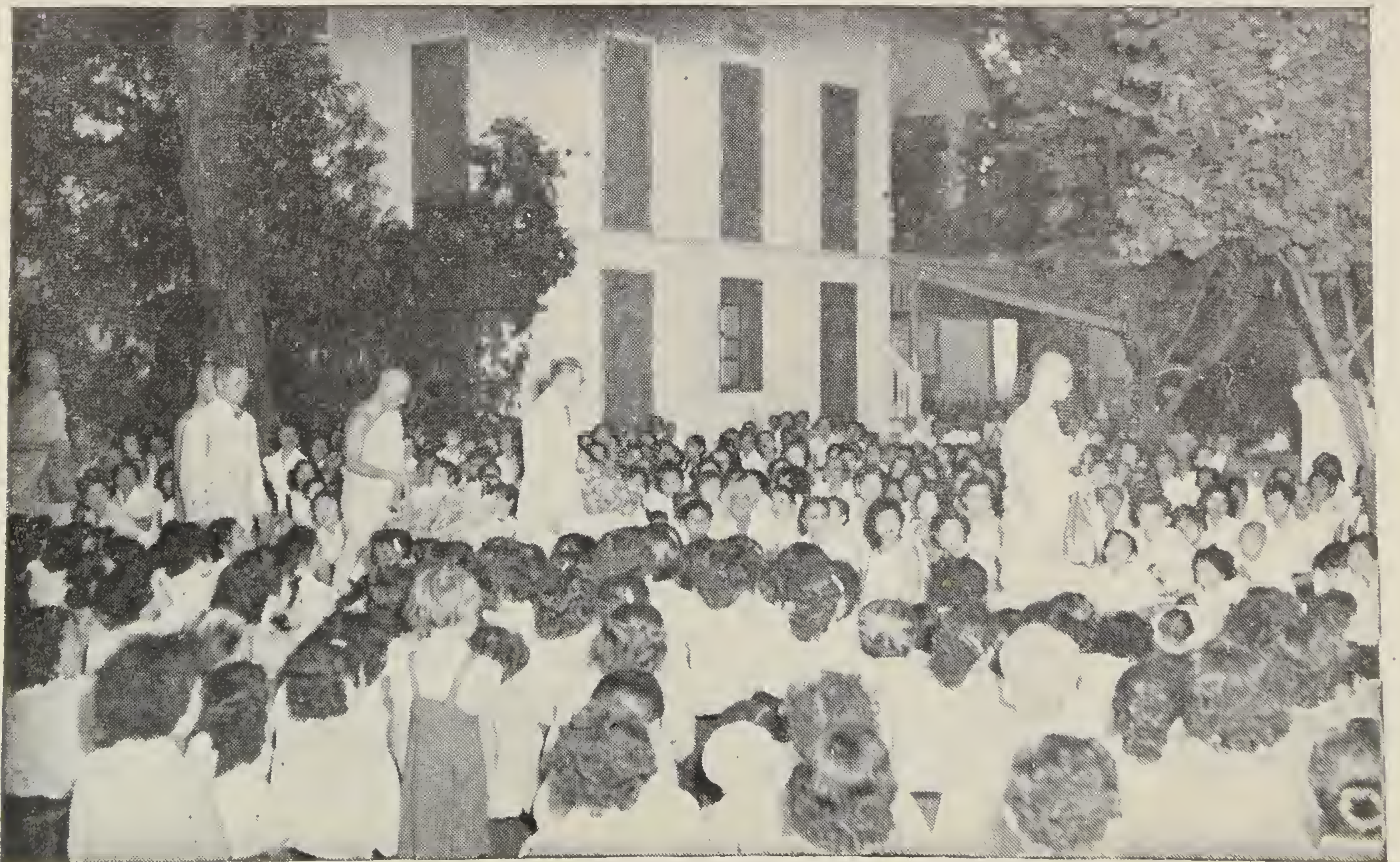

เจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ เฝ้าที่วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงฉายพระบรมฉายาสาทิศลักษณ์ พร้อมด้วยรองเจ้าอาวาส

และพระนาคหลวง

เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

มุนี อธิบายว่า "ธรรมะ" แปลว่า "ทรง" เป็นทั้ง ๑. กุศล ๒. อกุศล ๓. กลาง

ธรรมะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

๑. ธรรมะฝ่ายโลกียะ คือไม่มีรู้ เช่น ก้อนหิน กรวด ทราย เป็นต้น ธรรมอันอยู่ในโลก

๒. ธรรมะ ที่เป็นโลกุตระ ธรรมอันอยู่เหนือโลก มีรู้อยู่ในตัว ตัวอย่าง โลกียะ โลกคือ เหตุผล ได้ เสีย ชนะ ดี ชั่ว อารมณ์อยากได้ รัก ใคร่ ฯลฯ ความรู้ที่เปลี่ยนแปลงได้ โลกุตระ รู้ว่าง รู้โปร่ง รู้หยุด รู้เงียบ รู้สงบ รู้นิ่ง รู้ของจริง แจ้งประจักษ์ชัด รู้อยู่กับตัว

เวลา ๑๙.๕๐ น.	เสด็จ ฯ ขึ้นนมัสการพระบนพระตำหนักปั้นหย่า
เวลา ๒๑.๑๕ น.	เข้าที่พระบรรทม

บุพพสิกขาวัณณนา

รตนตฺตยํ นมิตฺวา นวานมนุสิกฺขิตุํ
อาทิมฺหิ สฺยามภาสาย สงฺเขเปเนว ภาสิตา
ยา จ ปุพฺพสิกฺขา ตสฺสาว โถกํ วิตฺถารวณฺณนํ
กริสฺสํ ญาตุกามานํ ปณาเมน สุภํ ภเว

ข้าพเจ้านอบน้อมนมัสการซึ่งพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้ว จะกระทำการพรรณนาซึ่งบุพพสิกขานั้นโดยพิสดาร เพื่อกุลบุตรทั้งหลายผู้ใคร่จะรู้ศึกษาในสิกขาบทบัญญัติปฏิบัติตามจะได้รู้

คำว่า บุพพสิกขา นั้นประสงค์เป็นชื่อคัมภีร์ เป็นของอันกุลบุตรจะพึงศึกษาแต่แรกก่อน และอุปสมบทแล้วพึงศึกษาข้อทั้ง ๗ นี้ก่อน ก็ข้อทั้ง ๗ นั้น คือ รตนตฺตยปพฺพ ข้อว่าด้วยรัตนตรัย ๑ อาปตฺตินามาทิปพฺพ ข้อว่าด้วยชื่อแห่งอาบัติเป็นต้น ๑ ปฏิปตฺติมุขสิกฺขาปพฺพ ข้อว่าด้วยสิกขาบทเป็นปากเป็นทางแห่งความปฏิบัติโดยมาก ๑ กาลิกปพฺพ ข้อว่าด้วยกาลิก ๑ พินฺทวาธิฏฺฐานาทิปพฺพ ข้อว่าด้วยพิธีพินทุและอธิษฐานเป็นต้น ๑ วิชหนาทิปพฺพ ข้อว่าด้วยขาดอธิษฐานเป็นต้น ๑ อาปตฺติเทสนาทิปพฺพ ข้อว่าด้วยแสดงาบัติเป็นต้น ๑ เป็น ๗ ข้อดังนี้:–

จะว่าด้วย รตนตฺตยปพฺพ ข้อต้นก่อน คำว่า รตนตฺตยํ นั้นแปลว่า หมวดสามแห่งรัตนะ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สามวัตถุนี้ชื่อว่า

รัตนะ เพราะว่าเป็นของประเสริฐกว่าสวิญญาณกรัตนะ และอวิญญาณก-รัตนะ ซึ่งมีในไตรภพ อนึ่ง เพราะเป็นของทำความยินดีให้บังเกิดแก่โลกทั้งสาม

กล่าวถึงพระพุทธรัตนะก่อน ถามว่าเรียกกันว่าพุทธะ ๆ นั้น อะไรเป็นพุทธะ ๆ แก้ว่าพุทธะนั้นว่าโดยปรมัตถโวหาร วิสุทธขันธสันดาน คือ กองรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นของมีต่อมาแต่ภพก่อน เป็นของบริสุทธิ์จากปาปธรรมอุปกิเลส คือไม่มีอกุศลเจตสิก เป็นแต่อัพยากตเจตสิก ซึ่งบังเกิดแต่กุศลเจตสิก นั่นแหละเป็นพระ-พุทธเจ้า ว่าโดยโลกยโวหาร สัตว์พิเศษผู้หนึ่ง ใช่พรหม ใช่มาร ใช่เทพดา ใช่อมนุษย์ เป็นมนุษยชาติ แต่เป็นมนุษย์อัศจรรย์ มีปัญญาฉลาดล่วงสมณเทพดามารพรหม และทำจิตให้บริสุทธิ์จากปาปธรรมอุปกิเลสได้ และสอนสัตว์อื่นให้ได้ความบริสุทธิ์ได้ด้วย นั่นแลเป็นพระพุทธเจ้า

ถามว่า พุทธะ ๆ นั้น แปลว่าอะไร ๆ แก้ว่า แปลว่า ผู้รู้เท่าทันสังขารทั้งปวงด้วยตนเอง และให้ผู้อื่นรู้เท่าทันสังขารด้วย เป็นผู้บานแล้วเต็มที่ ปุถุชนเช่นเราชื่อว่าเป็นคนเขลาไม่รู้เท่าทันสังขาร จึงต้องโศกเศร้าเมื่อเวลาสังขารนั้นวิบัติ

ถามว่า อะไรเป็นสังขาร ๆ แก้ว่าสิ่งทั้งปวงที่เป็นของภายในและภายนอก ประกอบด้วยวิญญาณและหาวิญญาณมิได้ ที่มีขึ้นเป็นขึ้นด้วยเหตุภายในมีกรรมเป็นต้น หรือด้วยเหตุภายนอกมีฤดูเป็นต้น นั้นแล ชื่อว่าสังขาร รู้เท่าสังขารนั้นอย่างไร รู้ความเป็นเองของสังขาร รู้เหตุที่ให้เกิด

สังขาร รู้ที่ดับสังขาร รู้หนทางดำเนินไปยังที่ดับสังขาร นี้แลชื่อว่ารู้เท่าทันสังขาร พระองค์รู้หนทางดำเนินไปยังที่ดับสังสารนั้นอย่างไร ฯ พระองค์รู้ว่ามรรค ประดับด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น ที่เกิดขึ้นแล้วกำหนดรู้ความทุกข์และตัณหา เห็นพระนิพพาน นี้แล เป็นหนทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ และพระองค์ทำมรรคนั้นให้มีให้เป็นให้เกิดขึ้นในพระหฤทัยด้วยภาวนาภิสมัย อย่างนี้แลชื่อว่าท่านรู้หนทางดำเนินไปยังที่ดับสังขาร พระองค์รู้ความรู้ ๔ อย่างนี้พร้อมกันแล้วจึงได้ความบริสุทธิ์จนไม่ยินดี ถือว่าเรารู้เราเห็น แม้สังขารคือ ร่างกายของพระองค์จะวิบัติเป็นประการใด ๆ ก็ไม่เศร้าไม่โศกเสียใจเหมือนปุถุชน อย่างนี้แล ชื่อว่าพระองค์รู้เท่าทันสังขารทั้งปวง

ถามว่า บุคคลที่ท่านเรียกกันว่าพุทธะนั้นมีกี่พวก ฯ แก้ว่ามีอยู่ ๔ พวก คือ

๑. พหุสุตะ พวก ๑ ท่านเรียกว่าสุตพุทธะ เพราะเป็นผู้รู้เท่าทันซึ่งความดีชั่วเป็นต้น ด้วยการสดับและเล่าเรียนปริยัติธรรม

๒. อริยสาวกอีกพวก ๑ ท่านเรียกว่า สาวกพุทธะ เพราะได้ฟังคำสอนแห่งพระพุทธเจ้า แล้วแลรู้เท่าทันสังขารตามเสด็จพระพุทธเจ้า

๓. พระสยัมภู ผู้เป็นพระรู้เองสอนผู้อื่นไม่ได้ ดังคนใบ้ฝันเห็นจำพวก ๑ ท่านเรียกว่าปัจเจกพุทธะ เพราะรู้เท่าทันสังขารแต่ลำพังตัวเอง

๔. พระผู้รู้เองแล้วและสอนผู้อื่นให้รู้ตามได้จำพวก ๑ ท่านเรียกว่าสัพพัญญูพุทธะ เพราะเป็นผู้รู้เท่าทันสังขารและธรรมทั้งปวง

ที่ว่าด้วยพุทธในที่นี้ประสงค์เอาสัพพัญญูพุทธะอย่างเดียว

ถามว่า พระพุทธเจ้าของเรานี้พระองค์เกิดขึ้นในที่ไหน แก้ว่า พระองค์เกิดขึ้นในมนุษย์พวกอริยกะ ในมัชฌิมประเทศ มัชฌิมประเทศนั้นเดี๋ยวนี้เขาเรียกว่าประเทศอินเดีย

ถามว่า พระพุทธเจ้าเกิดในมัชฌิมประเทศ เป็นชาวเมืองไหน เป็นชาติอะไร เป็นโคตร แซ่อะไร พระนามเดิมชื่ออะไร เป็นบุตรผู้ใด พระองค์มีบุตรภรรยาหรือหาไม่ เมื่อใดพระองค์จึงเป็นพระพุทธเจ้า แก้ว่า พระองค์เป็นชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ในแขวงสักกะ พระองค์เป็นชาติกษัตริย์พวกสักกะ เป็นโคตมโคตร พระนามเดิมชื่อว่า สิทธัตถะ

ถามว่า บิดามารดาบุตรภรรยาและสุขสมบัติเป็นของรัก เหตุไฉนพระองค์จึงมละทิ้งเสียได้ แก้ว่า พระองค์มละทิ้งเสียได้ด้วยเหตุนี้ คือ พระองค์เห็นชรา ความแก่ พยาธิ ความเจ็บไข้ มรณะ ความตาย เป็นกองทุกข์ใหญ่ ดังหนึ่งไฟเผาสัตว์อื่นและตัวท่านอยู่ แต่ผู้อื่นนั้นเห็นคนแก่ คนไข้เจ็บ คนตาย แล้วเกลียดชัง ไม่รู้ว่าของสามอย่างนี้เป็นของสำหรับตัว พระองค์เห็นว่าของสามอย่างนี้เป็นของสำหรับสัตว์อื่นและสำหรับตัวท่าน จะเกลียดเหมือนอย่างคนอื่นเขาเกลียดก็ไม่ชอบ จะรักก็ไม่น่ารัก จะเฉยเสียว่าช่างเถิดก็ไม่ชอบกล พระองค์เห็นแล้วว่าชรา พยาธิ มรณะนี้เป็นภัยใหญ่หลวงน่ากลัว แต่จะหนีทางไหนก็ไม่พ้นด้วยเป็นของสำหรับอยู่กับรูปกาย พระองค์จึงทรงอนุมานว่า ธรรมที่ไม่มีความแก่ ความเจ็บ

ความตาย เป็นที่หลีกหนี ความแก่ ความเจ็บ ความตาย คงจะมีเป็นแน่ เหมือนกับมีไฟเป็นของร้อนแล้วก็มีน้ำเป็นของเย็นแก้ มีมืดก็มีแสงสว่างแก้ ฉะนั้น

ถามว่า อะไรรูปกาย อะไรนามกายฯ แก้ว่า มหาภูตรูป ๔ อุปา- ทายรูป ๒๔ ชื่อว่ารูปกาย; เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ ๔ กองนี้ ชื่อว่านามกายๆ ไม่เกิดพร้อมกันกับรูปกาย หรือเกิดพร้อมกัน แต่ว่า นามกายที่ให้เป็นพระพุทธเจ้า คือ อรหัตตมรรค อรหัตตผล ซึ่งเป็นพวก สังขารขันธ์ ที่ฆ่านามกายอันร้ายมีโลภเป็นต้น ซึ่งนับเนื่องในสังขารขันธ์ ด้วยกันนั้น ยังไม่เกิด จึงยังไม่เป็นพระพุทธเจ้า ต่ออรหัตตมรรค อรหัตตผล เกิดแล้ว จึงเป็นพระพุทธเจ้า เพราะเหตุนั้น จึงว่าพระ- พุทธเจ้าเกิดสองครั้ง

ถามว่า พระองค์แสวงหากุศลธรรมนั้นอย่างไรฯ แก้ว่า พระองค์ แสวงหาด้วยอุบายต่างๆ จนถึงกลั้นลมหายใจ อดอาหาร ก็ไม่ได้ธรรม วิเศษสิ่งใด ภายหลังพระองค์จึงทรงนึกได้ถึงอานาปาณสติฌานที่พระองค์ ได้เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ครั้งหนึ่งว่าเป็นของอัศจรรย์ชอบกลหนักหนา เห็นจะเป็นทางแห่งความตรัสรู้ได้ พระองค์จึงกลับเสวยอาหารแล้วเสด็จ ไปทรงนั่ง ณ โคนไม้อัสสัตถะ เจริญอานาปาณสติ คือตั้งสติเฉพาะ ลมหายใจออกเข้าอย่างเดียว ไม่ส่งจิตไปอื่น ระงับกามฉันท์ความใคร่ ความพอใจ พยาบาทความปองร้าย ถีนมิทธะ ความง่วงเหงาหาวนอน อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลง

เหล่านี้ ที่เป็นนิวรณ์เครื่องห้ามสมาธิ เครื่องหมองใจ เป็นของทำปัญญาให้เสียไป แล้วจึงได้ปฐมฌานเป็นฌานประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา แรงกล้ากว่าเจตสิกธรรมอื่น แล้วพระองค์พยายามยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับรำงับวิตก วิจาร เป็นของหยาบเสีย เหลืออยู่แต่ ปีติ สุข เอกัคคตา เป็นทุติยฌาน แล้วรำงับปีติเป็นของหยาบเสีย เหลืออยู่แต่สุข เอกัคคตา เป็นตติยฌาน แล้วละสุขเป็นของหยาบเสีย เหลืออยู่แต่ เอกัคคตา กับอุเบกขา ที่กล้าเป็นจตุตถฌาน แล้วพระองค์ทำฌานทั้ง ๔ นั้น ให้ชำนาญคล่องแคล่วด้วยการนึก และการเข้าเป็นต้น ครั้นจิตใสบริสุทธิ์ละเอียดดีแล้วด้วยอำนาจจตุตถฌาน พระองค์จึงน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ ปัญญา ที่ตามระลึกซึ่งขันธ์ที่ตนและสัตว์อื่นอยู่แล้วในภพก่อนชาติก่อน ก็ระลึกได้ซึ่งชาติหลังตั้งแต่ชาติหนึ่งจนถึงอเนกสังวัฏฏวิวัฏฏกัลป อันนี้เป็นวิชชาที่ต้นพระองค์ได้ในปฐมยาม ครั้น มัชฌิมยาม พระองค์จึงน้อมจิตไปเพื่อจุตูปปาตญาณ คือ ปัญญาที่รู้ ที่เห็นจุติปฏิสนธิแห่งสัตว์ พระองค์ก็ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายที่ประพฤติทุจริตทั้งสาม ประกอบด้วยมิจฉาทิฐิ จุติแล้วไปบังเกิดในอบายภูมิด้วยอกุศลกรรมนั้ และสัตว์ทั้งหลายที่ประพฤติสุจริตทั้งหลายสามประกอบด้วยสัมมาทิฐิ ครั้นจุติแล้วไปบังเกิดในสุคติภูมิ ด้วยกุศลกรรมนั้น พระองค์เห็นชัดด้วยทิพยจักษุญาณดังนี้ ความสงสัยว่าสิ่งไรเป็นของแต่งให้สัตว์ได้ดีได้ชั่ว และความสงสัยว่าชาติมาแต่ไหนก็สิ้น ด้วยเห็นชัดว่ากรรมคือบุญบาปเป็นของแต่งสัตว์ให้ดีให้ชั่ว ชาติมาแต่กรรมภพ อันนี้เป็นวิชชา

ที่สอง พระองค์ได้ในยามกลาง ครั้นวิชชาทั้งสองชำระทางปัญญาให้บริสุทธิ์แล้ว พระองค์น้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ ปัญญารู้ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสิ้นอาสวะ ได้แก่มรรคผลและนิพพาน คือ พระองค์ปรารภชรา พยาธิ มรณะ ซึ่งเป็นทุกข์ประหนึ่งว่าไฟเผาสัตว์ที่ได้เห็นแล้วแต่เดิมนั้นก่อน จึงค้นหาปัจจัยแห่งความทุกข์นั้น ก็ได้เห็นว่าชรา พยาธิ มรณะ นั้นมาแต่ชาติ ๆ มาแต่กรรมภพ คือ กุศล อกุศล ภพมาแต่อุปาทานความถือมั่น ๔ อย่าง คือ กาม ทิฐิ สีลพัต อัตตวาทะ อุปาทาน ๔ อย่างนี้มาแต่ตัณหา คือความดิ้นรนด้วยความอยาก ตัณหามาแต่เวทนา คือ ความเสวยรส-อารมณ์ เป็นสุขเป็นทุกข์ เวทนามาแต่ผัสสะความกระทบถูกต้อง คือทวารมีจักษุประสาทเป็นต้น และวิญญาณมีจักษุวิญญาณเป็นต้น และอารมณ์มีรูปเป็นต้น ถึงพร้อมกันเข้าเรียกว่าผัสสะ ๆ มาแต่อายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะ ๖ มาแต่นามรูปสิ่งที่น้อมไปนึกอารมณ์ได้เป็นนาม สิ่งที่ฉิบหายวิบัติด้วยเย็นนักร้อนนักเป็นต้นเป็นรูป นามรูปมาแต่วิญญาณ คือ ปฏิสนธิจิต วิญญาณมาแต่สังขารของแต่งสัตว์ให้ดีให้ชั่ว คือกุศลและอกุศล สังขารมาแต่อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้งว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ที่ดับทุกข์ นี่หนทางให้ถึงที่ดับทุกข์ แล้วพระองค์เห็นว่าอวิชชากับตัณหาสองนี้เป็นรากเง่าเค้ามูลแห่งสังสารวัฏ แล้วจึงเจริญวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไป เพื่อมละอวิชชาตัณหานั้น เจริญวิปัสสนาอย่างไร พระองค์จับ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ เหล่านี้ละสิ่ง ๆ ขึ้นพิจารณานึกวินิจฉัย

ว่าใช่สัตว์ ใช่บุคคล ใช่ตัว ใช่ตน ใช่เขา ใช่เรา เป็นสภาพอันหนึ่ง ๆ อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นแล้วดับไป ๆ แล้วเกิดขึ้น เมื่ออวิชชามีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้มีสังขาร สังขารมีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณมีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดภพ ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ๆ มีอยู่ก็เป็นปัจจัยให้เกิดความทุกข์ คือ ชราพยาธิ มรณะ โศก ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นประหนึ่งว่าเพลิงเผาอยู่ให้ร้อนทุกภพ ทุกชาติ นี้แล ธรรมอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นดังนี้ หมุนเวียนไปในสังสารวัฏ จะว่าสิ่งไรเป็นเบื้องต้น เป็นท่ามกลาง เป็นเบื้องปลายนั้นไม่ได้ ได้จริงอยู่แต่กองทุกข์เท่านั้น เกิดขึ้นดับไปหมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ จะว่าสัตว์และบุคคลเสวยทุกข์นั้นไม่ได้ เพราะเป็นสภาพอันหนึ่ง ๆ อาศัยกันและกันเกิดขึ้นเท่านั้น แล้วพระองค์เห็นว่านี่แลเป็นความทุกข์ ความทุกข์นี้จะพึงกำหนดรู้ได้แท้ แล้วพระองค์ได้กำหนดรู้ด้วยปริญญาวิชชา ดังนี้ แล้วพระองค์รู้ว่า อวิชชาตัณหาสองนี้แลเป็นมูลรากแห่งสังสารวัฏ เป็นเหตุให้เกิดกองทุกข์ดังว่ามา อวิชชาตัณหาจะพึงมละได้แท้ พระองค์มละเสียได้ด้วยหานะวิชชา พระองค์เห็นว่าดับอวิชชาตัณหา สองนี้ได้แล้ว สังขาร วิญญาณ นามรูปเป็นต้น ที่เป็นผลก็ดับสิ้น ธรรมที่ดับทุกข์นี้จะพึงเห็นชัดได้เป็นแท้ พระองค์เห็นธรรมที่ดับทุกข์ชัดได้ด้วยสัจฉิกิริยาวิชชา พระองค์เห็นว่า

ปัญญาความเห็นอย่างนี้เป็นทางให้ถึงที่ดับทุกข์ ปัญญานี้เป็นของจะพึงให้มีให้เจริญขึ้นได้เป็นแท้ แล้วพระองค์ได้ทำให้มีให้เจริญขึ้นด้วยภาวนาวิชชาความกำหนดรู้ทุกข์ มละอวิชชา ตัณหา เห็นนิพพานชัด ความเป็นขึ้นแห่งมรรคจิตอย่างนี้เกิดขึ้นในขณะจิตอันเดียว ชื่อว่าเป็นมรรคเกิดขึ้น มรรคนี้เกิดขึ้นในกาลใด กาลนั้นอาสวะเครื่องดองในสันดานทั้งสาม คือ กามาสวะ ภวาสวะ เป็นตัวตัณหา กับอวิชชาสวะก็สิ้นสูญ แล้วผลเกิดขึ้นรำงับซ้ำอีกครั้งหนึ่ง มรรคผลนี้แลชื่อว่าอาสวักขยญาณ ปัญญารู้ความสิ้นอาสวะเครื่องดองในสันดาน อาสวักขยญาณนี้ ชื่อว่าวิชชาที่สาม พระองค์ได้ในเวลาจวนรุ่ง วันวิสาขบุรณมี ดังกล่าวมานี้แลชื่อว่าพระองค์แสวงหาธรรมเป็นที่สิ้นความทุกข์

บทความธรรมะ

ประจำวันอาทิตย์ ที่ ๒๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

เรื่อง พละ ๕

๑. สทฺธาพลํ	กำลังคือศรัทธา
๒. วิริยพลํ	กำลังคือความเพียร
๓. สติพลํ	กำลังคือสติ
๔. สมาธิพลํ	กำลังคือสมาธิ
๕. ปญฺญาพลํ	กำลังคือปัญญา

๑. สทฺธาพลํ ข้อต้น กำลังคือศรัทธานั้น ศรัทธาได้แก่ความเชื่อ เมื่อพูดถึงความเชื่อก็อาจเป็นได้สองประการ คือ

(๑) เชื่อในทางที่ผิด ก็ได้

(๒) เชื่อในทางที่ถูก ก็ได้

ถ้าเชื่อไปในทางที่ผิด เป็นกำลังของจิตเหมือนกัน แต่ไม่ยั่งยืนเพราะเปลี่ยนแปลงได้

ถ้าเชื่อไปในทางที่ถูก เป็นกำลังที่แน่นอน เพื่อให้ความเชื่อนั้นเป็นไปในทางที่ถูกโดยส่วนเดียว มีแต่คุณล้วนๆไม่มีโทษเลย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงระบุวัตถุที่ควรเชื่อไว้ว่า

สทฺทหติ ย่อมเชื่อ **ตถาคตโพธึ** ซึ่งโพธิของพระตถาคตเจ้า ทรงไขซึ่งโพธินั้นออกไป เป็นพุทธคุณเก้าประการ มี อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เป็นต้นไป รวมเป็นเชื่อในความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า เรียกตถาคตโพธิศรัทธา อย่างหนึ่ง

เชื่อในความบริสุทธิ์ของพระตถาคตเจ้า เรียกตถาคตสุทธิศรัทธา อย่างหนึ่ง

เชื่อในความนำของพระตถาคตเจ้าว่า เป็นพระศาสดาผู้นำ เรียกว่าตถาคตเนติศรัทธา อย่างหนึ่ง

โพธิ ความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้านั้น เมื่อกล่าวโดยย่อได้แก่ รู้เหตุอย่างหนึ่ง รู้ผลอย่างหนึ่ง รู้ความเป็นเหตุผลมีอยู่ที่ตนอย่างหนึ่ง รู้ธรรมะนอกจากเหตุผลอย่างหนึ่ง

(๑) รู้เหตุ หมายเอาเหตุภายใน ได้แก่กรรม กรรมเป็นผู้สร้างสัตว์ เป็นผู้จำแนกสัตว์ ไม่ใช่พระเจ้าบนสวรรค์เป็นผู้สร้าง ผู้จำแนก เรียกว่ากรรมศรัทธา เชื่อต่อกรรม

(๒) รู้ผล ได้แก่หยั่งทราบว่า ผลดีมาจากเหตุดี ผลชั่วมาจากเหตุชั่ว จะซับซ้อนเท่าไรก็จำแนกหาความจริงได้ ไม่หลงปะปนไขว้เขวกัน เรียกวิปากศรัทธา เชื่อต่อวิบาก คือผล

(๓) รู้ว่าเหตุผลที่บุคคลกระทำแสดงออกนั้น แม้จะตั้งใจแสดงเพื่อผู้อื่น ก็เป็นสมบัติหรือเครื่องวัดตนนั่นเอง ไม่ไปไหน คนทำดีตั้งใจดีแก่คนอื่น ดีก็มีที่ตน คนทำชั่ว ตั้งใจชั่วแก่ผู้อื่น ชั่วก็อยู่ที่ตนไม่ไปไหน เมื่อทำกรรมอันใดลงไปแล้ว จะหนีผลของกรรมไม่พ้น ไม่มีถิ่นที่จะหนี ไม่มีวิธีจะต่อสู้ เชื่ออย่างนี้เรียกว่า กรรมมัสสกตาศรัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน

(๔) รู้ธรรมะนอกจากเหตุนอกจากผล ได้แก่รู้องค์พระตถาคตอันอยู่เหนือเหตุเหนือผล เหนือดีเหนือชั่ว เหนือแพ้ เหนือชนะ เหนือได้เหนือเสีย ไม่ใช่นาม ไม่ใช่รูป ดังทรงแสดงว่าเขาบัญญัติคือเรียกร้องตถาคตด้วยนาม ด้วยรูปอันใด นามรูปอันนั้นตถาคตละเสียได้แล้ว ตถาคตทำให้เหมือนต้นตาลที่มีรากขาดมียอดด้วนไม่เจริญอีกต่อไป เชื่อในองค์พระตถาคต ดังนี้ เรียกว่า ตถาคตศรัทธา เชื่อต่อองค์พระตถาคตเจ้านี้เป็นโลกุตรศรัทธา นอกจากนั้นเป็นโลกียศรัทธา

ศรัทธานี้ที่นับเป็นกำลังของจิต เพราะเป็นเครื่องทำจิตให้เข้มแข็งมั่นคง แน่วแน่ เที่ยงตรง

๒. วิริยพลํ กำลังคือวิริยะ ความเพียร ออกจากศัพท์ว่า วีระ แปลว่ากล้า บวกกับอิยะ เป็นวิริยะ แปลว่าความเป็นผู้กล้า คือกล้าที่จะต่อสู้ต่ออุปสรรคนั้น ๆ เป็นคุณเครื่องหนุนจิตให้ดำเนินไปสู่คุณเบื้องหน้า ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคอันตราย ไม่อ้างอาการทุรพลว่าหนาวนัก ร้อนนัก หิวนัก กระหายนัก เย็นนัก ยังเช้าอยู่ มีความเพียรไม่ท้อถอย แม้เลือด

เนื้อในร่างกายเหือดแห้งไปก็ตามที ความสำเร็จอันจะพึงเกิดขึ้นด้วยกำลังบากบั่นของลูกผู้ชาย เมื่อความสำเร็จนั้นยังไม่เกิดผล จะเลิกความเพียรเสียไม่มี อันนี้เป็นลักษณะของวิริยะ

วิริยะนั้นเป็นไปได้ทั้งทางดี และทางเสีย ในทางที่ดีเรียกว่าสัมมา–วายามะ ในทางที่ชั่วเรียกว่า มิจฉาวายามะ ทางพระศาสนาสอนให้ละมิจฉาวายามะ ให้บำเพ็ญสัมมาวายามะ

วิริยะนี้ชื่อว่าเป็นพละ คือกำลังของจิต เพราะหนุนจิตให้เข้มแข็งมีแรงไม่ถอยหลัง ให้เดินหน้า

๓. สติพลํ กำลังคือสติ สตินั้นตามตัวอักษรแปลว่าความระลึกได้ แต่เมื่อกล่าวโดยหลักธรรมะ สติเป็นได้สองประการ คือ เป็นตัวสติอย่างหนึ่ง อาการของสติอย่างหนึ่ง

ตัวของสติได้แก่ตัว ชาคระ คือความตื่น ความโพลงตัวไม่หลับไหลไม่เลอะ ไม่เลือน

อาการของสติ ได้แก่ระลึกอันได้แก่อาการวิ่งออกไปสู่อารมณ์ภายนอก เช่นจำการที่ทำหรือคำที่พูดแม้ล่วงไปแล้วนาน ๆ ไว้ได้ สติที่ทำหน้าที่ระลึกนี้ ระลึกไปในทางที่ดีก็ได้ ที่ชั่วก็ได้ เมื่อระลึกถึงทางที่ดีก็เป็นบุญกุศล เมื่อระลึกถึงทางที่ชั่วและยึดถือไว้ก็เป็นบาปเป็นอกุศล และสติที่เป็นอาการนี้ย่อมมีได้เฉพาะคราว เฉพาะกาลเวลาหลับก็ไม่มี หรือใช้สติระลึกอยู่ก็ไม่หลับ บุคคลจึงไม่อาจเจริญสติเช่นนี้ได้ทุกเมื่อ ส่วนสติที่เป็นตัวธรรมะ

เป็นชาคระ โพลงตัวอยู่นั้นมีได้เสมอไป เมื่อบุคคลมีสติโพลงตัวอยู่ เป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ แม้ร่างกายจะหลับ แต่จิตเป็นผู้รู้ ไม่หลับ ไม่เลอะ ไม่เลือน ไม่หลง ไม่ไหล

สตินี้ชื่อว่าเป็นพละ คือกำลัง เพราะเป็นธรรมปลุกใจให้ตื่นจากหลับคือกิเลส และเป็นกำลังช่วยในความจำ ป้องกันความหลงเลือน

๔. **สมาธิพลํ** กำลังคือสมาธิ ความตั้งมั่นของจิต หรือจิตตั้งมั่นไม่เอนเอียงไหวไปเพราะรัก เพราะชัง เพราะเขลา เพราะกลัว ปราศจากนิวรณ์ เครื่องกั้นจิต เมื่อจิตไม่มีนิวรณ์เข้ามากั้น เป็นจิตที่เข้มแข็ง จึงสามารถรู้ สามารถรับ และส่งกระแสได้ในที่ไกล ๆ พระพุทธเจ้าตรัสสรรญเสริญคุณของสมาธิว่า

สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ

ผู้ตั้งมั่นคือมีจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้สภาวธรรมตามความเป็นจริงได้ มีพราหมณ์คนหนึ่ง เข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เพราะเหตุใดบางครั้งมนต์ที่เขาท่องใหม่ก็จำได้ยาก มนต์เก่าก็เลือนไป เพราะเหตุใดบางครั้งมนต์ใหม่ก็ท่องจำได้ง่าย มนต์เก่าก็แม่นยำขึ้น ทรงตอบว่า เพราะจิตไม่เป็นสมาธิและเป็นสมาธินั่นเอง เมื่อจิตเป็นสมาธิไม่มีนิวรณ์เข้ามากำบังก็เหมือนกับน้ำที่ใสสะอาด บุคคลสามารถส่องดูเงาหน้าได้แจ่มใสชัดเจน เห็นกุ้งเห็นปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ แต่ถ้าจิตมีนิวรณ์มากำบังไม่เป็นสมาธิเหมือนกับน้ำที่ขุ่น บุคคลไม่สามารถส่องดูเงาหน้า และไม่เห็นสรรพสิ่งต่าง ๆ ในน้ำฉะนั้น

สมาธินี้ชื่อว่าเป็นพละ คือกำลังของจิต เพราะเป็นธรรมหนุนจิตให้มีแรงทรงตัวอยู่ ไม่โอนเอน ไหวไปตามอารมณ์นั้น ๆ กิเลสไม่เข้ามารังควานได้

๕. ปญฺญาพลํ กำลัง คือ ปัญญา ปัญญานั้นเป็นศัพท์บาลี ถ้าเป็นศัพท์สันสกฤต เรียกว่า ปรัชญา เป็นศัพท์สมาส ปะ ศัพท์หนึ่ง ญา ศัพท์หนึ่ง ปะ แปลว่า ทั่ว ญา แปลว่า รู้ รวมกันแปลว่ารู้ทั่ว คำว่ารู้ทั่วหมายความว่า ไม่ใช่รู้แต่อย่างเดียว รู้คุณตลอดถึงโทษ รู้โทษตลอดถึงคุณ รู้เหตุตลอดถึงผล รู้ผลตลอดถึงเหตุ ยกขึ้นพิสูจน์เหตุและผลได้ ดังนี้ เป็นลักษณะของปัญญา ปัญญานี้เป็นแสงสว่างของจิตนั่นเอง ที่ว่าผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมรู้สภาวธรรมตามความเป็นจริงนั้นนั่นเอง เป็นรัศมีของจิตที่เปล่งออกมา ปัญญาย่อมไม่เกิดกับผู้ที่มีจิตเลื่อนลอย กวัดแกว่ง จะให้ปัญญาเกิดต้องทำจิตให้มั่นให้แน่นอน ปัญญานี้ทางพระศาสนาสรรเสริญ ดังพระบาลีแสดงว่า

ปญฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ

ผู้ฉลาดกล่าวสรรเสริญปัญญาว่าเป็นธรรมอันประเสริฐ เหมือนกับพระจันทร์ประเสริฐกว่าดวงดาว ฉะนั้น

ปัญญานี้ชื่อว่าเป็น พละ คือ กำลังของจิตก็เพราะเป็นเครื่องส่องให้รู้ ให้เห็น ให้เข้าใจ ให้แจ่มแจ้ง ชัดเจน ในเหตุ ในผล ในคุณ ในโทษ ในประโยชน์ หรือมิใช่ประโยชน์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ก็เพราะปัญญา

ธรรมะทั้ง ๕ ประการนี้ ท่านจัดเป็นคู่กัน ให้ผู้ปฏิบัติเจริญให้พอเหมาะ คือ

๑. ศรัทธากับปัญญา ต้องพอดีกัน

๒. วิริยะกับสมาธิ ต้องพอดีกัน

๓. สติ เป็นหลักเจริญให้มากเท่าไรก็ได้

ถ้าศรัทธามากปัญญาน้อยก็เชื่อง่ายมักงมงาย ถ้าปัญญามากศรัทธาน้อยก็มักเลยเถิดเกินเหตุผลไป ถ้าความเพียรมากสมาธิน้อยก็มักฟุ้งซ่าน ถ้าสมาธิมากความเพียรน้อยก็มักย่อหย่อน ต้องเจริญให้พอดีแก่กัน ให้สมดุลย์จึงจะเที่ยงตรง

นิวรณ์ ๕	๑. กามฉันท์	ความพอใจรักใคร่ในกาม
	๒. พยาบาท	ปองร้ายเขา
	๓. ถีนมิทธะ	ความง่วงเหงาหาวนอน
	๔. อุทธัจจกุกกุจจะ	ความฟุ้งซ่านรำคาญ
	๕. วิจิกิจฉา	ความลังเลใจ

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๘ แห่งการทรงผนวช
วันจันทร์ ที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๐—๗.๓๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕—๘.๔๐ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า
เวลา ๘.๕๕—๙.๓๕ น.	เสด็จฯ วังสระปทุม เพื่อทรงรับบาตร ซึ่งสมเด็จพระราชชนนี สมเด็จพระพี่นาง และเจ้านายชั้นหม่อมเจ้า เช่น หม่อมเจ้าอัจฉราฉวี หม่อมเจ้าภิรมย์สงวน หม่อมเจ้าสุภาภรณ์ ท่านหญิงสุรางค์ศรี หม่อมเอลิซาเบท ในกรมพระยาชัยนาทฯ ฯลฯ คอยถวายบิณฑบาตอยู่
	เสด็จฯ ถึงวังสระปทุม เสด็จฯ เข้าไปรอในห้องรับแขก ทรงยืนคอยพระสงฆ์อื่น ๆ แล้วจึงเสด็จฯ พระราชดำเนินออกทรงรับบาตร วันนี้ฝนตกแต่ ๘.๐๐ น. และลงพรำ ๆ อยู่ เลยต้องทรงรับภายในพระตำหนัก ทรงรับแล้วเสด็จฯ เข้าไปประทับพระเก้าอี้ ทรงอุ้มบาตรไว้ เมื่อพระภิกษุอื่น ๆ รับบาตรหมดแล้วจึงเสด็จฯ กลับ

ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับสมเด็จพระราชชนนี สมเด็จพระพี่นาง ในระหว่างประทับพักที่พระเก้าอี้

เวลา ๑๐.๕๐—๑๒.๐๐ น. เสวยพระกระยาหารเพล

เวลา ๑๐.๕๕—๑๒.๐๐ น. สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้าฯ

เวลา ๑๒.๔๐—๑๔.๓๐ น. ทรงพัก

เวลา ๑๖.๐๐—๑๖.๒๐ น. เสด็จฯ ลงพระตำหนักเพชร โปรดให้พระเถรานุเถระ (ชั้นราชขึ้นไปและบรรพชิตจีน ญวน เฝ้าฯ ถวายอนุโมทนาและถวายพระพร พิธีการมีดังนี้ เสด็จฯ ถึงทรงคมพระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงคมพระเถระ แล้วประทับพระเก้าอี้หน้าพระแท่นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สมเด็จพระวันรัต อ่านคำทูลในนามพระเถรานุเถระและบรรพชิต จีน ญวน แล้วถวายดอกไม้ธูปเทียน มีพระราชดำรัสตอบ แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงประทับฉายพระบรมรูปร่วมกับพระเถรานุเถระ หน้าพระตำหนักเพชร แล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๑๗.๐๕–๑๗.๕๕ น. เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเย็น ทรงสดับเรื่อง "ศาสนากับคน" ซึ่งพระมหาบุญธรรม อ่านถวาย

เวลา ๑๘.๓๕–๑๙.๓๐ น. พระพรหมมุนี ขึ้นถวายธรรมะ เรื่อง "การใช้ปัญญา" ทรงสนทนาธรรมเรื่อง สัจจะ และเรื่องสังขาร

พระราชปุจฉา ขณะที่ทรงผนวชอยู่นี้ เรียกกันว่า "พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" โดยที่ทรงดำรงฐานะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ยังมีอยู่ เป็นเพียงแต่ทรงจีวรเช่นภิกษุเท่านั้น ขอความเห็นจากพระพรหมมุนี

พระพรหมมุนี ถวายว่า เรื่องนี้ทางธรรมะเรียกว่า สมมติซ้อนสมมติ สัจจะซ้อนสัจจะ ความเป็นพระเจ้าแผ่นดินก็เป็นสมมติอย่างหนึ่งเรียกว่า "สมมติเทพ" ความเป็นพระภิกษุก็เป็นสมมติอีกอย่างหนึ่งซ้อนขึ้นในสมมติเทพนั้น ในการเช่นนี้ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติให้เหมาะสมกับสมมตินั้นๆ เช่นเมื่อได้รับสมมติเป็นพระภิกษุแล้วก็ต้องปฏิบัติตามสิกขาบทของพระภิกษุ

โดยเคร่งครัด จักปฏิบัติแต่หน้าที่สมมติเทพอย่างเดียวไม่ได้ แต่ถ้าหน้าที่ของสมมติเทพที่ไม่ขัดกับสิกขาบทวินัยก็อาศัยได้ เช่นคำที่เรียกว่า "เสวย สรง บรรทม" เป็นต้น ยังใช้ได้

สัจจะ คือ ความจริง นั้น ตามที่ท่านอธิบายกันมีหลายอย่าง แต่เมื่อกล่าวโดยหลักธรรมก็มี ๒ อย่าง คือ

๑. *สมมติสัจจะ* จริงโดยสมมติยกย่องขึ้น ให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ เช่น สมมติให้เป็นเทวดา สมมติให้เป็นพระอินทร์ พระพรหม ผู้นั้นก็เป็นตามเขาสมมติเพียงแต่ชื่อ แต่ไม่ได้เป็นจริงไปเช่นนั้นด้วย เช่น เขาสมมติให้เป็นพระอินทร์ ชื่อพระอินทร์ ก็มีอยู่แก่ผู้นั้น แต่ผู้นั้นไม่ใช่พระอินทร์ตัวเขียวไปด้วย เขาสมมติให้เป็นพระนารายณ์ ชื่อนารายณ์ก็มีอยู่แก่ผู้นั้น แต่ผู้นั้นก็หาได้เป็นพระนารายณ์ตัวจริงมี ๔ กรไม่

๒. *สภาวสัจจะ* จริงตามสภาวะเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้นจริง ๆ เป็นดิน

ก็เป็นดินจริง เป็นน้ำก็เป็นน้ำจริง เป็นไฟก็เป็นไฟจริง เป็นลมก็เป็นลมจริง เป็นทุกข์ก็เป็นทุกข์จริง เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์จริง เป็นความดับทุกข์ก็เป็นความดับทุกข์จริง เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ก็เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์จริง อย่างนี้เป็นจริงตามสภาวะ

ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรมัตถสัจจะ เมื่อพิจารณาดูแล้วเป็นชั้นของสัจจะไปแล้ว ไม่ใช่ตัวสัจจะ เพราะปรมัตถสัจจะ แยกออกเป็น ปรมะ—อย่างยิ่ง อัตถะ—ประโยชน์ สัจจะ—ความจริง รวมกันแปลว่า ความจริงเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เมื่อมีความจริงที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งก็ย่อมส่องความว่า ความจริงที่ไม่เป็นประโยชน์ก็มี ความจริงที่เป็นประโยชน์ก็มี จึงได้ชั้นดังนี้

๑. ปรมัตถสัจจะ ความจริงที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

๒. อัตถสัจจะ ความจริงที่เป็นโยชน์อย่างสามัญ

๓. อนัตถสัจจะ ความจริงที่ไม่เป็นประโยชน์

ญาณที่เห็นอริยสัจ ๔ นั้น เป็นประโยชน์อย่างยิ่งของบุคคล เรียกว่า ปรมัตถสัจจะ

ญาณรู้เหตุรู้ผลสามัญ หลบจากเหตุที่เสื่อม บำเพ็ญเหตุที่เจริญ นี่เป็นอัตถสัจจะ

ญาณที่เห็นผิดจากความจริง นี่เป็นอนัตถสัจจะ

บุคคลผู้ปฏิบัติต้องละอนัตถสัจจะ บำเพ็ญแต่อัตถสัจจะ และปรมัตถสัจจะ

สังขาร สังขารแบ่งออกดังนี้ คือ

๑. สังขารส่วนเหตุ ที่กำลังปรุง เรียกว่า สังขารขันธ์

๒. สังขารส่วนผล ที่ปรุงแต่งเสร็จแล้ว เรียกว่า รูปขันธ์

ในทางที่ดี เราใช้สังขารให้เป็นประโยชน์ สังขารย่อมปรุงมรรค ปรุงผล

ในทางที่เลว สังขารใช้เรา เราเป็นทาสของสังขาร ย่อมเป็นอันตรายถึงความพินาศ

(ดูอธิบายในเรื่อง "สังขาร" โดยละเอียด วันที่ ๓๐ ต.ค. ๙๙)

พระราชปุจฉา คนที่มีใจเหี้ยม ฆ่าคนแล้วไม่รู้สึกอะไรนั้น จัดเป็นบุคคลประเภทไหน ทำไมบางคนสร้างกรรมในชาตินี้ไว้มาก จึงยังไม่ได้รับผลของกรรมนั้น กลับเจริญมีความสุขอยู่ได้

พระพรหมมุนีถวายว่า ที่เขายังมีความเจริญและความสุขอยู่ ก็เพราะกรรมชั่วที่ทำนั้นยังไม่ให้ผล ถึงกระนั้น บุคคลผู้ทำกรรมชั่วย่อมจะได้รับความเดือดร้อนใจในภายหลัง ที่เรียก "วิปปฏิสาร"

บางกรณีก็อาศัยผลของกรรมที่สร้างมาแต่ปางก่อน ประกอบการกระทำซึ่งประกอบด้วย สติ ปัญญา วิริยะ เมื่อดีก็ดีเลิศ เลวก็เลวที่สุด ก็เพราะปัญญาของเขาเหล่านั้น

พระราชปุจฉา ทำอย่างไรจะระลึกได้ซึ่งชาติก่อนและชาติหน้า

จะต้องบำเพ็ญตนเองให้สูงขึ้นในการปฏิบัติธรรม และอบรมจิตของตนเองให้สูงขึ้นเรื่อยๆ เป็นลำดับไป เช่น เด็กๆ

ระลึกหรือจำวันก่อนไปไม่ได้ ครั้นเจริญวัย
ก็จำเหตุการณ์ได้บ้าง และเห็นกาลในอนาคต
บ้าง เมื่อเจริญเต็มที่แล้ว ก็เห็นทั้งเหตุใน
อดีตและอนาคตอันไกล

เวลา ๒๐.๑๕ น. เสด็จ ฯ ขึ้นนมัสการพระ

เวลา ๒๑.๐๕ น. เข้าที่พระบรรทม

คำถวายพระพร

สมเด็จพระวันรัต สังฆนายก

ถวายในนามพระเถรานุเถระแห่งคณะสงฆ์ไทย

และ บรรพชิต จีน ญวน

ณ พระตำหนักเพชร

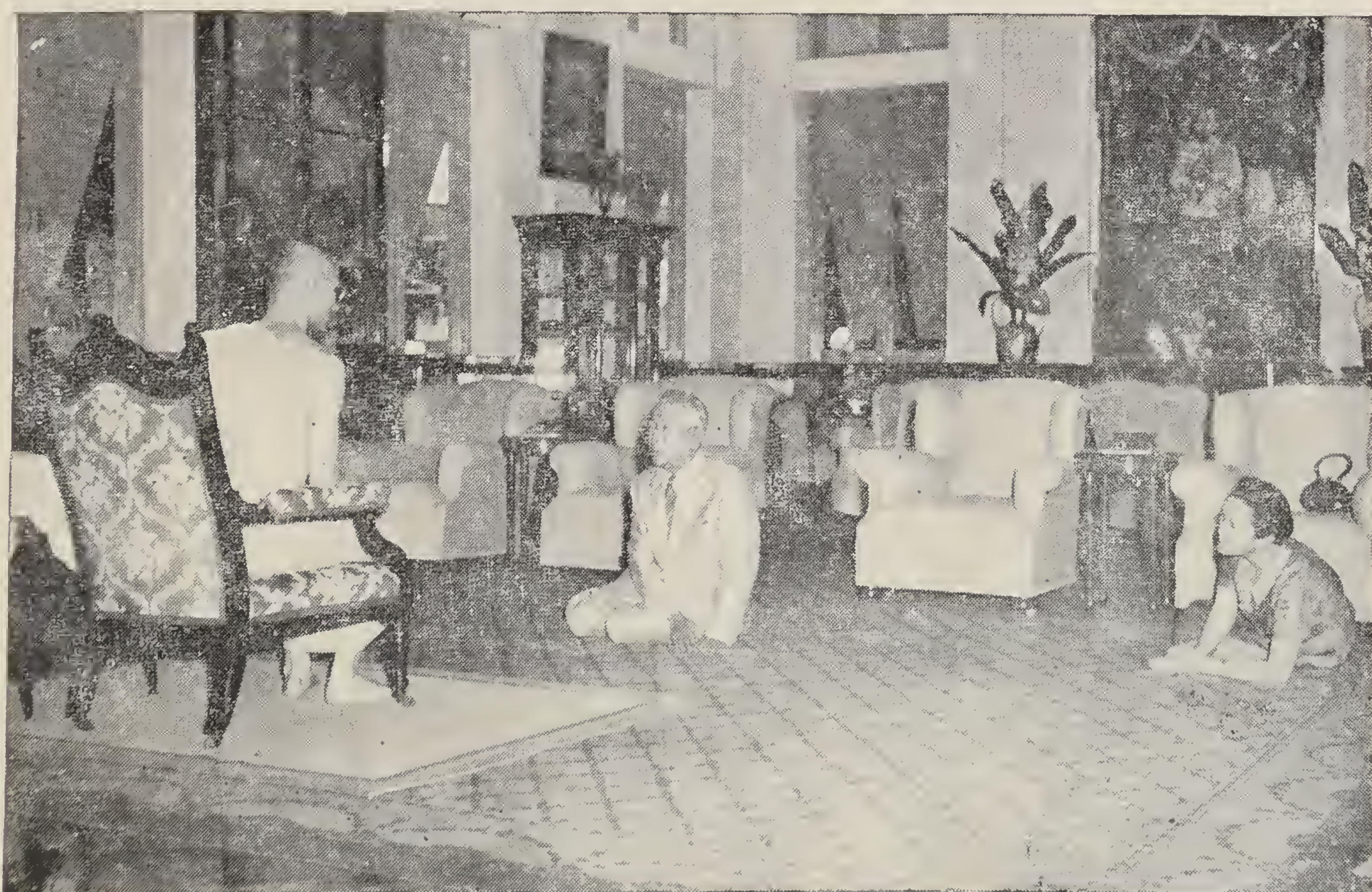
วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ถวายพระพร

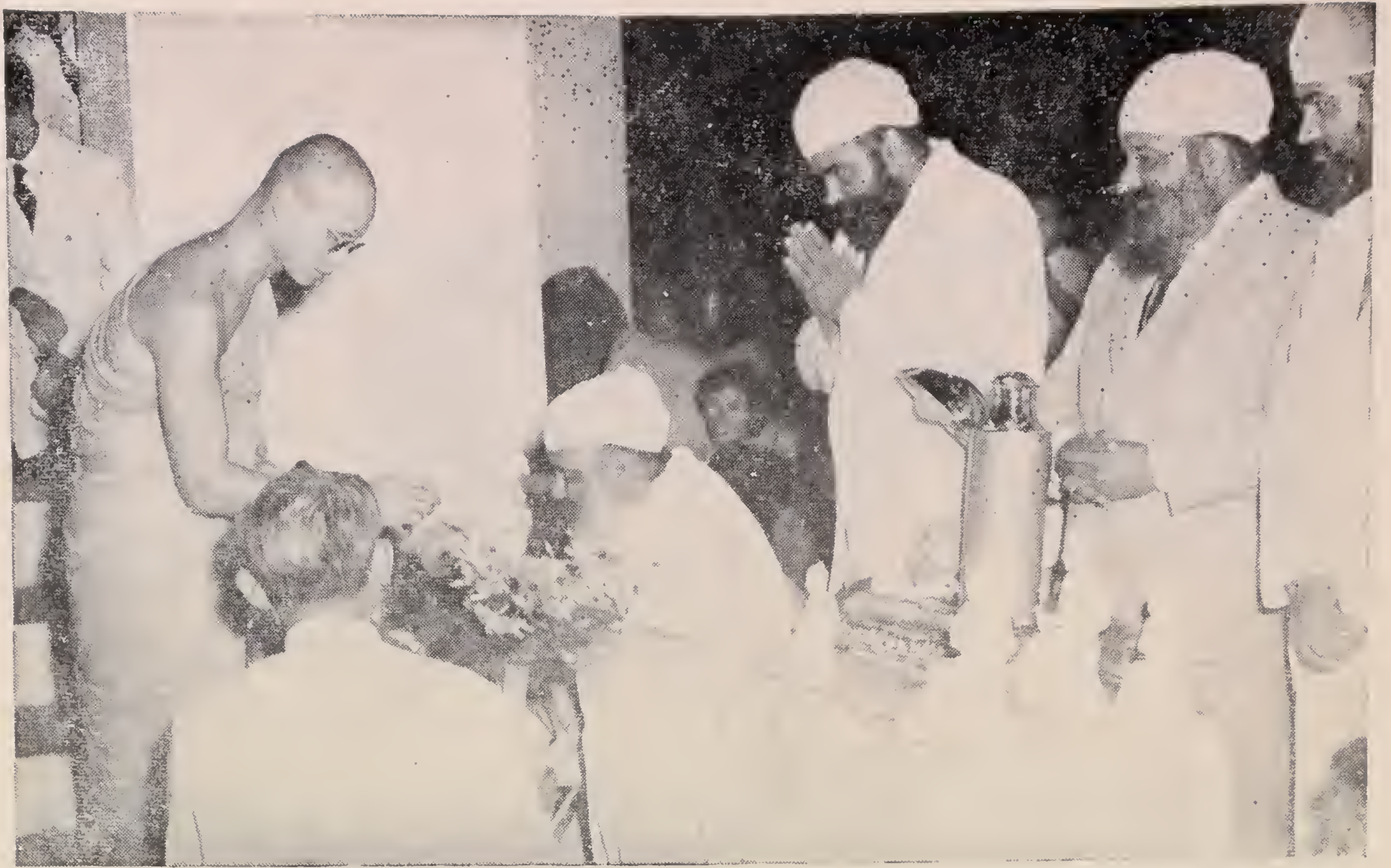
พระเถรานุเถระแห่งคณะสงฆ์ไทยกับมีพระสงฆ์สมณศักดิ์อานัม-นิกาย และจีนนิกายมาร่วมสมทบด้วย ซึ่งพรั่งพร้อมอยู่ ณ ที่เฉพาะพระพักตร์ ณ บัดนี้ ต่างมีปีติยินดีทราบซึ้งในพระราชศรัทธาประสาทา-ธิคุณแห่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ที่ได้ทรงลาพระราช-กรณียกิจชั่วคราว ทรงบรรพชาอุปสมบทบำเพ็ญพระเนกขัมมบารมีในพระบวรพุทธศาสนา ด้วยทรงยืนยันความเชื่อมั่นในสัจจธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศแล้ว สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าไม่เป็นเพียงพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในภายนอกเท่านั้น ยังได้ทรงพระราชศรัทธาทรงบรรพชาอุปสมบท เพื่อได้ทรงปฏิบัติในพระ-ธรรมวินัยอย่างใกล้ชิด เพื่อได้ทรงประจักษ์ด้วยพระปัญญา

ฉายพระรูปพร้อมด้วยพระเถรานุเถระทุกคณะ ที่ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

นายกรัฐมนตรีกับภรรยา เฝ้าที่ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ชาวอินเดียเฝ้าที่วัดบวรนิเวศวิหาร

เสด็จทรงอุทิศพระราชกุศลถวายสมเด็จพระราชบิดา

ณ อนุสสรณี "รังษีวัฒนา" วัดราชบพิธ

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๙๙

อาตมภาพ พระสงฆ์ทั้งปวงมีกัลยาณจิตเป็นสมานฉันทะขอถวายอนุโมทนาสาธุการ ในพระราชกุศลนี้เป็นอย่างยิ่ง ขอพระเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัยพร้อมทั้งพระราชกุศลนี้ จงดลบันดาลอภิบาลรักษาสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้เสด็จสถิตธำรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ยืนยงตลอดกาลนาน เพื่อได้ทรงอภิบาลอุปถัมภ์บำรุงพระบวรพุทธศาสนาอันเป็นมิ่งขวัญของประเทศชาติให้วัฒนาสถาพร อำนวยสุขประโยชน์อันไพศาล ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ

ขอถวายพระพร

พระราชดำรัสตอบคณะสงฆ์

พระคุณเจ้าทั้งหลาย

ดีฉันขอขอบพระคุณเป็นอันมาก ในการที่ได้แสดงไมตรีจิตครั้งนี้ แม้ดีฉันจะได้อยู่ในสมณเพศ มาเป็นเวลาอันน้อยก็ตาม รู้สึกว่าได้รับการต้อนรับจากสงฆ์ทั้งหลายเป็นอย่างดี ทั้งได้รับความรู้ในพระธรรมวินัยและทางปฏิบัติเท่าที่เวลาจะอำนวย ทั้งนี้ทำให้เกิดความรู้สึกว่า พระพุทธศาสนาเป็นทางแห่งความเจริญแก่ผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

ขออำนาจแห่งความสามัคคี ที่พระคุณ ทั้งหลายได้แสดง อยู่ ณ บัดนี้ จงเป็นนิมิตอันดีที่จะเพิ่มพูนความรุ่งเรืองมั่นคงแห่งพระศาสนาสืบไป

ศาสนากับคน

พระนิพนธ์ ของสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช

ศาสนา แปลว่า คำสั่งสอน หรือ คำสั่งกับคำสอน หมายความถึงคำสั่งที่เป็นคำบังคับให้ทำ และคำสอนที่เป็นคำแนะนำชี้แจง ตลอดถึงการให้ศึกษาอบรม ศาสนานั้นมีมานานแล้ว ตั้งแต่แรกมีมนุษย์รวมอยู่ด้วยกันตั้งแต่ครัวเรือน ๑ ขึ้นไป เพราะมารดาบิดาต้องสั่งสอนบุตรธิดา ผู้เป็นหัวหน้ามีหน้าที่ปกครองดูแล ต้องสอนผู้อยู่ในปกครอง ไม่ใช่พึ่งมีในภายหลังเมื่อมนุษย์อยู่ด้วยกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนาแล้ว ศาสนาเช่นนั้นควรเรียกว่าศาสนาของมารดาบิดา ศาสนาของผู้ปกครอง แต่ไม่ได้เรียกกันว่าศาสนา เพราะคงเห็นว่าเป็นสามัญและเป็นส่วนน้อย ๆ ทั้งไม่เหมือนกัน

ศาสนาในเบื้องต้น ก็สอนธรรมดาโดยตรง ไม่ใช่อิงธรรมดา ธรรมดานั้นกล่าวโดยย่อก็คือ ความเป็นไปตามเหตุและผลกับส่วนที่พ้นจากเหตุผล ส่วนคนจะรู้ถึงหรือไม่ก็ตาม ธรรมดาก็คงเป็นไปตามธรรมดาอยู่นั่นเอง แต่ถ้าใครรู้ถึงและทำให้ถูกต้องตามธรรมดา ก็ได้รับประโยชน์ ถ้าไม่รู้ถึงและทำไม่ถูกต้อง ก็เสื่อมประโยชน์ ผู้สอนก็สอนธรรมดาตามรู้ตามเห็น ตามสามารถแห่งตน เช่นมารดาบิดา หรือผู้ใหญ่ ได้เคยรู้มาว่า ไฟเป็นของร้อน และเผาสิ่งต่าง ๆ ให้เปลี่ยนรสและรูปเดิม ให้ร้อนให้ไหม้ ให้ละลายได้ เผาเนื้อสัตว์และผลไม้ (แต่พอเหมาะ) ให้สุก

เผาไหม้ให้ไม้เป็นเถ้าถ่าน เผาโลหะให้ละลายเป็นต้น เพราะคนรู้ธรรมดาเช่นนี้ เมื่อต้องการจึงเผาและหุงต้มเนื้อสัตว์และผลไม้ ใบไม้ เง่าไม้ให้เป็นอาหารบ้าง หลอมโลหะต่าง ๆ ให้ละลาย แล้วหล่อเป็นรูปต่าง ๆ บ้าง และสั่งสอนคนอื่นต่อ ๆ ไป ด้วยบอกให้รู้บ้าง ด้วยทำให้เห็นเป็นตัวอย่างบ้าง เพราะฉะนั้น คำสอนโดยตรงในชั้นต้นก็คือ สอนธรรมดาโลกนั่นเอง ไม่ใช่อิงธรรมดา จึงให้สำเร็จประโยชน์ตามสมควรแก่ภาวะ

ต่อมา เมื่อเป็นคนอยู่ด้วยกันมากขึ้น ๆ เพราะอำนาจโลภะ (อยากได้) โทสะ (โกรธจนถึงทำใจให้เดือดร้อน) โมหะ (ความหลงที่มีอยู่ในตน) และเพราะไม่มีความละอายและสะดุ้งหวาดต่อความชั่ว จึงเบียดเบียนกันและกันขึ้น มุ่งล้างผลาญกันบ้าง ทำร้ายกันบ้าง ถือเอาสิ่งของของกันบ้าง ประพฤติผิดประเพณีในทางกามของกันบ้าง หลอกลวงกันให้เข้าใจผิดบ้าง เสพของเมาทำตนเองให้เป็นบ้า และทำร้ายผู้อื่นเพราะความเมาบ้าง มีความประพฤติใกล้กับสัตว์ดิรัจฉานที่ไม่มีความรู้ผิดรู้ชอบ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เกิดมีการตอบแทนและป้องกันกันและกันขึ้น ต่างก็มุ่งร้ายจองเวรภัยต่อกันไป เบียดเบียนกันไป เป็นอันอยู่ด้วยกันด้วยความเดือดร้อนไม่สงบสุขตามสมควร ท่านผู้เป็นหัวหน้าปกครองจึงจำต้องบัญญัติห้ามการฆ่าตลอดถึงทำร้ายร่างกาย ห้ามการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ยินยอมให้ด้วยพลการของตน ห้ามการประพฤติผิดประเพณีในทางกาม ห้ามการหลอกลวงกันให้เข้าใจผิด ห้ามเสพของเมาที่ทำผู้เสพให้มัวเมาประมาทเหล่านี้ ยิ่งบ้างหย่อนบ้างแล้วแต่ความนิยม เพื่อระงับความมุ่งร้ายเบียดเบียนกัน เพื่อรักษาความสงบสุขสำหรับหมู่ เมื่อหมู่นั้น ๆ

รวมกันเข้าเป็นหมู่ใหญ่ขึ้น การบัญญัติห้ามความประพฤติชั่วก็ขยายออกไป ตามอำนาจของผู้ปกครองที่ดี ท่านกล่าวว่า พระเจ้าจักรพรรดิ คือท่านผู้ปกครองประชุมชนหมู่ใหญ่ ได้บัญญัติสั่งสอนขึ้น อันควรเรียกว่าจักรพรรดิศาสนา และเรียกว่าศีล ๕ หมายความว่าความประพฤติเป็นปกติไม่เบียดเบียนตน เพราะไม่ทำตนให้เป็นคนชั่ว ไม่เบียดเบียนผู้อื่นเพราะไม่ทำเขาให้เดือดร้อน ๕ ประการ ท่านผู้เป็นหัวหน้าก็ประพฤติด้วยเสมอเหมือนกัน ศีล ๕ นี้แหละที่เป็นเครื่องทำให้มนุษย์มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ สูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน การบัญญัติคำสั่งสอนเช่นนั้น ก็มุ่งเหตุผลคือธรรมดานั่นเอง

เมื่อคนฉลาดมีปัญญาไตร่ตรองขึ้น ได้เห็นความเป็นไปของโลกที่อาศัยอยู่ และของบุคคลอันเป็นไปต่าง ๆ น่าพิศวง เช่นคงนึกว่าทำไมสิ่งนั้นจึงเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้จึงเป็นอย่างนี้ ทำไมคนนั้นจึงเป็นอย่างนั้นคนนี้จึงเป็นอย่างนี้ นี่ก็คงเป็นเพราะรู้จักธรรมดายังไม่พอ ธรรมดาอันใดละเอียดเห็นยากเหลือวิสัย ก็หมดสามารถ แต่คงอยากรู้ จึงมีผู้แสดงว่าเป็นผู้รู้ขึ้น เพราะหวังจะให้เขานับถือและหวังประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงแสดงเรื่องราวและความเป็นไปของโลกตลอดถึงคนและสัตว์ด้วยอ้างว่ามีผู้สร้างและผู้บันดาลเป็นตัวเป็นตน เทียบตัวอย่างสิ่งของที่คนสร้างขึ้นมาว่า ถ้าไม่มีคนทำ สิ่งของนั้น ๆ จะมีขึ้นได้อย่างไร และก็อ้างว่าตนเป็นผู้มาแทน หรือมาจากท่านผู้สร้างผู้บันดาลนั้น อาจสื่อสารถึงท่านขอให้ท่านช่วยได้ ถ้าใครอยากได้ดีเป็นสุข ก็ต้องอ้อนวอนพระผู้สร้าง

ผู้บันดาล ถ้าท่านโปรดท่านก็จะช่วยและสอนให้ทำพิธีอ้อนวอน หรือปฏิบัติการต่าง ๆ ด้วยอ้างว่า ท่านผู้สร้างผู้บันดาลชอบอย่างนั้นเกลียดอย่างนี้ ผู้พึ่งเมื่อไม่รู้ไม่เห็นอย่างอื่นยิ่งขึ้นไปก็ต้องเชื่อ แม้ในชั้นต้นมีคนเชื่อถือน้อย แต่เมื่อสืบต่อกันไปหลายชั่วเข้า ก็มีผู้ถือตาม ๆ กันมากขึ้น ๆ และแพร่หลายไปถึงพวกอื่น ในบัดนี้จึงมีผู้นับถือและแสดงเรื่องศาสนาต่าง ๆ กันไปเป็นหลายพวก ในพวกหนึ่ง ๆ ก็ยังแยกออกไปอีกเป็นหลายนิกาย ผู้เคยถือศาสนาและนิกายไหน ก็อ้างว่าศาสนาและนิกายนั้นจริงแท้ ศาสนาและนิกายอื่นผิด เป็นอันลงกันไม่ได้ ต่างฝ่ายต่างก็ปรักปรำกันและกัน ส่วนศาสนาไหนจะถูกต้องตามธรรม อย่างไหนไม่ถูกแล้วแต่ผู้มีปัญญาจะวินิจฉัย แต่ผู้วินิจฉัยควรตั้งตนเป็นกลางก่อน และควรวินิจฉัยด้วยมุ่งธรรม คือความถูกต้องตามเหตุผล ไม่เช่นนั้นการวินิจฉัยอาจลำเอียงไปตามความเชื่อเดิม

เรื่องศาสนาอื่น ๆ จักไม่กล่าวถึง จักกล่าวจำเพาะพระพุทธศาสนาและเพียงบางประการ

ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า เหตุและผลเนื่องถึงกัน คือเมื่อเหตุที่ประกอบเป็นเช่นไร ก็เผล็ดผลเป็นเช่นนั้น รวมความว่าทรงสั่งสอนให้รู้ธรรมดานั่นเอง

ธรรมดาส่วน ๑ นั้น ก็คือความเป็นไปตามเหตุผลดังกล่าวแล้ว แต่ก็แยกเป็น ๒ คือ เป็นส่วนภายนอกสำหรับโลกธาตุก็มี เช่น ฝนตกเป็นเหตุ ดินเปียกเป็นผล แดดออกเป็นเหตุ ดินแห้งเป็นผล เหล่านี้

ไม่เป็นดีไม่เป็นชั่วสำหรับธรรมดาเอง แต่คนนั่นแหละชอบอย่างไหนก็ว่าอย่างนั้นดี ไม่ชอบอย่างไหนก็ว่าอย่างนั้นชั่ว เป็นส่วนภายใน สำหรับบุคคลก็มี เช่นคนทำการเป็นเหตุ สิ่งที่สำเร็จเพราะทำการนั้นเป็นผล

ส่วนที่เป็นภายนอกนั้น ถ้าบุคคลรู้จักก็อาจประกอบเหตุให้เหมาะและได้ผลสมประสงค์ เช่น ทำเครื่องจักรกลให้สำเร็จเป็นยานพาหนะเป็นต้น แต่ธรรมดาคือความเป็นไปตามเหตุผลในภายนอกนั้น ถึงคนจะรู้และประกอบให้มากขึ้นเพียงไร ก็เป็นไปเพื่อคุณประโยชน์สุขก็ได้ เพื่อโทษทุกข์ก็ได้ จะกล่าวว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนเดียวหาได้ไม่ เพราะถ้าบุคคลเป็นคนดี ก็พึงนำสิ่งที่ประกอบขึ้นนั้นไปใช้ในทางที่ดี ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น ถ้าบุคคลเป็นคนชั่วก็นำไปใช้ในทางชั่ว ที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น และไม่มีที่สิ้นสุดว่าจะเป็นไปเพียงไร ทั้งยังไม่เคยปรากฏว่าเป็นไปเพื่อความสงบสุขได้เลย เพราะเหตุนี้กระมัง จึงมิได้เรียกคำสั่งสอนในธรรมดาส่วนนี้ว่าศาสนา

ส่วนธรรมดาคือความเป็นไปตามเหตุผลภายใน คือที่บุคคลนั้น ก็แยกออกเป็น ๒ ประการ คือเป็นส่วนชั่ว ๑ เป็นส่วนดี ๑ ธรรมดาส่วนชั่ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่สงบสุข หรือเป็นทุกข์ ยิ่งบ้างหย่อนบ้างตามความที่บุคคลได้ประกอบกระทำขึ้นยิ่งหรือหย่อน ธรรมดาส่วนดี ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุข ยิ่งบ้างหย่อนบ้าง ตามความที่บุคคลประกอบกระทำขึ้นกว่าจะถึงที่สุด แต่บางอย่างก็สลับรู้เห็นได้ยาก ธรรมดาคือความเป็นตามเหตุและผลภายในนั้นแลเป็นสำคัญ เพราะทำบุคคลให้เป็นคน

ดีหรือให้เป็นคนชั่วก็ได้ ให้เป็นไปเพื่อความสงบสุข หรือให้เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ก็ได้ บุคคลจะคิดเห็นหรือไม่คิดเห็นก็ตาม ก็คงเป็นอยู่เช่นนี้ ตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ และจักเป็นเช่นนี้ต่อไปอีก เพราะเหตุนี้กระมัง จึงเรียกคำสั่งสอนในธรรมดาส่วนนี้ว่าศาสนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคำสั่งสอน ซึ่งเรียกว่าพระพุทธ-ศาสนา ก็ทรงแสดงธรรมภายในเป็นพื้น ส่วนใดที่เขาบัญญัติมาแล้ว ถ้าถูกต้องและเป็นไปเพื่อความสงบสุข พระองค์ก็ทรงรับรองไม่คัดค้าน แต่ถ้าส่วนใดไม่ถูกต้องและเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ พระองค์ก็ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงและทรงบัญญัติขึ้นใหม่ คำที่เขาใช้กันอยู่แล้วก็ไม่ทรงบัญญัติใหม่ แต่ทรงอธิบายให้ตรงกับธรรมที่ทรงแสดง และทรงแนะนำให้ละธรรมดาส่วนชั่ว ให้ประกอบธรรมดาส่วนดี ตั้งแต่เบื้องต้นเป็นลำดับขึ้นไป มีประการเป็นอันมาก และทรงแสดงว่าบุคคลอาจทำได้ ถ้าไม่อาจทำได้ พระองค์ก็ไม่ทรงแสดง และเมื่อทำตามได้ ก็ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุข ไม่เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่ทรงแสดง

ในชั้นต้น ทรงสั่งสอนในประโยชน์ปัจจุบัน เพื่อให้บุคคลตั้งตนได้ในปัจจุบัน ในชั้นกลาง ทรงสั่งสอนประโยชน์ภายหน้า คือเพื่อให้บุคคลแผ่ความดีไปถึงผู้อื่น เป็นประโยชน์สำหรับหมู่คนที่อยู่ด้วยกันในปัจจุบัน ชั้นสูง ทรงแสดงให้รู้เห็นตามเป็นจริง เพื่อปล่อยวางความยึดถือส่วนที่ไม่จริงเสีย

บทความธรรมะ

ประจำวันจันทร์ที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

เรื่อง การใช้ปัญญา

การใช้ปัญญานั้นเป็นสิ่งจำเป็นของคน บุคคลจะได้สาระ หรือสำเร็จมรรคผล (มรรคแปลว่าเหตุ) ก็เพราะปัญญา ใครมีปัญญามากก็ทำประโยชน์ได้มาก แต่การใช้ปัญญาก็ต้องระวังการเลยเถิดเหมือนกัน ถ้าใช้ไปในทางที่ผิด ความเห็นก็ผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถ้าใช้ปัญญาไปในทางที่ถูก ความเห็นก็ถูก เป็นสัมมาทิฏฐิ อกุศล และกุศล มาจากความเห็นผิดและถูกนี้เป็นเหตุ เมื่อเห็นผิดก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ให้ผลเป็นอกุศลโดยส่วนเดียว ท่านเปรียบเหมือนศิลา แม้จะเป็นชิ้นเล็กก้อนน้อยก็มีคติเป็นอย่างเดียว คือจมน้ำ ไม่ลอยน้ำได้ มิจฉาทิฏฐิ เมื่อเกิดขึ้นในจิตของผู้ใด จิตของผู้นั้นก็เป็นอกุศล เมื่อแสดงออกมาทางกายก็เป็นกายทุจริต เมื่อแสดงออกทางวาจา ก็เป็นวจีทุจริต แต่จะเป็นอกุศลมากหรือน้อยก็ตามชั้นของมิจฉาทิฏฐินั้น ๆ

สัมมาทิฏฐิ เมื่อเกิดขึ้นในจิตผู้ใด จิตผู้นั้นก็เป็นกุศล เมื่อแสดงออกมาทางกายก็เป็นกายสุจริต ทางวาจาก็เป็นวจีสุจริต จะเป็นกุศลมากหรือน้อยตามชั้นของสัมมาทิฏฐินั้น ๆ เพราะฉะนั้น สัมมาทิฏฐิจึงมีต่าง ๆ กัน

มโนกรรมก็มี สัมมาทิฏฐิเป็นองค์พระอริยมรรคก็มี สัมมาทิฏฐิที่เป็นตัวพระอริยมรรคก็มี

๑. สัมมาทิฏฐิที่เป็นมโนกรรมเห็นว่า บุญมี บาปมี มารดาบิดามีคุณแก่บุตรธิดา ท่านผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำมรรคผลให้ปรากฏมีตายไม่สูญ เป็นต้น

๒. สัมมาทิฏฐิที่เป็นองค์ของพระอริยมรรค ได้แก่ปัญญาที่เห็นอริยสัจ ๔ นั่นเอง คือ

๑. เห็นทุกข์
๒. เห็นเหตุเกิดทุกข์
๓. เห็นความดับทุกข์
๔. เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

แต่เห็นเป็นอย่าง ๆ เห็นทุกข์ ทุกข์ก็บังสมุทัย สมุทัยบังนิโรธ นิโรธบังมรรค ทั้งนี้เพราะปัญญาที่เห็นนั้นมีสมาธิเป็นบาท มีกำลังอ่อนเหมือนกับคนที่ยืนอยู่บนภาคพื้น และเห็นคนที่เดินมาเป็นแถว เห็นคนหน้าบังคนกลาง ๆ ก็บังคนหลัง คนหน้าก็เห็นแต่ด้านหน้าของเขาไม่ตลอดปลอดโปร่งไปได้

๓. สัมมาทิฏฐิที่เป็นตัวพระอริยมรรคนั้น ได้แก่ปัญญาที่เห็นอริยสัจ ๔ นั่นเอง แต่เห็นตลอดปลอดโปร่งแจ่มแจ้งถึงกันหมดเหมือนกับคนที่ยืนอยู่บนที่สูงทอดสายตาลงมาเห็นคนที่อยู่บนภาคพื้น เห็นคนหน้าตลอดคนกลางถึงคนหลัง ไม่บังกันได้ เมื่อเห็นทุกข์ ทุกข์ก็ไม่บังสมุทัย สมุทัยไม่บังนิโรธ นิโรธไม่บังมรรค เห็นคราวเดียวพร้อมกันหมด

เมื่อสัมมาทิฏฐิที่เป็นตัวแห่งพระอริยมรรคนี้เกิดขึ้นแก่จิตของผู้ใด ในขณะใด จิตของผู้นั้นในขณะนั้นก็เป็นพระอริยบุคคล

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้รู้เหตุผล รู้จักความจริงอย่างแจ่มแจ้ง แต่บางอย่างจำเป็นต้องใช้ความคาดคะเน ก็สอนให้ถือเอาทางที่เสมอตัวกับได้กำไร ไม่ถือเอาทางขาดทุน อันเรียกว่า "อปัณณกะ" ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด เช่นเรื่องปรารภถึง ตายเกิด ตายสูญ ผู้ปรารภ ยังไม่ได้ตายจะรับรองว่าตายเกิดทีเดียว หรือปฏิเสธทั้งหมดก็ไม่ควร จึงทรงสอนให้พิจารณาดูทางได้ทางเสียของการถือนั้น ๆ ถ้าถือว่าตายสูญ เมื่อถืออยู่เช่นนั้น จิตก็ประมาทและหยาบ ไม่รีบทำความดีไว้ เมื่อตายไป ถ้าไปถูกตายสูญก็เสมอตัว ถ้าถูกตายเกิดก็ขาดทุน เพราะไม่ได้เตรียมตัวไว้ อย่างนี้มีแต่ทางเสมอตัวและขาดทุนฝ่ายเดียว

ถ้าถือว่าตายเกิด ภพหน้ามี เป็นเหตุให้ไม่ประมาทรีบเตรียมตัวไว้ ทำคุณงามความดีให้ปรากฏ คุณงามความดีนั้นย่อมเป็นประโยชน์อยู่ เมื่อตายไป ถ้าไปถูกตายสูญก็ไม่ขาดทุน ถ้าไปถูกตายเกิดก็ได้กำไร เพราะได้เตรียมตัวไว้แล้ว แม้ในคุณธรรมที่สูงอื่น ๆ ก็เช่นกัน เช่นพระนิพพาน ถ้าถือว่าพระนิพพานไม่มี เป็นเรื่องเหลวไหล เป็นเหตุให้ใจหยาบ ไม่รีบทำคุณงามความดี ถ้านิพพานไม่มีจริงก็เสมอตัว ถ้าพระนิพพานมี ผู้นั้นก็ไม่สามารถจะถึงพระนิพพานได้ ถ้าถือว่าพระนิพพานมีแล้วรีบปฏิบัติในทางที่จะไปสู่พระนิพพาน บำเพ็ญศีลธรรมให้เกิดขึ้น ถ้านิพพานไม่มี

ความดีที่ทำไว้ก็คงเป็นความดีแก่ตัวอยู่ ถ้านิพพานมี ผู้นั้นก็อาจได้ อาจถึงซึ่งนิพพานนั้น มีแต่ทางได้กำไรกับเสมอตัว ไม่มีทางขาดทุนเลย ทางพุทธศาสนาสอนดังนี้

หมายเหตุ กุศล — กรรมดี

อกุศล — กรรมชั่ว

คติ — ความไป

สมุทัย — เกิดพร้อม

อริยมรรค — หนทางตัดกิเลส

นิพพาน — บรรลุธรรมแล้วมีจิตสะอาดบริสุทธิ์

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๙ แห่งการทรงผนวช

วันอังคารที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๗.๐๐ — ๗.๔๕ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕ — ๘.๔๕ น.	เสด็จลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "อภิสมาจาร" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณ อ่านถวาย
เวลา ๑๐.๔๕ — ๑๒.๑๕ น.	สมเด็จพระราชชนนีเสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๐.๕๐ — ๑๑.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๒.๐๐ น.	เสด็จ ฯ ไปเฝ้า ฯ สมเด็จพระสังฆราช
เวลา ๑๕.๐๐ — ๑๕.๔๕ น.	เสด็จไปนมัสการพระอัฐิ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ณ วัดราชบพิธ แล้วเสด็จ ฯ ไปแผ่พระราชกุศลยังสุสานหลวง ถวายสมเด็จพระราชบิดา
เวลา ๑๖.๓๐ — ๑๘.๓๐ น.	เสด็จ ฯ ลงพระตำหนักเพชร โปรดเกล้า ฯ ให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี และภรรยา เฝ้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน เสร็จแล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าจอมในรัชกาลก่อน ๆ เฝ้าถวายดอกไม้ธูปเทียนแล้วเสด็จ

ลงพระอุโบสถทรงฉายพระบรมรูปร่วมกับพระภิกษุวัดบวรนิเวศวิหาร พระอนุศาสนาจารย์สมเด็จพระวันรัต และพระกรรมวาจาจารย์พระศาสนโศภน ณ บริเวณพระอุโบสถ ทรงฉายพระบรมรูปเดี่ยว วันนี้ทำวัตรเย็นเริ่มเกือบ ๑๘.๐๐ น. ทรงสดับเรื่อง "คนกับธรรม" ซึ่งพระมหาบุญธรรม อ่านถวาย เสด็จฯ ขึ้น ๑๘.๓๐ น.

เวลา ๑๙.๑๐ — ๒๐.๑๕ น. พระพรหมมุนีเฝ้าฯ ถวายธรรมะเรื่อง "สังขาร" โดยละเอียด

พระราชปุจฉา การที่มีคนปล่าวข่าวทำให้เสียชื่อเสียงและอาจจะได้รับผลสะท้อนถึงฐานะของครอบครัว ตลอดจนญาติพี่น้องวงศ์ตระกูล สมควรที่สมณเพศ และคฤหัสถ์จะปฏิบัติตนเช่นไรเมื่อมีการเช่นนี้เกิดขึ้น

พระพรหมมุนี ถวายว่า ทางสมณเพศจงกระทำความดีต่อไป ความจริงย่อมหนีความจริงไปไม่พ้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ประทานโอกาสให้แก้ตัว เช่นพระภิกษุที่ถูกใส่ความ ก็มีโอกาสแก้ตัวได้ ทาง

ด้านคฤหัสถ์ ถ้าจะฟ้องร้องขอความเป็นธรรมจากศาลก็ไม่ผิด แต่ถ้าตั้งใจปฏิบัติชอบต่อไป โดยไม่สะทกสะท้านต่อการใส่ความ นานเข้าก็คงมีคนเห็นความดีความชอบของเรา จะถือเป็นกรรมก็ได้ เป็นเรื่องของสังขารส่วนเหตุ คือคนอื่นปรุงแต่งให้เป็นเรื่องเป็นราว

เวลา ๒๑.๐๐ น. เสด็จ ฯ ขึ้นนมัสการพระ

เวลา ๒๒.๓๐ น. เข้าที่พระบรรทม

อภิสมาจาร

สิกขาบทแผนกนี้ มาในขันธกะเป็นพื้น ไม่ได้บอกจำนวนเหมือนสิกขาบทมาในพระปาฏิโมกข์ จัดเป็นพวก ๆ ตามกิจหรือวัตถุ เรียกว่าขันธกะอันหนึ่ง ๆ เช่น ว่าด้วยทำอุโบสถจัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่าอุโบสถขันธกะ ว่าด้วยจีวรจัดไว้อีกพวกหนึ่ง เรียกจีวรขันธกะ มาในที่อื่นก็มี เช่นในนิทานต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทมาในพระปาฏิโมกข์บ้าง ในวินีตวัตถุเรื่องสำหรับเทียบเคียงตัดสินอาบัติในคัมภีร์วิภังค์บ้าง มาในอรรถกถาที่เรียกว่าบาลีมุตตกะบ้าง จะกล่าวไปตามแนวคัมภีร์ขันธกะ ก็ไม่เหมาะ เพราะประการทั้งหลายคือ ข้อทั้งหลายที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ขันธกะ อันพ้นจากมุขแห่งปฏิบัติ จะไม่กล่าวถึงก็มี ที่ยังสับสนหรือยังควรจะจัดเข้าพวกได้อีกก็มี ข้อนอกคัมภีร์ขันธกะ อันจะเก็บมารวบรวมก็มี ในที่นี้จึงจำเป็นจะจัดหมวดใหม่ สุดแต่จะเหมาะได้อย่างไร แต่จะทำตามวิธีนั้น คือจัดเป็นหมวดกันตามกิจหรือวัตถุ

และสิกขาบทแผนกนี้ มีรูปเป็น ๒ คือ เป็นข้อห้าม ๑ เป็นข้ออนุญาต ๑ และข้อห้ามนั้นปรับอาบัติโดยตรงมีเพียง ๒ คือ ถุลลัจจัย ๑ มีห่าง ๆ และพ้นจากมุขแห่งปฏิบัติ ทุกกฏ ๑ มีเป็นพื้นไป ที่ไม่ได้ปรับอาบัติโดยตรง เป็นแต่กล่าวว่า อย่า ๆ ไม่ ๆ เป็นคำแนะคำสอนก็มี เช่นนี้มีอยู่ในกถาทั้งหลายอันกล่าวเป็นเรื่อง ๆ ไป เมื่อไม่เอื้อเฟื้อในที่จะเว้นพระอาจารย์ท่านปรับเป็นทุกกฏดุจในเสขิยะ ข้อที่อนุญาตนั้นน่าจะเห็นว่า

เป็นประทานประโยชน์พิเศษ เช่น ทรงอนุญาตวัสสิกสาฎกไม่ได้บังคับว่าภิกษุทุกรูป เมื่อถึงฤดูฝนจะต้องมีผ้าอาบน้ำฝน เป็นแต่ถ้าต้องการก็มีได้ ใช้จีวรได้มากผืนออกไปกว่าไตรจีวร แต่มีอนุญาตบางแห่ง เป็นเหมือนข้อห้าม เช่นอนุญาตเพื่อปิดประตูก่อนแล้วจึงนอนในกลางวัน นี้ไม่ใช่ประโยชน์พิเศษเลย กลับเป็นเครื่องผูกรัด ควรจะว่า "อันภิกษุผู้จะพักในกลางวัน พึงปิดประตูเสีย ภิกษุใดไม่ปิด ต้องทุกกฏ" เช่นนี้ความจะชัด แต่อย่างไรจึงเป็นอนุญาตไป ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นเพราะเรียงคำเผลอไป เพราะมีเป็นบางแห่งพระคันถรจนาจารย์หมายเอาอนุญาตเช่นนี้ กล่าวไว้ว่า ไม่ทำต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนอนุญาตมีปริกัปเห็นได้แท้ เช่น อนุญาตสัตตาหกาลิกในวิกาล ต่อเมื่อมีปัจจัยให้ฉันได้ เมื่อปัจจัยไม่มีและฉัน เป็นอันถือประโยชน์พิเศษเกินไป ท่านปรับทุกกฏชอบอยู่ ยังข้อที่สอนให้ทำว่าควรอย่างนั้น ๆ จะเรียกว่าข้ออนุญาตโดยอ้อมก็ได้ เมื่อไม่ทำตามข้อเช่นนี้ จะปรับทุกกฏเพราะไม่เอื้อเฟื้อก็ชอบอยู่ พึงรู้จักข้ออนุญาตอันให้ประโยชน์พิเศษ หรืออันบังคับให้ทำ ดังนี้

อาบัติที่ปรับแก่ภิกษุผู้ละเมิดในแผนกนี้ มีแต่ถุลลัจจัยกับทุกกฏเท่านั้น และถุลลัจจัยก็มีห่าง ทั้งพ้นจากทางแห่งปฏิบัติด้วย ข้าพเจ้าจักไม่ออกชื่ออาบัติ เว้นไว้แต่ที่เป็นถุลลัจจัย จะบอกให้แจ้ง ผู้ศึกษาพึงเข้าใจเอาเอง ตามหลักที่กล่าวแล้วในตอนหลัง เรียงเช่นนี้เห็นว่าจะน่าอ่านน่าฟังกว่า พึงเข้าใจทุกกฏในที่นี้ว่า เป็นแต่ลำพัง วีติกกมะคือความละเมิดธรรมเนียม เป็นการเสียหายได้เพียงไร พึงรู้ดังนี้:—

ถ้าล่วงแต่บางอย่างหรือบางครั้ง ก็ไม่พอเป็นอะไร แต่ถ้าล่วงมากอย่างหรือเป็นนิตย์ไป ธรรมเนียมย่อมกลายไปหรือเสื่อมเสียไป ภิกษุต่างเป็น ๒ พวก คือเคร่งและไม่เคร่ง ก็เพราะพวกเคร่งยังรักษาธรรมเนียมแข็งแรง พวกไม่เคร่งทอดธุระเสีย ไม่เอื้อเฟื้อในอันทำตาม รู้เช่นนี้แล้วพึงปฏิบัติโดยสายกลาง ไม่ทำตนให้ลำบากเพราะธรรมเนียมอันขัดขวางต่อกาลเทศะ และไม่มักง่ายจนถึงจะทำตนให้เป็นผู้เลวทราม ปฏิบัติเพียงเท่านี้ ก็เรียกได้ว่างาม ยังพอจะสืบอายุพระพุทธศาสนาได้อยู่

วินัยมุขเล่ม ๒ สิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ "อภิสมาจาร" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๑๙/๒๔๙๗ หน้า ๑—๓

คนกับธรรม

พระนิพนธ์ ของ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช

พระพุทธศาสนาเป็นธรรมอย่าง ๑ เรียกว่าศาสนธรรม (ธรรมคือคำสั่งสอน) พระพุทธศาสนานั้นย่อมประกาศแสดงสัจจธรรม ธรรมที่เป็นจริงตามธรรมดา โดยตรงทรงบัญญัติที่บุคคลนั้นเอง ไม่ได้ทรงบัญญัติที่อื่น เหตุนั้น ทุกคนก็คือธรรม ธรรมก็อยู่ที่ตนมิใช่อยู่ที่อื่น เพราะฉะนั้นการเรียนธรรมก็เพื่อประโยชน์ คือฝึกให้รู้ถูก กำจัดความรู้ผิด ให้รู้ความจริง กำจัดความรู้ไม่จริง ของบุคคลนั้นเอง อันเป็นประโยชน์อย่างสำคัญของคน เปรียบเหมือนประทานกระจกเงาแก่บุคคลให้ส่องดูตัวเองให้เห็นว่าเป็นอย่างไรแล้ว แก้ตนเองให้ดีนั้นเอง แต่บางคนเข้าใจผิดคิดว่า "ธรรมอยู่ที่อื่นนอกจากตน คนที่ต้องการธรรม. ก็แสวงหาธรรมไปตามต้องการ ส่วนตนไม่ต้องการธรรม ธรรมก็ไม่เกี่ยวข้องกับตน" นี้เป็นความเข้าใจผิดแท้ เพราะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงความจริง ก็แสดงที่บุคคลดังกล่าวแล้ว

ธรรมนั้น กล่าวตามศัพท์ท่านแสดงว่า ส่วนที่ทรงตัวเองไว้ ที่เป็นส่วนดี ก็ทรงตัวเป็นอยู่ดีเสมอ ไม่เปลี่ยนเป็นชั่ว และเป็นไปตามชั้น ส่วนที่ชั่ว ก็คงทรงตัวเป็นชั่วอยู่เสมอ ไม่เปลี่ยนเป็นดีและเป็นไปตามชั้น ธรรมที่ท่านไม่ยืนยันว่าเป็นดีหรือเป็นชั่วก็คงทรงตัวเป็นไม่ดี เป็นไม่ชั่วอยู่นั้นเอง โดยนัยแห่งอภิธรรมสังคณี เพราะธรรมเหล่านี้มีในบุคคล

นั่นเอง ไม่ได้มีที่อื่น จึงทรงบุคคลให้เป็นดีบ้าง ให้เป็นชั่วบ้าง ต่าง ๆ กัน ดังที่ปรากฏเห็นกันอยู่ คนที่ปรากฏเป็นคนดีต่าง ๆ จะมีคนอื่นรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ก็เพราะทำดีเป็นเหตุ จึงปรากฏเป็นคนดีเป็นผล คนที่ปรากฏเป็นคนชั่วต่าง ๆ ก็เพราะทำชั่วเป็นเหตุ จึงปรากฏเป็นคนชั่วเป็นผล นี้เป็นดีหรือเป็นชั่วตามคลองธรรม ไม่ใช่ดีหรือชั่วตามความเห็นของหมู่หรือของตัวเอง เช่นคนที่ทำร้ายเขาได้มาก หรือถือเอาของของเขาได้มาก พวกหรือหมู่ของเขาก็ว่าดี หรือตนเองก็ว่าดี แต่ถ้าพวกนั้นหรือผู้นั้น ถูกเขาทำเช่นนี้แก่ตน ก็กลับเห็นว่าไม่ดี เพราะบุคคลไม่ตรวจพิจารณาตนเอง จึงไม่เห็นตัวเอง คนที่ได้ผลสมประสงค์แล้วเห่อเหิมและคนที่ไม่ได้ผลสมประสงค์แล้วเศร้าโศกคับแค้นใจก็เพราะหลงโลกธรรม เพราะฉะนั้นผู้รักตัวต้องการรู้ถูกรู้จริง และทำถูกจริง จึงสมควรยิ่งที่จะฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและนำมาพิจารณาสอบดูที่ตัว ให้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นอย่างไรแน่ เมื่อเห็นว่าชั่วก็จักได้แก้ไขคือละความประพฤติชั่วเสีย เมื่อเห็นว่าดีก็รักษาไว้ และปฏิบัติดีให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยตรงก็คือฝึกตัว หรือแต่งตัวนั่นเอง ให้พ้นจากความเป็นคนชั่ว ให้บรรลุถึงความเป็นคนดี คนผู้ปรารถนาจะทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อยังไม่สามารถก็ต้องเรียน ถ้าเรียนในประเทศเห็นว่ายังไม่พอและมีกำลังสามารถก็ไปเรียนและฝึกหัดในต่างประเทศ ยอมเสียเงิน ยอมเสียเวลาของชีวิตเป็นต้น นี้เพราะเหตุไร? ก็เพราะต้องการให้เป็นคนดี ด้วยสามารถทำ

กิจที่ตนต้องการให้สำเร็จ และก็ได้สมประสงค์มากบ้างน้อยบ้าง หรือไม่สำเร็จก็มี การมุ่งทำกิจที่ต้องประสงค์ให้สำเร็จนี้ แม้สำเร็จได้ต่าง ๆ ดังที่เห็นปรากฏ แต่ถ้าบุคคลนำสิ่งที่ทำสำเร็จนั้นไปใช้ในทางเบียดเบียนกันรุกรานกัน ก็ทำความเดือดร้อนแก่กัน และอยู่ด้วยกันไม่เป็นสุขดังที่เห็นกันอยู่ เพราะฉะนั้น การมุ่งฝึกเพียงทำกิจที่ประสงค์ให้สำเร็จเท่านั้นไม่มุ่งฝึกให้รู้ดีหรือชั่ว ผิดหรือถูก จึงจัดเป็นคดีโลก ถ้าเป็นกันอยู่เช่นนี้โลกจะเป็นสุขได้อย่างไร ลองพิจารณาดูจะเห็นได้ ทั้งการงานของโลกนั้นตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้ไม่ทราบแน่ว่ากี่พันกี่หมื่นปีมาแล้ว ยังไม่เคยปรากฏว่าแล้วกันได้เลย ผู้ทำก่อนก็ตายไป ผู้ทำใหม่ก็ทำสืบกันและตายไป ไม่ทราบว่ากี่ชั่วกัลป์มาแล้ว จะไม่ทำก็ไม่ได้ เพราะถ้าไม่ทำ ก็ไม่ทำกัน และจะถูกบีบคั้นรบกวนให้เดือดร้อนต่าง ๆ ดังที่รู้เห็นกันอยู่

พระสัมมาสัมพุทธะ เมื่อตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้ทรงประกาศแสดงสัจจธรรม ทรงฝึกผู้ยังไม่รู้ผิดไม่รู้ชอบให้ได้รู้จักผิดรู้จักชอบ และทรงฝึกผู้ยังไม่ปฏิบัติชอบให้ปฏิบัติชอบตามเป็นจริง ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงสุด จนมีผู้รับฝึกจากพระองค์ได้บรรลุถึงคุณอันสูงสุดเช่นพระองค์บ้าง หย่อนบ้าง ตามสามารถ ไม่มีศาสดาอื่นจะฝึกได้เสมอเหมือน จึงได้พระคุณนามพิเศษว่า อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ ผู้ฝึกคนที่ควรฝึกอย่างยอดเยี่ยม ส่วนผู้ไม่ยอมรับฝึกจากพระองค์ ก็ไม่ได้รับประโยชน์จากพระองค์ด้วยตนเอง ชื่อว่าเป็นผู้ถูกฆ่าเสียจากคำสั่งสอนของพระองค์ ความเป็นเช่นนี้ไม่ใช่ความผิดของพระองค์ ไม่ใช่ความ

ผิดของธรรมที่ทรงแสดง ไม่ใช่ความผิดของปัญญาที่ทุกคนมีอยู่ แต่เป็นความผิดของบุคคลเอง เปรียบเหมือนพระอาทิตย์ส่องแสงสว่างให้ปรากฏในโลกเพื่อประโยชน์แก่ผู้มีดวงตาจักได้เห็นรูป เมื่อบุคคลมีดวงตาอยู่ มีแสงสว่างจากดวงอาทิตย์อยู่ มีรูปอยู่ แต่หลับตาเสียไม่ลืมตาขึ้นดู ก็ไม่เห็นรูป จะโทษดวงตาก็ไม่ถูก จะโทษอาทิตย์ก็ไม่ถูก จะโทษรูปก็ไม่ถูก ต้องโทษบุคคลนั้นเอง ฉะนั้น มีผู้ได้รับฝึกจากพระองค์ได้รู้เห็นจริงแล้ว แสดงคำสรรเสริญด้วยคำเปรียบไว้ว่า เหมือนหงายของที่คว่ำไว้ เหมือนเปิดของที่ปิดไว้ เหมือนบอกทางแก่ผู้หลงทาง เหมือนส่องไฟในที่มืดด้วยหวังว่าคนมีจักษุจักได้เห็นรูปฉะนั้น

วิธีที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงฝึกนั้น ตามนัยแห่งเกสีสูตรแสดงว่าทรงฝึกอย่างหยาบบ้าง อย่างละเอียดบ้าง อย่างหยาบนั้นทรงแสดงเหตุชั่ว คือความประพฤติชั่วทาง กาย วาจา ใจ ของบุคคล ผลคือความเป็นคนชั่วย่อมปรากฏ บุคคลเข้าถึงอบายภูมิทั้ง ๔ คือนรก วิสัยแห่งเปรตกำเนิดดิรัจฉาน และอสุรกาย เพราะเหตุนี้

เปรียบมนุษย์กับสัตว์ในอบายภูมิ

ผู้ไม่พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาชอบ ยอมตนลงอยู่ในใต้อำนาจของความชั่ว (กิเลส) อันเป็นมารผู้ทำลายล้างความดี ยอมตนให้กิเลสชักนำไปให้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ กดตนให้ต่ำเลวทรามลงจากพื้นเพเดิม คือ ความเป็นมนุษย์โดยชาติ ก่ออบายภูมิให้มีในตนทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ในชาตินี้ภพนี้นั่นเอง ไม่ใช่แต่เพียงในชาติหน้าภพหน้า

มนุษย์ผู้ถูกไฟกิเลส คือ โทสะประทุษร้ายใจตนเองก่อน ถ้าแรงขึ้นก็แสดงออกเป็นพยาบาท ปองร้าย จองเวร คิดล้างผลาญผู้อื่น ย่อมเผาตนเองให้เร่าร้อนอยู่เสมอ ไม่มีความสุข เป็นการถูกเผาทั้งเป็น มนุษย์ชนิดนี้ชื่อว่าเป็น **เนรยิกมนุสฺโส** มนุษย์นรก เพราะถูกไฟโทสะเผาให้เดือดร้อน

มนุษย์ไม่มียางอายและไม่มีความหวาดกลัวต่อความชั่ว ย่อมประพฤติชั่วเสียหายในที่ลับบ้าง ในที่แจ้งบ้าง ทั้งในที่ลับทั้งในที่แจ้งบ้าง ด้วยปราศจากหิริและโอตตัปปะ เพราะถือตนว่า แม้ผู้อื่นรู้ก็ไม่อาจทำอันตรายแก่ตนได้ เป็นผู้เคยชินกับความชั่ว จนกลมกลืนกับความชั่วนั้น ๆ และย่อมทำชั่วได้ทุกขณะ เพราะเห็นเป็นธรรมดา มนุษย์ชนิดนี้ชื่อว่า **ติรจฺฉานมนุสฺโส** มนุษย์ดิรัจฉาน

มนุษย์ผู้มีความโลภอยากได้ ถึงมีมากเท่าไรก็ไม่รู้จักพอ อย่างแรงถึงมุ่งได้ในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ทั้งที่ตนเองก็รู้ว่าเป็นทางที่ไม่ชอบ ด้วยอาศัยความเป็นผู้มีอำนาจ เป็นต้น ยังความอยากให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป หิวระหายอยู่เสมอไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ มนุษย์ชนิดนี้ชื่อว่า **เปตมนุสฺโส** มนุษย์เปรต

มนุษย์ผู้ไม่กล้าแสดงความชั่วของตนให้ปรากฏโดยเปิดเผย ซ่อนประพฤติชั่วต่าง ๆ หรือถึงแม้ปรากฏกาย แต่ก็แอบแฝงความชั่วไว้ภายใน ไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้อื่น มนุษย์ชนิดนี้ ชื่อว่า **อสุรกายมนุสฺโส** มนุษย์อสุรกาย (นี้เติมเพื่อให้ครบอบายภูมิ ๔)

มนุษย์เหล่านี้ ย่อมมีปรากฏอยู่แม้ในชาตินี้ภพนี้ ดังที่เห็นกันอยู่รู้กันอยู่

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงฝึกบุคคลให้พ้นจากภูมิทั้ง ๔ ด้วยอุบายอย่างหยาบ คือ ทรงแสดงถึงเหตุชั่วและผลที่ชั่ว ดังนี้

เพื่อให้บุคคลเป็นมนุษย์ (คน) โดยสมบูรณ์ และให้ได้เลื่อนภูมิชั้นสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงทรงแสดงอุบายที่ละเอียด คือความประพฤติดีทางกาย วาจา และใจของคน ผลคือความเป็นคนดีย่อมปรากฏตามภูมิชั้น

เทียบมนุษย์กับผู้ถึงสุคติเป็นสุคโต

มนุษย์ผู้ละชั่วประพฤติดีตามสมควรแก่ความเป็นมนุษย์สามัญสมาทานประพฤติตนอยู่ในเบญจศีล เบญจกัลยาณธรรม อันเป็นมนุษย์ปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่ทำคนให้เป็นมนุษย์ ชื่อว่า มนุสฺสมนุสฺโส มนุษย์สมมนุษย์

มนุษย์ผู้มีหิริ ความละอาย โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่วอันเป็นบาปทุจริต แม้ไม่มีผู้อื่นรู้เห็นก็ไม่กล้าทำ เพราะมีจิตประกอบด้วยความละอายและความเกรงกลัวต่อความชั่วเป็นปกติวิสัย ตั้งอยู่ในธรรมขาวสะอาด คือกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ชื่อว่าเป็น เทวมนุสฺโส มนุษย์เทพ

มนุษย์ผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรมอันประเสริฐ อันเป็นภูมิธรรมชั้นสูงยิ่งขึ้นไปตามนัยแห่ง อริยปฏิปทา ชื่อว่า อริยมนุสฺโส มนุษย์อริยะหรืออารยมนุษย์

มนุษย์เหล่านั้น ย่อมมีปรากฏอยู่ในชาตินี้ภพนี้

บุคคลผู้มีอบายภูมิ ๔ อยู่ในตน เมื่อพิจารณาดูตนเอง จะรู้ได้ด้วยตนเอง บุคคลจะเป็นมนุษย์ได้โดยสมบูรณ์จนเลื่อนชั้นให้สูงขึ้นไป เมื่อพิจารณาดูตนเอง จะรู้ได้ด้วยตนเอง

บุคคลจะปฏิบัติตนให้ดีได้ ก็เพราะการฝึกฝนอบรมจิต เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงสอนให้อบรมฝึกหัดดัดจิตข่มจิต มีพระพุทธภาษิต แสดงถึงอานิสงส์การฝึกจิตไว้ว่า

ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน ยตฺถ กามนิปาติโน
จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ

แปลว่า การฝึกจิตที่ข่มได้ยาก เร็ว มักตกไปในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งตามใคร่ เป็นการดี จิตที่ฝึกแล้วนำสุขมาให้

การฝึกจิตนั้น ก็ต้องพิจารณาดูอาการของจิต ให้รู้ว่าเป็นอย่างไรก่อน เมื่อเห็นว่าจิตเกี่ยวเกาะในวัตถุกาม จนถึงมุ่งให้ได้ถ่ายเดียว ไม่เลือกว่าผิดหรือชอบ ก็พิจารณาเห็นว่าเป็นโทษทั้งแก่ตน ทั้งแก่คนอื่นแล้ว เจริญจาคเจตนา ความคิดปล่อยวาง อย่างสูงจนไม่คิดพัวพัน เมื่อเห็นว่าจิตมีอาการคิดมุ่งทำและพูดชั่ว ก็พิจารณาให้เห็นว่าเป็นโทษทั้งแก่ตัวทั้งแก่ผู้อื่นแล้ว ตั้งใจงดเว้นอย่างสูงจนไม่คิดล่วง เมื่อเห็นว่าจิตมีอาการฟุ้งซ่าน ก็พิจารณาให้เห็นว่าเป็นโทษแล้ว ตั้งจิตไว้ในอารมณ์ที่ดีอย่างเดียว จนแน่แน่วตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่าน ครั้นแล้วใช้จิตนั้นพิจารณาสัจธรรมให้เห็นตามเป็นจริง จนความรู้นั้นดับความดิ้นรน เพื่อ

จะให้ได้ เพื่อจะให้เป็น เพื่อจะให้เสีย แม้ครู่หนึ่งก็เป็นการดี เพราะมีสุขที่เกิดแต่ความสงบปรากฏ เป็นสุขอย่างประณีตละเอียดที่คนสามัญไม่ได้ประสบ มีพระพุทธภาษิตสั่งสอนภิกษุให้บำเพ็ญสมาธิ การตั้งใจมั่น และแสดงคุณไว้ว่า สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญสมาธิเถิด สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ ผู้ตั้งมั่นแล้วย่อมรู้ตามเป็นจริง ดังนี้ และทรงแสดงว่า บัณฑิตผู้ประกอบกิจด้วยปัญญาย่อมสามารถฝึกตนได้

เหตุนี้ ผู้รักตนต้องการให้เป็นคนดีทั้งในปัจจุบันนี้ ทั้งในภายหน้าจึงสมควรฝึกตนให้รู้ธรรมะ เป็นธัมมัญญู ฝึกให้พิจารณารู้เนื้อความแห่งธรรมะ เป็นอัตถัญญู ฝึกให้พิจารณาดูตนสอบกับธรรมะและอรรถะ ให้รู้ว่าเป็นอย่างไร เป็นอัตตัญญู ครั้นแล้วฝึกตนให้ปฏิบัติชอบ เป็นธัม-มานุธัมมปฏิปันนะ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คนเช่นนี้ย่อมถือเอาสารประโยชน์ จากกายที่เกิดมาแล้วอันจักต้องแก่เจ็บตายได้ ตามควรแก่ความปฏิบัติ ชีวิตคือความเป็นอยู่ของตน ก็จะไม่เป็นชีวิตชั่ว จะไม่เป็นชีวิตเปล่า แต่จักเป็นชีวิตดี ด้วยประการฉะนี้

บทความธรรมะ

ประจำวันอังคาร ที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

เรื่อง "สังขาร"

ธรรมะทั้งหลายทุกอย่างทุกชนิดที่มีอยู่ เมื่อกล่าวโดยย่อก็มีอยู่สองประการ เป็นสังขารธรรมอย่างหนึ่ง เป็นวิสังขารธรรมอย่างหนึ่ง

สังขารธรรม ธรรมะที่เป็นสังขารก็มีศัพท์ที่ใช้เป็นคู่กันอีก เช่น สังขตะ แปลว่า ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเรียงกันแล้วจะได้ธรรมที่ตรงกันข้าม ดังนี้

สังขารธรรม	ตรงข้ามกับ	วิสังขารธรรม
สังขตธรรม	ตรงข้ามกับ	อสังขตธรรม

สังขารธรรม ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง (ปัจจัย—เหตุ)

อสังขารธรรม ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง

แม้สังขารธรรมหรือสังขตธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งนั้นก็มีมาก ท่านแยกออกเป็น อุปาทินนกสังขาร สังขารที่มีใจครอง เช่น คน สัตว์ ประเภทหนึ่ง

อนุปาทินนกสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ประเภทหนึ่ง สังขารทุกประเภท เมื่อกล่าวอย่างย่อให้เข้าใจง่าย เป็นสังขารส่วนเหตุประเภทหนึ่ง สังขารส่วนผลประเภทหนึ่ง

สังขารส่วนเหตุได้แก่ผู้ปรุงผู้แต่ง เช่น นายช่างปรุงเรือน ต่อเรือต่อรถ ตัวนายช่างเป็นสังขารส่วนเหตุ แม่ครัวปรุงอาหาร ตัวแม่ครัว

เป็นสังขารส่วนเหตุ นักเรียนเขียนหนังสือ ผู้เขียนเป็นสังขาร ส่วนเหตุ ความคิด ความนึก เป็นสังขารส่วนเหตุ

สังขารส่วนผล ได้แก่สิ่งที่เขาปรุงแต่งขึ้น เช่น รถ เรือนเรือ ที่นายช่างปรุงขึ้น อาหารที่แม่ครัวปรุงขึ้น ตัวหนังสือที่นักเรียนเขียนขึ้น นี่เป็นสังขารส่วนผล

ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นสังขาร หรือไม่ใช่สังขาร ต้องรู้จักลักษณะของสิ่งนั้น ๆ สิ่งที่ยังต้องประสมกันอยู่ไม่ใช่เป็นหนึ่งโดยแท้ นั่นเป็นสังขาร สิ่งที่แยกไม่ออก เป็นหนึ่งโดยแท้จริง แยกอีกไม่ได้แล้ว นั้นเป็นอสังขตะ

อีกอย่างหนึ่งท่านให้กำหนดว่า สิ่งใดก็ตามมีความเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น มีความแปรปรวนเป็นท่ามกลาง มีความแตกสลายเป็นที่สุด เรียกว่าสังขารหรือสังขตะ

กล่าวอย่างย่อ เกิด ดับ เป็นลักษณะของสังขาร ไม่เกิด ไม่ดับ เป็นลักษณะของวิสังขาร

ตัวธรรมะกับอาการของธรรมะ อาการของธรรมะมักเป็นสังขาร ตัวธรรมะมักเป็นวิสังขาร ยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ การไม่ฆ่า ไม่ลักขโมย การไม่ประพฤติผิดในกาม นี่เป็นอาการของศีล เป็นสังขาร เมื่อการฆ่า การลักขโมยเกิดขึ้น การไม่ฆ่าก็หายไป ถูกลบล้างไปหมด อาการนี้จึงเป็นสังขาร ส่วนจิตที่ไม่มีการฆ่า การลักขโมย มาแอบแฝงอยู่เลย เป็นจิตล้วน ๆ เป็นเนื้อแท้ของจิต นั่นเป็นศีล เพราะศีลแปลว่าปกติ ปกติก็หมายเอาตัวแท้ของจิตที่ไม่มีเครื่องทุศีลมาประทุษร้าย ท่านจึงกล่าวว่า ศีลอันใด สมาธิอันนั้น สมาธิอันใด ปัญญาอันนั้น ปัญญาอันใด

วิมุติอันนั้น วิมุติอันใด วิมุติญาณทัศนะอันนั้น ตัวที่เป็นธรรมะแท้จริงนั้นได้แก่จิตที่บริสุทธิ์ จิตที่บริสุทธิ์นี้ เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาไปด้วย

อนึ่ง สังขารส่วนเหตุที่เป็นภายในอันเป็นสังขารขันธ์ ได้แก่ความคิด ความนึก ความตรึกตรอง อันนี้ย่อมมีทั่วไปแก่คนทั้งหมด ทั้งสามัญชนและวิสามัญชน พระพุทธเจ้าก็มีความคิดนึก ตรึกตรองเหมือนกัน แต่พระองค์เป็นผู้ใช้ซึ่งสังขารนั้น สังขารนั้นจึงปรุงมรรคปรุงผลได้ตามพระประสงค์ สังขารนั้นหลอกลวงพระองค์ไม่ได้

สังขารอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า สหสังขาร ได้แก่กิเลสตัณหา ความทะยานอยากได้ เรียกว่ากามตัณหา อยากดีเรียกว่า ภวตัณหา อยากเสียเรียกว่า วิภวตัณหา ตัณหาทั้งสามประการนี้เป็นสหสังขาร อาศัยสังขารขันธ์เกิดขึ้น ถ้าไม่มีสังขารขันธ์ก็ปรากฏออกมาไม่ได้ เมื่อมีสังขารขันธ์จึงปรากฏออกมาได้ เพราะมีที่อาศัย สังขารขันธ์เหมือนต้นไม้ สหสังขารเหมือนเถาวัลย์ เถาวัลย์ที่จะพันขึ้นสู่ที่สูงได้ก็ต้องอาศัยต้นไม้ได้พันขึ้นไป ถ้าไม่มีก็ขึ้นไปไม่ได้ สหสังขารนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าละเสียได้หมด

สังขารขันธ์ เป็น อัญญสมานา คือ เป็นกลาง ๆ ยังไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป เพราะเป็นแต่เพียงความคิด เมื่อคิดดีก็เป็นบุญ เมื่อคิดชั่วก็เป็นบาป เมื่อเอาดีเอาชั่วออกเสีย ก็เป็นกลาง ส่วนสหสังขาร เป็นบาปโดยส่วนเดียว เป็นทุกขสมุทัย เพราะเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด เป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์

(วิมุติญาณทัศนะ คือ ความรู้ความเห็นที่เกิดขึ้นจากความหลุดพ้นนั้น)

(วิมุติ — ความหลุดพ้น วิมุต—ผู้หลุดพ้น ปัจจัย – เหตุ)

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๐ แห่งการทรงผนวช
วันพุธ ที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๐—๗.๓๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๐—๘.๓๕ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า
เวลา ๘.๕๕—๙.๓๕ น.	เสด็จฯ พระราชดำเนินรับบาตรที่ทำเนียบรัฐบาล
เวลา ๑๐.๔๐—๑๐.๔๕ น.	สมเด็จพระบรมราชินี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๐.๔๕—๑๒.๑๐ น.	สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๐.๔๕—๑๑.๕๐	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๐.๔๕ น.	เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ และท่านผู้หญิง พระยามานวราชเสวี และคุณหญิง มาเฝ้าฯ
เวลา ๑๓.๒๐—๑๖.๓๐ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๗.๐๕—๑๗.๕๕ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทรงสดับเรื่อง "คำสอนของพระพุทธเจ้าและการปฏิบัติธรรม" ซึ่งพระจมื่นมานิต (สิริคุตโต ภิกขุ) อ่านถวาย
เวลา ๑๘.๓๐—๑๙.๔๐ น.	พระพรหมมุนี ขึ้นเฝ้าฯ ถวายธรรมะเรื่อง "ขันธ์ ๕" แล้วทรงปฏิสันถารกับพระภิกษุในพระบรมราชินูปถัมภ์จนถึงเวลา๒๑.๐๐น.

เรื่อง "คำสอนของพระพุทธเจ้าและการปฏิบัติธรรม"

คำสอนของพระพุทธเจ้ารวมลงก็มีอาการเป็น ๓ คือ:— สอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ คือรู้เรื่องราวอย่างหนึ่งได้ ในภาษาบาลีว่า อภิญฺญาย โข โส ภควา ธมฺมํ เทเสสิ โน อนภิญฺญาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ ไม่ทรงแสดงธรรมเพื่อไม่รู้ รู้ในที่นี้หมายถึงเข้าใจ ไม่ใช่รู้แต่เพียงฟังได้ความเท่านั้น อีกข้อหนึ่งทรงแสดงธรรมมีเหตุมีผล ไม่ไร้เหตุไร้ผล ได้ในภาษาบาลีว่า สนิทานํ ธมฺมํ เทเสสิ โน อนิทานํ ทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งเหตุ หมายความว่ามีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ คือไม่มีเหตุมีผล เช่นบางศาสนาว่าทำอย่างนี้ ๆ ตายแล้วไปสวรรค์ หรือทำอย่างนั้น ๆ จะไปนรก รู้ไม่ได้ว่าจะไปนรกหรือสวรรค์จริงหรือไม่ เพราะว่าไม่แสดงเหตุที่อาจตรองตามให้เห็นจริงได้ เช่นนี้เรียกว่าไม่มีเหตุมีผล พระพุทธเจ้าไม่ทรงเช่นนั้น ทรงสอนมีเหตุมีผล ว่าเหตุอย่างนี้ ผลอย่างนี้ อีกข้อหนึ่งทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ได้ในภาษาบาลีว่า สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสิ โน อปฺปาฏิหาริยํ ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ทรงแสดงธรรมไม่มีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ในที่นี้หมายถึงผลที่ได้ประสบ เพราะได้ปฏิบัติเหตุ เมื่อปฏิบัติเหตุอย่างใด ก็ประสบผลอย่างนั้น ไม่ใช่หมายถึงชาติหน้าเท่านั้น หมายถึงชาตินี้เองด้วย นี้เรียกว่าปาฏิหาริย์ รวมเป็นอาการ ๓ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ ไม่ใช่ทรงแสดงธรรมเพื่อไม่รู้อย่างหนึ่ง ทรงแสดงธรรมมีเหตุ คือมีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ คือไม่มีเหตุ

มีผลอย่างหนึ่ง ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ทรงแสดงธรรมไร้ปาฏิหาริย์อย่างหนึ่ง

ทีนี้ว่าถึงการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ท่านแยกเป็น ๒ เบื้องต้น คือ เรียนพระพุทธวจนะ หรือศาสนธรรม หรือธรรมวินัย หรือพระไตรปิฎกก็อย่างเดียวกัน เรียกอะไรก็ได้ เรียนให้ได้ความรู้ความเข้าใจตามหลักที่ท่านทรงแสดงไว้ ฟังมากทรงจำ สั่งสมด้วยปาก คือ ท่อง เพ่งด้วยมนะหรือมนัส ขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ เพ่งด้วยมนะหรือมนัส หมายความว่าพิจารณาจับเหตุจับผลสอบที่ตน ขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ คือ ความเห็น หมายความว่าตัดสินด้วยใจ ตามเรื่องของคนก็มีความตัดสินอยู่ในใจด้วยกัน เช่น เมื่อเรียนอะไร หรือทำอะไร ก็เกิดความเข้าใจว่าอย่างนั้นอย่างนี้ นี่เป็นขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ ผู้ฟังมาก คือทรงจำตลอดถึงขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ ท่านจัดเป็นพหุสูต นี่อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ปฏิบัติธรรม คือเมื่อฟังมาก ทรงจำ หรือถ้าเห็นสมควรก็ท่องพิจารณาให้ได้เนื้อความ ขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ คือความเห็น แล้วควรปฏิบัติอย่างไรก็ปฏิบัติไป การปฏิบัตินั่นแหละเป็นปฏิบัติธรรม ธรรมคือการปฏิบัติ ปฏิบัติหมายความว่าดำเนินไป ปฏิบัติทางกายก็เรียกว่าดำเนินทางกาย ปฏิบัติทางวาจาก็เรียกว่าดำเนินทางวาจา ปฏิบัติทางใจก็เรียกว่าดำเนินทางใจ กายปฏิบัติทางกายทางวาจาก็สงเคราะห์เข้าในศีล การปฏิบัติทางใจ จัดเข้าได้ทั้งในสมาธิทั้งในปัญญา ทำใจให้สงบ ด้วยมุ่งยึดอารมณ์อันใดอันหนึ่ง เป็นสมาธิ พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงเป็นปัญญา คำหรือศัพท์ว่าอารมณ์ ในทางพระพุทธศาสนาใช้กันมาก

ว่าถึงความหมาย หมายถึงที่ยึดที่หน่วง ใจไปนึกอะไร อันนั้นแหละได้ชื่อว่าเป็นอารมณ์ของใจ คนเราไม่ค่อยได้หัดทำใจให้ตั้งมั่นคงอยู่ที่ ปล่อยใจให้เป็นไปตามอารมณ์ที่นึก นึกอารมณ์นั้นอารมณ์นี้อารมณ์โน้น อารมณ์ที่ใจยึดหน่วง ถ้าเป็นอารมณ์ที่ชั่ว ใจไปมุ่งอยู่กับอารมณ์ที่ชั่ว ก็เป็นความชั่วทางใจหรือเป็นใจที่ชั่ว และเกิดทุกข์ ถ้าอารมณ์เป็นเรื่องที่ดี ใจไปมุ่งอยู่กับอารมณ์นั้น ก็เป็นใจที่ดีและเกิดสุข ถ้าอารมณ์เป็นเรื่องที่ไม่ดีไม่ชั่ว ใจไปมุ่งอยู่กับอารมณ์นั้น ก็เป็นใจไม่ดีไม่ชั่ว และไม่เกิดสุขไม่เกิดทุกข์ อารมณ์ที่เป็นที่ยึดหน่วงของใจที่ควรกำหนดนึกนั้นมีมากในทางพระพุทธศาสนา แต่ว่าจำเพาะง่าย ๆ ท่านให้กำหนดลมหายใจ คือ ลมหายใจออก ก็นึกกำหนดอยู่กับลมหายใจออก ลมหายใจกลับ ก็นึกอยู่กับลมหายใจกลับ แต่คนที่ยังไม่เคยฝึกหัดการกำหนดทางใจ คอยแต่จะเผลอไปก็กำหนดไม่ค่อยได้ เพราะฉะนั้น พระอาจารย์แต่ก่อน ท่านจึงสอนให้นับเสียก่อน คือ เมื่อหายใจออกก็นับว่าหนึ่ง หายใจเข้าก็นับว่าหนึ่ง หายใจออกสอง หายใจเข้าสอง หายใจออกสาม หายใจเข้าสาม หายใจออกสี่ หายใจเข้าสี่ หายใจออกห้า หายใจเข้าห้า แล้วก็เริ่มต้นใหม่ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า จนถึงหก ถึงเจ็ด ถึงแปด ถึงเก้า ถึงสิบ แล้วก็นับหนึ่งสองไปใหม่ ถึงห้า แล้วก็กลับนับใหม่ นับไปจนถึงสิบ จนไม่ลืมไม่เผลอ ทีนี้ก็หยุดนับ กำหนดดูลมหายใจออก กำหนดลมหายใจกลับ กำหนดไปแต่อย่าเร่งอย่าฝืน ถ้าไปเร่งไปฝืนเข้า อาจหอบเหนื่อยทำไม่ไหว ต้องปล่อยตามเรื่องของเขา จะยาวหรือสั้นตามเรื่องของเขา เป็นแต่กำหนดให้รู้ เมื่อกำหนดเช่นนั้น ลมหายใจจะละเอียดเข้าโดยลำดับ

จนถึงรู้สึกว่าไม่หายใจ แต่ที่จริงหายใจ หายใจอย่างละเอียด นี่อย่างหนึ่ง เรียก สมถะ แปลว่าสงบระงับ เพราะระลึกอยู่ในอารมณ์อันเดียว เมื่อระลึกลมหายใจออกกลับอยู่ ใจก็ไม่ฟุ้งซ่านซัดส่าย สงบ ท่านว่าใจที่สงบนั้น มีรัศมีรุ่งเรืองเสมือนดังเปลวเทียนที่จุดอยู่ไม่ถูกลม พัดก็มีแสงสว่าง ถ้าเทียนที่จุดถูกลมพัดวอบแวบไปทางโน้นทางนี้แสงก็ไม่สว่าง ทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้หัดทำใจให้สงบ จะนึกถึงสิ่งอื่นเป็นอารมณ์ก็ได้ แต่ให้มุ่งอยู่ในสิ่งนั้น แต่อย่าบังคับข่มขืน ให้ทำไปตามเรื่อง อีกอย่างหนึ่งพิจารณากายนี้ การพิจารณากายนี้ท่านแสดงไว้หลายอย่าง พิจารณาโดยอริยสัจ ๔ ก็ได้ พิจารณาโดยไตรลักษณ์ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาก็ได้ พิจารณาตามธาตุ ๔ ก็ได้ ตามอาการ ๓๑ ก็ได้ นั่นแล้วถึงจะพูดกันต่อไป ว่าถึงพิจารณาร่างกายโดยไตรลักษณ์ ตั้งแต่เกิดมาแล้วแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเสมอ นี่เรียกว่าไม่เที่ยง ทนอยู่อย่างหนึ่งอย่างใดก็ไม่ได้ ชอบใจอยากให้ทนก็ทนไม่ได้ ต้องดับไป แล้วเกิดใหม่แล้วก็ดับไป นี่ชื่อว่าเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ บังคับให้เป็นตามที่เราชอบไม่ได้ เป็นอนัตตา เช่นตั้งแต่เกิดมาแล้วจะให้เที่ยงอยู่ตามเดิมก็เที่ยงอยู่ไม่ได้ แปรปรวนเรื่อยมาจนบัดนี้แล้ว ยังจะแปรปรวนต่อไปอีก จะให้มันทนก็ทนอยู่ไม่ได้ บังคับให้เป็นไปตามใจหวังก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้นไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ที่มีแก่กาย ก็คือ ไม่เที่ยง สิ่งใดที่ไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา พิจารณาจนผู้พิจารณาเป็นผู้พิจารณา ส่วนกายก็เป็นกาย ให้เห็นตามเป็นจริง นี่เป็น

ทางวิปัสสนา หมายความว่าเห็นแจ้ง คือเห็นตามเป็นจริง ในขั้นต้นนี้ยังจะเข้าใจไม่ได้ดี ก็ฟังเพียงให้รู้ไว้ แล้วต่อไปจึงค่อยให้เข้าใจยิ่งขึ้น รวมหลักทางปฏิบัติก็มี ๒ คือทำใจให้สงบ ที่เรียกว่า สมถะ หรือสมาธิ กับพิจารณาให้เห็นจริง ให้เห็นแจ้ง ที่เรียกว่าวิปัสสนา

บทความธรรมะ

ประจำวันพุธ ที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี ถวาย

"เรื่อง ขันธ์ ๕"

บัญจขันธ์ คือ ขันธ์ ๕ ขันธ์ แปลว่า กอง

กองรูป	เรียก	รูปขันธ์
กองเวทนา	เรียก	เวทนาขันธ์
กองสัญญา	เรียก	สัญญาขันธ์
กองสังขาร	เรียก	สังขารขันธ์
กองวิญญาณ	เรียก	วิญญาณขันธ์

ขันธ์ ๕ นี้ อยู่ที่ร่างกายของเรานี่เอง ทุกคนมีขันธ์ ๕ ด้วยกันทั้งนั้น บางคนมีขันธ์ ๕ ใช้ขันธ์ ๕ แต่ไม่รู้จักขันธ์ ๕ บางคนรู้จักขันธ์ ๕ ด้วย ขันธ์ ๕ นี้ย่อลงเป็นสอง คือ เป็นรูปอย่างหนึ่ง เป็นนามอย่างหนึ่ง ที่เป็นรูปได้แก่ร่างกายที่ธาตุทั้งสี่คุมกันขึ้น เรียกมหาภูตรูป นามได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

เวทนา หมายถึง ความรู้สึกเสวยอารมณ์ ว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าเฉยๆ

สัญญา หมายถึง ความจำ ซึ่ง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ (สิ่งที่ถูกต้อง)

สังขาร หมายถึง ความนึกคิด ปรุงแต่ง ซึ่งอารมณ์

วิญญาณ หมายถึงความรู้สึกทางทวารเรียกตามชื่อของทวารว่า

๑. จักขุวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง จักษุ

๒. โสตวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง โสต

๓. ฆานวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง ฆาน (จมูก)

๔. ชิวหาวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง ชิวหา (ลิ้น)

๕. กายวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง กาย

๖. มโนวิญญาณ วิญญาณเกิดทาง มโน

นามทั้งสี่นี้เป็น อาการของจิต ไม่ใช่จิต เพราะมีจิตเข้ามาอาศัยในร่างกาย จิตแสดงอาการออกมาจึงมีนามทั้งสี่นั้นปรากฏ ฉะนั้น ในร่างกายของเราที่ปรากฏขณะนี้ เมื่อกล่าวอย่างย่อ

๑. มีรู้กับไม่รู้ กายเป็นของไม่รู้ ไม่รู้สึกตัวได้ เช่นคนที่ร่างกายไม่มีจิต (คือตาย) ตา หู จมูก ลิ้น กายมีอยู่ แต่ไม่รู้อะไรเลย หรือคนที่มีจิตพัก เช่น คนนอนหลับ ตา หู จมูก ลิ้น กายก็ไม่รู้อะไรเลย

๒. มีสิ่งที่ตายกับธรรมะที่ไม่ตาย ร่างกายเป็นสิ่งที่ตาย ถ้าไม่มีจิตที่เป็นตัวไม่ตาย ร่างกายก็ตาย เมื่อมีจิตซึ่งเป็นตัวไม่ตาย ร่างกายก็พลอยเป็นไปได้

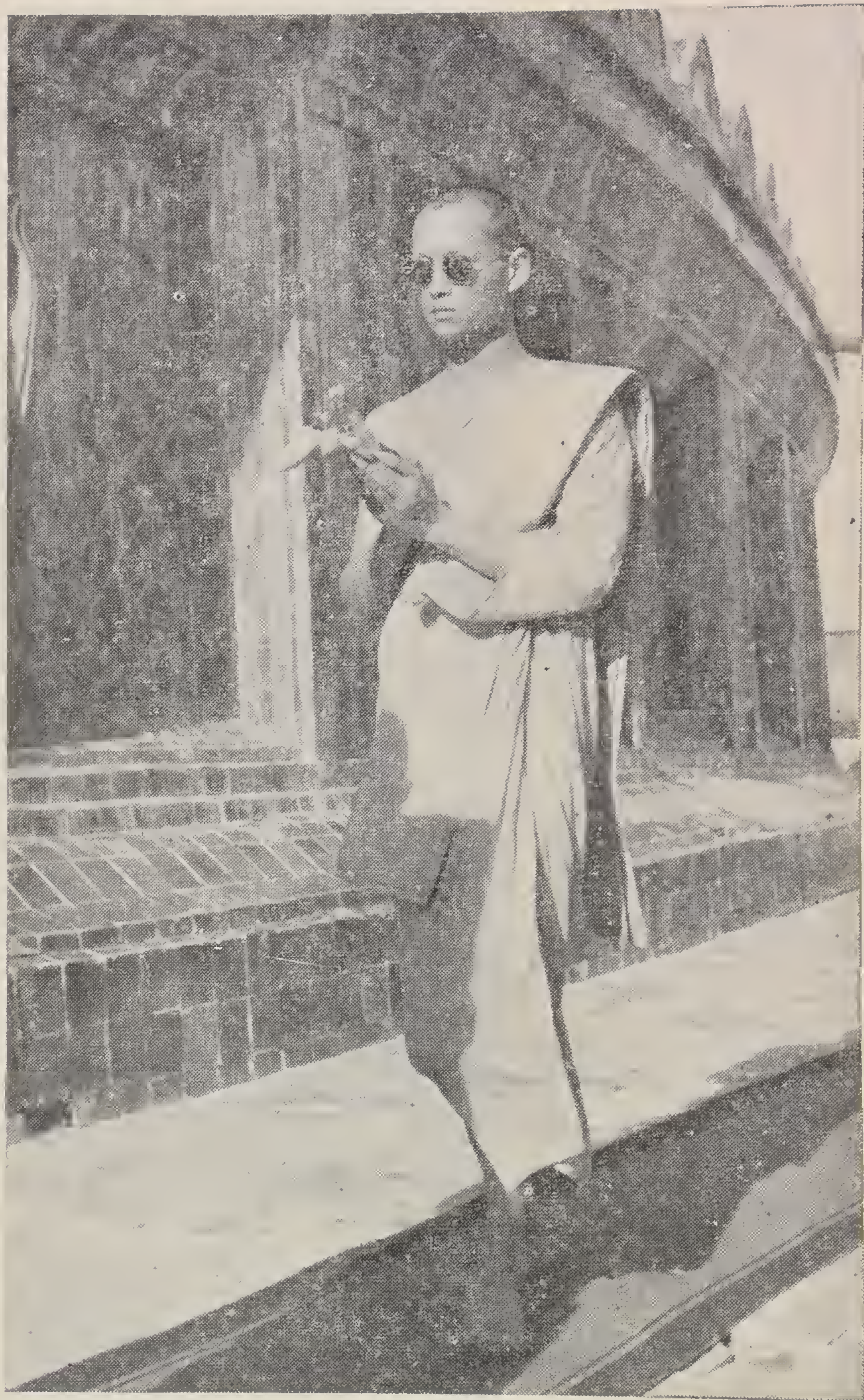
๓. มีสิ่งที่เป็นสังขตะ และมีธรรมะเป็นสังขตะ รูปตรง ๆ เป็นสังขตะโดยสภาพ นามตรง ๆ เป็นสังขตะ เพราะจิตแสดงออก จิตเป็นอสังขตะโดยสภาพ

รูปขันธ์นี้ เมื่อไม่มีจิตเข้าอาศัยอยู่ก็หมดความศักดิ์สิทธิ์ หมดฤทธิ์หมดอำนาจ แต่เมื่อมีจิตเข้าอาศัยอยู่ก็เป็นสภาพตรงกันข้าม

นามทั้งสี่นั้น เมื่อแสดงโดยอาการเกิด ท่านแสดงวิญญาณก่อน คือ เป็นวิญญาณ เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เมื่อจิตแสดงอาการออกไปสู่มโนทวาร รู้ธรรมารมณ์ ก็เป็นมโนวิญญาณ เมื่อมโน ธรรมารมณ์ วิญญาณ สามอย่างรวมกันก็เป็นสัมผัส เรียกว่ามโนสัมผัส สัมผัสเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เมื่อเวทนาแก่ขึ้นก็เป็นสัญญา และเวทนาสัญญานั้นเอง ก็เข้าปรุงจิต เป็นจิตสังขาร เมื่อจิตได้รับปรุงเช่นนั้นก็แสดงอาการออกไปเป็นดีก็เป็นกุศล เป็นชั่วก็เป็นอกุศล เป็นกลางๆ ก็เป็นอัพยากต นี่เป็นสังขาร แล้วก็เกิดเป็นวิญญาณ เวทนา สัญญา สังขารอีก หมุนเวียนกันอย่างนี้เป็นวงกลม

ปัญจขันธ์นี้ ท่านเรียกว่า "อภิธรรม" ธรรมะที่ยิ่ง เมื่อพิจารณาดูแล้ว รูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นแต่สภาวธรรม ไม่ใช่อภิธรรม ถ้าจะเอาขันธ์ ๕ เป็นอภิธรรม รูปขันธ์ ก็จะเป็นอภิธรรมไปด้วย คนที่ไปเผาศพ เผารูปขันธ์ ก็จะเป็นทำลายอภิธรรม กลายเป็นบาปไป น่าเห็นว่า ญาณที่รู้ที่เห็นซึ่งปัญจขันธ์ว่า นี่เป็นรูป นี่เป็นเวทนา นี่เป็นสัญญา นี่เป็นสังขาร นี่เป็นวิญญาณ ดังนี้เป็นต้น เป็นอภิธรรม เมื่อญาณเช่นนี้เกิดขึ้นแก่ชนใด ผู้นั้นก็เป็นอภิชน หรือเป็นอริยชน

โผฏฐัพพะ — สิ่งที่ถูกต้อง
สังขตะ — การปรุงแต่ง

ทรงประทักษิณพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประทับเป็นประธานในที่ประชุมองคมนตรี

ในพระที่นั่งราชกรัณยสภา

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๑ แห่งการทรงผนวช
วันพฤหัสบดี ที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๕๐–๗.๔๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕–๘.๕๐ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถทรงทำวัตรเช้าแล้ว ทรงสดับวินัยมุขเรื่อง "คารวะ" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณอ่านถวาย
เวลา ๑๐.๕๕–๑๒.๐๐น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๑.๐๐–๑๒.๐๕น.	สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๓.๓๐–๑๗ ๕๐น.	เสด็จพระราชดำเนินไปถวายสักการะพระ-ปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม มีพระศาสน-โศภน วัดมกุฏกษัตริยาราม กับพระราชาคณะวัดบวรนิเวศ ๖ รูป พระกรรมการวัด ๖ รูป พระในพระบรมราชินูปถัมภ์ ๕ รูป เสด็จฯ ไปสักการะพระร่วงโรจนฤทธิ์ แล้วเสด็จฯ เข้าพระวิหาร ทรงจุดธูปเทียนบนพระแท่นปฐมเทศนาถวายสักการะพระบรมสารีริกธาตุ ทรงทำวัตร แล้วทรงกล่าวคำบูชาคุณพระรัตนตรัย แล้วเสด็จฯ กระทำประทักษิณพระเจดีย์รอบบน (รอบละ

๓๐๐ เมตร) ๓ รอบ เสด็จ ฯ ลงมาทรงพัก ที่พระวิหาร แล้วเสด็จ ฯ ลงไปสักการะพระประธาน ณ พระอุโบสถ ได้มีคณะครู นักเรียน พ่อค้า ประชาชนมาเฝ้า ฯ รับเสด็จ ฯ มากมาย ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินจากพระร่วง ฯ ถึงพระวิหาร ประชาชนมาเฝ้ารับเสด็จ ฯ มากมาย ระยะทางเสด็จพระราชดำเนิน จัดโต๊ะหมู่เป็นระยะ ๆ ตามลำดับต่อไปนี้

๑. สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง
๒. พุทธสมาคม จ.ว. นครปฐม
๓. ร.ร. ราชินีบูรณะ จ.ว. นครปฐม
๔. ร.ร. ปฐมวิทยา
๕. ร.ร. เทศบาล วัดเสน่หา
๖. ร.ร. สมานวิทยาลัย
๗. คณะพ่อค้า จ.ว. นครปฐม
๘. ร.ร. สว่างวิทยา
๙. ร.ร. เทศบาล วัดพระงาม
๑๐. ร.ร. วัดพระปฐมเจดีย์

มีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย พลเอกเดช เดชปติยุทธ และภรรยา

พระยารามราชภักดี ปลัดกระทรวงมหาดไทย
หลวงวรยุทธ ผ.บ. ตำรวจภูธร และ พล.ต.จ.
ประชา บูรณธนิต รอง ผ.บ. ตำรวจภูธรฯลฯ
มาเฝ้ารับเสด็จฯ

อ.ส. ไปทำการถ่ายทอดเสียงตั้งแต่๑๔.๔๕น.
เรียบร้อย

วันนี้ไม่มีถวายเรื่องธรรมะ

เวลา ๒๑.๑๕ น. เข้าที่พระบรรทม

คารวะ

พระรัตนตรัย ย่อมเป็นสรณะอย่างสูงสุดของพุทธศาสนิก ท่านจึงห้ามไว้ในบาลีไม่ให้เล่นปรารภพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อธิบายความว่า เล่นในที่นี้ หมายเอาทั้งทำเล่นทั้งพูดเล่น เอาเรื่องพระพุทธเจ้าหรือเรื่องพระสงฆ์มาทำท่าเล่น อย่างเล่นละครเพื่อความสนุก ไม่ควรจะเล่านิยายที่ผูกขึ้น แม้เป็นเรื่องสาธก จะออกพระนามของพระพุทธเจ้าหรือของพระสงฆ์ ในท้องเรื่อง เช่นเคยพูดถึงพระปัจเจกพุทธะบ่อย ๆ เป็นต้นว่า ฝูงช้างเมื่อผ่านไปมาย่อมไหว้พระปัจเจกพุทธะ แม้เช่นนี้ก็ไม่ควร หรือเรื่องพระพุทธเจ้าเรื่องพระสงฆ์ที่ได้ความรับรองว่าเป็นจริง จะเล่าด้วยโวหารตลกคะนองเพื่อสรวลเสเฮฮาก็ไม่ควร เพราะโทษแห่งความไม่สำรวมในข้อนี้ เรื่องพระพุทธเจ้าบ้าง เรื่องพระสาวกบ้าง อันไม่น่าเชื่อจึงมีขึ้น เรื่องที่ตั้งใจแสดงท่าหรือเล่าถึงด้วยความเคารพ เพื่อจะนำให้เกิดความเลื่อมใส เช่นเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัยที่พวกเราทำอยู่เป็นตัวอย่าง เห็นว่าไม่เป็นความผิดในข้อนี้

อนึ่ง กิริยาแสดงความอ่อนน้อมแก่กัน เป็นความดีงามของหมู่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระอนุญาตการกราบไหว้ การลุกรับ การทำอัญชลี (คือประนมมือไหว้) การทำสามีจิกรรม (คือความอ่อนน้อมอย่างอื่น อันเป็นความดีความงาม) ให้ทำตามลำดับผู้แก่พรรษากว่ากัน อาสนะและข้าวน้ำที่ดีกว่า ก็ทรงพระอนุญาตให้ได้รับตามลำดับผู้แก่พรรษาเหมือนกัน

เป็นธรรมเนียมของพวกภิกษุ ถือไม่ไหว้คนอื่นนอกจากพวกของตน ในบาลีย่นเรียกว่าอนุปสัมบันน์ ภิกษุณีก็นับเข้าในพวกนี้ ในพวกภิกษุด้วยกัน ถือไม่ไหว้ภิกษุผู้อ่อนกว่า ยอมไหว้เฉพาะภิกษุผู้แก่กว่า ถึงอย่างนั้นถือไม่ไหว้ภิกษุต่างนิกายซึ่งเรียกว่านานาสังวาส แปลว่าผู้มีธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมต่างกัน แม้แก่กว่าแต่พูดไม่เป็นธรรม ยอมไหว้แต่ภิกษุผู้พูดเป็นธรรม แม้ภิกษุผู้แก่กว่า ร่วมนิกายเดียวกัน ซึ่งเรียกว่าสมานสังวาส แปลว่ามีธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมเสมอกัน ก็ยังงดในบางเวลาดังนี้:—

ก. ในเวลาประพฤติวุฏฐานวิธี คืออยู่กรรม เพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส

ข. ในเวลาถูกสงฆ์ทำอุกเขปนียกรรม ที่ถูกห้ามสมโภคและสังวาส

ค. ในเวลาเปลือยกาย

ฆ. ในเวลาเข้าบ้านหรือเดินอยู่ตามทาง

ง. ในเวลาอยู่ในที่มืดและไม่เห็นกัน

จ. ในเวลาที่ท่านไม่รู้ คือนอนหลับหรือขลุกขลุ่ยอยู่ด้วยธุระอย่างหนึ่ง หรือส่งใจไปอื่น แม้ไหว้ ท่านก็คงไม่ใส่ใจ

ฉ. ในเวลาขบฉันอาหาร

ช. ในเวลาถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะ

ไหว้ใน ๓ เวลาข้างต้นโดยลำดับลงมา คือ ข้อ ก. ข. ค. ท่านปรับอาบัติทุกกฏ ไหว้ในเวลาอีก ๕ ท่านว่าเพียงไม่ดีไม่งาม

พวกภิกษุถือไม่ไหว้ผู้อื่นเนื่องมาจากมูลอะไร เป็นข้อที่น่ารู้ ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เนื่องมาจากถือชาติก่อน ที่พวกพราหมณ์เป็นเจ้าของ พวก

คนผู้เลิกถือชาติ ก็คงแปรมาถือธรรมของพวกตนว่าดีกว่าของพวกอื่น แล้วกลายเป็นถือพวก ผลคือความถือตัวก็คงเป็นเช่นเดียวกัน ในพระสูตรแสดงว่า พราหมณ์บ้าง ปริพพาชกบ้าง มาเฝ้าพระศาสดาบ้าง มาหาพระสาวกบ้าง ทำแต่ปราศรัย หาไหว้ไม่ คนจำพวกนี้ ถือไม่ไหว้พวกอื่นจากพวกของตัว พวกภิกษุก็ถือตามธรรมเนียมนั้นเหมือนกัน จะถือไปอย่างอื่น ก็เป็นยอมตัวว่าเลวกว่าพวกเหล่านั้นเป็นไปไม่ได้อยู่เอง เพราะเหตุนี้กระมัง จึงมีห้ามไม่ให้ไหว้คนต่างพวก

การลุกยืนขึ้นรับ ก็เป็นกิจที่ผู้น้อยจะพึงทำแก่ผู้ใหญ่ แต่ไม่ได้กล่าวไว้ละเอียดเหมือนการไหว้ คงได้ความแต่ว่านั่งอยู่ในสำนักผู้ใหญ่ไม่ลุกรับผู้น้อยกว่าท่าน การไหว้ก็น่าจะเป็นเช่นเดียวกัน แต่หาได้กล่าวห้ามไว้ไม่ ตามธรรมเนียม ในบัดนี้ งดในเวลานั่งเข้าแถวในบ้าน เข้าประชุมสงฆ์ในอาราม ไม่ลุกรับท่านผู้ใดผู้หนึ่ง

การประนมมือ มักทำคู่กับนั่งกระหย่ง ทำได้แม้แก่ภิกษุผู้อ่อนกว่าเช่นเมื่อขอขมาโทษ หรือนั่งทำวินัยกรรม ยืนทำก็มี ใช้ทำเฉพาะแก่ท่านผู้ใหญ่

การทำสามีจิกรรมก็เหมือนกัน ทำได้แก่ภิกษุผู้อ่อนกว่า ในกาลบางคราว เช่นในเวลาสัทธิวิหาริกอาพาธ เป็นหน้าที่ของอุปัชฌายะจะพึงอุปัฏฐากสัทธิวิหาริก

ใน ๓ อย่างนี้ ไม่มีปรับอาบัติเหมือนในการไหว้

อนึ่ง ครั้งพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ ภิกษุทั้งหลายต่างพูดเรียกกันว่า "อาวุโส" ที่แปลตามพยัญชนะว่า "ผู้มีอายุ" ตรงคำของเราว่า

"คุณ" ตั้งตัวเป็นผู้เสมอกัน เว้นไว้แต่เป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยกว่ากันไกลไม่ไล่เลี่ย เช่นเป็นอุปัชฌายะกับสิทธิวิหาริก เช่นนี้ ผู้น้อยพูดเรียกท่านผู้ใหญ่ว่า "ภนฺเต" แปลกันมาว่า "ท่านผู้เจริญ" ตรงคำของเราว่า "ท่าน" ผู้ใหญ่พูดเรียกผู้น้อยว่า "อาวุโส" ตรงคำของเราว่า "เธอ" ก่อนหน้าปรินิพพาน ตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายให้เรียกกันตามแก่อ่อน ให้ผู้อ่อนเรียกผู้แก่ว่า "ภนเต" ให้ผู้แก่เรียกผู้อ่อนว่า "อาวุโส" จึงใช้เป็นธรรมเนียมสืบมาจนกาลนี้ ข้อนี้มาในมหาปรินิพพานสูตร ในพระวินัยหาได้กล่าวถึงไม่ จึงไม่มีข้อปรับอาบัติแก่ผู้ทำผิดแบบ

อีกอย่างหนึ่ง พวกภิกษุใช้ออกชื่อกัน นำคำว่า "อายสฺมา" ข้างหน้าชื่อ เช่น "อายสฺมา อุปาลิ" เป็นตัวอย่าง ศัพท์นี้แปลตามพยัญชนะว่า "ผู้มีอายุ" ตรงคำของเราว่า "ท่าน" ยังใช้เรียกภิกษุผู้แก่กว่าและผู้ไล่เลี่ยกัน จนทุกวันนี้

วจนะแห่งกิริยาในทางไวยากรณ์ ผู้อ่อนพูดแก่ผู้แก่ใช้พหุวจนะเหมือนพูดแก่มากคน ผู้แก่พูดแก่ผู้อ่อน ใช้เอกวจนะ เป็นพูดแก่คนเดียว คำเหล่านี้ใช้ในวินัยกรรมนั้น ๆ มีแสดงอาบัติเป็นต้น ที่ให้พูดภาษามคธ

อนึ่ง ข้อที่ทรงอนุญาตอาสนะดีกว่าตามลำดับผู้แก่นั้น ภิกษุผู้น้อยผู้แสดงธรรม จะนั่งอาสนะสูงกว่าพระเถระ และพระเถระจะนั่งต่ำกว่า หรือต่างนั่งเสมอกัน ด้วยเคารพในธรรมควรอยู่ และผู้น้อยเมื่อจะแสดงธรรมต้องอาปุจฉาให้ได้รับอนุญาตจากผู้ใหญ่ก่อน จึงแสดงได้ ไม่เช่นนั้นเป็นข้ามผู้ใหญ่ เพราะหน้าที่แสดงธรรม เป็นของผู้ใหญ่ ต่อผู้ใหญ่ไม่สามารถด้วยประการไร จึงถึงผู้น้อย

ข้อ ๑ อยู่ในกุฎีเดียวกับภิกษุผู้แก่กว่าจะสอนธรรม จะอธิบายความ จะสาธยาย จะแสดงธรรม จะจุดจะดับไฟ จะเปิดจะปิดหน้าต่างต้องบอกขออนุญาตของท่านก่อนจึงทำได้ ห้ามไม่ให้ทำตามอำเภอใจ ถ้าท่านอนุญาตไว้ให้ทำได้เสมอไป ไม่ต้องบอกทุกขณะก็ได้

ข้อ ๑ อุปัชฌายะก็ดี อาจารย์ก็ดี แม้ภิกษุอื่นผู้เป็นอุปัชฌายมัตต์ ผู้เป็นอาจริยมัตต์ ก็ดี เดินไม่ได้สวมรองเท้า ห้ามไม่ให้เดินสวมรองเท้า ภิกษุผู้พอเป็นอุปัชฌายะหรืออาจารย์ให้นิสัยได้ กล่าวคือ มีพรรษาแก่กว่าพ้น ๑๐ ขึ้นไป ได้ชื่อว่า อุปัชฌายมัตต์ อาจริยมัตต์ แปลว่า ปูนอุปัชฌายะ ปูนอาจารย์

อนึ่ง เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะเข้าไปในเจดียสถาน อันเป็นที่ระลึกถึงพระศาสดา จะแสดงอาการเคารพไม่กั้นร่ม ไม่สวมรองเท้า ไม่ห่มคลุมเข้าไป ไม่แสดงการดูหมิ่นต่าง ๆ เช่นพูดเสียงดัง และนั่งเหยียดเท้า เป็นต้น ไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ และไม่ถ่มเขฬะในลานพระเจดีย์ต่อหน้าพระปฏิมา นี้นับว่าเคารพในพระศาสดา

อนึ่ง เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะทำวินัยกรรมต่อกัน เช่นบอกปาริสุทธิ ปวารณา แสดงอาบัติ จะทำผ้าห่มเฉวียงบ่า นั่งกระหย่งประนมมือทำ และเมื่อฟังวินัยกถา หรือธรรมเทศนา นิ่งฟัง ไม่พูดจากันเสีย และระวังเพื่อจะไม่ให้ไอกลบเสียงผู้แสดง ไม่มีเหตุจำเป็นไม่ลุกไปเสียในเวลาที่ท่านกำลังแสดงค้างอยู่ รอจนจบจึงลุก ถ้าเป็นกถาที่ยาว เช่นเทศนายังรุ่ง รอชั่วจบกัณฑ์หนึ่ง ๆ อักษรจารึกพระธรรม ไม่เดินข้ามหรือย่ำเหยียบ นี้นับว่าเคารพในพระธรรม

อนึ่ง เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะเข้าประชุมสงฆ์ จะห่มผ้าเฉวียงบ่า เว้นไว้แต่ในละแวกบ้าน และแสดงอาการสำรวมเรียบร้อยไม่ว่าผู้ใหญ่ผู้น้อย นี้นับว่าเคารพในสงฆ์

คารวะ๓ประการนี้ มีในบาลีแต่การห่มผ้าเฉวียงบ่านั่งกระหย่งประนมมือทำวินัยกรรม นอกนั้นเป็นธรรมเนียมบัญญัติขึ้นภายหลัง แต่เป็นวัตรอันดี ควรประพฤติตาม จึงกล่าวไว้ในกัณฑ์นี้ด้วย

วินัยมุขเล่ม ๒ กัณฑ์ที่ ๑๕ "คารวะ" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๗๗ - ๘๓

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๒ แห่งการทรงผนวช
วันศุกร์ที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๔๕—๗.๓๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕—๘.๔๕ น.	เสด็จฯ ลงพระอุโบสถทำวัตรเช้า แล้วทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "อุโบสถ" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณ อ่านถวาย วันนี้เป็นวันธรรมสวนะ และภิกษุอุโบสถตามประเพณีที่วัดบวรฯ ถือวันธรรมสวนะและภิกษุอุโบสถตามปักขคณนา มีคนมาเฝ้ามากมายในตอนเช้า
เวลา ๑๐.๕๐—๑๑.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๐.๔๕—๑๒.๓๕ น.	สมเด็จพระราชชนนี เสด็จมาเฝ้าฯ
เวลา ๑๒.๕๕—๑๖.๓๕ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๖.๕๕—๑๗.๔๕ น.	เสด็จฯ ลงพระตำหนักเพชร โปรดเกล้าฯ ให้นายทหารกรมราชองครักษ์เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายดอกไม้ธูปเทียน และถวายจตุปัจจัยสมทบทุนอานันทมหิดล แล้วเสด็จฯ ลงพระอุโบสถทำวัตรเย็น ทรงสดับ

	เรื่อง "สัปปุริสบัญญัติ" คือ ข้อที่ท่านสัตบุรุษตั้งไว้ ๓ อย่าง ซึ่งพระจมื่นมานิตอ่านถวาย
เวลา ๑๘.๒๕—๑๙.๐๐ น.	พระพรหมมุนี ขึ้นเฝ้า ฯ
เวลา ๒๐.๓๐—๒๐.๔๕ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนชัยในพิธีหล่อพระพุทธชินสีห์จำลองแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งมี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไวยาวัจกร เชิญเทียนที่สมเด็จพระสังฆราชทรงจุดนำมาถวาย ณ พระอุโบสถ เสด็จฯ ขึ้นแล้วทรงนมัสการพระ ณ พระตำหนักปั้นหย่า
เวลา ๒๑.๑๕ น.	เสด็จ ฯ เข้าที่พระบรรทม

อุโบสถ

นี้เป็นชื่อของการบำเพ็ญพรตอย่างหนึ่ง เนื่องด้วยอดอาหาร แปลว่า การเข้าอยู่ ตรงกับคำจำศีลของเรา เป็นธรรมเนียมมีมาก่อนพุทธกาล กำหนดให้สมาทานในวันพระจันทร์เพ็ญ พระจันทร์ดับและวันพระจันทร์กึ่งดวง ที่ตรงกับขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ หรือ ๑๔ ค่ำ และขึ้น ๘ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ โดยลำดับ ครั้นถึงพุทธกาล พระศาสดาทรงอนุมัติธรรมเนียมนั้น ตรัสให้ใช้วันเช่นนั้น เป็นที่ประชุมกันกล่าวธรรมฟังธรรม และเป็นที่สมาทานอุโบสถของคฤหัสถ์ แต่ในฝ่ายภิกษุบริษัททรงอนุญาตให้ทำอุโบสถเฉพาะในวันพระจันทร์เพ็ญ พระจันทร์ดับ ๑๕ วัน หรือ ๑๔ วัน ต่อครั้งหนึ่ง

ครั้นปฐมโพธิกาล พระองค์ประทานพระบรมพุทโธวาทในที่ประชุมสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ทรงยกคุณธรรมอันเป็นหัวใจพระศาสนาบางอย่างขึ้นแสดง ดังมีแจ้งในโอวาทปาฏิโมกข์ ในภายหลังประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถตามลำพัง ให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดสิกขาบทหมวดหนึ่งที่จัดไว้สำหรับ เรียกว่าปาฏิโมกข์ในที่ชุมนุมสงฆ์ ในบาลีเล่าเหตุทรงเลิกแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ว่า เพราะมีภิกษุไม่บริสุทธิ์ปนอยู่ในหมู่สงฆ์ ใคร่ครวญตามอนุรูปเหตุน่าจะเห็นว่า เมื่อทรงมอบอำนาจให้สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรม และโปรดให้สวดปาฏิโมกข์ ก็เพื่อจะให้ฟังจนชินจะได้จำได้ เพราะการเรียนการทรงธรรมวินัย ใช้การฟังแล้วจำไว้เป็นทาง นอกจาก ๒ วันนี้ ทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถ

เป็นพิเศษบ้างก็มี ในคราวที่ภิกษุผู้แตกกันปรองดองกันเข้าได้ เช่น ภิกษุชาวกรุงโกสัมพี นี้เรียกสามัคคีอุโบสถ นอกจากวันกำหนดนี้ ห้ามไม่ให้ทำอุโบสถพร่ำเพรื่อ โดยนัยนี้ วันอุโบสถจึงมี ๓ คือ วันที่ ๑๔ วันที่ ๑๕ และวันสามัคคี

ภิกษุชุมนุมกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ตรัสให้สวดปาฏิโมกข์ มีเพียง ๓ รูป ๒ รูป เรียกว่าคณะ ตรัสให้บอกความบริสุทธิ์ของตนแก่กันและกัน มีรูปเดียว เรียกบุคคล ให้อธิษฐานใจเอา โดยนัยนี้ได้การก คือผู้ทำก็เป็น ๓ คือ สงฆ์ คณะ บุคคล และได้อาการอันจะพึงทำก็เป็น ๓ คือ สวดปาฏิโมกข์ บอกความบริสุทธิ์ และอธิษฐาน

ในอาวาสหนึ่ง ๆ (ที่มีสีมา) ให้มีโรงไว้แห่งหนึ่ง เป็นที่สงฆ์ประชุมทำอุโบสถ กำหนดให้จุภิกษุได้ไม่น้อยกว่า ๒๑ รูป เมื่อถึงวันกำหนด ให้ประชุมกันทำในที่นั้น เรียกว่าโรงอุโบสถ สถานที่เราเรียกอุโบสถ หรือโบสถ์ อันเป็นหลักของวัดในบัดนี้นั้น คือ โรงอุโบสถนี้เอง ในอาวาสเดียว ห้ามไม่ให้มีโรงอุโบสถมากกว่าหนึ่ง ใช้แห่งหนึ่งอยู่ก่อน ภายหลังใช้แห่งอื่น ให้เลิกแห่งเดิมเสีย และห้ามไม่ให้เที่ยวทำอุโบสถตามบริเวณนั้น ๆ (นี้หมายเอาอาวาสที่มีสีมาใหญ่ หมู่กุฎีอยู่ในสีมา) เว้นไว้แต่ภิกษุบางรูปเจ็บหนัก ไม่อาจให้ปาริสุทธิ ดังจะกล่าวข้างหน้า และไม่อาจหามไปเข้าที่ชุมนุมสงฆ์ ถ้าจำจะต้องทำอุโบสถในที่อื่นด้วยเหตุเช่นนี้ ให้บอกนัดหมายให้รู้ทั่วกัน

ถึงวันอุโบสถ ให้ภิกษุผู้เถระไปโรงอุโบสถก่อน สั่งภิกษุทั้งหลายให้ช่วยกันกวาดในที่นั้น ถ้าค่ำให้ตามไฟ ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ ตั้งหรือ

ปูอาสนะไว้ ให้เสร็จก่อนประชุมสงฆ์ หรือจะจัดวาระให้ผลัดกันทำไว้แต่ต้นก็ได้

เหตุฉุกเฉินที่เรียกว่าอันตราย เป็นเหตุสวดปาฏิโมกข์ย่อได้นั้น ท่านแสดงไว้ ๑๐ อย่างคือ :—

๑. พระราชาเสด็จมา เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อจะรับเสด็จได้

๒. โจรมาปล้น เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อหนีภัยได้

๓. ไฟไหม้ เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อดับไฟหรือป้องกันไฟได้

๔. น้ำหลากมา เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อหนีน้ำได้ สวดกลางแจ้งฝนตก ก็เหมือนกัน

๕. คนมามาก เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อจะรู้เหตุ หรือเพื่อจะได้ทำปฏิสันถารได้อยู่

๖. ผีเข้าภิกษุ เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อขับผีได้อยู่

๗. สัตว์ร้ายมีเสือเป็นต้น เข้ามาในอาราม เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อไล่สัตว์ได้อยู่

๘. งูร้ายเลื้อยเข้ามาในที่ชุนนุม ก็เหมือนกัน

๙. ภิกษุอาพาธโรคร้ายขึ้นในที่ชุมนุม อันเป็นอันตรายแก่ชีวิต เลิกสวดปาฏิโมกข์เพื่อช่วยแก้ไขก็ได้ มีอันเป็นตายในที่นั้นก็เหมือนกัน

๑๐. มีอันตรายแก่พรหมจรรย์ เช่น มีใครมาจับภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เลิกสวดปาฏิโมกข์เพราะความอลหม่านก็ได้

กำลังสวดปาฏิโมกข์ค้างอยู่ มีภิกษุพวกอื่นมาถึงเข้า ถ้ามากกว่าภิกษุผู้ชุมนุมอยู่ ท่านให้สวดตั้งต้นใหม่ ถ้าเท่ากันหรือน้อยกว่าส่วนที่

สวดไปแล้วก็ให้เป็นอันสวดแล้ว ให้เธอผู้มาใหม่ฟังส่วนที่ยังเหลือต่อไป ถ้ารู้อยู่เบื้องต้นว่า ยังจะมีภิกษุมาอีก แต่นึกเสียว่าช่างเป็นไร แล้วสวด ท่านปรับอาบัติถุลลัจจัย ถ้าทำด้วยสะเพร่านึกว่ามาเมื่อสวดถึงไหน ก็จงฟังตั้งแต่นั้น เช่นนี้ท่านปรับทุกกฏ แต่วิธีปฏิบัติก็เหมือนนัยหนหลัง ถ้าสวดจบแล้ว จึงมีภิกษุอื่นมา แม้มากกว่า ไม่ต้องกลับสวดอีก เธอผู้มาใหม่พึงบอกปาริสุทธิในสำนักภิกษุผู้สวดผู้ฟังปาฏิโมกข์แล้ว ตามความนิยม ภิกษุจะเลือกทำอุโบสถที่ง่ายดายกว่าที่ยากไม่ควร เพราะฉะนั้นจึงมีห้ามไว้ว่า เมื่อถึงวันอุโบสถ อย่าหลีกไปข้างไหนเสีย อธิบายว่า ถ้าในอาวาสอาจสวดปาฏิโมกข์ได้ อย่าไปในที่จะไม่ได้ฟังปาฏิโมกข์ ในอาวาสไม่มีภิกษุสวดปาฏิโมกข์ได้ ให้ภิกษุผู้เถระ ส่งภิกษุหนุ่มไปเรียนมาจากอื่น โดยพิสดารหรือโดยย่อ สุดแล้วแต่จะจำได้ ถ้าจัดการเรียนปาฏิโมกข์มาจากอื่นไม่สำเร็จ ห้ามไม่ให้อยู่จำพรรษาในอาวาสนั้น อธิบายข้อนี้ว่า ถ้าอาจไปทำสังฆอุโบสถกับสงฆ์ในอาวาสอื่นได้ อยู่จำพรรษาในอาวาสเช่นนั้นก็ควร[๘]

พระสาวกผู้ใหญ่ในปางก่อน ย่อมเคารพในสังฆอุโบสถ เช่นพระมหากัสสปะเดินทางมาเพื่อทำอุโบสถแต่ไกล ต้องข้ามลำน้ำผ้าผ่อนเปียก พระมหากับปิน ดำริว่า เสร็จกิจพระศาสนาแล้วคิดจะเลิก ไม่ไปเข้าประชุมทำอุโบสถ พระศาสดาตรัสเตือนเพื่อรักษาธรรมเนียมและให้กายสามัคคี ท่านก็ยอมรับปฏิบัติตาม

---

[๘] วินัยมุขเล่ม ๒ กัณฑ์ที่ ๑๗ "อุโบสถ" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๙๓-๑๐๑

เรื่อง "สัปปุริสบัญญัติ
คือข้อที่ท่านสัตบุรุษตั้งไว้ ๓ อย่าง"

สัปปุริสบัญญัติ ที่จริงก็เข้าใจง่ายอยู่แล้ว พระบาลีว่าสัปปุริสปัญญัตต หรือ ปัณฑิตปัญญัตต สัปปุริสปัญญัตต แปลว่า ข้อที่ท่านสัตบุรุษตั้งไว้ ปัณฑิตปัญญัตต แปลว่า ข้อที่บัณฑิตตั้งไว้ หมายความว่า ไม่ใช่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้น แต่ท่านสัตบุรุษ ท่านบัณฑิต ตั้งไว้ก่อนแล้ว พระพุทธเจ้านำมาทรงแสดง แจกออกไปเป็น ๓ ข้อคือ ทานข้อ ๑ บรรพชา ข้อ ๑ มาตาปิตุอุปัฏฐาน ข้อ ๑

๑. เมื่อพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่า มนุษย์เราจำเป็นที่จะต้องอาศัยปฏิบัติในสัปปุริสบัญญัติ ไม่เช่นนั้นก็เป็นอยู่ไม่ได้ เพราะคนที่เกิดมาในขั้นต้นยังเป็นเด็กอ่อน ไม่อาศัย ทาน ที่พ่อแม่หรือผู้ที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพ่อแม่ให้ คือเลี้ยงมา ก็เป็นอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นทานจึงเป็นที่อาศัยของคนตั้งแต่เกิดมาทีเดียว นี่ตอนหนึ่ง อีกตอนหนึ่งเมื่อคนรวมกันเข้าเป็นหมวดเป็นหมู่ก็ต้องมีทาน คือราษฎรหรือคนในปกครองต้องเฉลี่ยทรัพย์สินของตน ให้แก่ผู้ปกครอง ซึ่งเรียกว่า ภาษี หรือ อากร หรือเงินอะไรต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้น ที่จริงก็รับทานจากราษฎรนั่นเอง ถ้าราษฎรพร้อมกันหมดไม่ให้ทานแก่ผู้ปกครอง ผู้ปกครองจะทำอย่างไรก็ปกครองไม่ได้ นี่อาศัยทานที่เขาให้ ที่ราษฎรเฉลี่ยมาให้แก่ผู้ปกครอง ๆ จึงเอาทานของเขามาทำนุบำรุงกันเองด้วย และจัดตั้งเจ้าหน้าที่ให้ปกครอง

ราษฎรด้วย การจัดตั้งเจ้าหน้าที่ให้ปกครองราษฎรก็เป็นทานเหมือนกัน คือให้ความคุ้มครอง ให้ความป้องกันอันตรายแก่ราษฎร หรือเมื่อเห็นสมควรก็ช่วยอุดหนุนราษฎรในทางหนึ่งทางใด ต่างฝ่ายต่างให้กัน ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ให้ ก็อยู่ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นมนุษย์เราจึงเป็นอยู่ด้วยทานทั้งหมดตั้งแต่เกิดมา แต่เราเรียกกันว่าให้ทานแต่แก่คนยากจนขัดสน นั่นให้จำเพาะ ถ้าว่าทั่วไปแล้ว สิ่งที่เขาให้มาเป็นทานหมด ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็รับทานจากผู้ที่เขามีศรัทธาปสาทะถวาย พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมแก่เขา เป็นทานเหมือนกัน คือธรรมทาน อาศัยการให้แก่กันและกัน ทั้งสองฝ่ายเช่นนี้มนุษย์เราจึงเป็นอยู่ได้ ถ้าขาดทานแล้วเป็นไปไม่ได้ นี่ข้อหนึ่ง

๒. แต่ถึงเช่นนั้น ถ้าคนที่อยู่ด้วยกันเบียดเบียนกันและกันอยู่เสมอ ก็อยู่ด้วยกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงได้มีบัญญัติไว้ให้มี บรรพชาคือการถือบวช หมายความว่าเว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน ตั้งต้นแต่รักษาศีล ๕ ก็ได้ชื่อว่าบรรพชาอย่างหนึ่ง เพราะเว้นจากการเบียดเบียนแก่กันและกัน นี่ก็จำเป็น ถ้าไม่มีการเว้นจากการเบียดเบียนกันและกันแล้ว ก็อยู่ด้วยกันไม่ได้

๓. มาตาปิตุอุปัฏฐาน การบำรุงมารดาบิดา ก็เพราะมารดาบิดาได้ให้ทานแก่บุตรธิดามาก่อน มารดาบิดาให้ทานแก่บุตรธิดามาแล้ว เมื่อบุตรธิดาเติบโตขึ้นจะไม่ตอบแทนท่าน ท่านแก่เฒ่าแล้วจะทำอย่างไร หรือเจ็บจะทำอย่างไร ก็ต้องอาศัยบุตรธิดาช่วยบำรุงอุปถัมภ์ ถ้าบุตรธิดา

รับทานของมารดาบิดามาแล้ว ไม่ตอบแทนท่านก็เป็นชนิดสัตว์เดรัจฉานไป สัตว์เดรัจฉานเลี้ยงลูกให้ทานมาจนเติบโตแล้วก็ปล่อยให้ไปหากินเอาเอง ไม่ต้องเกี่ยวข้องกัน และลูกก็ไม่ต้องตอบแทนคุณพ่อแม่ ส่วนมนุษย์จะเป็นเช่นนั้นไม่สมควร เพราะฉะนั้นท่านจึงบัญญัติมาตาปิตุอุปัฏ-ฐานไว้อีกข้อหนึ่ง

รวมลงก็แปลว่าธรรม ๓ ข้อสำหรับมนุษย์ ผู้ที่เป็นมนุษย์สมควรที่จะปฏิบัติธรรม๓ ข้อนี้ให้ได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ด้วยคุณสมบัติหรือด้วยธรรมไม่ใช่เป็นแต่เพียงมนุษย์โดยชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์เท่านั้น

ทรงสดับพระปาฏิโมกข์ ในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๓ แห่งการทรงผนวช
วันเสาร์ที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๕.๕๐ น.	ตื่นพระบรรทม
เวลา ๖.๒๕ – ๗.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๗.๓๕ – ๗.๕๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ในพิธีหล่อพระสำหรับงานทรงบำเพ็ญกุศลฉลองพระชนมายุครบ ๘๔ พรรษา ของสมเด็จพระสังฆราช ณ บริเวณพระอุโบสถด้านตะวันตก ทรงวางแผ่นทองคำเปลว ๘๔ แผ่น ลงในเบ้า และทรงเททองหล่อพระพุทธรูป (ทรงถือสายสิญจน์ซึ่งโยงจากเบ้าเททอง เจ้าหน้าที่เททองลงจากเบ้าลงสู่พิมพ์ซึ่งสุมไว้แต่เช้าตรู่) พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ
เวลา ๙.๐๕ – ๑๐.๑๕ น.	วันนี้เป็นวันอุโบสถตามปักขคณนา เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทรงทำวัตรเช้า จบแล้ว อุบาสก อุบาสิกาทำวัตร แล้วพระจุลนายกแสดงพระธรรมเทศนา
เวลา ๑๐.๔๕ – ๑๒.๐๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๐.๕๐ – ๑๒.๑๕ น.	สมเด็จพระราชชนนีเสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๐.๕๐ – ๑๒.๑๐ น.	พระยาเทเวศร์ เฝ้า ฯ
เวลา ๑๒.๑๕ – ๑๒.๕๐ น.	ทรงพัก

เวลา ๑๓.๐๐ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงทำวัตร ทรงสดับพระปาฏิโมกข์
เวลา ๑๕.๒๕ น.	เสด็จ ฯ ลงพระตำหนักเพชร โปรดเกล้า ฯ ให้ผู้อำนวยการทรัพย์สิน ฯ นำพนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เฝ้า ฯ ทูนเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน และจตุปัจจัยสมทบทุนมหาอานันทมหิดล
เวลา ๑๕.๓๐ – ๑๖.๑๕ น.	เสด็จฯลงพระอุโบสถ ทรงสดับพระธรรมเทศนาเนื่องในวันธรรมสวนะ ซึ่งพระสาธุศีลสังวรแสดง
เวลา ๑๖.๕๐ – ๑๗.๓๕ น.	เสด็จ ฯ วัดเทพศิรินทราวาส ในการพระราชทานเพลิง ม.จ. ประสงค์สม บริพัตร มีพระโศภนคณาภรณ์ พระสาธุศีลสังวร และพระราชภัฏ ตามเสด็จ ฯ ทรงวางธูปเทียนบนจิตกาธาร เป็นการทรงขมา แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ
เวลา ๑๘.๕๕ – ๑๙.๔๕ น.	กรมหมื่นพิทยลาภ ฯ เข้าเฝ้า ฯ
เวลา ๑๙.๒๐ – ๑๙.๓๕ น.	เสด็จพระราชดำเนินไปถวายดอกไม้ธูป-เทียน และทูลลาผนวชต่อสมเด็จพระ-สังฆราช และทรงสดับพระโอวาท
เวลา ๒๑.๐๐ น.	ทรงนมัสการพระ แล้วเข้าที่พระบรรทม

พระธรรมเทศนา

พระจุลนายก (อตฺตคุตฺโต แก้ว)

แสดง วันธรรมสวนะ ในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๙ เวลาเช้า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ยทา จ พุทฺธา โลกสฺมึ อุปฺปชฺชนฺติ ปภงฺกรา

เต อิมํ ธมฺมํ ปกาเสนฺติ ทุกฺขูปสมคามินนฺติ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของพระศาสนา ที่ท่านพุทธศาสนิกบริษัททั้งหลายมีความเคารพนับถืออย่างสูงสุดสืบต่อกันมานั้น พระองค์เสด็จอุบัติขึ้นในประเทศอินเดีย สมัยที่มนุษย์ในประเทศนั้นกำลังนิยมค้นคว้าวิชาความรู้ธรรมต่าง ๆ เพื่อยังตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งนิยมกันว่าเป็นประโยชน์อย่างสูง แต่ในสมัยนั้นไม่มีใครที่จะรู้สัจจธรรมอันเป็นเหตุให้พ้นทุกข์ที่แท้จริง และสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติถูกทางที่พ้นทุกข์ได้ มีแต่เจ้าลัทธิต่าง ๆ ปฏิบัติกันตามความเห็นชอบของตน ๆ ในสมัยนั้นพระโพธิสัตว์ สิทธัตถะ เสด็จอุบัติมาในโลกในศากยราชสกุล แม้พระองค์จะได้ทรงรับการบำรุงบำเรอด้วยกามสุขสมบัติมาก ซึ่งยากที่ใคร ๆ จะได้รับก็มิได้ทรงหลงติดอยู่ ทรงพิจารณาเห็นว่า ทั้งคน ทั้งสัตว์ ทั้งสิ่งของซึ่งเกิดขึ้นในโลกนี้ก็ดี ใครจะมีอำนาจวาสนาและได้ของดีวิเศษมากสักเพียง

ไรก็ดี ก็เป็นอยู่ไม่ได้นาน ในที่สุดต้องแตกดับเสมอกันหมด ผู้ไม่รู้จักกฎแห่งธรรมดาตามเป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น จึงหลงชมทุกข์ซึ่งเข้าใจว่าเป็นสุข แล้วติดข้องเพลิดเพลินอยู่ในปิยารมณ์ทั้งหลาย มีรูปที่สวยงาม เสียงที่ไพเราะ เป็นต้น เช่นนี้จะพ้นทุกข์ไปไม่ได้ เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงกามสุข ตกอยู่ในอำนาจของความไม่เที่ยง คือ ต้องแปรไปไม่คงที่ และไม่รู้จักพอ พระสิทธัตถะ โพธิสัตว์ จึงไม่ทรงหลงติดอยู่ในกามสุขสมบัติ และมักใหญ่ใฝ่สูงในความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช แต่พระบารมีที่ทรงบำเพ็ญยังแก่กล้าไม่ถึงขนาด ความติดข้องพัวพันอยู่ในกาม จึงหลุดพ้นเด็ดขาดไปไม่ได้ แต่เมื่อพระบารมีแก่กล้าถึงขนาด ความเบื่อหน่ายในสังขารเหล่านั้นก็เกิดขึ้นภายในพระองค์เอง เป็นเหตุให้ทรงทนอยู่ภายในพระราชวังต่อไปอีกไม่ไหว จึงทรงตัดความอาลัยห่วงใยในสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมด ซึ่งจะเป็นเครื่องผูกมัดพระองค์ให้ติด ด้วยทรงพิจารณาเห็นว่าเป็นบรรพชิตเสียเท่านั้น ที่จะมีทางห่างจากอารมณ์อันล่อให้หลงติดได้ จึงเสด็จออกทรงเพศเป็นบรรพชิต เพื่อตัดภารกิจที่ต้องกังวลให้น้อยลง ตั้งพระหฤทัยจะทรงปฏิบัติเฉพาะเพื่อบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแต่อย่างเดียว เป็นอันทรงเสียสละสิ่งทั้งหลายได้อย่างใหญ่หลวงที่สุด ซึ่งไม่เคยปรากฏว่ามีมนุษย์คนใดในสมัยนั้น ที่จะสละได้เหมือน ชื่อว่าพระองค์ทรงเป็นผู้เด็ดขาด และเด็ดขาดเสมอมาจนได้ตรัสรู้อริยสัจจธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ก่อนแต่กาลได้ตรัสรู้ คือ ในระวาง ๖ ปี นับแต่เสด็จออกบรรพชา พระองค์เสด็จไปทรงศึกษาในสำนักอาฬารดาบส และอุทกดาบส เพื่อทรงทดลองลัทธิใน ๒ สำนักนั้นดู ได้ทรงศึกษาด้วยความเฉลียวฉลาด สมแก่ภูมิของนักปราชญ์ชั้นเยี่ยม เมื่อทรงศึกษามีความรู้และทรงปฏิบัติตามความรู้จนจบหลักสูตรของทั้ง ๒ สำนักนั้นแล้ว ก็ยังไม่ได้บรรลุมรรคผลดังที่ทรงปรารถนา จึงทรงทราบว่าผิดทาง และเสด็จออกจาก ๒ สำนักนั้นเสีย ไม่ทรงหลงจมอยู่อย่างผู้อื่น ต่อแต่นั้นก็ทรงดำเนินปฏิปทาด้วยพระสติปัญญาของพระองค์เอง ในชั้นต้นทรงทรมานพระกายให้ลำบากด้วยวิธีต่าง ๆ ตลอดจนถึงทรงอดพระกระยาหาร ซึ่งยากที่ผู้อื่นจะทำได้ แต่เมื่อทรงทำทางพระกายไม่สำเร็จดังที่ทรงปรารถนา ก็ทรงเลิกอีก แล้วทรงดำเนินปฏิปทาทางจิตต่อไปจนได้ตรัสรู้

ธรรม อันเป็นเหตุให้ตรัสรู้นั้น ท่านแสดงไว้หลายนัย เช่นท่านอ้างว่า ทรงบำเพ็ญพระบารมี ๑๐ ประการ มีทานบารมีเป็นต้นบ้าง อริยมรรค มีองค์ ๘ ซึ่งสงเคราะห์เข้าในศีลสมาธิปัญญาบ้าง แต่เมื่อจะกล่าวรวบยอด ก็รวมลงในความที่ทรงตั้งพระมนัส ยอมเสียสละทั้งคน ทั้งสัตว์ ทั้งสิ่งต่าง ๆ ที่เคยทรงยึดถือว่าเป็นของของพระองค์ ทรงเห็นโดยปรมัตถสัจจะว่าไม่ใช่ทั้งหมดอย่าง ๑ ทรงละเว้นความชั่วทั้งปวงที่จะล่วงทางกายทางวาจาเด็ดขาดอย่าง ๑ ทรงดำรงจิตให้แน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งกรรมฐานอย่าง ๑ เมื่อพระองค์ทรงมีศีลมีธรรมเป็นภาคพื้นมั่นคงดีแล้ว ทรงน้อมจิตเช่นนั้นพิจารณาสังขารธรรมที่

พระองค์ค้นหาเหตุผลด้วยพระปัญญาอันสุขุมลึกซึ้งและรอบคอบ จนทรงรู้จริงเห็นแจ้งสัจจธรรมนั้น ๆ ตลอดปลอดโปร่ง ไม่มีมลทินผ้ามัวมาปิดบังญาณจักษุด้านในของพระองค์เลย จึงได้ชื่อว่าทรงบรรลุญาณ หรือวิชชา ซึ่งเป็นความรู้จริงสุดเขตของความรู้ทั้งหมด พระญาณที่ได้ตรัสรู้นั้นโดยย่อท่านจำแนกไว้ ๓ ประการ คือ (๑) บุพเพนิวาสนุสสติญาณ ท่านแปลว่า ความรู้เป็นเครื่องระลึกถึงขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อน (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุติ และเกิดของสัตว์ทั้งหลาย (๓) อาสวักขยญาณ ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ ญาณทั้ง ๓ นี้ เป็นตัวปัญญา

เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว และทรงประกาศสัจจธรรมที่ได้ตรัสรู้นั้นแก่เวไนยสัตว์ให้ตรัสรู้ตามด้วย ดังนี้ จึงมีคุณบทว่า ทรงทำความสว่าง คือ ทรงทำความสว่างให้แก่สัตวโลก ดังคาถาที่ท่านประพันธ์ไว้ซึ่งยกขึ้นเป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นว่า

ยทา จ พุทฺธา โลกสฺมึ อุปฺปชฺชนฺติ ปภงฺกรา
เต อิมํ ธมฺมํ ปกาเสนฺติ ทุกฺขูปสมคามินํ

ความว่า ก็เมื่อใด พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้ทำความสว่าง อุบัติขึ้นในโลก เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นย่อมประกาศธรรมอันให้ถึงความเข้าไประงับทุกข์ ดังนี้

สัจจธรรมที่พระพุทธองค์ทรงประกาศเพื่อระงับทุกข์นั้น จุดสำคัญก็คือ อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ทุกข์นั้น โดยตรง รวมลงที่ปัญจขันธ์ คือ อัตภาพที่จิตอาศัยอยู่

นั้นเอง ถ้ากล่าวโดยสมมติ เรียกว่า คนหรือสัตว์ กล่าวโดยปรมัตถ์ เรียกว่า สังขาร เพราะขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ผสมกันถูกต้องตามส่วนของธาตุเหล่านั้นแล้ว จึงเป็นสัตว์หรือคน และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องแปรไป เพราะตกอยู่ในกฎธรรมดา คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ความแปรของสังขารร่างกายนั้น พอปฏิสนธิในครรภ์มารดาก็เริ่มแปร คือ แก่ไปทันที เมื่อแก่ถึงขนาดก็คลอด ๆ มาแล้วก็แก่ต่อไปไม่หยุด ในที่สุดก็แตกสลาย เหมือนผลไม้ที่เผล็ดมาจากดอก ซึ่งเนื่องออกมาจากลำต้น อ่อน แก่ สุก งอม ในที่สุดก็ร่วงหล่นไป นามรูปที่จิตอาศัยอยู่ก็เช่นเดียวกัน เพราะสังขารทนอยู่ไม่ได้นั่นแหละ ท่านจึงกล่าวว่า สังขารเป็นทุกข์ และที่ว่าเป็นทุกขสัจจ์ ก็เพราะสังขารเป็นธรรมชาติที่เป็นทุกข์จริงแท้ และเป็นธรรมดาอยู่อย่างนั้น ทั้งเป็นธรรมชาติที่บัณฑิตผู้มีปัญญาจะพิจารณาให้รู้ความจริงได้ด้วย ผู้ไม่รู้จักกฎแห่งธรรมดา ย่อมฝ่าฝืนสังขารให้เป็นไปตามปรารถนา อย่างไหนชอบได้มาก็ปรารถนาจะให้คงอยู่ อย่างไหนไม่ชอบประสบเข้า ก็อยากจะให้ทำลายไป เมื่อไม่สำเร็จดังปรารถนา ก็เดือดร้อนดิ้นรนไปต่าง ๆ นานาเหล่านี้ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น ทุกข์นั้น คนสามัญก็รู้จัก แม้ปศุสัตว์ สัตว์เลี้ยง เช่น เป็ด ไก่ เป็นต้น ก็รู้จักทุกข์เท่า ๆ กันกับคน แต่รู้จักทุกข์จำเพาะตน เช่น เมื่อถูกประหารเป็นต้น แต่ก็ไม่มีความรู้ถึงกับจะเห็นใจผู้อื่น ถ้าบรรดามนุษย์ในโลกรู้จักทุกข์ ทั้งที่ตน ทั้งที่ผู้อื่นพอ ๆ กัน แล้วมีเมตตากรุณาต่อกัน ก็จะอยู่ด้วยกันโดยความสงบสุข และเมื่อคนโดยมากรู้จักทุกข์จำเพาะตัวดังนี้ จึงแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเท่านั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ พลโลกจึงวุ่นวายไม่เป็นสุข สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้จักทุกข์หรือสุขที่พระองค์และที่ผู้อื่นเท่าเทียมกัน พระองค์จึงไม่ทรงเบียดเบียนใคร ๆ ให้ได้รับความเดือดร้อนและไม่เพียงแต่จะไม่เบียดเบียนเท่านั้น ยังทรงมีพระเมตตาและพระกรุณาต่อสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าอีกด้วย เพราะเหตุนี้ บรรดามนุษย์ทุกชาติ ถ้าได้ศึกษาธรรม คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รู้แล้วปฏิบัติตามจนประสบสัจจธรรมที่จริงแท้ด้านในแล้ว ย่อมมีความเคารพนับถือ พระพุทธ พระธรรม และพระ-อริยสงฆ์ลึกซึ้งตรึงใจอย่างสูงสุด เท่ากับเปลี่ยนชีวิตใหม่ให้เป็นสาธุชน ซึ่งหมายความว่า จิตที่เคยเดือดร้อนดิ้นรนในหนหลังจะกลายเป็นจิตสงบลง แต่ผู้ที่ไม่รู้จักสัจจธรรมนั้น จะเข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่แท้จริงลึกซึ้งหาได้ไม่ แม้พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากฐานลงในประเทศไทยและมั่นคงจนถือเป็นศาสนาประจำชาติก็จริง แต่เมื่อคนโดยมากยังไม่รู้จริงและไม่ปฏิบัติตามด้วย ถึงจะรู้จักทุกข์ ก็พ้นทุกข์ไม่ได้ นี้เรื่องทุกข์ข้อที่ต้น ทุกข์นั้น เกิดจากเหตุ สิ่งใด เรื่องใด ความคิดใด ที่เป็นต้นเค้าหรือมูลรากที่ก่อให้เกิดทุกข์ สิ่งนั้น เรื่องนั้น ความคิดนั้น ชื่อว่าสมุทัย คือตัวตัณหา ตัณหานั้น ท่านจำแนกไว้ ๓ ประเภท คือ ความดิ้นรนเพื่อให้ได้สิ่งที่รักใคร่ ชอบใจ เรียกว่า กามตัณหา ประเภท ๑ ความดิ้นรนเพื่อให้มีให้เป็นนั่น เป็นนี่ เรียกว่า ภวตัณหา ประเภท ๑ ความดิ้นรนเพื่อให้สิ่งที่ไม่ชอบ ภาพที่ไม่ชอบ เสื่อมสูญไป เรียกว่า วิภวตัณหา ประเภท ๑ ตัณหาเหล่านี้ เกิดขึ้นที่ใจ ทำใจให้กระเสือกกระสนวุ่นวาย

ท่านจึงจัดเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ใจส่วนหนึ่ง และเป็นต้นเหตุก่อชาติก่อภพอีกส่วนหนึ่ง เมื่อใจเป็นทุกข์ กายก็อยู่เป็นปกติสุขไม่ได้ จึงชื่อว่ากายเป็นทุกข์ไปด้วยกัน อันตัณหานั้นสามัญชนก็รู้จักเหมือนกัน แต่ไม่ใคร่จะยอมละ มีแต่จะเพิ่มให้มากขึ้นอีก คือ เมื่อได้สิ่งที่ชอบมากขึ้นเท่าใด ก็เข้าใจว่าดีมากขึ้นเท่านั้น แต่พิษสงของตัณหา คือ ความดิ้นรนเผาลนใจคนให้ร้อนอยู่ภายในหารู้ตามเป็นจริงไม่ เช่นนี้จะพ้นทุกข์ไปไม่ได้ เปรียบเหมือนโรคเรื้อรังที่เกิดขึ้นในรูปกาย ถ้าไม่เยียวยาแก้ไขให้หายก็ไม่มีความสุข ผู้ที่รู้สึกตัวว่าเป็นทุกข์ แต่ไม่กำจัดเหตุ คือ ตัณหาเสียก็เช่นเดียวกัน นี้เรื่องของทุกขสมุทัย เหตุก่อให้เกิดทุกข์ ข้อที่ ๒ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้จักตัณหาที่จะก่อให้เกิดทุกข์ และทรงละเหตุที่เรียกว่าสมุทัยให้หมดไปสิ้นเชื้อแล้ว ทุกข์ทั้งหลายก็ดับไปตามกัน ความที่ตัณหาดับไปนั้นแหละ คือ นิโรธ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ นิโรธ นั้นโดยนัยนิทเทสแห่งทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ท่านแสดงไว้ว่า "โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย" ความว่า "ความดับเพราะสิ้นกำหนัด โดยไม่เหลือแห่งตัณหานั้นทีเดียวอันใด ความสละ ความวาง ความปล่อย ความไม่พัวพันแห่งตัณหานั้นนี่แหละเป็นความดับทุกข์อย่างจริงแท้" ดังนี้ เมื่อตัณหาดับ จิตก็สงบไม่ดิ้นรน เช่นนี้ ความทุกข์เดือดร้อนก็ไม่มี แต่นั้นความเย็นของจิตตามปกติก็ปรากฏขึ้นเหมือนน้ำที่ถูกไฟเผา เมื่อไฟดับหมดความเย็นก็ปรากฏขึ้นฉะนั้น นี้เป็นเรื่องของทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์อย่างจริงแท้ ข้อที่ ๓ แต่ถึงความดิ้นรนของจิตจะดับไป ส่วนรูปกายอันเป็นผลที่เกิด

จากเหตุเก่าตกแต่งมา ก็คงเป็นสภาวทุกข์อยู่ตามธรรมดา เช่น หิว ระหาย เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามวิสัยของสังขาร แต่ไม่เป็นทุกข์ทางจิตของท่านผู้รู้จริงถึงที่สุด ละตัณหาเสียสิ้นเชื้อแล้ว แม้ท่านผู้รู้นั้นจะอาศัยสังขารอยู่ จิตของท่านก็เป็นอิสระส่วนหนึ่งต่างหาก เหมือนน้ำธรรมดากับน้ำมัน แม้จะอยู่ในภาชนะเดียวกัน ก็หาเข้ากันไม่ ส่วนนิโรธอริยสัจจ์นั้น เป็นผลที่เกิดจากเหตุจะทำให้แจ้ง ก็ต้องปฏิบัติเหตุ เหตุ ก็คือ อริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ ๑ สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๑ สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๑ สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ ๑ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ สัมมาวายามะ เพียรชอบ ๑ สัมมาสติ ระลึกชอบ ๑ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ ๑ รวมเป็น ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติ เพื่อดับ หรือกำจัดทุกข์ให้หมดสิ้นไป ซึ่งสงเคราะห์ลงเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา คือข้ออันจะพึงศึกษาให้รู้ ๓ อย่าง นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ โดยย่อก็คือมรรคสัจจ์ข้อที่ครบ ๔

อริยสัจจ์ ๔ นี้ เป็นความจริงที่ตกแต่งผู้ปฏิบัติตามเคร่งครัดจริง ๆ ให้เป็นพระอริยบุคคล พ้นจากความเป็นปุถุชน หรือความจริงที่สามารถทำผู้ที่ได้อบรมจิตของตนให้บริสุทธิ์สะอาดถึงขนาด ปราศจากกิเลสแล้ว ไม่มีกิเลสมาเบียดเบียนอีกต่อไป และอริยสัจจ์ ๔ นั้น แบ่งออกเป็นส่วนเหตุและส่วนผล เหตุได้แก่สมุทัยและมรรค ผลได้แก่ทุกข์และนิโรธ หรือจะแบ่งฝ่ายชั่ว ฝ่ายดี ฝ่ายชั่วได้แก่ทุกข์กับสมุทัยเป็นเหตุผลที่ทำบุคคลให้เกิดตายอยู่ในสังสารทุกข์ ฝ่ายดีได้แก่นิโรธกับมรรค เป็นเหตุผลที่ทำ

บุคคลให้หลุดพ้นจากสังสารทุกข์ และเหตุผลทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ มีอยู่พร้อมภายในบุคคลทุก ๆ คน จะต่างกันก็ฝ่ายไหนจะมากหรือน้อยกว่ากันเท่านั้น จะให้รู้ได้ก็ต้องพิจารณาดูความเป็นไปของตนเอง เพราะธรรมทั้งหลายเป็น "ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ" อันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตน ดังนี้ จึงชื่อว่า อริยสัจจ์ ๔ อยู่ที่บุคคลทุก ๆ คน แต่มักจะมีทุกข์กับสมุทัยมาก มีนิโรธกับมรรคน้อย เพราะเหตุนั้นสามัญชนจึงมีทุกข์มากกว่าสุข แต่ถ้าผู้มีปัญญาพยายามอบรมนิโรธกับมรรคให้เกิดขึ้นมากเพียงใด ทุกข์ก็จะดับมากไปเพียงนั้น ผู้รู้อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ถึงที่สุดนั้นแหละชื่อว่า รู้ธรรมอันให้ถึงความเข้าไประงับทุกข์ได้จริงแท้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมศาสดา ได้ตรัสรู้อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ถึงที่สุดแล้ว ทรงประกาศธรรมนั้นแก่พุทธเวไนยให้ตรัสรู้ตามมีจำนวนเป็นอันมาก จึงชื่อว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ทำความสว่างให้เกิดขึ้นในโลก คำว่าโลกในที่นี้ หมายความถึงสัตวโลกโดยเฉพาะ ก็คือมนุษย์ซึ่งเป็นสัตวโลกที่สำคัญที่สุด เพราะมนุษย์มีความรู้กว้างลึกซึ้งเหนือสัตวโลกทั้งหลาย ถึงเช่นนั้น ความรู้นั้นก็ยังเป็นความรู้ไม่จริง หรือความไม่รู้จริง ที่ท่านเรียกว่า อวิชชา เพราะฉะนั้น สัตวโลกทั้งหมดโดยปกติธรรมดาแล้ว จึงได้ชื่อว่ามีอวิชชาเป็นเครื่องกำบังปัญญาไว้ หรือจะว่าอวิชชา คือความมืดที่ครอบงำปัญญาจักษุของสัตวโลกไว้ไม่ให้เห็นแสงสว่าง คือตัวปัญญาที่ให้เห็นอริยสัจจ์ ๔ อันจักนำให้พ้นไปจากทุกข์ เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งอุบัติขึ้นในโลก ทรง

ประกาศธรรมคืออริยสัจจ์ ๔ นี้ให้เวไนยสัตว์ได้ปัญญาจักษุหรือญาณจักษุ เห็นแจ้งสัจจธรรมจนจิตหลุดพ้นไปจากสังสารทุกข์ได้ ดังนี้ จึงได้พระ-คุณนามปรากฏว่าผู้ทำความสว่าง ซึ่งมีเนื้อความโดยนัยดังแสดงมา

เมื่อท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลาย ทราบเค้าแห่งสัจจธรรมดังนี้ พิจารณาดูที่ตนจนรู้ความจริงแล้วไม่ฝ่าฝืนสังขารให้ขัดกับเหตุผลอันจะพึงเป็นไปตามวิสัยของธรรมดาโลกแล้ว จิตก็จะสงบและจะประสบสุขได้ตามสมควร แม้จะระงับทุกข์ได้ยังไม่เด็ดขาด แต่ถ้ามีโอกาสยังจิตให้สงบจากอารมณ์ต่างๆ ได้เพียงชั่วครั้งชั่วคราว ก็ยังจะได้รับความปลอดโปร่งเบิกบานใจ ไม่อึดอัด ที่เรียกว่าถึงความสวัสดี ด้วยประการฉะนี้

ปกิรณกเทศนา

พระสาธุศีลสังวร (สนธิ์ กิจฺจกาโร)

แสดงวันธรรมสวนะในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศ

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๙ เวลาบ่าย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อนุปุพฺเพน เมธาวี โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ

กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโนติ

บัดนี้จักแสดงธรรมอันเป็นส่วนศาสนธรรม คำสั่งสอนของพระ-สัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องอบรมปัญญาความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและเป็นเครื่องส่งเสริมสัมมาปฏิบัติของท่านพุทธบริษัทผู้สนใจในธรรม ตามสมควรแก่กาลเวลา ดำเนินความตามนัยพระพุทธภาษิตที่ได้ยกไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า อนุปุพฺเพน เมธาวี โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ เป็นอาทิ แปลความว่า ผู้มีปัญญาพึงขจัดมลทินของตนคราวละน้อย ๆ โดยลำดับ เหมือนนายช่างทองไล่สนิมเงินฉะนั้น

เครื่องที่ทำใจให้เศร้าหมอง ได้ชื่อว่ามลทิน ว่าโดยอาการที่แสดงออก ก็ได้แก่ทุจริต ๓ คือ ความประพฤติทางกาย วาจาและใจ ได้ชื่อว่า เป็นมลทินแต่ละอย่าง ว่าโดยอาการที่เป็นต้นเหตุ ได้แก่กองกิเลสที่เกิดขึ้นภายใน แล้วทำจิตของบุคคลให้เศร้าหมอง กิเลสนั้นถ้าแบ่งออกเป็นประเภทก็ได้ ๓ อย่าง คืออย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด อย่างหยาบเกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุให้ประพฤติชั่วทางกายวาจา ทำใจให้เศร้าหมอง

ทำใจให้กระวนกระวายไปตามอำนาจของกิเลส เมื่อกลั้นไว้ไม่ได้ แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา กายวาจาก็เป็นทุจริต เช่นฆ่าฟันกันบ้าง ตีชิงวิ่งราวฉ้อโกงกันบ้าง ทำการทะเลาะวิวาทกันบ้าง พูดเท็จหลอกลวง ด่ากันพูดเสียดสีกันบ้าง อย่างกลางเกิดขึ้นแล้วเป็นเหตุให้กลุ้มรุมใจ ทำใจให้เศร้าหมองกลัดกลุ้มเดือดร้อนไม่มีความสุข กางกั้นคุณงามความดีที่จะเกิดขึ้นทางใจ อย่างละเอียดเกิดขึ้นแล้ว ทำใจให้ปราศจากปัญญา ปิดบังปัญญาไม่ให้เกิดขึ้น ทำให้มีความคิดผิดเห็นผิดไปจากความจริง กิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้ ถ้ายังมีอยู่ตราบใด ก็เป็นปัจจัยให้บุคคลประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจอยู่ตราบนั้น เพราะเหตุนี้ กิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นมลทินภายใน คือมลทินของใจ การที่จะขจัดมลทินภายในนี้เสียได้ก็ไม่ใช่เป็นของง่ายนัก เพราะความเคยความชินของแต่ละคนย่อมปล่อยให้เกิดพอกพูนกันมาคนละนาน ๆ การที่จะขจัดจึงต้องอาศัยมีความเพียรพยายามคอยขจัดไปคราวละน้อย ๆ คราวละน้อย ๆ นั่นเอง เมื่อบ่อย ๆ เข้าก็กลายเป็นของมากได้ พึงเห็นน้ำฝนที่ตกลงมาทีละหยาด ๆ ยังสามารถทำให้เต็มภาชนะได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ก่อนแต่ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ก็ยังทรงมีกิเลส อาศัยความเพียรพยายามของพระองค์ทรงบำเพ็ญติดต่อกันมาจนกระทั่งได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงขจัดมลทินเสียได้โดยสิ้นเชิง

ข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องขจัดมลทินนั้น ก็ไม่พ้นไปจากไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ประการนี้ ความตั้งใจรักษากายวาจาให้

เรียบร้อย งดเว้นให้ปราศจากโทษที่บัณฑิตพึงติเตียน ชื่อว่าศีลเป็นเครื่องขจัดมลทินอย่างหยาบ ซึ่งเป็นเหตุที่ให้ทำความชั่วทางกาย วาจา ความรักษาใจให้สงบจากนิวรณ์ คือกิเลสที่เกิดขึ้นทำให้กลุ้มรุมจิต กางกั้นเสียซึ่งคุณงามความดีด้วยการเพ่งใจไว้ในอารมณ์เดียวชื่อว่า สมาธิ เป็นเครื่องขจัดมลทินอย่างกลาง หยั่งปัญญาพิจารณาให้รอบรู้ในเรื่องสังขารตามสภาพความเป็นจริง ชื่อว่า ปัญญา เป็นเครื่องขจัดมลทินอย่างละเอียด ที่แอบแนบนอนเนื่องอยู่ในจิตใจ ทำความเห็นให้วิปลาสคลาดเคลื่อนไปจากความจริง ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องขจัดมลทินคือกิเลสแต่ละอย่าง ๆ ด้วยประการฉะนี้

แท้จริง เมื่อรวมกล่าวทั้งหมดแล้ว ก็มารวมอยู่ที่จิตใจอย่างเดียวเท่านั้น เพราะ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเรื่องของจิตใจทั้งสิ้น เช่น ศีล ความสำรวมกายวาจา ความสำรวมนั้นย่อมสำเร็จได้ด้วยเจตนาซึ่งก็เป็นเรื่องของจิตใจ รักษาใจไม่ให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลส ก็สามารถขจัดมลทินได้โดยสิ้นเชิง

การปฏิบัติมุ่งแต่เพียงภายนอก ไม่ปฏิบัติให้ถึงจิตใจ ก็ไม่อาจทำมลทินให้หมดสิ้นไปได้ เช่นรักษาศีล คอยระวังแต่ทางกายวาจาก็ยากที่จะทำให้ศีลบริสุทธิ์หมดจดได้ เมื่อรักษาศีลแล้วคอยรักษาใจให้สงบ ศีลที่รักษาก็จะมั่นคงถาวร ไม่ด่างพร้อย เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติในเบื้องต้นควรทำใจของตนให้มีหิริโอตตัปปะ หิริได้แก่ความละอายแก่ใจของตนเอง โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปอกุศล เมื่อหิริโอตตัปปะ มีประจำใจอยู่ก็จะเป็นเครื่องยังศีลที่รักษาให้มั่นคงอยู่ได้ ผู้ที่มีหิริโอตตัปปะยังน้อย

แม้ถึงจะรู้ว่าความประพฤติทางกายทางวาจานั้นออกมาจากใจ แต่ก็มักจะพยายามรักษาศีลไปตามสิกขาบทอันเป็นข้อห้าม ซึ่งล้วนแต่เป็นอาการของศีลเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการรักษาใจโดยตรง จึงต้องมีขาด ๆ วิ่นๆ ไปในบางคราว บางขณะ แต่ก็ยังดีกว่าผู้ที่ไม่มีศีลจะรักษาเสียเลย การที่ไม่รู้จักสำรวมระวังทางใจนั้นมีผลร้ายมาก เป็นทางที่ทำให้มลทิน คือกิเลสเกิดขึ้นจับจิตใจได้ง่าย ถ้ายิ่งปล่อยให้มลทินคือกิเลสเข้าไปจับแน่นอยู่กับจิตใจ ก็ยากที่จะพรากให้ออกได้ เพราะความเคยชิน เปรียบเหมือนภาชนะที่ผุดผ่องถ้าปล่อยให้ธุลีละอองเข้าจับเสียจนแน่น ก็ยากที่จะขัดถูให้หมดจดผ่องใสได้ การทำใจให้สงบจากกิเลสเป็นความดี ยังประโยชน์ให้สำเร็จและนำความสุขมาให้ได้สักเพียงไรนั้น ผู้ไม่เคยพิจารณาดูโทษของใจ ก็ยากที่จะเห็นโดยละเอียดได้ คนโดยมากมักติดอยู่พอใจอยู่ เฉพาะความสุขเล็กน้อย ที่เกิดขึ้นชั่วครั้งคราวเป็นไปตามอารมณ์ภายนอก ที่เกิดขึ้นชั่วขณะแล้วดับไป อารมณ์ภายนอกมีทั้งดีและชั่ว เมื่อได้รับอารมณ์ที่ดี ทำให้มีความเพลิดเพลินเป็นสุขแล้วติดอยู่ในอารมณ์นั้น เมื่ออารมณ์นั้นสิ้นไป ความสุขก็หมดไป อารมณ์ที่ชั่วเกิดขึ้น ใจก็ดิ้นรนกระสับกระส่ายเกิดเป็นทุกข์ภายใน อารมณ์ทั้งดีและชั่วล้วนเป็นทางมาของกิเลสทั้งสิ้น ความที่ไม่คอยกำหนดดูจิตใจของตนนี้มีโทษเป็นอเนกประการ ทำให้ไม่รู้จักที่จะเพียรพยายามเพื่อละความชั่วและไม่รู้จักทางที่จะบำเพ็ญความดี การประพฤติปฏิบัติธรรมทั้งสิ้น โดยตรงย่อมมารวมอยู่ที่จิตใจ ใจเป็นสิ่งสำคัญดังพระพุทธภาษิตที่มีมาว่า

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจชั่ว พูดก็ตาม ทำก็ตาม ย่อมผิดพลาดและชั่วไปด้วย ถ้ามีใจดีจะพูดจะทำก็ดีไปตามกัน เพราะฉะนั้นการไม่คอยพิจารณากำหนดดูใจของตน จึงเป็นผู้ไม่รู้จักคุณโทษของใจที่ถูกกิเลสเข้าครอบงำ

คนที่มีใจร้าย ไม่ใช่จะเป็นเครื่องประทุษร้ายแก่ตนเอง ทำความทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองเท่านั้น ถ้าไปเกี่ยวข้องกับใครก็มักทำให้เขาต้องได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนเป็นต้นไปด้วย ยิ่งขึ้นกว่านี้ ผู้ที่มีใจชั่วร้าย ย่อมเป็นทางให้ประพฤติทุจริตได้ทุกอย่าง เช่นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เบียดเบียนประทุษร้ายบุคคลและสัตว์ให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน มีใจฉุนเฉียวโกรธเคืองปราศจากเมตตาปรานีในกันและกัน เมื่อทำแก่บุคคลไม่ได้ ก็ทำลายทรัพย์สมบัติของกันและกันให้พินาศ เหล่านี้เป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นจากใจที่ชั่วร้ายทั้งสิ้น ไม่ได้เกิดจากใจที่ดี เมื่อทำทางกายก็เป็นกายทุจริต เมื่อพูดด้วยวาจาก็เป็นวจีทุจริต แม้ไม่ทำ ไม่พูดใจก็คิดกรุ่นอยู่ในเรื่องมโนทุจริต ผู้ที่มีใจตกอยู่ในทุจริตทั้ง ๓ นี้ แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ความทุกข์ที่เป็นส่วนผลของทุจริต จักต้องตามบีบคั้นอยู่เสมอไป ต้องตามนัยพระพุทธภาษิตที่มีต่อจากบาทคาถาข้างต้นนั้นว่า ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกํว วหโต ปทํ เพราะความชั่วที่

ประพฤตินั้น ทุกข์ย่อมตามบุคคลผู้นั้นไป เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคฉะนั้น เพราะฉะนั้นทุจริตจึงเป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนผู้รักตนจะพึงละเว้นให้ห่างไกล แล้วพึงตั้งใจบำเพ็ญสุจริต คือความประพฤติดีให้เกิดขึ้นในตน

สุจริตนั้น จะเกิดมีขึ้นได้ก็เพราะใจดี บุคคลมีใจดี จะพูดก็ดี จะทำก็ดี ล้วนแต่เป็นกายสุจริต วจีสุจริต ไม่ทำ ไม่พูด ใจก็ผ่องใส คิดอยู่ในเรื่องของมโนสุจริต พึงเห็นเช่นบุคคลผู้มีใจดี ประกอบด้วยเมตตา เมื่อทำทางกายก็จะทำไปด้วยอำนาจของเมตตา ช่วยขวนขวายบำเพ็ญให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยกาย เป็นเมตตากายกรรม กล่าววาจาไพเราะเสนาะโสต แนะนำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง เป็นเมตตาวจีกรรม มีใจเอื้อเฟื้อปรารถนาดี ไม่คิดเบียดเบียนใคร คิดแต่สิ่งที่เป็นเครื่องอำนวยประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นเมตตามโนกรรม เหล่านี้ เพราะมีใจดีเป็นเหตุทั้งสิ้น จึงมีสุจริตอยู่เสมอ ความสุขซึ่งเป็นส่วนผลของสุจริต ย่อมติดตามบุคคลผู้ประพฤติดีอยู่ทุกเมื่อ แม้จะยังไม่ได้ประสบผลอันเป็นความสุขที่แท้จริง ซึ่งเป็นความสุขอันละเอียดและมั่นคงได้ ก็ยังเป็นทางให้ได้ความสุขความเย็นใจอยู่เสมอไป ท่านจึงเปรียบว่าดุจเงาตามตัวฉะนั้น การที่คอยตรวจตราพิจารณาดูจิตใจของตนเอง จึงเป็นข้อสำคัญของผู้ปฏิบัติเพื่อขจัดมลทินของใจ เพราะการคอยกำหนดเช่นนั้น ย่อมเป็นเหตุให้ทราบความจริงและรู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่มาปรุงให้จิตนึกคิด ถ้ารู้ว่าชั่วก็จักได้บรรเทาหรือละเสีย ไม่ปล่อยให้หมักดองติดอยู่ ณ ภายใน ถ้าเห็นว่าดี ไม่มีโทษก็จักรักษาใจที่ดีนั้นไว้และทำให้มั่นคง ทั้งตั้งใจพยายาม

บำเพ็ญบุญกุศลให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาค จึงได้ตรัสสอนให้สำเหนียกศึกษาเพื่อความเป็นผู้ฉลาดใน กระบวน จิตของ ตนเอง และทรงสรรเสริญการกำหนดพิจารณาว่า มีอุปการะมากใน กุศลธรรมทั้งหลาย ดังที่ตรัสไว้ว่า สจิตฺตปริยาย กุสลา ภวิสฺสามาติ เอวญฺหิ โว สิกฺขิตพฺพํ ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลาย จักเป็นผู้ฉลาดในกระบวนจิตของตนเอง

การที่บุคคลจะเป็นผู้ฉลาดในเรื่องจิตของตนก็ดี การ พิจารณาจิต ของตนก็ดี ย่อมเป็นปัจจัยของกันและกัน เพราะความฉลาดในกระบวน จิตของตน ก็คือการรู้เท่าทันจิตว่าเป็นอย่างไร ผลอันนี้ย่อมเกิดมีขึ้น ได้ด้วยความหมั่นกำหนดพิจารณาให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่มาปรุงจิต เป็น ทางที่ทำจิตให้ผ่องใส ไม่ขุ่นมัวด้วยอำนาจกิเลสที่เป็นมลทิน การกำหนด พิจารณาจิต ทำความเพียรคอยละบาปอกุศล เจริญกุศลให้ทวียิ่ง ๆ ขึ้น จึง ชื่อว่าเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ เป็นปฏิปทาในการขจัดมลทินทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

ผู้ปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา หวังผลคือความสุขอย่าง แท้จริง พึงหมั่นขจัดมลทินของตนด้วยการหมั่นพิจารณาให้รู้จักจิตของตน และให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่มาปรุงจิต และละส่วนชั่ว บำเพ็ญส่วนดีให้มี ขึ้นในตน นั้นก็ชื่อว่าเป็นการขจัดมลทินภายในของตน เมื่อมลทินหมดไป ใจก็จะผ่องใส ความสุขอันเป็นส่วนผลย่อมเกิดขึ้นแก่ตน ตาม สมควรแก่ ความปฏิบัติ ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

พระโอวาทของสมเด็จพระสังฆราช

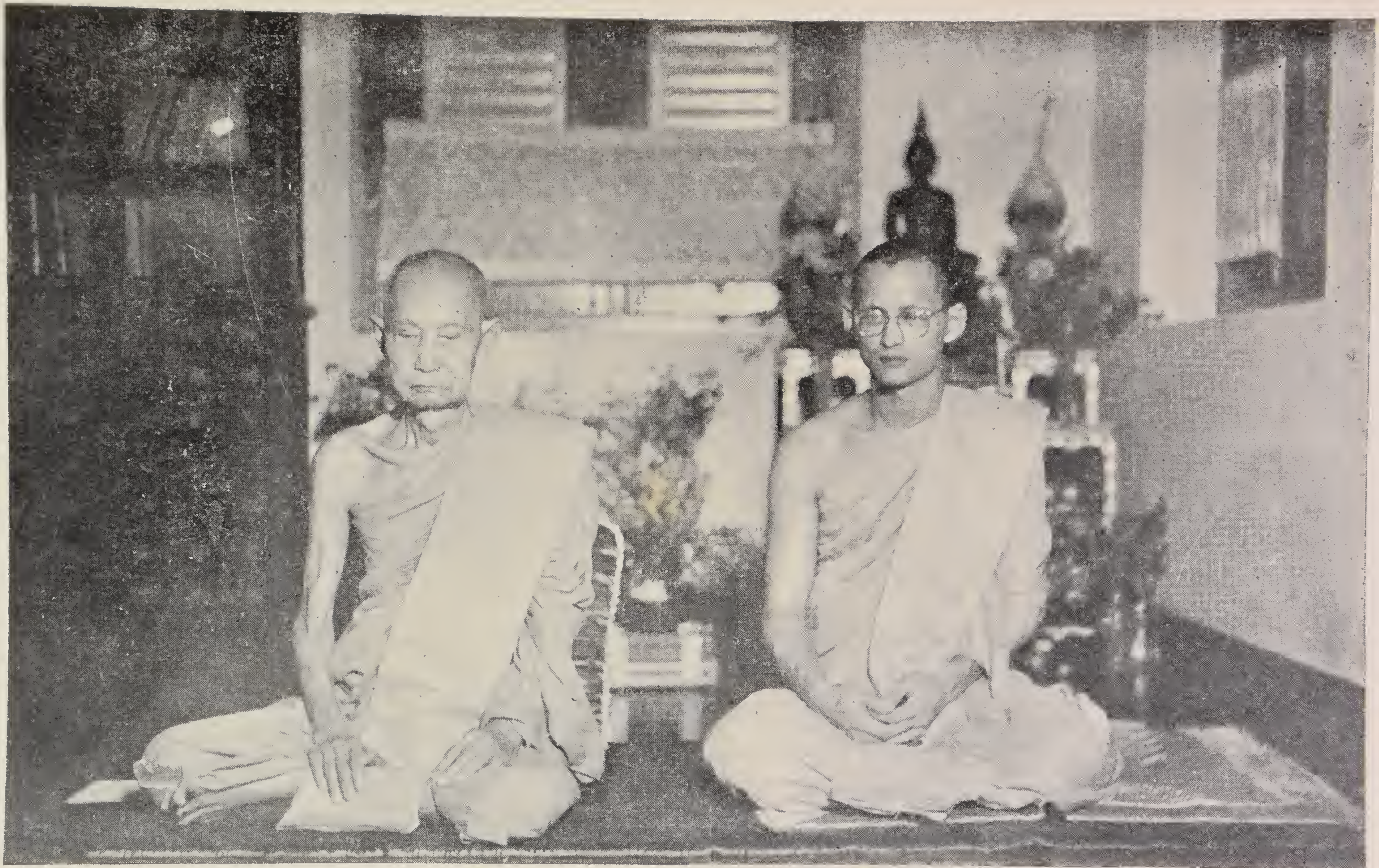
ถวายแด่พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ในวันทรงทูลลาเพื่อทรงลาผนวช ณ ตำหนักบัญจบเบญจมา

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

บุญกุศลอันใดที่อาตมภาพได้ประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ ขอถวายส่วนบุญส่วนกุศลเหล่านั้น แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า จงทรงอนุโมทนาส่วนกุศลที่ได้ถวายนั้นให้เหมือนกับทรงทำด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงสถิตอยู่เป็นสุข ปราศจากทุกข์ ทุกทิพาราตรีกาล ทรงเห็นแต่การที่เจริญทุกเมื่อ อย่าทรงเห็นการที่เสื่อมทรามแม้แต่น้อยหนึ่งเลย พร้อมทั้งความเจริญด้วยพระชนมายุ วรรณะ สุขะ พละ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ตลอดสิ้นกาลนาน

ในการทรงผนวชคราวนี้ อาตมภาพไม่ชอบใจตัวเองอยู่ เพราะได้ทำอะไรถวายไม่ได้เต็มที่ เพราะต้องเจ็บเสีย จนบัดนี้ก็ยังไม่หาย แต่ส่วนสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้เต็มที่ ที่แสดงให้เห็นได้ก็คือคนที่นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งในประเทศทั้งนอกประเทศ อนุโมทนาตลอดทั่วถึงกัน และหวังความเจริญ ความสุขแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้ทรงเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อเป็นขวัญใจของบ้านเมือง และของผู้นับถือพระพุทธศาสนา

ตำหนักบัญจบเบญจมา วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ว่าถึงบารมี น่าจะทรงทราบ ศัพท์ที่บารมี หมายความว่า เก็บความดี หรือทำความคุ้นเคยกับความดีให้เกิดขึ้น ตรงกันข้ามกับอาสวะ คือเก็บความชั่วหรือทำความชั่วให้เกิดพอกพูนขึ้น บารมีไม่ใช่บุญกุศลโดยตรง บุญกุศลที่บุคคลได้ทำแล้ว ก็ให้ผลเป็นสุขตามคราวตามสมัย แต่ความคุ้นเคยหรือความเก็บความดีไว้นั้นเป็นบารมี ตรงกันข้ามกับการทำชั่วทำร้ายเสียหายที่เป็นบาป นั้นก็ให้ผลชั่วร้ายแก่ผู้ทำตามคราวตามสมัย แต่ว่าผู้ทำยังคุ้นเคยอยู่กับความชั่วหรือบาปนั้น นี่เป็นส่วนอาสวะ บารมีเกิดขึ้นได้เพราะรู้ดีรู้ชอบ อาสวะเกิดขึ้นได้เพราะรู้ชั่วรู้ผิด เพราะฉะนั้นในที่สุดบารมีจึงชนะอาสวะ

ขอพระบารมีทั้งหลาย จงเจริญยิ่งแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราช-สมภารเจ้า

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๔ แห่งการทรงผนวช
วันอาทิตย์ ที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๕.๓๕ น. ตื่นพระบรรทม

เวลา ๕.๕๐—๖.๕๐ น. เสด็จ ฯ ออกบิณฑบาต โดยไม่มีหมายกำหนดการ เสด็จฯออกทางประตูหน้าวัดบวร ฯ เสด็จพระราชดำเนินไปตามถนนสายบางลำพู แล้วเสด็จขึ้นรถวิทยุ อ.ส. (ก.ท. ส่วนพระองค์) ที่ภายในบริเวณโรงเรียนบวรนิเวศวิหาร เสด็จพระราชดำเนินต่อไปทางสะพานเฉลิมวันชาติ ไปทางหน้าวังสวนกุหลาบ ถนนราชวิถี ถนนริมคลองประปา อ้อมไปทางสะพานควาย แล้วเสด็จ ฯ กลับทางถนนพหลโยธิน และถนนพญาไท แวะรับบาตรที่บริเวณใกล้ ๆ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ทรงรับอีกที่สี่แยกราชเทวี ถนนเพชรบุรี ทรงรับจากชายหญิง เด็ก ผู้ชรา คนไทย คนจีน ทุกคนรู้สึกตื่นเต้นเพราะไม่นึกไม่ฝัน เสด็จฯ กลับวัดบวร ฯ มีคนมาดักถวายหน้าวัด ๕-๖ ราย ของใส่บาตรมีดังต่อไปนี้ เครื่องในไก่

ทรงทูลลาสมเด็จพระราชอุปัธยาจารย์ บนตำหนักบัญจบเบญจมา
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงเฝ้าสมเด็จ ฯ พระราชอุปัธยาจารย์ บนตำหนักบัญจบเบญจมา
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงรับอาหารบิณฑบาตในถนนหลวง

วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ผัดขิง ๑ ห่อ ผัดถั่วฝักยาว ๑ ห่อ กุนเชียง ผัดหอมใหญ่กับหมู เนื้อทอด ปลาสลิดเค็มทอด ปลาทูทอด รวมอาหารคาว ๗ ห่อ ของหวาน ขนมครก ขนมถั่วแปบ ขนมบ้าบิ่น ส้มเขียวหวาน กล้วยหอม กล้วยไข่ โรตี เค๊ก ขนมบึ้งบึ้งทาเนย รวม ๙ อย่าง

เวลา ๗.๐๐ — ๗.๔๕ น.	เสวยพระกระยาหารเช้า
เวลา ๘.๐๕ — ๙.๐๐ น.	เสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทรงทำวัตรเช้า ทรงสดับวินัยมุข เรื่อง "กาลิก ๔" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณ อ่านถวาย แล้วเสด็จฯไปทรงสักการะพระบรมสารีริกธาตุ และพระพุทธรูปสำคัญในวัดบวรนิเวศ
เวลา ๑๐.๔๐ — ๑๒.๓๐ น.	สมเด็จพระราชชนนี และสมเด็จพระพี่นางฯ เสด็จมาเฝ้า ฯ
เวลา ๑๐.๔๕ — ๑๑.๕๐ น.	เสวยพระกระยาหารเพล
เวลา ๑๒.๐๐ — ๑๒.๕๐ น.	สมเด็จพระบรมราชินี เสด็จฯ มาเฝ้าฯ
เวลา ๑๓.๒๐ — ๑๕.๓๕ น.	ทรงพัก
เวลา ๑๖.๐๐ — ๑๖.๕๐ น.	เสด็จ ฯ ออกพระตำหนักปั้นหย่า ในการพระราชพิธีลาผนวช ทรงจุดธูปเทียนเพื่อนมัสการ แล้วทรงประเคนผ้าไตรแก่พระ

ราชาคณะ ๗ รูป ซึ่งจะเจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ออกไปครองผ้า แล้วกลับมานั่งยังอาสนสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว เสด็จขึ้น

เวลา ๑๗.๐๐–๑๗.๕๐ น. เสด็จฯ ลงพระอุโบสถ ทรงทำวัตรเย็น ทรงสดับ เรื่อง "บุญญกิริยาวัตถุ ๓ บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐" ซึ่งพระจมื่นมานิตฯ อ่านถวาย

เวลา ๑๗.๕๕–๑๘.๒๐ น. พระพรหมมุนี และพระโศภนคณาภรณ์ เฝ้าฯ ถวายธรรม

เวลา ๒๒.๓๐ น. เสด็จฯ ขึ้นนมัสการพระ แล้วเข้าที่พระบรรทม

อาหารที่ทรงรับบิณฑบาต
วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

กาลิก ๔

ของที่จะพึงกลืนให้ล่วงลำคอลงไป ท่านเรียกว่ากาลิก เพราะเป็นของมีกำหนดให้ใช้ชั่วคราว จำแนกเป็น ๔ อย่าง

ของที่ให้บริโภคได้ชั่วคราว ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงวัน เรียกว่ายาวกาลิก ๑

ของที่ให้บริโภคได้ชั่วคราว คือวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง เรียกยามกาลิก ๑

ของที่ให้บริโภคได้ชั่วคราว คือ ๗ วัน เรียก สัสตาหกาลิก ๑

ของที่ให้บริโภคได้เสมอไป ไม่จำกัดกาล เรียกยาวชีวิก ๑

ชื่อว่ากาลิกนั้น คงเพ่งเอาของ ๓ อย่าข้างต้น จะกล่าวให้สิ้นเชิง จึงยกเอาของที่ไม่ได้จัดเป็นกาลิกมากล่าวด้วย เรียกว่ายาวชีวิก แปลว่า ของที่บริโภคได้ตลอดชีวิต จึงรวมได้ชนิดเป็น ๔

ยาวกาลิก

ของที่ใช้บริโภคเป็นอาหาร จัดเป็นยาวกาลิก ตัวอย่างคือโภชนะทั้ง ๕ คือ ข้าวสุกที่หุงจากธัญญชาติทั้งหลาย ๑ ขนมกุมมาสเป็นของทำด้วยแป้งหรือด้วยถั่วงา มีอันจะบูดเมื่อล่วงคืนแล้ว ๑ สัตตุ คือขนมแห้ง เป็นของไม่บูด ๑ ปลา ๑ เนื้อ ๑ นมสด นมส้ม ก็จัดเข้าในโภชนะ ในที่อื่นจากโภชนะ ๕ ขาทนียะ ของขบเคี้ยว คือผลไม้และเง่า มีมันเป็นต้น จัดเข้าในยาวกาลิกนี้

พืชที่ใช้เป็นมูลแห่งโภชนะนั้น เป็น ๒ ชนิด เรียกบุพพัณณะ ๑ อปรัณณะ ๑ ธัญญชาติ คือพืชมีกำเนิดเป็นข้าวทุกชนิด ชื่อว่าบุพพัณณะ โดยอรรถว่าเป็นของจะพึงกินก่อน แสดงไว้ในบาลี ๗ ชนิด "สาลิ" ข้าวสาลี ๑ "วีหิ" ข้าวเจ้า ๑ "ยโว" ข้าวเหนียว ๑ "โครูโม" ข้าวละมาน ๑ "กงฺคุ" ข้าวฟ่าง ๑ "วรโก" ลูกเดือย ๑ "กุทฺรูสโก" หญ้ากับแก้ ๑ ถั่วต่าง ๆ ชนิดและเงา ชื่อว่า อปรัณณะ โดยอรรถว่าเป็นของจะพึงกินในภายหลัง ในบาลีหาได้แจกประเภทไว้ไม่ พืช ๒ อย่างนี้ เป็นมูลแห่งข้าวสุก และขนม ๒ อย่าง

ปลานั้น สงเคราะห์เอาสัตว์น้ำอย่างอื่น เช่น กุ้ง หอยและปูด้วย ไม่มีชนิดที่กำหนดห้ามโดยกำเนิด

เนื้อนั้น คือมังสะของสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า บางอย่างเป็นของต้องห้ามโดยกำเนิด เนื้อมนุษย์ ห้ามโดยกวดขัน เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย เลือดก็สงเคราะห์ในเนื้อด้วยเหมือนกัน เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาว ๙ นี้เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ เนื้อที่เขาใช้กินเป็นพื้นบ้านพื้นเมือง นอกจากที่ระบุชื่อไว้นี้ เป็นของไม่ห้ามโดยกำเนิด แต่ห้ามโดยความเป็นของดิบ ยังไม่ได้ทำให้สุกด้วยไฟ แม้เนื้อที่เป็นกัปปิยะโดยกำเนิด และทำให้สุกแล้ว แต่เป็นของที่เขาฆ่าสัตว์ลงเพื่อเอาเนื้อทำโภชนะถวายภิกษุหรือสามเณร เนื้อชนิดนี้ เรียกว่า อุททิสมังสะ แปลว่าเนื้อเจาะจง เป็นของที่ห้ามเหมือนกัน เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ส่วนเนื้อแห่งสัตว์ที่เขาฆ่า เพื่อเอามังสะขายเป็นอาหารของคนพื้นเมือง เรียกว่า ปวัตตมังสะ แปลว่า เนื้อมีอยู่แล้ว หรือเขาฆ่าสัตว์เพื่อเอามังสะทำโภชนะ จำเพาะบางคนหรือบางพวก นอกจาก

สหธรรมิกหรือจำเพาะตัวเขาเอง ไม่ชื่อว่าเป็นอุททิสมังสะ เขาเอาเนื้อเช่นนั้นแต่งโภชนะถวาย ฉันได้ไม่เป็นอาบัติ เนื้อเป็นอุทิสมังสะ ภิกษุไม่รู้ ฉันไม่เป็นอาบัติ แม้ไม่ใช่อุททิสมังสะแต่สำคัญว่าเป็นของเช่นนั้นหรือสงสัยอยู่ ฉันต้องทุกกฏ เนื้ออันบริสุทธิ์โดยส่วน ๓ คือ ภิกษุไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้สงสัยว่าเขาฆ่าเฉพาะ ฉันไม่มีโทษ กล่าวมาในเนื้ออย่างใด พึงรู้ในปลาอย่างนั้นเถิด

การฉันปลาฉันเนื้อของภิกษุ ได้เกิดเป็นปัญหาขึ้นเมื่อครั้งพุทธกาลแล้ว มีเรื่องเล่าว่า พระเทวทัตต์ทูลขอพระศาสดา เพื่อทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันปลาฉันเนื้อ แต่มิได้อ้างเหตุว่าอย่างไร ทางที่นำให้ปรารภนั้น คือ ชะรอยจะรังเกียจว่า เข้าลักษณะอำนวยปาณาติบาต คือสมยอมให้เขาทำ ฝ่ายพระศาสดาไม่ทรงอำนวยตาม ทรงอนุญาตปลาเนื้ออันบริสุทธิ์โดยส่วน ๓ ดังกล่าวแล้วให้ภิกษุฉันได้ ข้อที่ไม่ทรงอำนวยตามนั้น เพราะไม่เป็นอำนวยปาณาติบาต หรือเพราะถือจัดเกินไปกว่าภาวะของภิกษุ ไม่แจ้ง อันภิกษุเป็นผู้อาศัยบิณฑบาตอันทายกเขาถวายจะเลือกโภชนะเกินไป ก็ย่อมได้ความฝืดเคือง แม้หากเป็นการอำนวยปาณาติบาต คือมีผู้กินก็มีผู้ฆ่า ถือก็เป็นการกว้างเกินไปดอกกระมัง จึงทรงจำกัดพอเหมาะแก่ภาวะของภิกษุ พระเทวทัตต์ถือเอาการที่ไม่ทรงอำนวยตามในข้อนี้เป็นสาเหตุประการหนึ่ง แตกจากพระศาสดา ข้าพเจ้าเข้าใจว่ามติของพระเทวทัตต์นั้นมีผู้นับถือสืบมา จึงมีธรรมเนียมฉันแจของพวกอุตตรนิกาย ฯ

วินัยมุขเล่ม ๒ กัณฑ์ที่ ๑๘ "กาลิก ๔" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๓๒ - ๑๓๕

เรื่อง "บุญญกิริยาวัตถุ ๓ บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐"

บุญญกิริยาวัตถุ ๓ บุญ ได้แก่ความดีเป็นเครื่องชำระความชั่ว เหมือนน้ำเป็นเครื่องชำระของโสโครก กิริยา แปลว่า ทำ วัตถุ แปลว่า ที่ตั้ง หรือ เรื่อง รวมกันเข้าเป็น บุญญกิริยาวัตถุ ที่ตั้ง หรือเรื่อง ของการทำบุญ แยกออกเป็น ๓ คือ :—

ทานมยบุญ บุญสำเร็จด้วยทาน มย แปลว่า สำเร็จ เพราะท่าน แสดงว่า ใจของคนที่ตระหนี่เหนียวแน่นหวงกัน ไม่ต้องการจะสงเคราะห์ อุปถัมภ์ใคร ความตระหนี่เหนียวแน่นหวงกันเหล่านี้ ทำใจให้เศร้าหมอง จึงชื่อว่าเป็นบาป การให้ทานก็เพื่อกำจัดความตระหนี่เหนียวแน่น ความ ยึด ความพัวพัน มุ่งสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุข เพราะได้รับทาน ของตน ทานจึงเป็นบุญญกิริยาวัตถุ เรื่องของการทำบุญข้อหนึ่ง

สีลมยบุญ บุญสำเร็จด้วยศีล หมายเอาใจที่เป็นปกติ ไม่ถูกโลภะ หรือ โทสะ หรือ โมหะ ชักนำหรือครอบงำใจ แต่เมื่อโลภะ โทสะ โมหะ ครอบงำก็ทำให้ใจขุ่นมัว แต่ท่านมุ่งเอาโทสะที่เกิดขึ้นครอบงำ ทำใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวแล้ว ก็ชวนให้ทำชั่วทางกาย ทางวาจา เมื่อ ตั้งใจรักษาศีล เว้นจากการทำร้ายกันและกัน ศีลจึงเป็นบุญญกิริยาวัตถุ เรื่องของการทำบุญอีกข้อหนึ่ง

ภาวนามยบุญ บุญสำเร็จด้วยภาวนา ทำให้มีให้เป็น แยกออก เป็น ๒ คือ สมถภาวนา ทำจิตให้สงบด้วยมุ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียว ที่

เรียกว่าสมถะ เพราะทำจิตให้สงบแต่ไม่มีความรู้ วิปัสนาภาวนา ทำวิปัสนาให้เกิด วิปัสนาก็คือปัญญาที่พิจารณาให้เห็นแจ้ง ทำปัญญาที่เห็นแจ้งให้เกิดเรียกว่า วิปัสนาภาวนา

ทานเป็นเครื่องกำจัดโลภะ ศีลเป็นเครื่องกำจัดโทสะ ภาวนาเป็นเครื่องกำจัดโมหะ ท่านแสดงไว้อย่างนั้น เมื่อว่าถึงบุญญกิริยาวัตถุ ๓ ก็ควรต่อไปถึงบุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ เพราะสงเคราะห์เข้าด้วยกันได้

บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ ทานมัยข้อ ๑ สีลมัยข้อ ๒ ภาวนมัยข้อ ๓ แสดงมาแล้ว ทีนี้ว่าถึงอีก ๗ ข้อ คือ :—

อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติถ่อมตนแก่ผู้ใหญ่หรือผู้ควรถ่อม นี่ควรสงเคราะห์เข้าในอะไร ในทานหรือในศีลหรือในภาวนา พิจารณาดูการประพฤติถ่อมตัวไม่เย่อหยิ่งกระด้าง เป็นอาการที่แสดงออกทางกาย วาจา พูดถ่อมตัว ทำอะไรด้วยความถ่อมตัวไม่เย่อหยิ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็สงเคราะห์เข้าในศีล เพราะเกี่ยวกับทางกายทางวาจา

เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการขวนขวาย เวยยาวัจจะ ขวนขวายหมายถึงช่วยทำกิจการงานให้ผู้อื่น เคยแสดงมาแล้ว ว่าถึงทานวัตถุ วัตถุที่จะพึงให้ ได้แก่ทรัพย์อย่างหนึ่ง กำลังกายอย่างหนึ่ง กำลังความคิด คือ ช่วยคิดการงานให้เขาอย่างหนึ่ง บอกความรู้ให้เขา เป็นกำลังปัญญาอีกอย่างหนึ่ง นี่เป็นวัตถุทาน เวยยาวัจจะ ช่วยขวนขวายทำกิจการของเขาให้สำเร็จ ก็เป็นให้กำลังกาย เพราะฉะนั้น เวยยาวัจจมัย จึงสงเคราะห์เข้าในทาน

ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ คือ ทำดีทำชอบเป็นบุญกุศลแล้ว ไม่หวงบุญกุศล ตั้งใจอุทิศบุญกุศลไปถึงผู้อื่น เรียกว่าปัตติทาน การให้ส่วนบุญ การให้ส่วนบุญนี้เห็นง่ายว่าสงเคราะห์เข้าในทาน

ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยอนุโมทนาส่วนบุญที่เขาให้ ปัตติ ส่วนบุญ อนุโมทนา ทำใจให้ยินดีไปตาม สนธิเป็นปัตตานุโมทนา ยินดีไปตามส่วนบุญที่เขาให้ หรือเขาไม่ให้ก็ยินดีไปตาม เช่นเห็นเขาทำดีทำชอบ เห็นเขาทำบุญ ก็ทำใจให้เบิกบานยินดีไปตาม นี่เรียกว่าปัตตานุโมทนามัย นี่ควรจะสงเคราะห์เข้าในอะไร เมื่อนึกถึงว่าทำใจให้ยินดีไปตามส่วนบุญที่เขาให้ หรือยินดีไปตามความดีความชอบที่เขาทำ ชื่อว่าให้การอนุโมทนาบุญของเขาเป็นเครื่องกำจัดความริษยาความดีของเขา ท่านสงเคราะห์เข้าในทานมัยเหมือนกัน

ธัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม ธัมมะ ก็ธรรมสวนะ ฟัง ธัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม การฟังธรรมเป็นเหตุให้ได้รู้ธรรม เป็นเรื่องกำจัดความไม่รู้ธรรม และเมื่อจะปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องก็ต้องสำเร็จมาแต่การฟังธรรม ถ้าไม่ฟังธรรมให้รู้ธรรม จะปฏิบัติให้ถูกต้องก็ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้นการฟังธรรมจึงเป็นบุญ บุญที่สำเร็จด้วยการฟังธรรมควรจะสงเคราะห์เข้าในอะไร ในทาน หรือในศีล หรือในภาวนา เมื่อพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า การฟังธรรมทำให้เกิดความรู้ธรรมขึ้น เพราะฉะนั้นจึงควรสงเคราะห์เข้าในภาวนามัยบุญ บุญสำเร็จด้วยภาวนา

ธัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม คือเมื่อรู้ธรรมอะไร หรือแม้มีความรู้ในทางอะไร เช่นรู้หนังสือ รู้เลข หรือรู้อย่างอื่นแล้วก็บอกแก่ผู้อื่น แสดงแก่ผู้อื่นเพื่อให้เขารู้ นี่นับรวมเข้าในธรรมเทศนา การแสดงธรรม แสดงธรรมให้แก่ผู้อื่น เป็นไปด้วยเมตตาปรารถนาสุขให้เขา หรือ กรุณาปรารถนาให้พ้นทุกข์ คือให้เขาได้ความรู้ขึ้น เขาจะได้พ้นจากความไม่รู้ที่เป็นทุกข์ บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรมจึงเรียกว่าธัมมเทสนามัย จะสงเคราะห์เข้าในอะไร ในทาน หรือในศีลหรือในภาวนา ท่านแสดงไว้ว่า ธัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรมสงเคราะห์เข้าในภาวนา แต่เมื่อเราพิจารณาดู การแสดงธรรมให้เขาก็เป็นธรรมทาน ทำไมจึงสงเคราะห์เข้าในภาวนา ควรสงเคราะห์เข้าในทานจึงจะตรง เพราะทานมัยบุญสำเร็จด้วยทาน เมื่อแยกวัตถุทานออกก็คือให้กำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์และให้ความรู้ แสดงธรรมก็คือให้ความรู้ธรรมนั้นเอง แต่ที่ท่านว่าสงเคราะห์เข้าในภาวนา น่าจะเห็นว่าท่านมุ่งถึงผู้แสดงธรรม คือถ้าผู้แสดงๆ ด้วยไม่นึกคิดไม่พิจารณาธรรมถึงแสดงไปได้แต่ก็ไม่รู้เรื่อง ผู้ฟังก็ไม่รู้เรื่อง ต่อเมื่อผู้แสดงรู้ธรรมพิจารณาเนื้อความของธรรมไปด้วย ก็เกิดความรู้ธรรมขึ้น มีตัวอย่างที่ท่านแสดงว่า พระนาคเสนกล่าวคาถาอนุโมทนาแก่อุบาสิกาผู้หนึ่งตามคำสั่งของท่านพระอัสสคุตตผู้อาจารย์ อุบาสิกาเป็นผู้ฟัง ก็สำเร็จประโยชน์คือรู้ธรรม พระนาคเสนผู้แสดงก็สำเร็จประโยชน์ คือรู้ธรรมที่ตัวแสดงนั้นไปด้วยกัน (ที่ท่านกล่าวในมิลินทปัญหาว่าทั้ง ๒ ฝ่ายสำเร็จโสดาปัตติผลด้วยกัน)

เปรียบความว่า ยิงนกด้วยศรลูกเดียวถูกนกสองตัว ผู้ฟังก็สำเร็จประโยชน์ ผู้แสดงก็สำเร็จประโยชน์ ท่านมุ่งอย่างนี้หรืออย่างไรไม่ทราบ จึงสงเคราะห์เข้าในภาวนามัย แต่โดยตรง ควรเป็นทานมัย บุญสำเร็จด้วยทาน

ทิฏฐุชุกรรม ทำความเห็นให้ตรง เห็นได้ง่าย สงเคราะห์เข้าในภาวนามัย

บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ เมื่อย่นเข้าหรือสงเคราะห์เข้าก็อยู่ในบุญญกิริยาวัตถุ ๓ ข้างต้น แต่ท่านแสดงให้กว้างขวางออกไป

ปัญหาเกี่ยวกับธรรมะ

ประจำวันที่ ๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๙

ขันธ์ ๑ และ ขันธ์ ๔ หมายถึงอะไร

ขันธ์ ๑ คือ รูป

ขันธ์ ๔ คือ นาม ซึ่งประกอบด้วย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

จิต คือ ธรรมะที่ให้สำเร็จความคิด แต่ความคิดกับจิตไม่ใช่อันเดียวกัน ความคิดจะมีขึ้นได้ เพราะอาศัยจิต ถ้าไม่มีจิต ความคิดก็ไม่มี จิตไม่ใช่สังขาร ความคิดเป็นสังขาร ถ้าจิตเป็นสังขารแล้ว ความหลุดพ้นจากทุกข์ก็มีไม่ได้ เพราะความคิดเป็นทุกขสัจจะ

รู้ แบ่งออกดังนี้ คือ

๑. รู้มีอาการ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น รู้ซึ่งอารมณ์ รู้คุณ รู้โทษ รู้เหตุ รู้ผล จิตเข้าสู่มโนทวาร

๒. รู้ไม่มีอาการ รู้นิ่ง ไม่มีอารมณ์เลย รู้หยุด รู้วาง รู้โปร่ง รู้ปล่อย รู้อย่างนี้จิตไม่มาเกี่ยวกับทวาร เมื่อจิตไม่เข้าเกี่ยวกับทวาร อารมณ์ตามเข้าไปไม่ถึง รู้ตัวเอง

ทางธรรม โดยภาวะเรียกว่า อัญญา หรือไม่เป็นภาวะ ก็เรียกว่า มุนี คือ ผู้รู้ พุทโธ คือ ผู้ตื่น ตถาคโต คือ ผู้บรรลุสัจจธรรม วิมุตติโต คือ ผู้หลุดพ้น

พระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ต่างกันอย่างไร

พระพุทธเจ้าละได้ซึ่ง กิเลส และวาสนา

พระสาวกยังละวาสนาไม่ได้ ได้แต่กิเลสอย่างเดียว

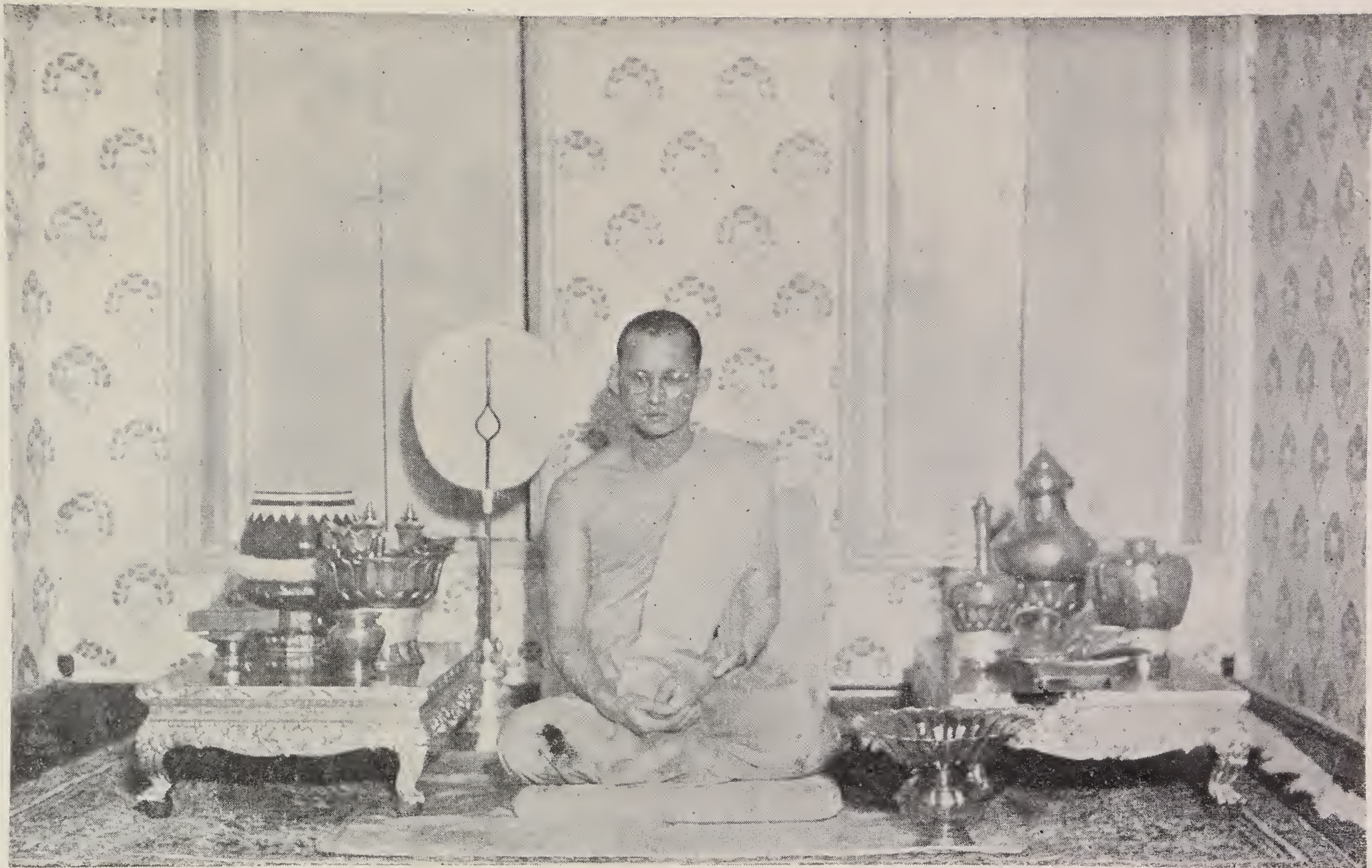
วาสนา ทางธรรม หมายเอาอาการความประพฤติที่เคยชินมาแล้ว แต่ไม่มีเจตนา คำว่าวาสนานี้ไม่ตรงกับภาษาที่ใช้กัน ซึ่งแปลว่ามีบุญ คำว่าพระ–อรหันต์ แปลว่า ผู้หมดข้อลี้ลับ ไม่มีข้อซ่อนเร้นอยู่ภายใน เป็นผู้ควรเคารพบูชา สรรเสริญ เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส (สันดานของมนุษย์)

พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วอยู่ที่ไหน

อยู่เหนือโลก จิตเข้าสู่นิพพาน คือจิตพ้นโลกไปแล้ว

นิพพาน พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ไปรวมกันอยู่ที่ไหน หรือต่างองค์ต่างไป

ไม่สามารถตอบได้ เพราะนิพพานพ้นโลกไปแล้ว หมดสมมุติไปแล้ว ไม่สามารถทราบได้ ความว่ารวมหรือแยกนั้นเป็นเรื่องของโลก ความไม่กังวล ความไม่ยึดถือ นี่คือ นิพพานที่พระพุทธเจ้ากล่าวไว้

ประทับในพระตำหนักปั้นหย่า วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

พระราชกรณียกิจในวันที่ ๑๕ แห่งการทรงผนวช

วันจันทร์ที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เวลา ๖.๐๐ น. ตื่นพระบรรทม

เวลา ๖.๔๕ น. เสวยพระกระยาหารเช้า

เวลา ๗.๕๐ น. เสด็จ ฯ พระตำหนักปั้นหย่า โปรดเกล้า ฯ ให้ฉายพระบรมฉายาลักษณ์ พร้อมด้วยเครื่องบริขาร แล้วเสด็จ ฯ ลงพระอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทรงสดับเรื่อง "สรุปเรื่องพระวินัยบัญญัติ" ซึ่งพระครูวิสุทธิธรรมภาณ อ่านถวาย จากนั้น เสด็จพระราชดำเนินกลับมาปลูกต้นสัก ๑ ต้น ที่บริเวณข้างพระตำหนักปั้นหย่า แล้วทรงปลูกต้นสนฉัตร ๒ ต้น ที่บริเวณหน้าพระตำหนักทรงพรต

เวลา ๑๐.๑๕ น. เสด็จฯออกพระตำหนักปั้นหย่า ในพระราชพิธีลาผนวช ทรงประกาศลาสิกขาบท ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการ แล้วทรงประกาศลาสิกขาต่อพระสงฆ์ เวลา ๑๐.๒๓ น. จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปลื้องกาสาวพัสตร์ เมื่อทรงเสวตรพัสตร์แล้วเสด็จฯ ไปทรงแสดงพระองค์เป็นอุบาสก แล้วทรงสมาทานเบญจศีล แล้วเสด็จพระราชดำเนินไป

ยังพระตำหนักทรงพรต เสด็จเข้าที่สรง สรงน้ำพระพุทธมนต์เป็นการภายใน

เมื่อสรงเสร็จทรงเสวตรพัสตร์แล้ว จึงเสด็จไปทรงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์รับพระ-ราชทานฉัน จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปยังตำหนักใหญ่ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องสักการะทูลลาพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ และพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แล้วเสด็จเข้าสู่ห้องที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอม-เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะกราบถวายบังคมลา เสร็จแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังตำหนักเพชร ขณะนั้น สมเด็จพระ-นางเจ้า พระบรมราชินี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี และประธานสภาผู้แทนราษฎร เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่พร้อมหน้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระราชทานกระแสพระราชดำรัสในการทรงลาผนวช แล้วจึงเสด็จขึ้นพระตำหนัก

ปั้นหย่า ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายอดิเรก เสด็จพระ-ราชดำเนินไปประทับ ณ พระตำหนักทรงพรต

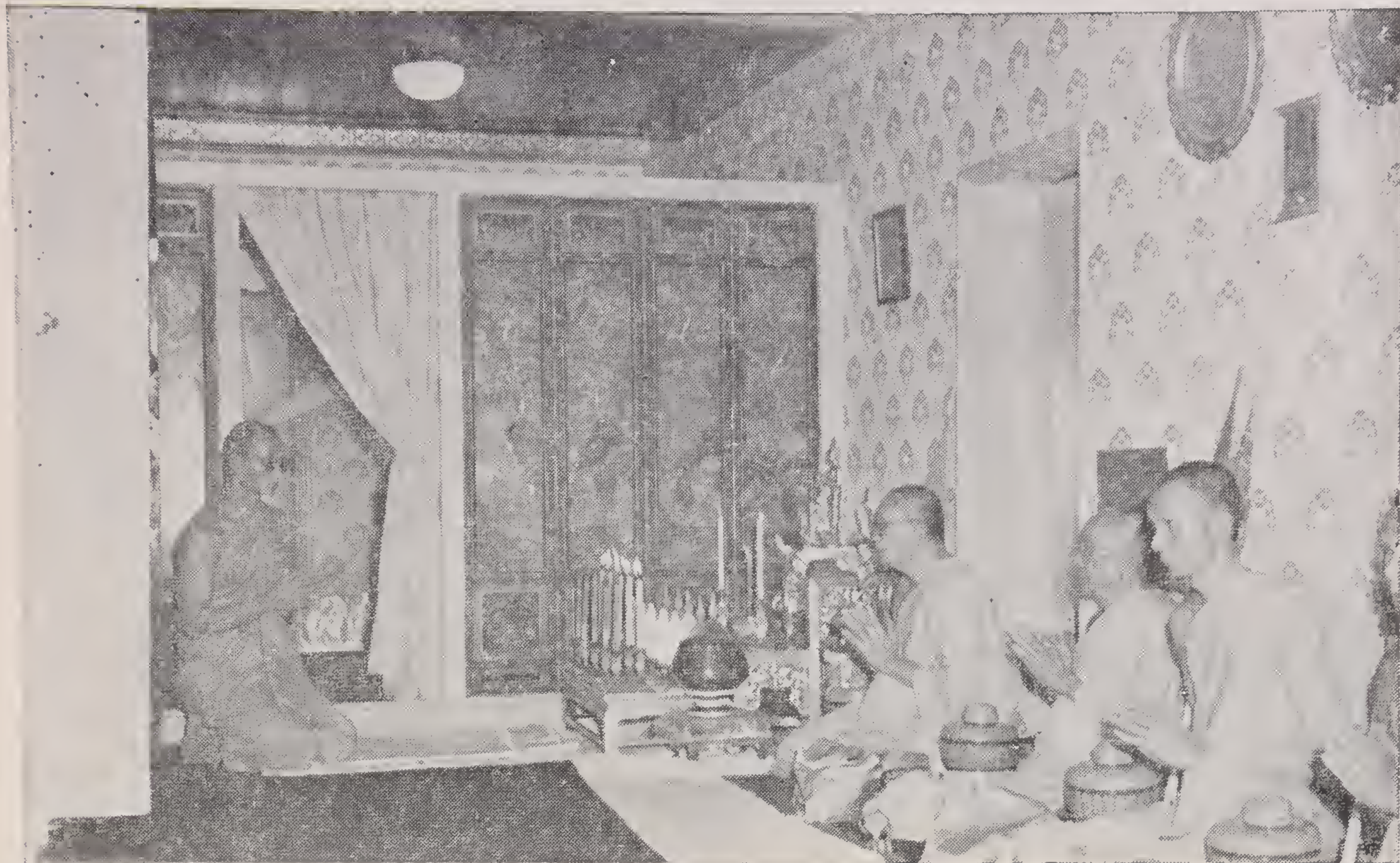
เวลา๑๔.๓๐น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปยังตำหนักบัญจบเบญจมา ทูลลาสมเด็จ ฯ พระราชอุปัธยาจารย์ สมเด็จ ฯ ถวายสรงน้ำพระพุทธมนต์ถวายพระพร เสร็จแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะ พระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระมหา-สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระบรมราชสรีรางคาร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนถวายนมัสการพระพุทธชินสีห์ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา เสด็จออกจากพระอุโบสถ ประชาชนคอยเฝ้าชมพระบารมีอยู่สองข้างทางเสด็จพระราชดำเนินผ่านอย่างคับคั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับรถยนต์พระที่นั่งที่หน้าประตูพระอุโบสถ เสด็จไปยังพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

สรุปเรื่องพระวินัยบัญญัติ

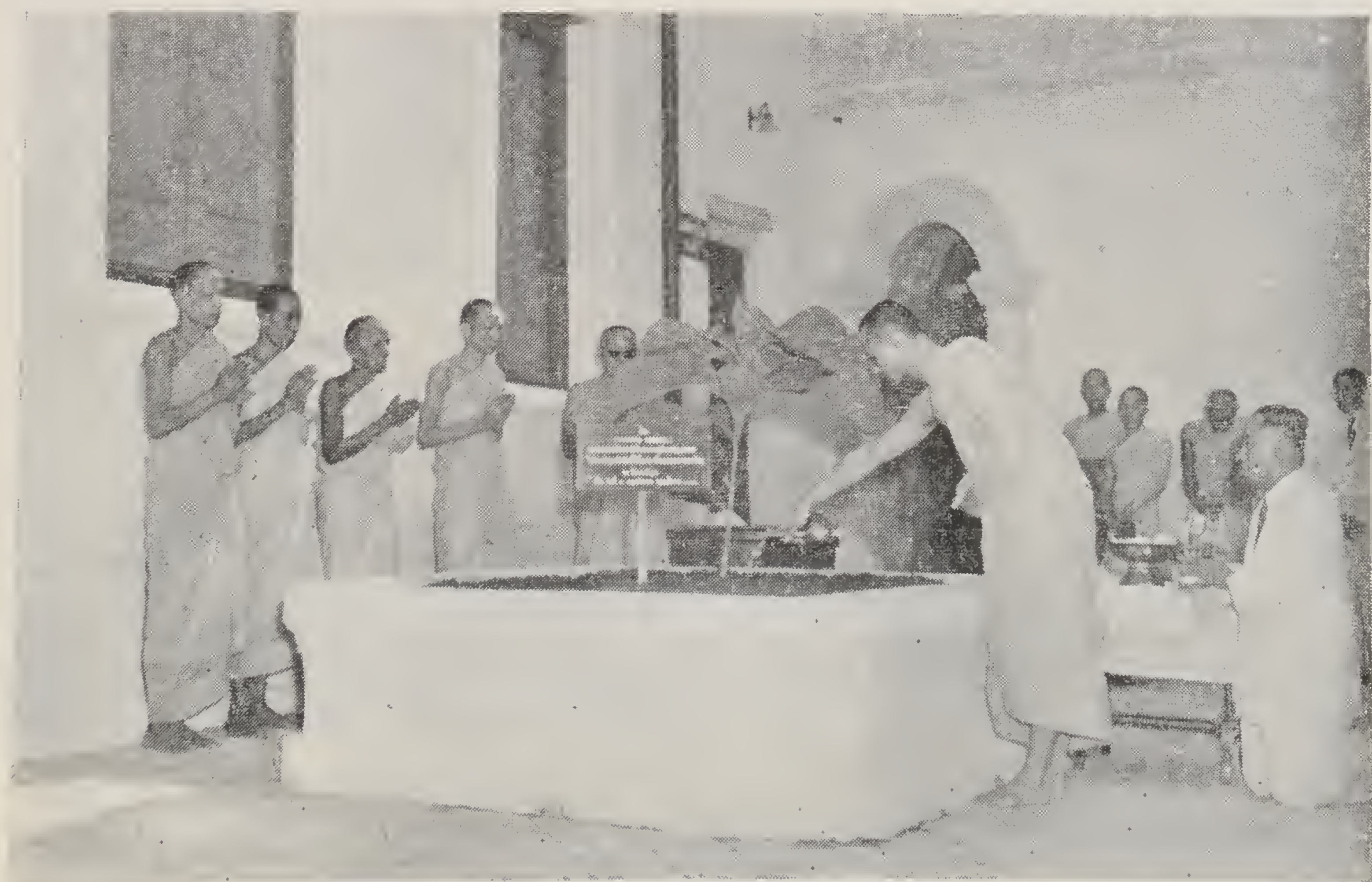
อ่านถวายครั้งสุดท้ายวันทรงลาผนวช

เช้าวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

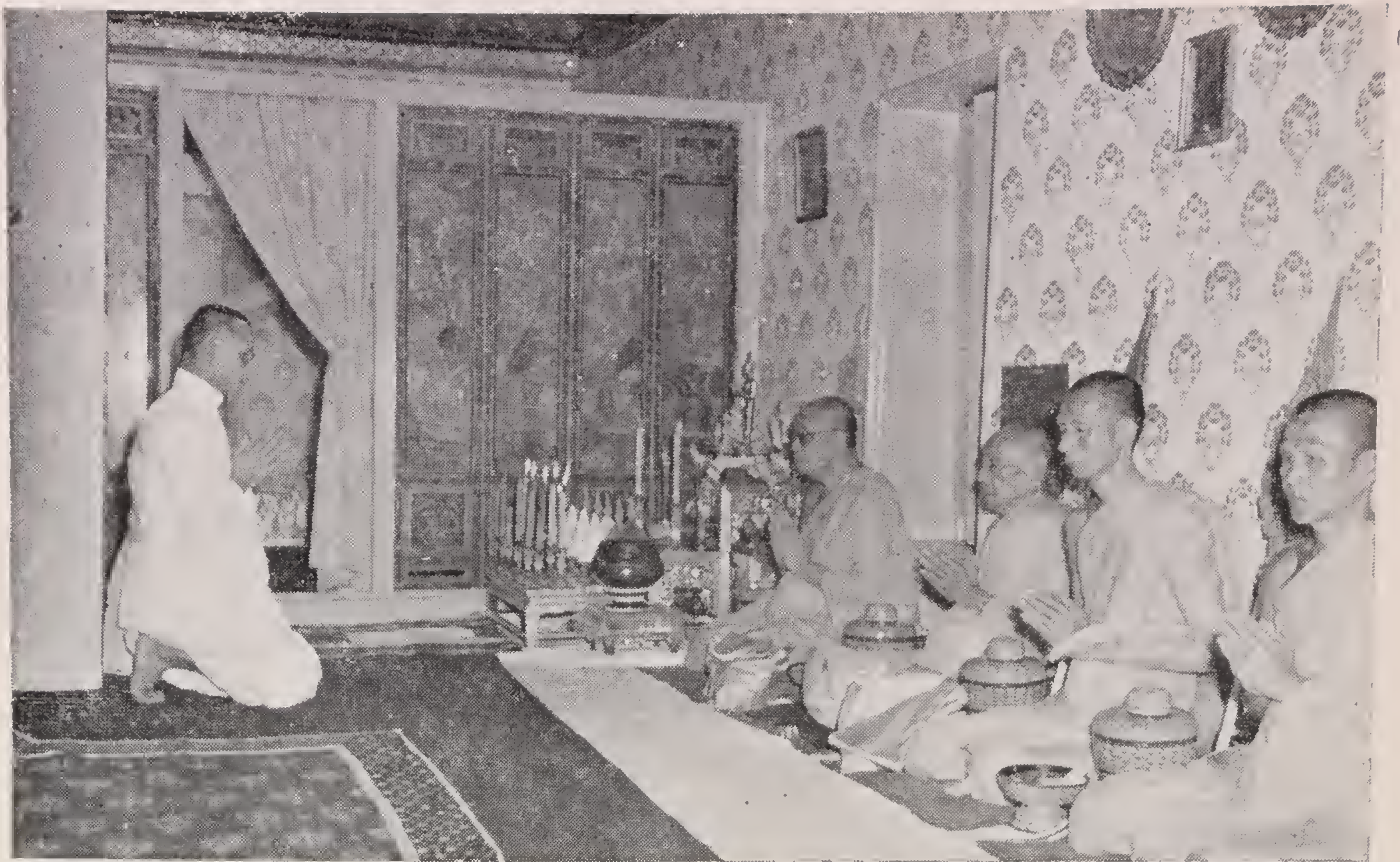
พวกภิกษุเราเป็นหมู่ที่ตั้งโดยหลักฐาน มีกฎหมายและขนบ-ธรรมเนียมเป็นเครื่องปกครองเหมือนหมู่อันตั้งเป็นหลักฐานอื่นๆ กฎหมายและขนบธรรมเนียมของพวกภิกษุเรานี้ เรียกว่าพระวินัย เป็นคู่กับพระธรรมอันเป็นปฏิบัติทางใจ รวมทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นพระศาสนาเรียกโดยชื่อว่า พระธรรมวินัย พระวินัยนั้น มีตำนานว่า ท่านพระอุบาลีเข้าใจมาก ได้ศึกษามาแต่สำนักพระศาสดา พระองค์ทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ คือเป็นยอดแห่งภิกษุผู้ทรงพระวินัย ไม่มีภิกษุอื่นเทียมถึง เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ในพรรษานั้นเอง พระเถระทั้งหลายมีท่านพระมหา-กัสสปะเป็นประธาน ประชุมกันทำสังคายนา วางแบบแผนแห่งพระพุทธศาสนาไว้เป็นหลัก ณ กรุงราชคฤห์ พระนครหลวงแห่งแคว้นมคธ ในการสังคายนานั้น ท่านสังคายนาพระวินัยด้วยส่วนหนึ่ง ได้ถามขอให้ท่านพระอุบาลีวิสัชนา แล้ววางเป็นแบบ ทรงจำเล่าเรียนสั่งสอนกันมาโดยปากหลายชั่วอายุ หรือล่วงหลายร้อยปีแต่พุทธปรินิพพาน กว่าจะได้จารึกลงเป็นอักษร ในระหว่างนั้น เกิดความเข้าใจผิดกันขึ้นเป็นคราวๆ พระเถระทั้งหลายในสมัยนั้น ได้ประชุมกันวินิจฉัยลงเป็นแบบนำสืบกันมา แบบอันพระธรรมสังคาหกะทั้งหลายได้วางไว้นั้น เรียกว่า บาลี นับถือกันว่า

บนพระปั้นหย่า วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงปลูกต้นสักข้างพระปั้นหย่า
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ในการทรงลาผนวช
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ทรงแถลงการลาผนวช ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

เป็นแบบดั้งเดิม จำมาไม่เคลื่อนคลาด ทั้งท่านผู้จำในครั้งแรกก็เป็นพระมหาสาวกในยุคพระศาสนา เป็นผู้มีปรีชาแตกฉานในพระศาสนา เป็นพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ ปกรณ์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายในภายหลังรจนาแก้อรรถแห่งบาลีนั้น เรียกอรรถกถา นับถือคลายลงมาจากบาลี เพราะเป็นปกรณ์ชั้นที่ ๒ แต่ท่านผู้รจนาเป็นผู้รู้พระพุทธวจนะ จึงยังเป็นที่เชื่อพึ่ง ปกรณ์อันพระอาจารย์ทั้งหลายแต่งแก้ หรืออธิบายเพิ่มเติมอรรถกถา เรียกฎีกาที่เพิ่มเติมฎีกา เรียกอนุฎีกา นับถือน้อยลงมากว่าอรรถกถา ถือเป็นเพียงมติของอาจารย์ผู้รจนา ปกรณ์ที่แต่งขึ้นตามความปรารภของพระอาจารย์ทั้งหลาย ไม่อยู่ในสายนี้ ถือเป็นเพียงอาจาริยวาทอย่างหนึ่ง ๆ โดยทางพิจารณาสอดส่องได้ความเข้าใจว่า ในสังคายนาครั้งแรก คงเป็นเพียงพระสงฆ์ประชุมกันไต่ถามสอบสวนกันถึงคำสอนของพระศาสดา ทั้งในส่วนพระธรรม ทั้งในส่วนพระวินัย ข้อใดได้ความรับรองทั่วไปหรือโดยมาก ก็ถือเอาข้อนั้นเป็นที่เชื่อพึ่งได้นำกันสืบมาในคราวหลัง ๆ เมื่อเกิดความเข้าใจแผกกันขึ้นว่าอย่างไรถูก หรือต้องการอธิบายข้อความอันยังไม่แจ่ม พระเถระผู้เป็นประธานในครั้งนั้นก็ประชุมกันทำสังคายนาวินิจฉัย แล้ววางเป็นแบบสืบลงมาอีกเป็นคราว ๆ กว่าจะได้จารึกลงเป็นอักษร จึงเป็นทางที่รจนาและอธิบายได้กว้างขวาง กิริยาที่นำพระศาสนาสืบลงมาด้วยไม่ได้จารึกลงเป็นอักษรนั้น มีตัวอย่างที่แลเห็นอยู่ใกล้ ๆ ขนบธรรมเนียมของพวก (ธรรมยุตติกา) เรานี้เอง ตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวช (จนบัดนี้ ๑๐๐ ปีเศษ

ล่วงไปแล้ว) นำสืบกันมาด้วยประพฤติตามกัน ไม่ได้จารึกลงเป็นอักษรเลย ยกไว้แต่หนังสือพระวินัย ฯ

พระวินัยนั้น ภิกษุรักษาดีโดยถูกทางแล้ว ย่อมได้อานิสงส์ คือความไม่ต้องเดือดร้อนใจ ซึ่งเรียกว่าวิปฏิสาร ภิกษุผู้ประพฤติย่อหย่อนทางพระวินัยย่อมได้วิปฏิสาร เพราะอนาจารผิดกฎหมายบ้านเมือง ถูกจับกุมและถูกลงโทษบ้าง ถูกดูหมิ่นบ้าง ไม่มีคนนับถือ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีลก็หวั่นหวาดกลัวจะถูกโจทท้วง แม้ไม่มีใครว่าอะไรก็ตะขิดตะขวงใจไปเอง ที่สุดนึกขึ้นมาถึงตน ก็ติเตียนตนเองได้ ไม่ได้ปีติปราโมทย์ ฝ่ายภิกษุผู้นิยมในพระวินัย แต่ขาดความเข้าใจเค้าเงื่อน พอใจจะถือให้ตรงตามตำรับ ให้เหมือนครั้งพุทธกาล แต่ตนเกิดในกาลอื่น ในประเทศอื่น ย่อมได้พบความขัดข้อง ประพฤติไม่สะดวกใจเป็นธรรมดา และความประพฤตินั้น มักมัวไปหนักอยู่ในข้อที่เป็นธรรมเนียมที่ภิกษุเคยถือกันมา แต่ไม่เป็นสำคัญจริงๆ นี้เรียกว่าประพฤติพระวินัยไม่ได้อานิสงส์ดังมุ่งหมาย กลับได้ความลำบากเสียอีก และผู้ประพฤติพระวินัยโดยไม่มีสติเช่นนั้น มักมีมานะถือตัวว่าตนประพฤติเคร่งครัดดีกว่าผู้อื่น และดูหมิ่นภิกษุอื่นว่าเลวทราม นี้เป็นกิริยาที่น่าเกลียดน่าติอยู่แล้ว ครั้นจะต้องอยู่ร่วมและสมาคมกับภิกษุอื่นที่ตนเห็นว่าประพฤติบกพร่องในพระวินัย ย่อมรังเกียจและจำทำ กับได้ความเดือดร้อนซ้ำอีก ฝ่ายภิกษุผู้ประพฤติถูกทางย่อมได้ความแช่มชื่นเพราะรู้สึกว่าตนประพฤติดีงาม ไม่ต้องถูกจับกุมและลงโทษหรือติเตียน มีแต่จะได้ความสรรเสริญ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีล ก็องอาจไม่ต้องสะทกสะท้าน

เสด็จฯ ทูลลาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า บนตำหนักบัญจบเบญจมา
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๘

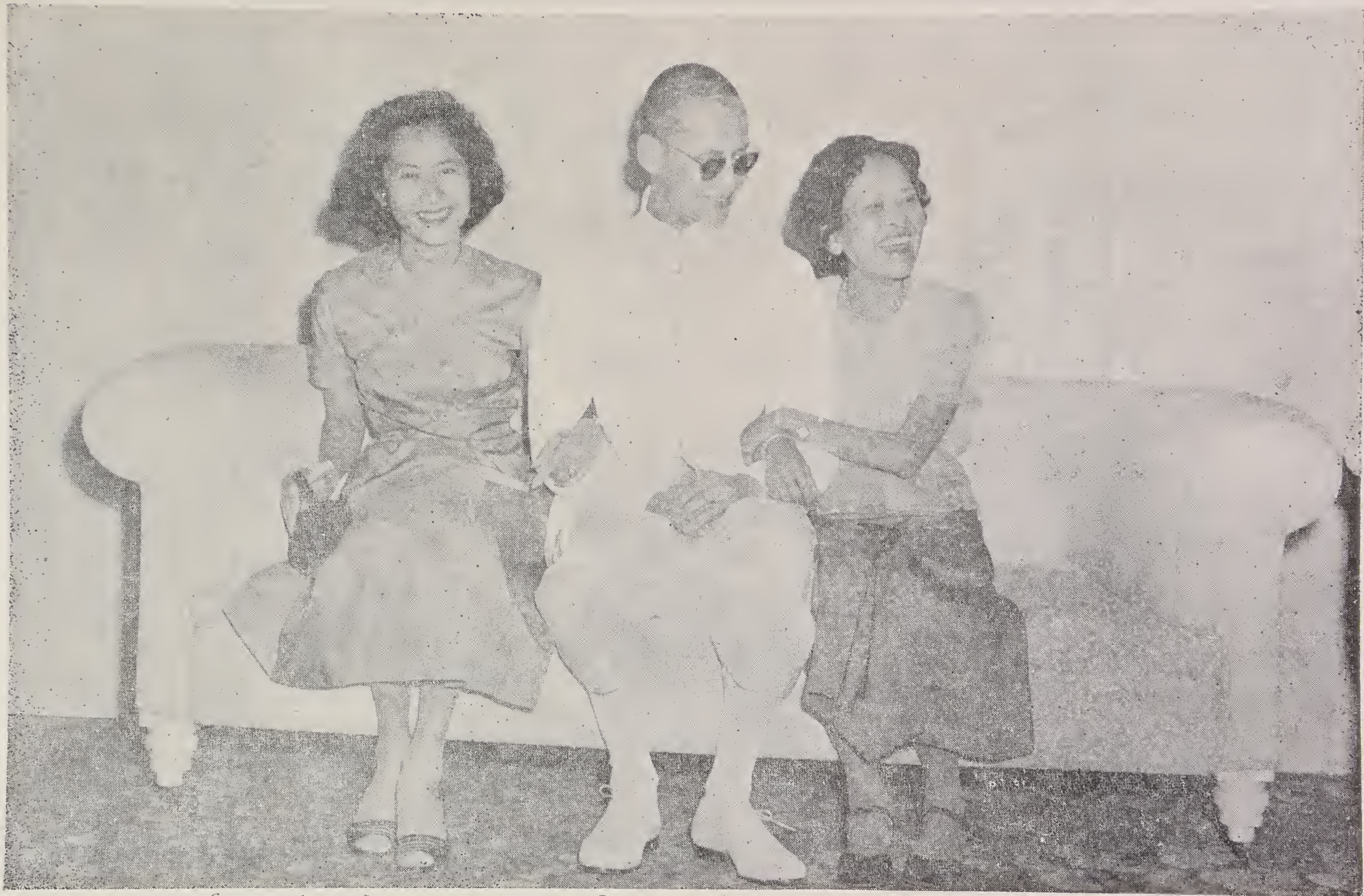
อันจะปฏิบัติพระวินัยให้สำเร็จประโยชน์ ควรพิจารณาให้เข้าใจผลที่มุ่งหมายแห่งพระวินัยนั้น พระพุทธบัญญัติบางข้อ และอภิสมาจารบางหมวด พระศาสดาทรงตั้งไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนเหี้ยมโหด จนถึงต้องโทษอาชญาแผ่นดินอย่างอุตกฤษฏ์ก็มี เช่นห้ามทำโจรกรรมและฆ่ามนุษย์ เพื่อป้องกันความลวงโลกเลี้ยงชีพก็มี เช่นห้ามไม่ให้อวดอุตตริมนุสสธรรม เพื่อป้องกันความดุร้ายก็มี เช่นห้ามไม่ให้ด่ากันตีกันเป็นต้น เพื่อป้องกันความประพฤติเลวทรามก็มี เช่นห้ามพูดปด ห้ามพูดส่อเสียด ห้ามเสพสุรา เป็นต้น เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายก็มี เช่นห้ามแอบฟังความของเขา เพื่อป้องกันความเล่นซุกซนก็มี เช่นห้ามไม่ให้เล่นจี้กัน ไม่ให้เล่นน้ำ ไม่ให้ซ่อนบริขารของกัน ทรงบัญญัติตามความนิยมของคนในครั้งนั้นก็มี เช่นห้ามไม่ให้ขุดดิน ไม่ให้พันต้นไม้ที่เขาถือว่ามีชีวิต ทรงบัญญัติโดยเป็นธรรมเนียมของภิกษุตามความสะดวกบ้าง ตามนิยมของบรรพชิตบ้าง เช่นห้ามไม่ให้ฉันอาหารในเวลาวิกาล จะฉันของอื่นนอกจากน้ำ ต้องรับประเคนก่อน นี้เป็นตัวอย่างแห่งผลที่มุ่งหมายของสิกขาบทนั้นๆ อนึ่ง พึงใคร่ครวญถึงพระบัญญัติที่ทรงตั้งขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใดประการหนึ่ง จึงได้ทรงเพิ่มอนุบัญญัติดัดแปลงในหนหลัง ว่ายังให้สำเร็จผลที่มุ่งหมายเดิม หรือกลายเป็นอื่นไปแล้ว แต่ยังจะต้องถือไปตามธรรมเนียมของภิกษุ อนึ่ง พึงใส่ใจถึงพระบัญญัติ ปรารภเฉพาะกาลประเทศอันเป็นไปในสมัยนั้น ครั้นกาลล่วงมานานและนำมาใช้ในประเทศอื่นเป็นไปไม่สะดวก ไม่มีใครจะแก้ไขได้ ภิกษุทั้งหลายในประเทศนั้น ในกาลนั้น จึงหันหาทางหลีกเลี่ยงประพฤติบ้าง เลิกเสียทีเดียวบ้าง เมื่อใคร่ครวญเห็นเช่นนี้แล้ว พึงนำความ

ประพฤติไปให้สำเร็จผลที่มุ่งหมายของพระวินัย และให้สำเร็จอานิสงส์ คือ ได้ความชื่นบานว่าได้ประพฤติดีงาม ไม่ต้องได้ความเดือดร้อนเพราะเหตุประพฤติสะเพร่า หรือประพฤติไม่ถูกทางและไม่เกิดมานะความถือตัวและดูหมิ่นผู้อื่น ควรมีเมตตาอารี แนะนำเพื่อนสหธรรมมิก ที่ยังประพฤติบกพร่องให้ประพฤติบริบูรณ์

อีกประการหนึ่ง พึงนึกว่าการบวชนั้น มีความสำคัญเป็นที่สุด เพราะทำในท่ามกลางสงฆ์ในโรงอุโบสถ และต่อหน้าพระพุทธปฏิมา เมื่อบวชแล้วปฏิบัติดี ย่อมได้อานิสงส์ กล่าวโดยสรุปเป็น ๓ ประเภท คือ แก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และแก่พระพุทธศาสนา อานิสงส์แก่ตนเอง หมายความว่า ได้ฝึกหัด กาย วาจา ใจ ให้อยู่ในเหตุผลที่ชอบ อานิสงส์แก่ผู้อื่นหมายความว่า ได้นำความปลาบปลื้มได้ให้เขาชื่นชม ได้ให้เขาชมบุญบารมี คือเขาได้อนุโมทนา นับตั้งแต่บิดามารดา ญาติพี่น้องและบรรดาผู้เกี่ยวข้องทั้งมวล ตลอดถึงเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพพการี อานิสงส์แก่พระพุทธศาสนา หมายความว่า ได้ช่วยสืบต่ออายุพระศาสนา ส่งเสริมผู้ครองผ้ากาสาวพัสตร์ อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์ให้โบกสะบัดสืบไป สมกับพระบาลีที่ว่า อปิ รชฺเชน ตํ วรํ การบวชประเสริฐกว่าการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

สรุปพระวินัยบัญญัติ จบ

หมายเหตุ:— ข้อความที่อ่านนี้ตัดทอนจากวินัยมุขเล่ม ๑ และเรียงเพิ่มเติมเล็กน้อย ในวงเล็บมิได้อ่าน

บนที่ประทับ ตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศวิหาร ภายหลังทรงลาผนวชแล้ว
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

พระราชดำรัสในการทรงลาผนวช

ในคราว

สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี

คณะรัฐมนตรี และประธานสภาผู้แทนราษฎร

เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ณ พระตำหนักเพชร

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

ตามที่ข้าพเจ้าได้แจ้งดำริ เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ศกนี้ว่า จะบรรพชาอุปสมบท ในพระพุทธศาสนานั้น บัดนี้ ข้าพเจ้าได้บรรพชาอุปสมบท และได้ลาสิกขาแล้ว ในวันนี้

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือในการนี้โดยพร้อมเพรียง เป็นที่เรียบร้อยทุกประการ

ข้าพเจ้าขอขอบพระทัย สมเด็จพระบรมราชินี และขอบใจรัฐบาลตลอดจนผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ได้ช่วยกันบริหารการแผ่นดินให้เป็นไปด้วยดี

ขอท่านทั้งปวง จงมีส่วนได้รับกุศล อันจะพึงเกิดขึ้นแต่การบรรพชาอุปสมบทของข้าพเจ้านี้ โดยทั่วกัน

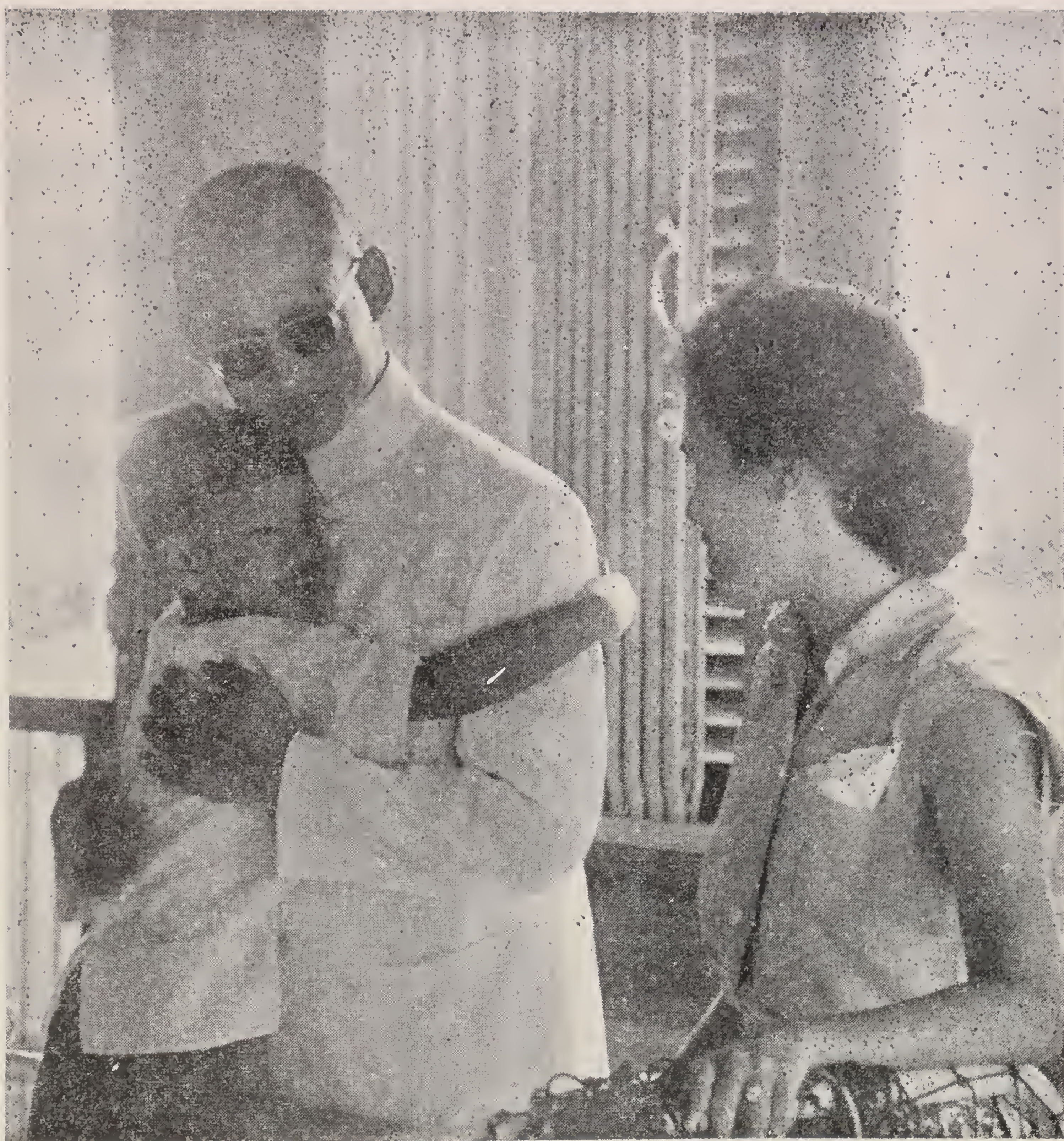
ภาคผนวก

เนื่องในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงผนวช ครั้งนี้ ได้ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงพระคุณูปการอันอเนกของสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์พระสังฆราชผู้ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่พระราชอุปัธยาจารย์ทั้ง ๆ ที่มีพระอาการประชวรทุพพลภาพ ได้เอาพระทัยใส่ในอันที่จะถวายความรู้ทางพุทธศาสนาและถวายโอกาสให้ได้ทรงปฏิบัติสมณกิจให้ได้ผลเต็มตามภิกขุภาวะเป็นนานัปการ จึงได้มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ขึ้น ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ความแจ้งอยู่ในประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาซึ่งได้ลงในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๗๔ ตอนที่ ๖ ลงวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้วนั้น

อนึ่ง ในโอกาสเดียวกันนี้ ยังมีพระเถรานุเถระที่ได้ปฏิบัติการสนองพระเดชพระคุณเป็นพิเศษ บางรูปอยู่ในฐานะสูงเต็มขีดขั้นแล้ว บางรูปทรงคุณวุฒิถึงคราวที่จะได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์อยู่แล้ว บางรูปได้โปรดให้ยกย่องขึ้นเป็นพิเศษ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา อาทิ คือ

สมเด็จพระวันรัต สังฆนายก เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร พระอนุศาสนาจารย์ ดำรงสมณศักดิ์สุดขีดอยู่แล้ว

พระศาสนโศภณ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม พระกรรมวาจาจารย์ โปรดให้เป็น สมเด็จพระมหาวีรวงศ์

พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

พระพรหมมุนี วัดบวรนิเวศวิหาร ทำหน้าที่รับเสด็จดูแลแทนเจ้าอาวาสเป็นครั้งคราวที่เจ้าอาวาสประชวร แต่ดำรงสมณศักดิ์สูงอยู่แล้ว

พระโศภนคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร พระพี่เลี้ยงฉลองพระเดชพระคุณใกล้ชิดตลอดเวลา เป็นพระธรรมวราภรณ์ พระราชาคณะชั้นธรรม

ส่วนพระราชาคณะในวัดบวรนิเวศวิหารรูปอื่น ๆ ก็ได้มีหน้าที่ถวายการสั่งสอนหรือสนองพระเดชพระคุณใกล้ชิดอย่างอื่น ๆ อีกทุกรูป ที่มีทางเลื่อนสมณศักดิ์ได้ก็ได้โปรดพระราชทานเลื่อนขึ้นเป็นพิเศษในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาศก ๒๔๙๙ แล้วเหมือนกัน

สารบาญ

หน้า

หน้า

หนังสือเรื่องพระราชพิธีและพระราชกิจในการทรงผนวชนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายขวัญแก้ว วัชโรทัย บันทึกและรวบรวมไว้

นายอาณัติ บุนนาค บันทึกภาพ

ศีล

สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์
ได้ทรงพระกรุณาประทานอนุญาตให้

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาประสาทธาตุการย์

ณ วัดเทพศิรินทราวาส
วันจันทร์ที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓

วังสระปทุม พระนคร

๒๐ มกราคม ๒๕๑๓

เรื่อง ขอประทานอนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง "ศีล"

กราบเรียน คุณหญิงวาสประสาทธาตุการย์

ตามที่หนังสือของท่านลงวันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๑๓ มีความประสงค์ที่จะใคร่จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง "ศีล" เพื่อเป็นอนุสรณ์สำหรับแจกแก่ผู้ที่ไปในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาประสาทธาตุการย์ ซึ่งกำหนดในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๓ นี้

ข้าพเจ้าได้นำความขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ทรงประทานพระกรุณาอนุญาตให้พิมพ์หนังสือได้ตามความประสงค์

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ม.ร.ว. ดิศนัดดา ดิศกุล)
เลขานุการในพระองค์ฯ

คำนำ

สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ทรงพระปรารภว่า ศีลโดยเฉพาะศีล ๕ เป็นหลักแห่งความประพฤติทางมนุษยธรรมของคนทั่วไป โดยไม่เลือกชาติศาสนา แต่คนไม่ใช่น้อยเห็นว่าศีลเป็นข้อที่ปฏิบัติยาก หรือขัดประโยชน์ ขัดขวางความเจริญ หรือไม่มีประโยชน์ เช่น เห็นว่าคนทั่วไปจะงดเว้นทั้งหมดตามศีลข้อที่ ๑ มิได้ เป็นต้น จึงไม่สนใจในศีล การรับศีลในพิธีทำบุญต่าง ๆ อย่างน้อยก็เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ ในด้านการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ขณะนั้น ส่วนการปฏิบัติย่อมแล้วแต่ความตั้งใจที่กำหนดขึ้นตามระดับของแต่ละคนที่เห็นสมควร ซึ่งเป็นเรื่องต่อเนื่องจาก "วิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามธรรมะ" ที่ได้ประทานพระอนุญาตให้พิมพ์เผยแพร่แล้ว จึงทรงอาราธนาพระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหารให้เรียบเรียงเรื่องศีล และได้ประทานพระดำริบางประการเป็นแนวทางเรียบเรียง เพื่อแสดงว่า ศีลเป็นข้อจำเป็นทางมนุษยธรรมโดยแท้จริง ซึ่งทุกคนควรศึกษาปฏิบัติตามระดับของตน ครั้นพระสาสนโสภณได้เรียบเรียงถวายและได้แก้ไขในแนวความโดยพระประสงค์แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดให้พิมพ์ขึ้นเนื่องในวาระคล้ายวันประสูติปีพุทธศักราช ๒๕๑๑

เรื่องศีลนี้ ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่แล้ว จำนวน ๓๐,๐๐๐ ฉบับ บัดนี้ทรงเห็นว่าสมควรที่จะให้แปลเป็นภาษาอังกฤษ สำหรับนักเรียน นักศึกษา ตลอดถึงข้าราชการผู้ที่จะไปศึกษาต่อหรือไปรับราชการในต่างประเทศ เพื่ออธิบายให้มิตรชาวต่างประเทศผู้ต้องการทราบ และสำหรับชาวต่างประเทศผู้ประสงค์จะทราบเหตุผลและทางแห่งความประพฤติที่ชอบ จึงโปรดให้พันตำรวจโท เอ็จ ณ ป้อมเพชร์ และนายจอห์น โบลแฟลด์ แปล

เป็นภาษาอังกฤษ และทรงอาราธนาให้พระขันติปาโล (ลอเร็นส์ อาร์.ซี มิลส์) วัดบวรนิเวศวิหาร ตรวจโดยตลอด จนเป็นที่พอพระหฤหัยในพากย์ภาษาอังกฤษแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดให้จัดพิมพ์ขึ้น เนื่องในวาระดิถีคล้ายวันประสูติ

วังสระประทุม

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๒

ศีล

ศีล เป็นข้อกำหนดเกี่ยวแก่ความประพฤติของคนเพื่อความอยู่ด้วยกันเป็นปกติสุข และเป็นระเบียบเรียบร้อย อีกอย่างหนึ่งเพื่อผลพิเศษอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ข้อกำหนดเกี่ยวแก่ความประพฤติดังกล่าวย่อมมีอยู่ในทุกศาสนาตรงกันก็มี ต่างกันก็มี สุดแต่ศาสดาหรือองค์การศาสนานั้น ๆ จะบัญญัติขึ้นโดยมากมักบัญญัติเป็นข้องดเว้น อันหมายความว่านอกจากข้อที่สั่งให้เว้นนั้นก็ทำได้ เช่นศีล ๕ ในพระพุทธศาสนาบัญญัติไว้ว่า เว้นจากปลงชีวิตสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ เว้นจากประพฤติผิดในทางกาม เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากดื่มน้ำเมาอันเป็นฐานประมาท ศีล ๕ นี้ เป็นหลักเบื้องต้นในพระพุทธศาสนาที่คนทั้งปวงรู้กันมาก เพราะเป็นประเพณีนิยมที่รับศีลกันอยู่ในพิธีทางศาสนาเกือบทุกอย่าง คนไทยจะต้องเคยได้เห็นได้ยินพระให้ศีลมาตั้งแต่ยังเด็ก ๆ ยังไม่รู้ความหมาย แต่น่าพิจารณาว่า คนโดยมากมองเห็นความสำคัญของศีลเพียงไร หรือมีความเห็นในศีลอย่างไร เพราะข้อบัญญัติในศีลแตกต่างจากทางปฏิบัติของคนทั่วไปอยู่มากเกือบทุกข้อ ทั้งที่เห็นว่าไม่ผิดและที่เห็นว่าผิด เช่น ตัวอย่างต่อไปนี้

ศีลข้อที่ ๑ ถ้าปลงชีวิตสัตว์ อันหมายถึงทั้งมนุษย์และดิรัจฉานทุกชนิดทั้งใหญ่และเล็ก ตลอดถึงเหลือบยุงมดดำมดแดง เป็นต้น แต่วันหนึ่ง ๆ คนปลงชีวิตสัตว์เป็นอาหารประจำวันมากมาย เพราะคนโดยมากบริโภคเนื้อสัตว์คนที่ถือมังสวิรัติมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ในการศึกษาใช้สัตว์เป็นเครื่องค้นคว้าทดลองหลายอย่าง ในการปกครองก็ต้องมีการใช้อาวุธเพื่อปราบปราม ผู้รักษากฎหมายก็ต้องมีการลงโทษผู้ทำผิดตามกฎหมาย ผู้ที่ทำการรบในสงครามก็ต้องใช้อาวุธประหัตประหารกัน ตัวอย่างเหล่านี้ไม่ถือว่าทำผิดกฎหมาย หรือ

ตามทางโลก ถ้าไม่ทำอาจเป็นผิด เช่น ตำรวจ ทหาร หน้าที่ประจำการ นอกจากนี้ในปัจจุบันได้พบสัตว์หลายอย่างเป็นพาหะนำเชื้อโรค ตลอดถึงได้พบตัวเชื้อโรคด้วยกล้องจุลทรรศน์ และได้พบจุลินทรีย์ต่าง ๆ อีกมากมาย จนแทบว่าจะไม่มีอะไรแม้แต่น้ำที่คนดื่มอยู่จะไม่มีจุลินทรีย์ ถึงจะกรองน้ำเสียก่อนที่จะดื่ม ก็กรองได้เฉพาะสัตว์ชนิดหยาบ เช่นตัวน้ำ ไม่อาจกรองจุลินทรีย์ได้ ดื่มน้ำทีหนึ่งจึงดื่มจุลินทรีย์ต่าง ๆ เข้าไปมากมาย แม้การใช้ยาเป็นยาทา ยาบริโภคก็ตาม ยานั้นก็ทำลายจุลินทรีย์ที่เป็นตัวโรคต่าง ๆ ทุกครั้งไป จุลินทรีย์ต่าง ๆ เหล่านี้จะถือว่าเป็นสัตว์มีชีวิตในศีลข้อหนึ่งหรือไม่ ถ้าถือก็คงไม่มีใครปฏิบัติในศีลข้อนี้ได้ นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่เห็นว่า ผู้ที่เว้นการฆ่าสัตว์แล้วก็ควรเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์ด้วย เพราะการบริโภคเนื้อสัตว์ เท่ากับเป็นการสนับสนุนการฆ่า จะต้องเป็นบาปด้วยเหมือนกัน

ศีลข้อที่ ๒ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยเป็นขโมย ก็ถือว่าเป็นการทำผิด แม้ตามกฎหมาย แต่ก็มียกเว้นสมบัติศัตรูในสงครามเป็นต้น

ศีลข้อที่ ๓ ความเป็นชู้ด้วยคู่ครองของคนอื่น คือว่าเป็นการทำผิด ไม่เป็นที่นับถือไว้วางใจของใคร โดยทั่วไปถึงความประพฤติเกี่ยวข้องในทางนี้ด้วยบุคคลที่ควรงดเว้นตามประเพณี หรือด้วยบุคคลที่ต้องห้ามตามกฎหมายตามธรรมที่ประพฤติ ก็ถือว่าเป็นการทำผิดเช่นเดียวกัน และควรจะรวมทั้งการขืนใจด้วยกำลังกาย หรือแม้ด้วยกำลังทรัพย์ให้จำยอม ในผู้ที่มิได้มีคู่ครองก็ตาม หรือมีคู่ครองก็ตาม ฯ อาศัยศีลข้อที่ ๓ นี้ที่บัญญัติขึ้นเพื่อให้นับถือวงศ์สกุลของกัน ไม่ละเมิด จึงควรถือเป็นมรรยาทไม่ละเมิดกัน ในอีกหลายเรื่อง ดังที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "สมบัติของผู้ดี" ว่า "อย่าละลาบละล้วงเข้าห้องเรือนแขกก่อนเจ้าของบ้านเขาเชิญ อย่าแกลอดสอดส่ายโดยเพ่งเล็งในห้องเรือนแขก ซึ่งตนไม่ได้นั่งอยู่ อย่าปรารถนาดูสมุดพกของผู้อื่น" เป็นต้น ย่อมมีมรรยาท

ต่าง ๆ ที่ควรถือเนื่องด้วยศีลทุกข้อ เพราะศีลทุกข้อมีวัตถุประสงค์ให้ประพฤติมีมรรยาท ไม่ละเมิดขอบเขตที่ควรประพฤติ

ศีลข้อที่ ๔ การพูดเท็จก็ถือว่าเป็นการผิดกันทั่วไป แต่ปรากฏว่า คนทั่วไปพูดจริงแก่กันน้อย จึงไว้ใจกันไม่ค่อยได้ ในบางคราวก็น่าจะต้องพูดไม่จริง เช่นผู้ที่พูดไม่จริงเพื่อรักษาตนให้พ้นภัย หมอที่พูดไม่จริงเรื่องโรคแก่คนไข้ เพื่อรักษากำลังใจของคนไข้ไม่ให้เสีย พูดไม่จริงในคราวเช่นนี้ ถึงจะผิดตามคำบัญญัติของศีล ก็ไม่เป็นการผิดวัตถุประสงค์ของศีลไปทีเดียว เพราะศีลข้อนี้ประสงค์ให้รักษาประโยชน์ของกันและกันด้วยความจริง คือมุ่งหมายให้ไม่เบียดเบียนกันด้วยวาจา อาศัยความมุ่งหมายดังกล่าว เมื่อพูดทำลายประโยชน์ของกันและกัน เช่นพูดถึงด้วยเจตนาร้าย เป็นการทับถม ส่อเสียดนินทาว่าร้าย เพื่อกดเขาให้เลวลงบ้าง ยกตนขึ้นบ้าง ถึงจะเป็นความจริง ก็ถือว่าเป็นการผิด เพราะผิดความมุ่งหมายของศีลที่บัญญัติขึ้น มีกล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าเองตรัสวาจาที่จริง และมีประโยชน์ ทั้งถูกเหมาะแก่กาลเวลา และนอกจากที่ทรงบัญญัติศีลให้เว้นจากพูดมุสาแล้ว ยังตรัสให้เว้นจากพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้ประโยชน์ด้วย

ศีลข้อที่ ๕ เว้นดื่มน้ำเมา แต่น้ำเมาก็ยังไม่ลด โรงต้มกลั่นที่ได้รับอนุญาตต้องทำงานไม่หยุดหย่อน ร้านเหล้ามีคนเข้าสนับสนุนทั้งกลางวันกลางคืน งานรับรอง งานรื่นเริงทั้งหลายก็ต้องมีสุรา ไม่เช่นนั้นก็กร่อยไป พวกคอเหล้าไม่ชอบ สุรากลายเป็นสิ่งทำรายได้ให้ปีละไม่น้อย

ทางปฏิบัติของคน ทั้งที่ถือว่าไม่ผิด ทั้งที่ถือว่าผิด ดำเนินไปในทางแย้งกับหลักของศีลดังเช่นที่กล่าวมานี้ จึงแสดงว่า คนยังไม่เข้าใจในศีล ไม่เห็นศีลเป็นข้อสำคัญ ไม่เห็นศีลว่ามีความหมายแก่การครองตนอยู่ในโลก เมื่อเป็นเช่นนี้ จะควรทำหรือไม่ทำอย่างไร ตามวิธีต่าง ๆ ที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑. แก้หลักของศีลให้เหมาะแก่ภาวะปฏิบัติทั่วไปจริง ๆ ของคน เช่น ศีลข้อที่ ๑ แก้ให้ทำได้เหมือนอย่างที่กฎหมายไม่ถือว่าผิด แต่ถ้าผิดกฎหมายก็ทำไม่ได้ หรือถ้าเป็นการทำอย่างทรมานทรกรรมสัตว์ก็ไม่ควรทำ ศีลข้อที่ ๔ ให้ทำได้ในคราวจำเป็น เพื่อรักษาตน หรือเพื่อรักษาผู้อื่น ศีลข้อที่ ๕ ให้ทำได้เป็นบางครั้งบางคราว และโดยไม่เกินไป

๒. ไม่แก้หลักของศีล และไม่สนใจในศีลด้วย ผู้ที่ไม่สนใจในศีล ถ้าถือปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองอยู่ก็ใช้ได้ เพราะกฎหมายก็เป็นศีลอย่างหนึ่งที่บัญญัติขึ้นเพื่อความสงบสุขของประชาชน แต่ยังขาดหลักของใจที่เป็นหลักของศีล ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างท้าย

๓. ไม่แก้หลักของศีล มีความสนใจ รับปฏิบัติบางคราวหรือบางประการ พุทธศาสนิกชนโดยมากอยู่ในประเภทนี้ คือ ไม่แตะต้องแก้หลักอะไรของศีล มีความสนใจที่จะรับถือศีลบางคราว หรือบางประการ เช่นบางคนถือไม่ดื่มสุราตลอดไตรมาสเข้าพรรษา ออกพรรษาแล้วดื่มต่อไป เมื่อเป็นชาวประมงก็ไม่ถือศีลข้อที่หนึ่งที่เกี่ยวแก่สัตว์ในอาชีพ แต่อาจเว้นสัตว์จำพวกอื่น เป็นนักเรียนแพทย์ก็ไม่ถือเกี่ยวแก่สัตว์ที่จะทำการค้นคว้าทดลองเป็นต้น คือถือในคราวที่มีศรัทธาจะถือ และในประการที่ไม่ขัดกับการศึกษาอาชีพการงานหรือหน้าที่ของตน

๔. ไม่แก้หลักของศีล และถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด บุคคลจำพวกนี้มีน้อย และอาจจะมีความข้องใจเกี่ยวแก่เชื้อโรคจุลินทรีย์ต่าง ๆ ส่วนพวกที่ไม่ถือโดยเคร่งครัดอาจจะมีความข้องใจเพียงเพื่อต้องการทราบ หรือเพื่อคัดค้านศีลว่าขัดข้องทำไม่ได้ เชื้อโรคจุลินทรีย์ต่าง ๆ จะเป็นสัตว์มีชีวิตที่ต้องห้ามหรือไม่ พิจารณาดูในพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าเมื่อประชวรในบางคราว ได้

ทรงอนุญาตให้หมอชีวกโกมารภัจ ทายา และถวายโอสถเพื่อเสวย พระภิกษุก็ทายา ฉันยาได้ เพื่อเยียวยาอาพาธต่าง ๆ เป็นอันทราบได้ว่าไม่ถือไปถึงเชื้อโรคจุลินทรีย์เช่นนั้น ถ้าถือไปถึงเช่นนั้นก็เป็นอันว่ากินดื่มอะไรไม่ได้ ตลอดถึงหายใจก็จะไม่ได้ ศีลข้อนี้ก็เลยไม่มีความหมาย ไม่มีใครจะเข้าใจจะปฏิบัติได้ ศีลเป็นข้อที่คนสามัญทั่วไปปฏิบัติได้ทุกข้อ โดยอาการปกติธรรมดาสามัญนี้แหละ ไม่ใช่ลึกซึ้งถึงกับจะต้องส่องกล้องปฏิบัติกัน ซึ่งน่าจะใช้ในทางแพทย์เท่านั้น

ส่วนเรื่องการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ในพระพุทธศาสนาเองก็มีแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งถือว่าบริโภคเนื้อสัตว์เป็นความผิดคล้ายการฆ่าสัตว์ทีเดียว เพราะเป็นเหตุให้ต้องมีการฆ่าสัตว์ ถ้าไม่มีการบริโภคเนื้อสัตว์กันทั้งหมด ก็จะไม่มีใครฆ่าสัตว์เพื่อใช้เนื้อเป็นอาหาร การบริโภคเนื้อสัตว์จึงเป็นตัวเหตุให้มีการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหาร จึงเป็นบาป พระพุทธศาสนาสายอาจาริยวาทมีแสดงให้ถือมังสวิรัติ ด้วยถือว่า การบริโภคเนื้อสัตว์เป็นบาปดังกล่าว ส่วนสายเถรวาท ในวินัยอนุญาตให้บริโภคเนื้อสัตว์ที่บริสุทธิ์โดยส่วน ๓ คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ฟัง ไม่ได้รังเกียจ สงสัยว่าเขาฆ่าเพื่อตน แต่เขาฆ่าเพื่อใช้เนื้อจำหน่ายโดยทั่วไป มิได้เจาะจงว่าเพื่อจะปรุงเป็นอาหารเลี้ยงตน (ยังมีบัญญัติห้ามไว้ประการอื่นอีก เช่นห้ามภิกษุฉันเนื้อดิบและเนื้อที่ต้องห้าม ๑๐ ชนิด มีเนื้อเสือ เนื้อช้าง เป็นต้น) เพราะภิกษุควรทำตนให้เขาเลี้ยงง่าย เมื่อเขาถวายด้วยอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์ก็ฉันได้ เมื่อเขาถวายด้วยอาหารที่มีเนื้อสัตว์ที่บริสุทธิ์ดังกล่าว และไม่ต้องห้ามก็ฉันได้ แปลว่าสุดแต่เขาจัดถวาย จะมังสวิรัติก็ได้ มังสะบริสุทธิ์ก็ได้ และถือว่าไม่เป็นบาป เพราะมีจิตประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมในสัตว์ทั้งปวง จิตใจมิได้คิดแม้บอกให้เขาฆ่า นอกจากนี้ฝ่ายนี้ยังแย้งฝ่ายที่ถือว่าเป็นบาปว่า ถ้าถือว่าบริโภคเนื้อเป็นบาป ก็ควรเว้นเครื่องใช้ที่ทำ

ด้วยหนัง กระดูก เขา เป็นต้น ของสัตว์เสียทุกอย่าง เพราะก็ควรจะถือว่าเป็นบาปด้วยเหมือนกัน ทั้งสองฝ่ายนี้ยังถือยันกัน และเถียงกันอยู่ แต่ที่ไม่เถียงกันก็มี เพราะเห็นว่าใครมีศรัทธาจะถืออย่างไรก็ถือไป ไม่ควรจะข่มกัน ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหนึ่ง ไม่เกิดประโยชน์อะไร

ถ้ามีปัญหาว่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นประโยชน์อย่างไร จึงทรงบัญญัติศีลให้เว้นเสียทั้งหมด โดยไม่มีข้อผ่อนเช่นนั้น ซึ่งน่าจะมีคนรับปฏิบัติได้จริง ๆ น้อย ข้อนี้ไม่มีใครจะทราบพระญาณของพระพุทธเจ้าได้ แต่อาจพิจารณาเห็นเหตุผลได้จากหลักธรรมต่าง ๆ คือ ทรงสอนให้พิจารณาเทียบเคียงระหว่างตนและผู้อื่นว่า "สัตว์ทั้งปวงหวาดสะดุ้งต่ออาชญา กลัวต่อความตาย ชีวิตเป็นที่รักของสัตว์ทั้งปวง (เหมือนอย่างตนเอง) ทำตนให้เป็นอุปมาดังนี้ ก็ไม่พึงฆ่าเอง ไม่พึงใช้ให้ฆ่า" ตามหลักธรรมนี้เท่ากับทรงสอนให้นำใจเขามาใส่ใจเรา หรือนำใจเราไปใส่ใจเขา จะเห็นว่าต่างรักชีวิตเหมือนกัน กลัวตายเหมือนกัน ฉะนั้นจึงทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๑ ด้วยหลักความยุติธรรมโดยแท้ ศีลข้อที่ ๒ ก็เพื่อให้ต่างนับถือในสิทธิแห่งทรัพย์สินของกันและกัน ศีลข้อที่ ๓ ก็เพื่อให้นับถือในวงศ์สกุลของกัน ศีลข้อที่ ๔ ก็เพื่อให้รักษาประโยชน์ของกันด้วยความจริง ศีลข้อที่ ๕ ก็เพื่อความไม่ประมาทขาดสติสัมปชัญญะ เพราะเมื่อตนก็รักและหวงแหนในทรัพย์สิน เชื้อสายวงศ์สกุล ความสัตย์จริง ก็ไม่ควรไปละเมิดเบียดเบียนผู้อื่น ทุกข้อจึงอาศัยหลักยุติธรรมที่บริสุทธิ์สิ้นเชิง และศีลนี้แสดงว่า พระพุทธศาสนานับถือในชีวิต และสิทธิทรัพย์สินของบุคคลทั้งปวงเป็นต้น ซึ่งเป็นโลกสัจจะ สมมุติสัจจะ ถ้าจะทรงบัญญัติศีลผ่อนผันลงมาหาความพอใจของคนก็จะขาดความยุติธรรมที่สมบูรณ์ และจะขาดพระกรุณาแก่สัตว์ที่ถูกอนุญาตให้ฆ่าได้ มิใช่วิสัยของพระพุทธเจ้าผู้มีพระกรุณาเต็มเปี่ยมในสรรพสัตว์ เหตุผลอีกอย่างหนึ่งคือ ที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า "เพื่อผลพิเศษอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ" หมายความว่า ผลที่มุ่งหมายนั้น คือ เพื่อบริสุทธิ์ผ่อง

แผ้วจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหมด ซึ่งมีศีลเป็นบันไดขั้นแรก ศีลที่สมบูรณ์ดังกล่าวเท่านั้นแม้เพียง ๕ ข้อ อาจเป็นบันไดนำไปสู่บันไดขั้นที่สูงขึ้น เพื่อบรรลุถึงผลดังกล่าวได้

ปัญหาที่สำคัญมากเกี่ยวแก่ศีล น่าจะอยู่ที่ประเด็นว่าคนเราสนใจปฏิบัติในศีลหรือไม่สนใจปฏิบัติ เนื่องด้วยเหตุอะไร ดังจะยกเหตุต่าง ๆ มากล่าวบางประการ

๑. **ถ้าเพราะศีลบัญญัติไว้ตึงเกินไป** เช่น ให้เว้นการปลงชีวิตสัตว์ทุกชนิด สมมุติว่าจะมีบัญญัติผ่อนลงมาให้ทำได้บางอย่างเช่นที่กล่าวมาข้างต้นจะทำให้คนปฏิบัติในศีลมากขึ้นหรือไม่ เห็นว่าคงจะรับรองไม่ได้ว่า จะทำให้คนสนใจปฏิบัติในศีลมากขึ้น เพราะตามที่ปรากฏอยู่โดยมาก เฉพาะศีลในประการที่ทางโลกทั่วไปหรือทางกฎหมายก็รับรองว่าผิด ทุกสิกขาบทของศีลไม่ว่าข้อที่ ๑ หรือข้ออื่น คนก็คงประพฤติล่วงละเมิดกันอยู่มาก ผลที่ปรากฏนี้จึงมิใช่เพราะเหตุที่ว่าศีลตึงไป คนทุกคนมักมีปกติทำอะไรผ่อนลงมาหาความสุขสะดวกของตนอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นคนชาติไหน ศาสนาอะไร ทุกชาติก็มีกฎหมายตราขึ้นไว้ใช้ ทุกศาสนาก็มีศีลที่บัญญัติขึ้นผ่อนลงมามากก็มี แต่ก็คงมีไม่น้อย หลบเลี่ยงไม่ปฏิบัติ หรือล่วงละเมิด เหตุสำคัญจึงอยู่ที่ตัวบุคคลเองซึ่งแต่ละคนมีความสามารถถนัดในการที่จะหลีกเลี่ยงแก้ไข เพื่อที่ตนเองจะไปได้โดยสะดวกอยู่แล้ว

๒. **ถ้าเพราะตัวบุคคลเองดังกล่าว** อะไรในตัวบุคคลที่ทำให้ละเมิดศีลแม้ในประการที่โลกทั่วไปหรือกฎหมายก็ถือว่าผิด เหตุในตัวบุคคลตามปัญหานี้ก็ต้องกล่าวถึง ความโลภ โกรธ หลง ซึ่งเกิดเป็นกิเลสขึ้นในจิตใจ ทำให้ไม่มีหิริ (ความละอาย ความรังเกียจความชั่ว) ไม่มีโอตตัปปะ (ความเกรงกลัวต่อความชั่ว) ฉะนั้น ถ้าจะแก้ก็ไม่ต้องไปแก้ที่หลักศีลของท่าน แต่แก้ที่จิต หมาย

ถึงแก้กิเลสดังกล่าว โดยปฏิบัติลดกิเลสลงไป ไม่ปฏิบัติในทางเพิ่มกิเลส จนจิตใจมีหิริโอตตัปปะขึ้น ก็จะปฏิบัติในศีลได้ดีขึ้น การปฏิบัติในศีลได้ดีขึ้นนี้ ไม่ได้หมายถึงจะต้องเว้นให้ครบถ้วน เว้นในประการที่ทางโลกทั่วไป หรือกฎหมายถือว่าผิดก็ใช้ได้

๓. ถ้าเพราะความจำเป็น เช่นต้องละเมิดศีลข้อที่ ๑ เพื่อป้องกันทรัพย์ ชีวิต ตลอดถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดังเช่นต่อสู้ปราบปรามโจรผู้ร้าย ข้าศึกศัตรู ละเมิดศีลข้อที่ ๒ เพื่อยังชีพ เพราะอดอยากแร้นแค้นจริง ๆ ศีลข้อที่ ๓ ดูไม่มีเหตุจำเป็นจะต้องละเมิด ไม่ทำให้ต้องตาย ละเมิดศีลข้อที่ ๔ เพื่อรักษาตนให้สวัสดี ละเมิดศีลข้อที่ ๕ เพื่อเป็นยาหรือกระสายยา หรือแม้เพื่อสนุกสนานเป็นครั้งคราว เมาแล้วก็กลับไปนอน ไม่ก่อเรื่องราว เหตุต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น มีหลายข้อที่นับว่าเป็นความจำเป็น เช่น ถ้ามีอาชีพเป็นประมง เป็นนักเรียนแพทย์ ทราบมาว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสั่งฝากพระพุทธชินสีห์ไว้ว่า ให้พระอุปัชฌาย์อาจารย์ในวัดบวรนิเวศวิหารสอนสัทธิวิหาริกอันเตวาสิกผู้จะลาสิกขาออกไปครองเรือน ให้รู้จักศีลจำเป็น ดังเช่นที่กล่าวมา เพื่อที่จะได้ผ่อนปฏิบัติครองชีวิตให้สวัสดีตามทางโลก ถ้าใครลองตั้งปัญหาถามตนเองก่อนว่า จำเป็นไหมที่จะฆ่า ที่จะลักเป็นต้น ก็จะรู้สึกได้ด้วยตนเองว่ามีน้อยครั้งที่จำเป็น ฉะนั้นแม้เพียงตั้งใจว่า จำเป็นจึงจะล่วงศีล ไม่จำเป็นก็ไม่ละเมิด ถือศีลจำเป็นไว้เพียงเท่านี้ ก็จะเห็นผลด้วยตนเองว่า จะรักษาศีลทุกข้อไว้ได้มากโดยไม่ยากลำบาก และไม่เสียประโยชน์อะไรในทางโลกทุกอย่าง

๔. ถ้าเพราะขาดธรรมสนับสนุนเป็นคู่กัน การขาดธรรมที่พึงปฏิบัติให้เป็นคู่กันกับศีลแต่ละข้อ ก็เป็นเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้จำเป็นต้องละเมิดศีลได้เหมือนกัน คือ เมตตาความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข พึงอบรมให้มีประจำใจ

เป็นธรรมคู่กับศีลข้อที่ ๑ สัมมาอาชีวะ ความประกอบอาชีพในทางที่ชอบ เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติให้เป็นคู่กับศีลข้อที่ ๒ ความสันโดษยินดีเฉพาะด้วยคู่ครองของตน เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติให้เป็นคู่กับศีลข้อที่ ๓ ความสัตย์จริงเป็นธรรมที่ควรรักษาให้เป็นคู่กับศีลข้อที่ ๔ ความมีสติรอบคอบไม่ประมาท เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติให้เป็นคู่กับศีลข้อที่ ๕ ยกขึ้นอธิบายเพียงบางข้อ เช่น ข้อที่ ๑ เมตตา ถ้ามีอยู่ในสัตว์ใด ๆ แล้ว ก็ห้ามใจเองไม่ให้คิดเบียดเบียน ไม่ต้องกล่าวถึงเมตตาของมารดาบิดาที่มีในบุตรธิดา แม้ที่มีในสัตว์เลี้ยงเช่น สุนัข แมว ก็ทำให้เลี้ยงถนอมรักษาอย่างยิ่งอยู่แล้ว ถ้าขาดเมตตาเสีย มีโทสะแทนที่ ก็จะทำลายได้ทีเดียว ข้อที่ ๒ ประกอบอาชีพ ถ้าเกียจคร้านประกอบอาชีพ หรือประกอบในทางที่ผิด ก็ไม่อาจรักษาศีลข้อที่ ๒ ได้ เพราะทุกคนจำเป็นต้องบริโภคอยู่ทุกวัน ต้องแสวงหามาบริโภคให้ได้ จึงจำต้องมีอาชีพและจะต้องเป็นอาชีพที่ชอบ

๕. **ถ้าเพราะขาดผู้นำที่มีศีล** ข้อนี้ มีพระพุทธภาษิตในชาดกแสดงไว้ แปลความว่า "เมื่อโคทั้งหลายข้ามไปอยู่ ถ้าโคตัวนำฝูงไปคด โคทั้งปวงย่อมไปคดเมื่อโคนำไปคดอยู่ ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับความรับรองว่าเป็นหัวหน้า ถ้าผู้นั้นประพฤติอธรรม หมู่ชนนอกนี้ย่อมประพฤติตาม ทั่วทั้งรัฐพากันอยู่เป็นทุกข์ ถ้าผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อโคทั้งหลายข้ามไปอยู่ ถ้าโคตัวนำฝูงไปตรง โคทั้งปวงย่อมไปตรง เมื่อโคนำไปตรงอยู่ ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับความรับรองว่าเป็นหัวหน้า ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม หมู่ชนนอกนี้ย่อมประพฤติตาม ทั่วทั้งรัฐพากันอยู่เป็นสุข ถ้าผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม" พระพุทธภาษิตนี้มีความแจ่มแจ้งอยู่แล้วว่า ผู้นำในหมู่คนมีส่วนสำคัญในความประพฤติของคนทั้งปวง เพราะจะมีการทำตามอย่าง

เหตุต่าง ๆ ดังเช่นที่กล่าวมา น่าจะเป็นเหตุสำคัญแต่ละข้อเกี่ยวแก่ศีล กล่าวโดยสรุป ศีลจะมีหรือไม่มีในคนแต่ละคนตลอดถึงในหมู่คน ย่อมเกี่ยวแก่ว่าศีลเป็นข้อบัญญัติที่อำนวยให้เกิดความปกติสุขตามภูมิชั้นของตน ซึ่งตนพอจะรับปฏิบัติได้หรือไม่

ในข้อที่กล่าวนี้ บางคนได้แสดงความคิดเห็นว่า ศีลนั้นเป็นแม่บทใหญ่ แต่ละบุคคลจะต้องนำแม่บทนี้มากำหนดให้เหมาะกับภาวะของตน แต่การกำหนดนี้จะถูกต้องกับวัตถุประสงค์ของศีล ต่อเมื่อกระทำโดยปราศจากอคติหรือความลำเอียงเข้ากับตัวเอง เพราะวัตถุประสงค์ของศีล คือไม่เบียดเบียนกัน และเป็นบันไดขั้นแรกของสมาธิและปัญญา เมื่อไม่ได้ถือตามตัวอักษร แต่กำหนดถือตามวัตถุประสงค์ดังนี้ การถือปฏิบัติจะออกมาในลักษณะต่าง ๆ กันตามควรแก่ภาวะที่ต่าง ๆ กันของแต่ละบุคคล แต่ละอาชีพเป็นต้น เช่นของชาวบ้านซึ่งต้องการอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในครอบครัวในบ้านในเมือง ก็ออกมาในลักษณะหนึ่ง ของบรรพชิตซึ่งต้องการภูมิธรรมสูง ก็ออกมาในลักษณะหนึ่ง ซึ่งต่างก็จะบรรลุผลที่มุ่งหมายแห่งศีลของตนได้ นอกจากนี้ศีลยังเป็นเหตุสำคัญในการนำผลรวมให้เพิ่มพูน เป็นพลังนำความเจริญทางเศรษฐกิจและความสุขของส่วนรวม ถ้าปราศจากศีลเสียผลงานของแต่ละบุคคล จะถูกตัดทอนทำลายกันเองลงไป ถึงจะมีใครได้ผลสูง ซึ่งได้จากการทำลายผลของผู้อื่นลงไปเป็นอันมาก ก็ไม่บังเกิดผลลัพธ์ที่เป็นของส่วนรวม ผลลัพธ์ที่เป็นส่วนรวมยิ่งลดน้อยลง ความเจริญและความสุขของส่วนรวมก็เกิดได้ยาก แม้ตามความคิดเห็นนี้จะเห็นได้ว่า ยังมีคนที่รู้จักที่จะรับศีลมาปฏิบัติให้เหมาะแก่ภาวะของตน ทั้งเห็นความสำคัญของศีลว่าทำคนและหมู่คนให้เจริญ

กล่าวได้ว่าในเมืองไทยคนทั่วไปย่อมทราบอยู่ว่าตนจะรับปฏิบัติในศีลได้โดยประการไร และศีล ๕ ไม่ได้เป็นข้อขัดขวางความเจริญของบุคคลหรือ

บ้านเมืองแต่ประการไร ข้อที่ควรวิตกมิได้อยู่ที่ว่าคนพากันเคร่งครัดในศีลมากไป แต่อยู่ที่คนพากันขาดหย่อนในศีลมากไปต่างหาก จนถึงว่า การที่ควรละเว้นอันเป็นความผิดที่โลกทั่วไปหรือกฎหมายก็ว่าผิด คนก็ยังไม่ละเว้น จุดสำคัญที่จะต้องแก้ จึงอยู่ที่ตัวบุคคลและเหตุแวดล้อมทั้งหลายดังที่ได้กล่าวมาโดยลำดับแล้ว ฉะนั้น ถ้าตัวบุคคลแต่ละคนปฏิบัติในทางลดกิเลส คือความโลภโกรธ หลง มีหิริโอตตัปปะ ประจำจิตใจพอสมควร มีเครื่องแวดล้อมให้ความสุขสะดวกพอสมควร เช่น โจรผู้ร้ายสงบราบคาบ การอาชีพคล่องสะดวกหาทรัพย์พอที่จะดำรงชีวิตตนเองแลครอบครัวเป็นต้น เป็นเหตุให้ไม่เกิดความจำเป็นที่จะประพฤติผิดศีล ทั้งสนใจที่จะปฏิบัติธรรมที่เป็นคู่กันกับศีล เช่น มีเมตตาอารีต่อกัน ขยันขันแข็งในสัมมาอาชีพ เป็นต้น และบุคคลที่เป็นผู้นำคือผู้ปกครองทุกระดับก็สนใจดำรงตนอยู่ในศีล ไม่ปฏิบัติในทางเบียดเบียนแต่ปฏิบัติในทางบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนให้ทั่วถึง ถ้าทุกฝ่ายร่วมกันปฏิบัติดังนี้ ศีลธรรมจะดีขึ้นได้แน่นอนเพราะพื้นจิตใจของแต่ละคนย่อมมีความอยากเป็นคนดีอยู่ด้วยกัน และก็ย่อมเห็นประโยชน์ของศีลธรรม แต่ถ้ามีปัญหาเฉพาะหน้า คือการครองชีวิตคับแค้นขัดข้องมีอันตราย ก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก่อน แม้ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนในประโยชน์ปัจจุบันก่อน คือสอนให้ขยันหมั่นเพียร ประกอบการงานเพื่อให้ได้ทรัพย์มาดำรงชีวิตเป็นต้น แล้วจึงทรงสอนให้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ภายหน้าควบคู่กันไป คือให้มีศรัทธามีศีลเป็นต้น

ในคราวที่พากันมองเห็นความเสื่อมต่าง ๆ ที่เกิดจากความประพฤติเสื่อมทางศีลธรรมของคน ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ก็พากันเรียกร้องหาศีลธรรมกันเกรียวกราว ดังเช่นในปัจจุบัน แต่ก็ควรคำนึงถึงเหตุต่าง ๆ เช่นที่กล่าวมา และช่วยกันแก้ให้ถูกต้นเหตุ ลำพังพระสงฆ์ ทำได้เพียงเป็นผู้ชี้ทาง และใคร ๆ เฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจแก้ได้ ต้องร่วมมือกันแก้ทุกฝ่ายตามหน้าที่ของตน

โดยปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละคนโดยสุจริต โดยเฉพาะแต่ละคนตรวจดู เข้ามาที่ความประพฤติของตนเอง ตั้งใจเว้นความประพฤติทางทุจริตต่าง ๆ ตามหลักของศีล วิธีปฏิบัติตนตามศีลก็ไม่เป็นการยาก คือ ปฏิบัติโดยรับศีล (สมาทาน) จากพระ หรือตั้งใจปฏิบัติตามด้วยตนเอง (สมาทานด้วยตนเอง) ถึงจะไม่มีการรับจากพระก็ได้ ข้อสำคัญอยู่ที่ตั้งใจงดเว้นไว้ว่า จะเว้น คือ ไม่ทำในข้อนั้น ๆ แม้จะยังเว้นไม่ได้ ตามหลักศีลที่สมบูรณ์จะตั้งใจเว้นในข้อที่แม้ทางโลกหรือทางกฎหมายถือว่าผิด ไม่ชอบ ไม่ควรตามที่ทราบกันอยู่ นี่แหละ ก็ยังดีกว่าไม่เว้นเสียบ้างเลย

ความบัญญัติศีลที่สมบูรณ์ไว้ มิใช่หมายความว่า จะต้องปฏิบัติให้สมบูรณ์ในศีลขึ้นทันที ซึ่งไม่มีใครจะทำได้เช่นนั้น ข้อที่ควรทำ คือปฏิบัติไปโดยลำดับ ตั้งแต่ชั้นเล็กน้อยไปหามาก จึงใช้คำว่า "ข้าพเจ้าสมาทาน (รับถือ) สิกขาบท (ทางศึกษา) ว่าจะเว้นข้อนั้น ๆ" คือรับศึกษาไปในทางของศีล ซึ่งมีความหมายอยู่ในตัวว่า ยังไม่สมบูรณ์นั่นเอง เหมือนอย่างศึกษาในวิชาใดก็หมายความว่ายังไม่รู้ในวิชานั้น ถ้ารู้สมบูรณ์แล้วก็ไม่ต้องศึกษา ผู้ที่ยังศึกษาไม่มีความผิดในข้อที่ยังศึกษาไปไม่ถึง

ธรรมเนียมที่ใช้ทั่วไป พระมิได้เที่ยวให้ศีลใคร ๆ โดยลำพัง เมื่อมีผู้ขอศีล พระจึงจะให้ศีล แสดงว่าผู้ขอพร้อมที่จะรับรักษาศีล และจะรักษาไว้กี่ข้อชั่วคราวหรือนานเท่าไรก็สุดแต่เจตนาของผู้รับ ทางศาสนาได้มีทางปฏิบัติผ่อนปรนสะดวกมากถึงเพียงนี้ ก็น่าจะเพียงพอทีเดียว ไม่ทำให้ใครต้องเดือดร้อนเสียหายเพราะต้องมาถือศีล เป็นเรื่องของศรัทธาของแต่ละคน

แรงอย่างหนึ่ง ที่จะนำให้เกิดความสนใจปฏิบัติตนอยู่ในศีล ก็คือ ความที่มองเห็นอานิสงส์ คือผลดีของศีล ดังที่พระได้บอกอยู่ทุกครั้งที่ให้ศีลว่า "ถึงคติที่ดีก็ด้วยศีล โภคทรัพย์ถึงพร้อมก็ด้วยศีล ถึงความดับทุกข์ร้อนใจก็ด้วยศีล เพราะฉะนั้น ควรชำระศีลให้บริสุทธิ์"

PREFACE

Her Royal Highness Princess Sangwan Mahidol, the Princess Mother, feels that Sila or rules of moral conduct, especially the five main Silas of Buddhism are principles of humane conduct well suited to all people regardless of their religion. But many people are of the opinion that these Silas are difficult to follow and a hindrance to human progress. For instance, they feel that one cannot wholly abstain from killing as prescribed by the first Sila. Hence they do not pay much attention to the Silas. Acceptance of the moral rules enunciated by the monks at various religious ceremonies is beneficial to those who observe them in so far as it helps to purify their minds, at least for the time being. Their observance will depend on the level of their determination.

What is said here on the subject forms a sequel to a booklet entitled "Right Behaviour in Accordance with the Dhamma" which has already been published for distribution by command of Her Royal Highness. The present pamphlet originated in the following manner. Her Royal Highness requested the Venerable Phra Sasanasobhana (สุวฑฺฒโน) of Wat Bovoranivesvihara to write on the Silas. She offered him as the basis of his article some ideas demonstrating that the Silas or rules of moral conduct are indispensable to humanity and should be studied and followed to the best of people's ability.

After the text had been written the original in Thai of this booklet "Moral Conduct" was ordered for publication by Her Royal Highness in 2511 and 30,000 copies were published then. Since then Her Royal Highness felt that it would be useful to have this work translated into English for students and government officials who are studying and serving abroad. This booklet will now be available to them, together with another in Thai and English called "What did the Buddha teach?" - and together they should help them to explain to foreign friends desirous of knowledge about Buddhism, as well as to foreigners who wish to understand and practise the way of right behaviour founded upon reason.

Therefore, Her Royal Highness requested Police Lieutenant-Colonel Ed Na Pombejra and Mr. John Blofeld to translate the text into English, after which Phra Khantipālo (Laurence. C.R. Mills) was asked to read through it and make further suggestions.

After certain improvements had been made, Her Royal Highness ordered that the Thai text and the English translation be published in pamphlet form upon the occasion of her birthday anniversary.

Srapatum Palace,

October the 21st, B.E. 2512 (1969)

SILA

MORAL CONDUCT

Sila or moral conduct is the principle of human behaviour that promotes orderly and peaceful existence in a community. It yields, in particular, a very special benefit (to be discussed later). Rules of moral conduct are to be found in every religion. They may resemble other codes of conduct to a greater or lesser degree depending on the Teacher or religious system from which they originated. Usually they comprise lists of actions from which to abstain, implying that any actions not covered by the prohibitions are permissible. A good example is afforded by the five Silas (of Buddhism), namely **to abstain from taking the life of sentient beings, to abstain from taking possession of anything that has not been given by its owner, to abstain from sexual misconduct, to abstain from lying or evil speech,** and **to abstain from intoxicating drinks which are a primary cause of negligence.** These five Silas are the basic principles of Buddhism best known to most people. It is customary for them to be delivered during almost every religious ceremony and those present at the ceremonies generally make a formal declaration of their intention to comply with them. Thais must have seen or heard monks enunciating the Silas ever since the time when they were still small children and did not understand them. Consequently it is of interest to consider the extent to which most people realize the importance of the Silas and what they think of them, especially as most of the Silas prescribe a mode of conduct that is widely different from the general practice of human beings. Some people favour the Silas while others do not, as can be gathered from the following instances.

The first Sila: The prohibition against taking the life of living beings applies not only to humanity but also to creatures of every kind, both big and small; black ants as well as red ants. Each day a vast number of animals are slaughtered as food, for most people eat meat while vegetarians are not common. In the field of science, animals are used in many

researches and experiments. In the administrative field, arms are used in crime suppression. Law enforcement agencies punish law breakers. Belligerents at war use arms to destroy one another. The actions cited here as examples are not regarded as illegal or as running counter to normal worldly practice. Indeed, it may even be considered wrong to abstain from them, as is the case when constables or soldiers fail in their police or military duties. Moreover, nowadays many kinds of animal are known to be carriers of microbes and, thanks to the microscope, germs and many sorts of microbe have been detected. Almost everything contains them - even drinking water. Only the larger impurities are caught by the filter; microbes can pass through. So numberless microbes pass into our throats with each draught of water. It is the same with medicines. Whenever they are used, either externally or internally, they destroy myriads of microbes. Are these microbes to be considered as living beings in (the sense of) the first Sila or not? If so, perhaps no one can fully comply with it. Besides, some are of the opinion that people who refrain from taking the life of animals should also refrain from eating meat, because it amounts to encouraging slaughter and is no less sinful according to them.

The second Sila: Taking possession of anything that has not been given by its owner or stealing, is also wrong, even legally speaking. However, there is, for instance, the exception of enemy property in the case of war.

The third Sila: Adultery is wrong. One who commits it does not command respect nor inspire confidence. Sexual misconduct involving persons with whom conjugal relations should be avoided according to custom, or those who are prohibited by law, or by the Dhamma, is also wrong. So is coercing by physical or even financial means a married or even unmarried person into consenting to such conduct. The purpose of this third Sila is to preserve the respectability of the family of each person concerned and to safeguard its sanctity and inviolability. By the same token, respect of person, place and property should be customary behaviour, as laid down

in the book "Ethics of Good People", which says, for example: "Do not intrude into people's homes without invitation. Do not peep into their rooms from outside". It is proper for us to adopt manners derived from the Silas or moral rules, all of which aim at promoting good behaviour and discouraging laxity.

The fourth Sila: Lying is generally regarded as wrong. Nevertheless, people very seldom speak quite truthfully to one another and so their word can hardly be relied upon. Sometimes they are unable to speak the truth; for instance, they may have to lie to save themselves from harm, and doctors lie to bolster their patients' morale. Lying under these circumstances may be contrary to the Sila, but it is not entirely contrary to its purpose. This Sila aims at bringing about mutual benefits by adhering to truth and avoiding verbal offences. Similarly, utterances harmful to another's well-being such as, for example, malicious, abusive or slanderous speech intended either to deride others or to vaunt oneself, may be truthful, yet they must be regarded as wrong, because they are contrary to the Sila. It is said that the Lord Buddha Himself, besides saying only what was truthful, useful and fitting and laying down the Sila against lying, also discouraged malicious, indecent and vain speech.

The fifth Sila: In spite of the rule prescribing abstention from intoxicating drinks, their consumption does not decrease and authorized distilleries are working at full blast. Liquor shops are well patronized day and night. At receptions, fairs, etc., there are alcoholic drinks, as otherwise they would be dull and drinkers would avoid them. Alcoholic drinks have thus become an income-earner which brings in a sizeable revenue each year.

Practices regarded as right and others regarded as wrong may both be contradictory to the Silas, as shown by the foregoing instances. All of this indicates that, one increasingly fails to understand the Silas, to recognize their importance and to appreciate their meaning for one's existence in this world. That is why each of the following (mixed right and wrong) views has its advocates:

1. The principles of Silas should be altered to suit those who have worldly occupations. For instance, some feel that the first Sila should be changed to allow killing to the extent permissible by law, i.e. only killing which is not authorized by law should be prohibited. Moreover the fourth Sila should, they feel, be made flexible and lying be allowed when it is done to protect oneself or others. So with the fifth Sila when intoxicants are taken only occasionally and not to excess.

2. The principles of the Silas should be left untouched but no one need pay attention to them. If those who act thus abide by the law, they should be regarded as satisfactory people. After all, law is a sort of Sila. It is laid down to ensure the peace and welfare of the public, although it is not entirely based upon the psychological principles and rational morality which are the foundation of the Silas, a point with which we shall deal later on.

3. The principles of the Silas should be left unaltered, but heeded and observed only from time to time, or only some of them. Most Buddhists belong to the category of people who act in this way. They do not change the principles of the Silas, for they are truly interested in them and comply with them - or some of them - occasionally. For instance, some Buddhists do not take alcoholic drinks during the three-month period of the Rains-residence, but subsequently they start drinking again. If they are fishermen or fishmongers, they disregard the first sila which, if observed, would make fish catching or fish selling impossible, but they may refrain from killing other animals. If they are medical students, they do not entirely follow the first Sila, observance of which would render the use of animals for research and experimentation impossible, but they may observe the Sila whenever it is practical for them to do so, i.e. when it does not hinder them in their profession or in performing their duties.

4. The principles of Sila should remain unaltered and be strictly complied with. Very few hold this view. Moreover, even these may have some

doubt in regard to microbes, and those who do not adhere strictly to the Sila may raise the same doubt either from curiosity or to contend that the Sila is impracticable. To decide whether microbes are living beings or not (in the sense of the Sila), one should consider the life history of the Lord Buddha. Whenever the Lord Buddha fell ill, he allowed Doctor Jivakakomarabhacca to apply external remedies or to give him medicine to be taken internally. Monks were also allowed to take or apply remedies to cure their diseases. Hence, we can conclude that the first Sila does not apply to microbes. If it did, then we could not eat nor drink anything, nor even breath, so no one could follow it. Silas should be rules conduct that can be followed by everyone in an ordinary, practical manner without having recourse to the aid of such instruments as the microscope. The use of those instruments should be reserved for people engaged in the medical or scientific professions.

With regard to the consumption of meat as food, Buddhists themselves are divided into two factions. One faction regards eating meat as being no less wicked than the act of slaughter. It holds that, were meat not used as food, there would be no cause for the destruction of animals, hence consumption of meat is directly responsible for their slaughter and is therefore wrong. Acariyavadin Buddhists accordingly observe mamsavirati or abstention from animal flesh. The other faction, the Theravadin Buddhist monks, are permitted to eat meat. Their Vinaya or disciplinary rule allows monks to do so under three conditions, namely: if they have not seen or heard the animals being slaughtered and have no reason to suspect that the slaughter was for their benefit as opposed to slaughter for sale in general. (There are also rules prohibiting monks from eating raw meat or the ten forbidden kinds of meat, which include tiger meat and elephant flesh). Buddhists of this category, particularly Theravadin monks, are expected to eat without fuss and not be difficult about their food. They must be able to partake of vegetarian food and also of animal food, provided that the three afore-mentioned conditions are complied with and that the meat is not one

of the prohibited kinds. They are expected to accept whatever is offered them, whether vegetarian or consisting of meat of the proper kinds. This is not considered contradictory to the Sila, because the hearts of such Budhists, especially of the monks, are pervaded with unbounded kindness and compassion towards animals. Never would they cause animals to be killed. Moreover, against the view that eating meat is wrong, they present the following argument: if meat consumption is morally wrong, then the use of hide, bones, horns of animals should be altogether banned. That, too, should be regarded as wrong. Both factions are still at variance on this subject and some of their members are still carrying on the argument. But there are some who do not argue, preferring to leave the whole matter to the individual's own conscience. One should not compel others to accept one's own views. To do that is also a kilesa or mental defilement and therefore to be avoided.

If it is asked what purpose the Lord Buddha hoped to serve by laying down Silas which prescribe such uncompromising abstention that they can be fully complied with only by very few people, it has to be admitted that no one can claim to know His exact intention in so doing; nevertheless, one may gather the reason from many principles enunciated in the Dhamma. The Lord Buddha taught us to make a comparison between ourselves and others by saying: "All living beings are afraid of punishment and death. Life is dear to all beings (as well as to us). By putting ourselves in their place, we realize that we, individually, should neither kill nor cause others to kill." By this principle of the Dhamma, Lord Buddha wanted us to understand, through entering into one another's feelings, that all living beings love life as much as we do and have no less fear of death. That is why, as a matter of simple justice, the Lord Buddha laid down the first Sila. The second was formulated to promote mutual respect for each other's rights to their own possessions. The third encourages mutual respect for one another's families. The fourth protects our mutual interests by truthfulness. The fifth helps us to avoid carelessness and negligence. If we set store by and careful guard our wealth, our families and good faith, then we should not trespass on the rights of others. All the silas or rules of conduct are

based solely on the principle of perfect justice. They demonstrate that Buddhism respects the lives, rights, property and so on, of everyone. This is Lokasacca or Sammutisacca, namely worldly or conventional truth. If the Buddha had made the Silas flexible and adaptable to the wishes of the masses, they would not have been consonant with the nature of perfect justice. Lord Buddha would have shown Himself deficient in compassion towards those animals whose slaughter was thus sanctioned. That would not accord with the character of the Buddha, who was filled with compassion towards all sentient beings. Another reason stated at the beginning, is that the Silas promote, in particular, "a very special benefit". This means that the ultimate outcome of adherence to them is freedom from all defilements. The Silas are the first steps towards this goal. Total observance of the Silas, though there are only five of them, can in itself be a step towards the higher level at which that "very special benefit" is realized.

What is perhaps of particular importance with regard to the Silas is to discover why people are, or are not, interested in observing them. Some reasons are as follows :-

1. **Owing to the strictness of Silas,** which involve, for example, abstention from taking the life of any living being. Suppose the rules of moral conduct had been laid down in a more accommodating manner, tolerating some of the infringements we have discussed, would such accommodating rules be followed by more people or not? Obviously, no one can say for sure that it would happen, because one gets a general impression that moral rules, in particular those concerning what is regarded as wrong either in the worldly or the legal sense, are all of them-whether the first Sila or any other-being constantly violated. This demonstrates that the failure to observe them is not due to their strictness. Usually, one's natural inclination is to suit all actions to one's own comfort and convenience. Every nation has its laws and every religion, its Silas. Even where some of the rules are quite flexible and accommodating, it is probable that quite a few people ignore and violate them. Therefore the main reason for violation lies with the individual himself; most people are naturally inclined to disregard or alter the rules to suit their own convenience and are quite capable of doing so.

2. Owing to the individuals themselves. Then what is it in the individual that inclines him to infringe the rules, even though this is generally and legally regarded as wrong? The causes of such behaviour embedded within the individuals themselves are undoubtedly greed (lobha), aversion (dosa) and delusion (moha), which are born in the heart as defilements (kilesa) and, in turn, bring about the absence of shame (hiri) or dread of evil (ottapa). So if change is needed, it should not take place in the principles of the Silas, but be a change of heart, meaning decreasing the kilesas rather than increasing them in such a way that hiri-ottappa-shame and fear of doing evil, appear in the heart. By so behaving, our ability to comply with the Silas will become much greater. Better compliance with the Silas does not mean abstention from everything prescribed in them. Abstention from what is worldly or legally regarded as wrong is in itself acceptable conduct.

3. Owing to necessity, such as in the following instances :

Infringement of the first Sila in order to protect one's property, life, nation, religion and king, as happens in battle or when one is dealing with criminals or enemies. Transgression of the second Sila in order to keep oneself alive or because of hunger or real poverty. There seems to be no reason for violating the third Sila, since compliance with it would surely not kill anyone. Infringement of the fourth Sila for the sake of one's own welfare. Failure to observe the fifth Sila because one has to take alcoholic drinks as medicine, or because a medicine prescribed is mixed with alcohol, or just for the enjoying oneself occasionally (in which case, if one becomes drunk, one goes straight to sleep without starting a row.) Many of the foregoing instances can be counted as cases of necessity, such as, for example, if one is a fisherman by trade or a medical student. It is known that King Mongkut requested the Teachers at Wat Bovoranives to instruct monks on the point of disrobing and returning to lay life, to learn the way of following the Silas in a manner consonant with necessity as explained above, in order to secure for themselves a satisfactory worldly life. When one asks oneself, for instance, whether it is really necessary to kill or to steal, one realizes that this is very seldom the case. Consequently even the mere intention not to infringe the Silas, except when it is impossible to do

otherwise, and to abide by them as far as necessity permits will make us realize that the five Silas can be followed, to a great extent, without difficulty or loss of any worldly advantage whatever.

4. Owing to a lack of supporting and complementary Dhamma. Lack of Dhamma complementary to each of the rules may also be a cause of their infringement. Metta or loving-kindness should be cultivated as (an aspect of) Dhamma complementary to the first Sila. Samma-ajiva or Right Livelihood should be practiced as (an aspect of) Dhamma complementing the second Sila. Santutthita or contentedness with one's spouse is (an aspect of) Dhamma that should be developed to complement the third Sila. Truth fulness is (an aspect of) Dhamma that should be observed to complement the fourth Sila. Carefulness and circumspection should be adhered to as (an aspect of) Dhamma complementing the fifth Sila. Explanations of some of the complementary aspects of Dhamma follow. For instance, Metta complementing the first Sila, where it exists in any being, banishes all desire to harm. To say nothing of the Metta or loving-kindness shown by parents to their children, even Metta towards pets like dogs and cats is enough to bring about the greatest care for them. Without Metta, but with dosa or aversion instead, these pets might easily be destroyed. Right Livelihood complementing the second Sila can be explained as follows. If one is lazy in work or adopts a wrong mode of livelihood for one's subsistance, one cannot possibly comply with the second Sila. Since we all have to eat every day, each of us has to get his food without fail and therefore must have a means of living, and a right one at that.

5. Owing to absence of leaders who abide by the Silas. As an illustration, there is a saying in a Jataka which can be summarized as follows: "When a herd of cattle is travelling, if the leading bull strays, the whole herd goes astray. So it is with the people. If the appointed leader practises a dhamma or unrighteousness, the multitude will also practise it. The whole nation will suffer if that one fails to abide by the Dhamma. When a herd of cattle is travelling, if the leading bull keeps to the proper course, the whole herd will do the same. So it is with the people. If the appoin-

ted leader abides by the Dhamma, the multitude will do likewise. The whole nation will be content if the leader upholds the Dhamma." This Buddhist saying is quite clear. The behaviour of the leader is of great consequence to the masses as they will inevitably follow his example.

The above reasons for being or not being interested in the observance of moral conduct may, each of them, be of significance in relation to the Sila. In short, whether the Silas are or are not followed by the individuals composing society depends on whether or not they bring about contentment in accordance with the level of the followers.

In this respect, some have voiced the opinion that the Silas may be looked upon as fundamental principles to be applied in a way suited to one's own status. What is regarded as suitable will be in conformity with the purpose of the Silas only if it is adopted without prejudice to others and without favour to oneself, for the purpose of the Sila is to avoid harm to others. Besides, they are the first steps towards concentration (samadhi) and insight (panna). Since observance of the Silas should not be literal but should accord with their purposes, it will differ somewhat depending on the status or profession of each individual. For instance, observance of the Sila by the common people who desire peace and contentment for all in the family as well as in the nation, will take one form; that of the monks who desire to attain a higher plane of the Dhamma will take another. Both forms will, however, lead to the goal for which observance of the Silas was established. Furthermore, Silas or rules of moral conduct are also the principal factor in national growth, the force that brings about economic prosperity and general contentment. Without Silas, the productivity of individuals will tend to eliminate and destroy itself. Where the productivity of one individual is high but it is detrimental to that of someone else, nothing is added to the community. Rather, the total yield of the community diminishes and consequently it is difficult to promote general progress and prosperity. Even from this point of view, it can be seen that many people observe the Silas in a way suited to their own status, realizing that the Silas can bring prosperity to the community.

Generally speaking, people in Thailand know how they should observe the Silas or moral rules. They also know that the five Silas are in no way an obstruction to prosperity of the individual or the country. The cause for concern does not lie in the fact that too many people strictly observe the Silas, but in the fact that too many people infringe them. This goes so far that even those actions which should be eschewed because they are generally or legally considered harmful, are nevertheless still common. What chiefly needs to be set right lies then, in the individual and in the circumstances already dealt with. If everyone were to behave in a way that lessens kilesas and generates in the heart enough hiri-ottapa and if, at the same time, there are circumstances which make for contentment and comfort, such as freedom to carry on one's livelihood in an atmosphere of peace and security and ability to earn enough for oneself and one's family, then there would be no cause to infringe the Silas and people might even be interested in following the Silas' complementary Dhamma, such as cultivating Metta (loving-kindness) towards others and diligence in pursuing their livelihood. If the leaders or administrative officers of all ranks were also interested in the Silas, if they were prepared to abide by them and not to discharge their duties in harmful ways but in a manner beneficial to the people's welfare, if every sector of the community were to concur in maintaining such good behaviour, the standard of morality would surely improve, because the basis of each individual's mind desires to be good, so people readily see the advantages of the Silas. If earning one's living becomes difficult or dangerous, solutions to such contingencies must be given first priority. In the Buddhist religion, the Lord Buddha taught that the present benefits should be taken care of first, for instance, by being diligent and working for a living. Then, after that, He advised people to attend at the same time to their future benefit, for instance, by having faith in and abiding by the Silas.

When there is an outcry about a state of degeneration resulting from disrespect for moral values, youth as well as adults clamour for those values to be upheld just as is happening at present. But the reasoning set forth in these paragraphs should be remembered and all of us should join hands in trying to improve the situation by getting at the real cause. Monks can

only point the way. The task cannot be undertaken by any single group of people. All sectors of the community should co-operate in accordance with their duties. All of us should perform our duties with honesty. Each should examine his own behaviour and make an effort to do away with unwholesome conduct by following the principles of the Silas. Then abiding by the rules of moral conduct would not be difficult, that is, it can be done by requesting from a monk the Silas or by oneself following them, without receiving them from the monks. What is important is one's determination to abide by the Silas, that is to abstain from certain actions. Although such abstention may not be complete in the sense of the perfect Silas and may apply only to actions regarded as wrong and unwholesome in the worldly or legal sense, that is nevertheless better than not to abstain at all.

The prescription of the perfect sila, complete in every respect, does not mean that their observance should also be perfect right from the start. No one would be able to manage that. The practice of the Silas should be gradual, step by step, from the lower to the higher stages. That is why the following words sre used "I undertake the rule of training abstaining from such and such conduct." This amounts to agreeing to train in the Silas or moral rules. It also means that observance of the Silas is still not yet perfect. It is the same with the study of any branch of knowledge. If one is still learning a subject, it means that one does not know it yet to perfection. Anyone who knows it completely does not have to train in it. A person who is still learning should not be held responsible for ignorance of what he has yet to learn.

Usually, monks do not dispense the Silas or moral rules of their own accord or in random fashion. They do so only upon request. When we ask for the Silas, it means we are ready train in them. How many of the Silas are to be observed or whether they should be followed temporarily and for how long are matters depending on the will of the person concerned. Buddhism offers a rather flexible way of observing moral conduct which should be quite adequate and cause no trouble or loss to those who do so. This depends upon the faith of the individual.

A force that may incline one to follow the Silas or rules of moral conduct is realization of the benefits to be had from them as taught by the monks every time they give them: "One may attain the right path by observing the Silas, wealth of all kinds by observing the Silas, the cessation of pain and grief in the heart by observing the Silas. Therefore, one should purify one's Sila to make it perfect."

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๑๕๕๘ สำนักพระราชวัง

๒๓ ธันวาคม ๒๕๑๒

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ นายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา เลขาธิการพระราชวัง เชิญพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ไปวางพระราชทานที่หน้าหีบศพ พระยาประสาทธาตุการย์ ณ ศาลาหลีตู วัดเทพศิรินทราวาส

วันอังคาร ที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๑๒ เวลา ๑๗.๐๐ น.

อมร/พิมพ์

ทาน

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพพระยาประสาทธาตุการย์ เพื่อทราบ

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

(ลายมือชื่อ)

ผู้รับรับสั่ง

เศวต

[illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]
[illegible]	

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

วันพฤหัสบดีที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2512

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ฯ เสด็จมาทรงเป็นประธานในการสวดพระอภิธรรม

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ฯ ทรงฟังพระอภิธรรม

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ฯ ทรงกรวดน้ำ

ประวัติ

อำมาตย์เอก พระยาประสาทธาตุการย์
(กิมบี๋ ประนิช)

พระยาประสาทธาตุการย์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ ณ ตำบลตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร เป็นบุตรคนโตของหลวงพิไชยวารี (สุย ประนิช) และนางเวียน พิไชยวารี (นามสกุลเดิม พลางกูร) มีน้องร่วมบิดามารดากัน ๒ คน คือ

๑. หลวงทรงวิทยาศาสตร์

๒. คุณหญิงนุ่มพลางกูรธรรมวิจัย

ได้ทำการสมรสกับคุณหญิงประสาทธาตุการย์ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ และมีบุตรธิดาร่วมกัน ๘ คน ดังต่อไปนี้

๑. นายแพทย์ อุดม ประนิช

๒. นางจำรัสรัตน์ พิชัยชาญณรงค์

๓. นายกนก ประนิช

๔. นายอำนวย ประนิช

๕. นายแพทย์ขจร ประนิช

๖. นางนิ่มนวล สิตะธนี ถึงแก่กรรม

๗. นางชูศรี เสถียรไทย

๘. นางอังกาบ บุณยัษฐิติ

พระยาประสาทธาตุการย์เริ่มการศึกษาขั้นต้นในโรงเรียนอัสสัมชัญ และศึกษาชั้นมัธยมศึกษาต่อในโรงเรียนราชวิทยาลัยจนจบชั้นมัธยมพิเศษของกระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ พ.ศ. ๒๔๕๒ สอบได้ที่ ๑ และได้รับประกาศนียบัตรโรงเรียนเกษตร ในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้สอบชิงทุนและได้รับพระราชทานทุนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปศึกษาต่อ ณ สหรัฐอเมริกา ในขั้นต้นได้เข้ารับการศึกษาในโรงเรียน The Washington Collegiate School และได้รับรางวัลที่ ๑ ฝ่ายวิชาคณิตศาสตร์ และฟิสิกซ์ (Physics) ได้รับการชมเชยทั้งภายในและนอกประเทศ จนมีหนังสือพิมพ์ไทยนำข่าวมาลง ดังข้อความที่ถ่ายมานี้

ข่าวน่ายินดี

เราได้ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ ชื่อ วอชิงตันโปสต ซึ่งได้ลงเมื่อวันที่ ๘ เดือนมิถุนายนศกนี้ กล่าวถึงเรื่องการประชุมแจกรางวัลแลประกาศนียบัตรนักเรียน ที่โรงเรียนกรุงวอชิงตัน เมื่อเวลาจะปิดเทอมสิ้นปี ในข่าวนั้นปรากฏว่านายกิมปี่ นักเรียนโรงเรียนเกษตร ซึ่งกระทรวงเกษตราธิการได้ส่งออกไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอเมริกานั้น นอกจากได้รับรางวัลตามธรรมดาแล้ว ยังได้รับรางวัลพิเศษ อันเป็นรางวัลเอก สำหรับผู้ที่เล่าเรียนวิชาความรู้สูงกว่านักเรียนอื่น ๆ เมื่อเวลาที่นายกิมปี่ได้รับรางวัลนั้น บรรดานักเรียนอื่น ๆ ได้โห่ร้องแสดงความสรรเสริญ

พระยาประสาทธาตุการย์

ชาตะ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2433

อนิจกรรม 17 ธันวาคม พ.ศ. 2512

ยินดีขึ้นพร้อมกัน เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่น่ายินดีสำหรับชาวเราอย่างยิ่ง ที่นักเรียนไทยได้แสดงวุฒิความสามารถในการเล่าเรียนวิชาในต่างประเทศ จนได้รับรางวัลชั้นสูงที่สุด แลได้รับความสรรเสริญของชาวต่างประเทศด้วย หวังว่านักเรียนไทยอื่น ๆ ที่ออกไปศึกษาวิชายังต่างประเทศคงจะพยายามเล่าเรียนวิชาจนได้รับชื่อเสียงอย่างนายกิมปี้บ้าง

ปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย Cornell ในมลรัฐ New York สอบไล่ได้ชั้นปริญญาตรีในแขนงวิชาเคมี ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ (ค.ศ. ๑๙๑๔) โดยทำคะแนนได้ดีเยี่ยม จนได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกของสมาคม Honorary Scientific Society of Sigma Xi ซึ่งภายหลังสมาคมนี้รวมเข้ากับสมาคม The National American Academy of Science และสมาคมนี้ได้มอบกุญแจทองคำไว้ให้เป็นการแสดงความสามารถของผู้ที่ได้รับ

ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ (ค.ศ. ๑๙๑๕) ได้รับปริญญาโท (Master of Arts) ทางแขนงวิชาเคมี เมื่อจบการศึกษาในต่างประเทศแล้วก็กลับเข้ามารับราชการต่อ ดำรงตำแหน่งอาจารย์โท สังกัดจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการ ปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้เลื่อนเป็นอาจารย์เอก และในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้รับโอนไปดำรงตำแหน่งผู้แยกธาตุ สังกัดกระทรวงมหาดไทย และ พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้รับมอบตำแหน่งเจ้าพนักงานแยกธาตุ สังกัดกรมพาณิชย์ กระทรวงพระคลัง (ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นกระทรวง

พาณิชย์) และรับราชการในสังกัดกระทรวงนี้เรื่อยไปจนลาออกจากราชการในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่ออายุได้ ๔๔ ปี โดยได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นลำดับดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับตำแหน่งผู้ช่วยฝ่ายไทย

พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้ากรมแยกธาตุ ศาลาแยกธาตุ

พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้รับตำแหน่งเจ้ากรมแยกธาตุ

พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้รับตำแหน่ง อธิบดี

ในระยะเวลาที่พระยาประสาทธาตุการย์ได้รับราชการอยู่นี้ได้ทำราชการพิเศษดังนี้คือ

พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นผู้ช่วยนายมาร์ก้น (ผู้เชี่ยวชาญ ชาวต่างประเทศ) ในกองแยกธาตุ

เป็นผู้ช่วยทำการของแผนกโอสถ ศาลารัฐบาล

พ.ศ. ๒๔๖๖ ช่วยกิจการของกรมอากาศยานในการแยกธาตุ และ คิดค้นส่วนผสมน้ำยาต่าง ๆ

เป็นผู้คิดน้ำยาล้างลูกโลกราชบรรณาการของสมเด็จพระนางวิกตอเรียแห่งประเทศอังกฤษ ที่นำถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ แต่มืดมัวไม่เห็นมาช้านาน พระยาประสาทธาตุการย์เป็นผู้คิดน้ำยาล้างได้จนเห็นเป็นรูปภาพ และตั้งไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในปัจจุบัน ผลสำเร็จในการค้นคว้าครั้งนี้ได้รับการพิมพ์ประกาศในหนังสือพิมพ์ ฉบับหนึ่ง มีใจความดังต่อไปนี้

THE NATIONAL MUSEUM

AN INTERESTING RESTORATION

The two large globes to be seen in the Museum have for a long time possessed a mahogany—coloured surface of old vanish which completely obscured their purpose

Some time ago Prince Damrong interested himself in an endeavour to clean and restore these globes. But the vanish was found to be very hard to remove, and His Royal Highness had them sent to the Government Laboratory. The work of restoration was undertaken by the Acting-Director, Phra Prasad Dhatukaraya and has just been brought to a successful conclusion. The opaque vanish has been completely removed and replaced by a colourless vanish so that the surfaces of the globes now approximate to their original condition and, although the colours have faded somewhat, all the printing can be clearly distinguished.

ในชีวิตราชการ พระยาประสาทธาตุการย์ ได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ ดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็น รองเสวกเอก หลวงเพียรพิทยาศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็น อำมาตย์ตรี หลวงเพียรพิทยาศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็น อำมาตย์เอก หลวงเพียรพิทยาศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็น อำมาตย์เอก พระประสาทธาตุการย์

พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็น อำมาตย์เอก พระยาประสาทธาตุการย์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้รับช้างเผือกชั้น ๕

พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับจัตุรถาภรณ์มงกุฎสยาม ชั้น ๔

พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับจัตุรถาภรณ์ช้างเผือก ชั้น ๔

พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้รับตริตาภรณ์ มงกุฎสยาม ชั้น ๓

วันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้รับเหรียญดุษฎีมาลา

การค้นคว้า

1. A New Methods for the Determination of Zinc and Alloys
2. The Study with application of Phase Rule, Pressures, Temperatures and Concentration of Ag_2 So_4 and NH_3

ตลอดชีวิตพระยาประสาทธาตุการย์เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้อุปสมบทเป็นสามเณร ณ วัดโสมนัสวิหาร และ พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์ สุจิตฺโต ป ๗) เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระศาสนโศภน เป็นพระพี่เลี้ยง นอกจากนั้นท่านยังได้มีจิตศรัทธาสร้างพระประธานและพระอุโบสถ ซึ่งมีชื่อว่าพระอุโบสถ "พระประสาทธาตุการย์" ณ วัดบุญกัญญาวาส จังหวัดอยุธยา ตลอดเวลาจนกระทั่งถึงวาระสุดท้าย พระยาประสาทธาตุการย์เป็นผู้ที่เคร่งครัดในพระพุทธศาสนา สวดมนต์ไหว้พระเช้าและเย็นเป็นประจำทุกวัน แม้กระทั่งเวลาล้มป่วยลงก็มิได้ขาด ต้องหาดอกไม้ธูปเทียน

ไปให้บูชาพระในขณะที่ท่านนอนป่วยอยู่ และก่อนหน้าที่ท่านจะถึงแก่อนิจกรรมเพียง ๒ ชั่วโมง ท่านก็ขอสวดมนต์ไหว้พระเสียก่อน

ตลอดชีวิตของท่าน ท่านมีความห่วงใยในครอบครัวของท่านมาก เมื่อตอนที่บุตรธิดายังเยาว์วัยกันอยู่ท่านก็คอยพร่ำสอนให้ขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนหนังสือ และให้ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ สุจริต ให้มีกตัญญูกตเวทีต่อองค์ประมุขและผู้ที่มีพระคุณทุกท่าน แม้กระทั่งขณะที่ท่านเจ็บป่วยอยู่ท่านก็สอนลูก ๆ อยู่เป็นนิจ ให้เป็นผู้ที่รักษาหน้าที่และให้มีความซื่อสัตย์กตัญญู เฉพาะอย่างยิ่ง ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เมื่อก่อนท่านจะถึงแก่อนิจกรรมเป็นเวลาเพียงเล็กน้อยท่านยังให้คติแก่ลูก ๆ ให้สำนึกไว้ว่า "Guilty is the best" เพราะท่านถือว่าตราบใดที่เรารู้สึกสำนึกผิดได้เราจะมีความยับยั้งในการกระทำชั่วได้เช่นกัน

เนื่องจากพระยาประสาทธาตุการย์เป็นผู้ที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาและความซื่อสัตย์สุจริต และความกตัญญูกตเวทีอยู่เสมอ จึงทำให้ท่านรู้สึกตัวและได้สติ ร่ำลาครอบครัว แม้กระทั่งนายแพทย์ผู้ให้การเยียวยาอยู่อย่างใกล้ชิด และมิได้รู้สึกเจ็บปวดแต่ประการใดเลย ก่อนที่ท่านจะถึงแก่อนิจกรรม

พระยาประสาทธาตุการย์ล้มป่วยลงเมื่อต้นเดือนพฤศจิกายนด้วยโรคท้องเพียงเล็กน้อย โดยปรกติท่านเป็นผู้ที่สมบูรณ์แข็งแรง ไม่เคยล้มเจ็บนอกจากเป็นหวัดเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น ในราวกลางเดือนพฤศจิกายน

ท่านเริ่มมีโรคแทรก จนลูกที่เป็นนายแพทย์อยู่เห็นสมควรที่จะพาท่านไปรับการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาล ประจวบกับศาสตราจารย์ ม.ล.เกษตร สนิทวงศ์ได้อัญเชิญพระกระแสรับสั่งในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ขอให้พระยาประสาทธาตุการย์เข้ารับการเยียวยาในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เนื่องจากพระยาประสาทธาตุการย์เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีและซื่อสัตย์สุจริตต่อองค์ประมุขเสมอมา ท่านจึงปีติยินดีและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ และรีบเข้ารับการรักษาพยาบาล ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ทันที เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๒ ระหว่างที่พระยาประสาทธาตุการย์ล้มป่วยลงนี้ ตั้งแต่ยังรับการรักษาพยาบาลอยู่ที่บ้านจนกระทั่งเข้าโรงพยาบาลก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระบรมราชินีนาถตลอดมา โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานดอกไม้ถึง ๓ ครั้ง คือ

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๒

วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๒

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๒

นอกจากนั้นเมื่อก่อนหน้าพระยาประสาทธาตุการย์ จะถึงแก่อนิจกรรมเพียงไม่ถึง ๕ นาที ก็ได้รับพระราชทานกระเช้าดอกไม้จากสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์

พระยาประสาทธาตุการย์รู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้า ฯ ทุกครั้งที่ได้รับพระราชทานดอกไม้ ท่านจะรู้สึกปีติอย่างสุดซึ้งจนทำให้รู้สึกแจ่มใสและมีอาการดีขึ้น

ระหว่างที่พระยาประสาทธาตุการย์รักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลนั้นก็ได้รับการรักษาพยาบาลและเอาใจใส่เป็นอย่างดีเยี่ยมจากนายแพทย์ผู้สามารถหลายท่านของโรงพยาบาล แต่เนื่องจากท่านชราจึงทำให้ท่านไม่สามารถจะต่อสู้กับการรุกรานของโรคร้ายได้ และถึงแก่อนิจกรรมด้วยอาการสงบเมื่อเวลา ๑๑.๔๕ น. ของวันพุธที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ หลังจากที่ได้ไหว้พระสวดมนต์และร่ำลาครอบครัวแล้ว สิริรวมอายุได้ ๗๙ ปี ๕ เดือน

ตั้งแต่พระยาประสาทธาตุการย์เริ่มล้มป่วยลง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานดอกไม้ ซึ่งพระยาประสาทธาตุการย์ได้น้อมเกล้ารับพระราชทานด้วยความปีติซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ และเมื่อพระยาประสาทธาตุการย์ได้ถึงแก่อนิจกรรมก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานดอกไม้ประดับศพตั้งแต่ต้นจนครบ ๗ วัน และยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหรีดมาในวันบำเพ็ญกุศลสัตตมวารอีกด้วย ทั้งนี้เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

อนึ่งในคืนวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๒ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ก็ได้เสด็จมาทรงเป็นองค์ประธานในการบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม และประทับอยู่จนเสร็จพิธีจึงเสด็จกลับ นับว่าเป็นพระกรุณาอย่างยิ่ง ทั้งนี้ได้นำความปลาบปลื้มปีติแก่เจ้าภาพและญาติมิตรสุดที่จะพรรณนา เหมือนได้รับโอสถอันวิเศษช่วยชุบชูกำลังใจให้เกิดความจงรักภักดียิ่งขึ้นไม่มีวันเสื่อมคลาย พระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ ถ้าพระยาประสาทธาตุการย์สามารถรับทราบได้ด้วยญาณวิถีตามคติวิสัย ดวงวิญญาณของท่านคงจะผ่องใสปลาบปลื้มสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณชั่วนิรันดรกาล

คุณหญิงวาส ประสาทธาตุการย์

และบุตร ธิดา

นับตั้งแต่พระยาประสาทธาตุการย์ล้มป่วยลง ได้มีญาติมิตรและท่านที่เคารพนับถือ มีจิตเมตตากรุณามาเยี่ยมเยียนถามอาการป่วยอยู่เป็นนิจ และเมื่อถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ท่านเหล่านั้นก็ได้มีกุศลจิตรับเป็นธุระช่วยเหลือในงานศพและรับเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม อุทิศส่วนบุญให้ตลอดมา จนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ ข้าพเจ้าพร้อมด้วยบุตรและธิดาขอขอบพระทัยและขอบพระคุณท่านผู้มีจิตเมตตาเหล่านั้น ทั่วทุกท่านเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณหญิงวาส ประสาทธาตุการย์
และบุตร ธิดา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ นายกำธร สถิรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓